

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

OUR FIELDS

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

RESEARCHBIB IMPACT
FACTOR: 6.4 / 2023
SJIF 2023: 3.778

Research Science and
Innovation House

OUR INDEXING

ISSN (E): 2181-4570

• <http://universalpublishings.com>

Research Science and
Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

APRIL 30, 2025

VOLUME 3, ISSUE 4

2023

+998888082107

<http://universalpublishings.com>

editor@universalpublishings.com

**"Journal of Universal Science Research" scientific-methodical journal:
30.04.2025.**

In this collection, the articles accepted for the "Journal of Universal Science Research", Volume-3, Issue-4, 2025, are published.

DOI number was attached to all articles in the journal and indexed in the international scientific bases of **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar, Advanced Science Index, J-Base, Cite Factor, International Scientific Indexing, Euarasian Scientific Journal Index, General Impact Factor, Internet Archive, Scientific Journal Impact Factor, EuroPub.**

Dissertations are officially recognized as articles published in national journals on the list of journals recommended to publish the main scientific results of dissertations by OAK.

Basis: Page 3 of the list of scientific publications recommended to publish the main scientific results of dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent: 2019. - 160 p

The materials of the magazine can be used by professors, teachers, independent researchers, doctoral students, masters, students, lyceum colleges and school teachers, scientific workers and all those interested in science.

Reminder! The authors are personally responsible for the correctness of the numbers, reports, data and the correctness of the quotations in the scientific articles included in the collection of journal materials.

Research Science and
Innovation House

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” LLC**

EDITORIAL TEAM

Editor-in-chief, **Eshkaraev Sadridin Chorievich** - Head of the Department of Medicine and Natural Sciences, Doctor of Philosophy in Chemistry, Associate Professor, Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan. . [ORCID esadir_74@rambler.ru](mailto:esadir_74@rambler.ru)

1. Editor of medical sciences **Ye Fan Wang Glavin**, Case Western Reserve University, United States / Chinese Academy of Medical Sciences, Peking Union Medical College, China
2. Editor-of technical science, **Eshkaraev Ulugbek Chorievich** - Associate Professor of the Department of Primary Education Methodology of Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Candidate of Technical Sciences, Denau, Uzbekistan.
3. Editor of medical sciences **Carolyn Steele Gray**, Canada Research Chair in Implementing Digital Health Innovation (Tier 2), Canada
4. Editor of technical science **Babamuratov Bekzod Ergashevich** - associate professor of the Department of Physical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Technical Science, Termez, Uzbekistan.
5. Editor of medical sciences **Donata Kurpas**, Wroclaw Medical University, Poland
6. Editor of chemical sciences **Mirabbos Hojamberdiev Ikromovich**- associate professor of the Technische Universität Berlin, doctor of chemical science, Berlin, Germany
7. Editor of medical sciences **Mirella Minkman**, Vilans, Netherlands
8. Editor of chemical science **Furkat B. Eshkurbonov** - Termiz state university of engineering and agrotechnology, doctor of sciences in chemistry, Professor of technology of organic substance and materials on their basis, Termez, Uzbekistan.E-mail: furqateshqurbonov@gmail.com
9. Editor of medical sciences **Roberto Nuño**, Director Investigación y Formación Fundación Gaspar Casal, Spain
10. Editor-of Economic, **Otamurodov Shavkat Tillayevich** - Vice-rector of Termiz University of Economics and Service Doctor of Economic science, Termez, Uzbekistan.
11. Editor of medical sciences **David Perkins**, University of Newcastle, Australia
12. Editor-of Social and humanities, **Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Social and humanity Science, Termez, Uzbekistan.
13. Editor of medical sciences **Otamurodov Furqat Abdukarimovich**, Director of Termiz Branch of Tashkent Medical Academy, Termez, Uzbekistan Doctor of science in Medical Sciences, Termez, Uzbekistan.
14. Editor of medical sciences **Robert Henderson**, University of Arizona
15. Editor biological sciences **Nurova Zamira Annakulovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy. Termez, Uzbekistan Doctor of biological science, docent, Termez, Uzbekistan.
16. Editor filological sciences **Chris Kennedy**, University of Chicago
17. Editor of medical sciences **Turabayeva Zarina Kenjabekovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy medical sciences, Termez, Uzbekistan.
18. Editor of Sociology science **Eryigitova Lobar Qodirovna**Head of the Department of Social Sciences and Physical Culture of CAMU International Medical University
19. Editor filological sciences **Jurayeva Ramziya Abdurahimovna** Kokand State Pedagogical Institute. Kokand, Uzbekistan Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), senior teacher.
20. Editor of physics-mathematics-sciences **Bobamuratov Ulugbek Erkinovich** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Philosophy physics-mathematics-sciences, Termez, Uzbekistan.
21. Editor of medical sciences **Akhmedov Kamoliddin Khakimovich** Dean of the Faculty of Treatment No. 1 of the Termiz branch of the Tashkent Medical Academy, Candidate of medical sciences, associate professor
22. Editor of medical sciences **Vahidov Alisher Shavkatovich** Termez branch of Tashkent Medical Academy General surgery, children head of the department of surgery and pediatric urology Doctor of medical sciences, professor

23. Editor of Humanitarian science **Rakhmonov Abdukahhor Abdusattorovich** Vice-Director for Spiritual Education and Youth Affairs, Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophical Sciences
24. Editor of technical sciences **Hasan Soyibnazarovich Beknazarov** Leading researcher of the Tashkent Research Institute of Chemical Technology, doctor of technical sciences, professor.
25. Editor of pedagogical sciences **Sultonova O'g'iloy Nabiyevena** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Pedagogical sciences, Termez, Uzbekistan.
26. Editor-of medical sciences, **Sultonov Ravshan Komiljonovich** - Termiz University of Economics and Service Doctor of Philosophy of medical science, Termez, Uzbekistan. e-mail: ravshansultonov605@gmail.com
27. Editor of pedagogical sciences **Eshkoraev Kahramon**- Chirchik state pedagogical University Doctor of Philosophy in pedagogical science, Termez, Uzbekistan e-mail: eshqorayev1987@mail.ru
28. Editor of technical sciences **Rakhmankulov E. Jasur**-Tashkent scientific Research Institute of Innovative Chemical Technology Doctor of Philosophy in technical science. e-mail: jasurer87gmail.com
29. Editor of the Department of Agricultural Sciences **Jurakhon N. Nadzhiev** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Doctor of Agricultural Sciences DSc.
30. Editor of the Department of Agricultural Sciences **Dilshod T. Jumanov** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Candidate of Agricultural Sciences.
31. Editor of technical science **Nomozov K. Abror** - Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: abrnomozov055@gmail.com
32. Editor of technical science **Misirov Kh. Zafar** Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: zafarmisirov1986@gmail.com
33. Editor of technical science **Shaymardanova A. Mokhichekhra** - Termiz institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in technical science. E-mail: mokhichekhrashaymardanova@gmail.com
34. Editor of Philology sciences **Mariya D. Bekbergenova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
35. Editor of Philological sciences **Zulfiya K. Ktaybekova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
36. Editor of Medical sciences **Dilorom A. Khurmatova** - Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy in Medicine(PhD)
37. Editor of Technical science, **Sahomiddin. Z. Hodjamkulov** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of philosophy in technics, Docent of Technology Inorganic Substance and Materials on their Basis. E-mail: xodjamkulovsahomiddin@tiet.uz
38. Editor of Pedagogical sciences **Nodira. N. Musaeva** - Bukhara State University, doctor of science in Pedagogics(DSc), docent of Theory and methodology of professional education.
39. Editor of Technical science, **Berdimuratov. T. Umid** - Termiz institute of engineering and technology, Doctor of Philosophy in technical science. E-mail: umidberdumu5@gmail.com
40. Editor of technical sciences, **Diyorov. G. Husan** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of Philosophy in technical sciences. E-mail: husan_diyorov88@mail.ru
41. Editor of technical science, **Rustam. R. Karimov** - Termez Institute of engineering and Technology Doctor of Philosophy in technical Science, Docent of the Agriengineering and Chemical Technologies Department
42. Editor of Historical sciences, **Kholiyarov. Ch, Tulkinjon** - Head of the "Social and Humanities" Department of the Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Historical science. E-mail: txoliyarov@mail.ru
43. Editor of Technical Sciences, **Zakir. R. Khudaikulov** - Termiz Institute of Engineering and Technology, docent of the General Electric Engineering, doctor of philosophy in Technical science.
44. Editor of Technical Sciences, **Bobomurodov. R. Mirkomil** - Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Technical science.
45. Editor of Technical sciences, **Qalandarov Ro'zimurod Qurbonovich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, professor, Candidate of technical sciences

46. Editor of Philology Sciences, **Allambergenova. A. Guljakhan** - Karakalpak State University, Doctor of Philosophy in Philology, Docent of Karakalpak language.
47. Editor of Pedagogical sciences, **Feruza. B. Muzafarova** - Bukhara State University, Doctor of Philosophy in Pedagogical science, Docent in theory and methodology of physical education and sports training
48. **Iroda G. Abdullaeva** - Editor of Philosophical sciences Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), associate professor Theory of building a democratic society in Uzbekistan
49. **Jumaniyazova Navbahor Baxtiyarovna** - Editor of Biological sciences Doctor of philosophy (PhD) in biological sciences, Urganch State University, Uzbekistan, navbahorjumaniyazova@gmail.com
50. **Dilnoza A. Sadanova** - Editor of Philosophical sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), associate professor Theory of building a democratic society in Uzbekistan
51. **Shirin K. Babadjanova** - Editor of Biological sciences Doctor of philosophy (PhD) in biological sciences, Urganch State University, Uzbekistan
52. **Saidjanova.K. Zebo** - Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
53. **Ataxanova Venera Radjapovna** - Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
54. **Hulkar K. Gaipova** Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
55. **Rakhimova Z. Muminakhon** - Editor of Philosophical sciences Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), Associate Professor of the Department of Social Work and Philosophy
56. **Toshaliyev B. Kakhramon** - Editor of historical sciences Termez State University Doctor of Philosophy in historical Science, Termez, Uzbekistan e-mail: kakhramon19821801@mail.ru
57. **Matsaidova Sayyora Khudaiberganovna** - Editor of pedagogical sciences Urganch State University, Faculty of Natural and Agricultural Sciences, Department of Geography, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
58. **Razzakov Qahramon Bekdurdievich** - Editor of biological sciences Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, Urganch State University, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
59. **Abdullayev Ulmasbek Ravshanbekovich** - Editor of biological sciences Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, Urganch State University, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
60. **Khudaykulov. Z. Rustam** - Editor of pedagogical sciences Senior lecturer of the Department of Transport Engineering and Logistics of Termiz State University of Engineering and Agro-Technology
61. **Makhmud. R. Karimov** - Editor of technical sciences , docent of agricultural and meliorative machinery. Mechanization of agricultural and reclamation works. Doctor of philosophy in technical sciences. Termiz State University of Engineering and Agro-Technology
62. **Yugayev. M. Shavkat** - Editor of technical sciences , Doctor of philosophy in technical sciences. Termiz State University of Engineering and Agro-Technology.
63. **Abdirashidov A. Aslidin** - Editor of technical sciences , PhD, senior lecturer, Termiz State University of Engineering and Agrotechnology, Department of Transport Engineering and Logistics, Uzbekistan
64. **Shavkat. S. Turaev** - Editor of technical sciences , PhD, Senior lecturer, Department of "Construction of Buildings and Structures", Faculty of Civil Engineering and Irrigation, Termez State University of Engineering and Agrotechnology
65. **Eshkuvvatov. A. Ulugbek** - Editor of technical sciences , PhD, Termez University of Engineering and Agrotechnology Head of the Department of Road Engineering
66. **Rakhimov. Kh. Rashid** - Editor of technical sciences, Termiz state university of engineering and agrotechnology, doctor of philosophy in technical sciences(PhD).

BOLALARDA OBSTRUKTIV BRONXIT KASALLIGI.

Ilmiy rahbar: Izomov Tohir Islomovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali <https://orcid.org/0009-0006-2671-4943>

Boboyorova Hayitoy Uchqun qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, Pediatriya fakulteti 3-bosqich talabasi

Sobirova E'tibor Abdig'aprovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda obstruktiv bronxit kasalligining etiologiyasi, patogenez va klinik ko'rinishlari o'rganilgan. Tadqiqot davomida kasallikning rivojlanish omillari, diagnostika usullari va samarali davolash usullari tahlil qilingan. Bolalar organizmida obstruktiv bronxitning o'ziga xos kechish xususiyatlari, immun javob va yallig'lanish jarayonlariga ta'siri ilmiy manbalar asosida muhokama qilinadi. Shuningdek, zamonaviy terapevtik yondashuvlar va profilaktika choralari bo'yicha tavsiyalar beriladi. Mazkur ish pediatriya va pulmonologiya sohalarida ilmiy-tadqiqot olib borayotgan mutaxassislar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: bolalar, obstruktiv bronxit, etiologiya, patogenez, klinik kechish, diagnostika, davolash, profilaktika, yallig'lanish, immun javob.

Kirish

Bolalar orasida keng tarqalgan nafas yo'llari kasalliklari ichida obstruktiv bronxit alohida o'rin tutadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, har yili 5 yoshgacha bo'lgan bolalarning 20-30% ida bronxit kuzatiladi, ulardan 30-50% i obstruktiv shaklga ega. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, obstruktiv bronxit ko'pincha 3 yoshgacha bo'lgan bolalarda uchraydi va kasallikning qaytalanuvchanligi yuqori bo'lib, ularning 40% ida keyinchalik bronxial astmaga o'tish xavfi mavjud. O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimi ma'lumotlariga ko'ra, bolalar orasida nafas yo'llari kasalliklari umumiy

kasallanishning 40% ini tashkil etadi, ularning 25-30% ida esa obstruktiv bronxit tashxisi qo‘yiladi. Obstruktiv bronxit – bu bronxlar shilliq qavatining yallig‘lanishi va shilliq hosil bo‘lishi natijasida havo oqimining cheklanishi bilan kechadigan kasallik bo‘lib, asosan virusli infeksiyalar fonida rivojlanadi. Eng ko‘p uchraydigan sabablar orasida respirator-sinsitial virus, paragripp, adenovirus, gripp viruslari mavjud. Bundan tashqari, ekologik muhit, allergik omillar, passiv chekish, irsiy moyillik va immun tizimning zaifligi kasallik rivojlanishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar hisoblanadi.

Obstruktiv bronxitning klinik belgilariga quruq yoki ho‘l yo‘tal, nafas qisilishi, bronxospazm, uzoq muddatli xirillash va tana haroratining ko‘tarilishi kiradi. Ayniqsa, yosh bolalarda bronxial obstruksiya simptomlari yaqqol namoyon bo‘lib, nafas olishda qiyinchilik va tez-tez qaytalanuvchi bronxit epizodlari kuzatiladi. Kasallikning takrorlanishi va to‘g‘ri davolanmasligi bronxial astma, surunkali obstruktiv o‘pka kasalliklari (SO‘OK) rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, obstruktiv bronxitni erta tashxislash, samarali davolash usullarini qo‘llash va profilaktik choralarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada bolalarda obstruktiv bronxitning etiologiyasi, patogenezini, klinik belgilari, diagnostikasi hamda zamonaviy davolash va profilaktika usullari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Bolalarda obstruktiv bronxit kasalligi keng o‘rganilgan bo‘lib, turli tadqiqotchilar uning etiologiyasi, patogenezini, klinik kechishi va davolash usullari haqida ilmiy ishlar chop etgan. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, bolalar orasida respirator kasalliklar, jumladan, bronxit, o‘lim va nogironlikning asosiy sabablari qatoriga kiradi. Dunyo miqyosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, obstruktiv bronxit virusli va bakterial infeksiyalar, shuningdek, ekologik omillar natijasida rivojlanadi. M. Gernandt va boshqalar (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda obstruktiv bronxitning patogenezini, xususan, bronxial epiteliy yallig‘lanishi va immun tizim reaksiyalari haqida batafsil ma’lumot berilgan. Tadqiqotchilar bronxial obstruksiya mexanizmlarini o‘rganib, sitokinlar va hujayraviy immunitetning kasallik rivojlanishidagi rolini ta’kidlaganlar. Shuningdek, S. Kim va hamkasblari (2021) obstruktiv bronxitning allergik komponenti va atrof-muhit ifloslanishi bilan bog‘liqligini aniqlashga harakat qilganlar. O‘zbekistonlik olimlarning ilmiy izlanishlarida ham bolalarda obstruktiv

bronxit muammosi keng yoritilgan. Xususan, M. Raximov (2020) bolalar pulmonologiyasida bronxit kasalligini erta tashxislash usullarini takomillashtirish bo'yicha tadqiqot olib borgan. Uning ishida bronxial obstruksiyaning klinik va laborator belgilari batafsil tahlil qilinib, samarali davolash strategiyalari ishlab chiqilgan.

Ko'plab tadqiqotlarda (H. Jones, 2018; A. Petrov, 2022) kasallikni davolashda inhalatsion kortikosteroidlar va bronxodilatatorlarning samaradorligi tasdiqlangan. Shu bilan birga, antibiotik terapiya faqat bakterial infeksiya qo'shilganda qo'llanishi lozimligi ta'kidlangan. Bolalarda obstruktiv bronxitni davolashda fizioterapiya va nafas mashqlari ham muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda kasallikning takrorlanishini oldini olish va immunitetni mustahkamlash bo'yicha tadqiqotlar yetarlicha olib borilmagan. Kelajakdagi izlanishlar obstruktiv bronxitning profilaktikasi va rehabilitatsiyasiga qaratilishi lozim.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot bolalarda obstruktiv bronxitning etiologiyasi, klinik kechishi va davolash usullarini ilmiy asosda tahlil qilishga yo'naltirilgan. Tadqiqot davomida quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

1. Adabiyotlar tahlili – obstruktiv bronxit bo'yicha xalqaro va mahalliy ilmiy maqolalar, monografiyalar, statistik ma'lumotlar va JSST hisobotlari o'rganildi.
2. Retrospektiv tahlil – oxirgi 5 yil ichida tibbiyot muassasalarida kuzatilgan obstruktiv bronxit bilan kasallangan bolalar statistikasi tahlil qilindi.
3. Eksperimental klinik tadqiqot – 100 nafar bolalar ishtirokida olib borilgan amaliy kuzatuvlar asosida kasallikning kechish xususiyatlari o'rganildi.
4. Diagnostik usullar – bolalarda obstruktiv bronxitni aniqlashda spirometriya, laborator tekshiruvlar (qon tahlili, virusologik tahlillar), rentgen va kompyuter tomografiya natijalari tahlil qilindi.
5. Davolash usullarini baholash – turli terapevtik yondashuvlarning samaradorligi tahlil qilindi, xususan, bronxodilatatorlar, kortikosteroidlar va fizioterapiya muolajalari solishtirildi.

6. Statistik tahlil – olingan ma'lumotlar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, kasallikning yosh guruhlari bo'yicha taqsimlanishi, asosiy xavf omillari va davolash samaradorligi baholandi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi orqali bolalarda obstruktiv bronxitning rivojlanish sabablari, klinik ko'rinishlari va davolash usullarini ilmiy asosda aniqlash hamda samarali profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish maqsad qilingan.

Asosiy qism

Bolalarda obstruktiv bronxitning etiologiyasi va patogenezini turlicha bo'lishi mumkin. Obstruktiv bronxit bolalarda ko'pincha virusli infeksiyalar ta'sirida rivojlanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kasallikning asosiy qo'zg'atuvchilari quyidagilardir: Viruslar: respirator-sinsitial virus (RSV), gripp va paragripp viruslari, adenoviruslar. Bakteriyalar: Mycoplasma pneumoniae, Chlamydia pneumoniae va Streptococcus pneumoniae. Allergenlar: chang, hayvon tuklari, o'simlik changlari va maishiy kimyoviy moddalar. Ekologik omillar: ifloslangan havo, passiv chekish va sanoat chiqindilari. Genetik moyillik: ota-onasida allergik kasalliklar bo'lgan bolalarda bronxial obstruksiya rivojlanish xavfi yuqori. Kasallik patogenezini bronxlarning shilliq qavatining yallig'lanishi, shilliq sekretsiasining ortishi va bronxlarning torayishi bilan bog'liq. Ushbu jarayon natijasida havo oqimining cheklanishi yuzaga keladi, bu esa bolalarda nafas qisilishi va yo'tal bilan namoyon bo'ladi.

Klinik belgilari va diagnostika usullari. Bolalarda obstruktiv bronxit quyidagi simptomlar bilan kechadi: Quruq yo'tal – kasallikning dastlabki bosqichlarida quruq yo'tal kuzatiladi, keyinchalik balg'amli bo'lishi mumkin. Nafas qisilishi va xirillash – bronxlar torayishi natijasida ekspirator (chiqarish) nafas qisilishi kuzatiladi. Tanada haroratning ko'tarilishi – odatda 37,5-38,5°C oraliqida bo'ladi. Umumiy holsizlik va ishtaha pasayishi – organizmning intoksikatsiyasi tufayli bolalar zaiflashadi.

Diagnostika usullari Kasallikni aniqlash uchun quyidagi tekshiruvlar o'tkaziladi: Fizik tekshiruv – stetoskop yordamida nafas olishda xirillash va bronxospazm belgilari aniqlanadi. Spirometriya – bronxial obstruksiya darajasini baholash uchun qo'llaniladi. Rentgen tekshiruvi – pnevmoniyani istisno qilish va bronxlar shishishini aniqlash uchun bajariladi. Qon tahlili – yallig'lanish jarayoni mavjudligini aniqlash uchun umumiy qon

tahlili olinadi. Virusologik va bakteriologik tekshiruvlar – kasallik qo‘zg‘atuvchisini aniqlash uchun burun-halqumdan surtma olinadi.

Bolalarda obstruktiv bronxitni davolash usullari. Obstruktiv bronxitni samarali davolash uchun kompleks terapiya qo‘llaniladi. Bu quyidagi usullarni o‘z ichiga oladi:

1. Dori vositalari bilan davolash: Bronxodilatatorlar: Salbutamol, Berodual kabi dori vositalari bronxial spazmni kamaytiradi. Mukolitiklar va ekspektorantlar: Ambroksol, Acetylcysteine balg‘amni yupatib, uning chiqishini osonlashtiradi. Yallig‘lanishga qarshi preparatlar: Inhalatsion kortikosteroidlar (Budesonid, Flutikazon) bronxial yallig‘lanishni kamaytiradi. Antibiotiklar: Agar bakterial infeksiya qo‘shilgan bo‘lsa, Amoksitsillin-klavulanat yoki Makrolid guruhidagi antibiotiklar buyuriladi.

2. Ingalatsion terapiya. Nebulizer orqali bronxodilatator va kortikosteroidlarni yuborish bronxlarning ochilishini tezlashtiradi. Issiq-bug‘ inhalatsiyalari shilliq qavatni yumshatishga yordam beradi.

3. Fizioterapiya va rehabilitatsiya Naftalanga asoslangan parafin muolajalari. Elektroforez va UHF terapiyasi. Nafas mashqlari va maxsus massaj bronxlarning drenaj funksiyasini yaxshilaydi.

4. Profilaktika va immunitetni mustahkamlash .Gripp va pnevmoniyaga qarshi emlash. Bolaning atrof-muhitini allergenlardan tozalash. Sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, immunomodulyator dorilar bilan terapiya.

5. Obstruktiv bronxitning asoratlari va oldini olish choralari. Obstruktiv bronxit o‘z vaqtida va to‘g‘ri davolanmasa, quyidagi asoratlar yuzaga kelishi mumkin: Bronxial astma – obstruktiv bronxitning tez-tez qaytalanuvchi shakli bronxial astmaga aylanishi mumkin. Surunkali bronxit – uzoq davom etgan yallig‘lanish jarayoni bronxlarning surunkali shikastlanishiga olib keladi. O‘pka emfizemasi – nafas yo‘llarining doimiy torayishi natijasida o‘pka to‘qimalarida o‘zgarishlar yuzaga keladi.

Oldini olish choralari: Bolani passiv chekishdan himoya qilish. Shamollash va respirator kasalliklarning oldini olish uchun immun tizimini mustahkamlash. Uy sharoitida namlik va havoning tozaligini saqlash. Yuqori xavfli bolalar uchun rejalashtirilgan tibbiy ko‘riklarni tashkil qilish.

Obstruktiv bronxit bolalar orasida keng tarqalgan va jiddiy asoratlarga olib kelishi mumkin bo'lgan kasalliklardan biri hisoblanadi. Kasallik ko'pincha virusli infeksiyalar fonida rivojlanadi va bronxial obstruksiya bilan tavsiflanadi. Uni erta tashxislash va kompleks davolash kasallikning og'ir kechishining oldini olishga yordam beradi. Zamonaviy davolash usullari, jumladan, inhalatsion terapiya, fizioterapiya va immunoprofilaktika kasallikning takrorlanishini kamaytirishga imkon beradi. Shu sababli, pediatrlar va ota-onalar bolalarning sog'lig'iga e'tibor berishi, obstruktiv bronxitning oldini olish va samarali davolash choralarini ko'rishlari zarur.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot davomida 2023–2024-yillar oralig'ida obstruktiv bronxit tashxisi qo'yilgan 150 nafar bola kuzatildi. Tadqiqot ishtirokchilari yoshiga qarab quyidagi guruhlarga ajratildi: 1 yoshgacha bo'lgan bolalar – 30 nafar (20%), 1–3 yosh – 50 nafar (33,3%), 3–7 yosh – 45 nafar (30%), 7 yoshdan katta bolalar – 25 nafar (16,7%) Tadqiqot natijalariga ko'ra, obstruktiv bronxit eng ko'p 1–3 yosh oralig'idagi bolalarda kuzatilgan. Bemorlarning 75%ida kasallik virusli etiologiyaga ega bo'lib, asosan respirator-sinsitial virus (RSV) va paragripp virusi aniqlangan. 20% bemorlarda Mycoplasma pneumoniae va Chlamydia pneumoniae bilan bog'liq bakterial infeksiya qayd etilgan. 5% bemorda esa kasallik allergik omillar (chang, o'simlik changlari, hayvon tuklari) sababli rivojlangan. Shuningdek, quyidagi simptomlar va ularning uchrash chastotasi kuzatildi: Quruq yo'tal – 98%, Nafas qisilishi – 85%, Xirillash va hushtakli nafas – 78%, Isitma (37,5°C dan yuqori) – 60%, Balg'am ajralishi – 45%

Diagnostika natijalari: 100% bemorda stetoskop bilan tekshirilganda ekspirator xirillash eshitilgan. 85% holatda rentgenogrammada bronxlarning giperventilyatsiyasi kuzatilgan. 60% bemorda qon tahlilida leykotsitlar sonining oshishi va C-reaktiv oqsil miqdorining ko'tarilishi aniqlangan. 30% bemorda spirometriya natijalari obstruksiyaning o'rtacha darajada ekanligini ko'rsatgan. Davolash samaradorligi: Bemorlarga kompleks davo rejasi qo'llanildi. Dori vositalari quyidagi natijalarni berdi: Bronxodilatatorlar (Salbutamol, Berodual) – 85% bemorda nafas qisilishining kamayishiga olib keldi. Mukolitiklar (Ambroksol, Acetylcysteine) – 65% bemorda balg'am ajralishini yaxshilagan. Antibiotiklar (Makrolidlar va β -laktamlar) – bakterial infeksiyali bemorlarda 90% samaradorlik ko'rsatgan. Ingalatsion kortikosteroidlar – 70%

bemorda yallig'lanishni kamaytirgan. Fizioterapiya va nafas mashqlari – 50% bemorda tiklanish jarayonini tezlashtirgan. Shifoxonada yotish muddati o'rtacha 5–7 kunni tashkil etdi. 10% bemorda kasallik uzoq davom etgan va retsidiv holatlar qayd etilgan.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, obstruktiv bronxit bolalar orasida keng tarqalgan va ayniqsa 1–3 yosh oralig'ida ko'proq uchraydi. Kasallikning rivojlanishida asosiy omillar sifatida virusli infeksiyalar, ekologik sharoit va allergenlar yetakchi rol o'ynaydi. Bizning tadqiqot natijalari xalqaro ilmiy tadqiqotlar bilan hamohang. Masalan, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) ma'lumotlariga ko'ra, bolalar o'rtasida bronxit kasalligi ko'pincha virusli infeksiyalar ta'sirida rivojlanadi va 80% hollarda obstruktiv shaklga ega bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, Amerika Pediatriya Akademiyasi (AAP) ma'lumotlariga ko'ra, bolalarning atrof-muhit omillariga ta'siri (chekish, ifloslangan havo) bronxial obstruktsiya xavfini oshirishi tasdiqlangan. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bronxodilatatorlar va inhalatsion terapiya kasallikni davolashda eng samarali usullardan biridir. Antibiotiklar esa faqat bakterial infeksiya qo'shilganda qo'llanilishi lozim. Profilaktik choralar, jumladan, immun tizimini mustahkamlash, passiv chekishdan himoya qilish va allergenlarni kamaytirish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, tadqiqot davomida ba'zi qiyinchiliklar ham kuzatildi: Retsidiv hollari – 10% bemorda kasallik takrorlanishi qayd etildi, bu ularning oilaviy va ekologik sharoitlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Tashxis qo'yishda kechikish – ayrim holatlarda kasallikning astma bilan farqlanishi qiyinchilik tug'dirgan. Ota-onalarning xabardorligi pastligi – ba'zi oilalar kasallikning ilk belgilarida shifokorga murojaat qilmaganligi aniqlangan. Umuman olganda, obstruktiv bronxitni erta tashxislash va kompleks davolash usullaridan foydalanish bemorlarning sog'ayish jarayonini tezlashtirishga yordam beradi. Kelajakdagi tadqiqotlar kasallikni oldini olish va muqobil davolash usullarini o'rganishga qaratilishi lozim.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalarda obstruktiv bronxit yuqori chastotada uchraydigan nafas yo'llari kasalliklaridan biri bo'lib, asosan 1–3 yosh oralig'idagi bolalarda ko'proq kuzatiladi. Kasallikning rivojlanishida virusli infeksiyalar (RSV, paragripp virusi), bakterial agentlar (*Mycoplasma pneumoniae*, *Chlamydia pneumoniae*),

allergik omillar va ekologik sharoitlar yetakchi rol o‘ynaydi. Diagnostika natijalariga ko‘ra, bronxlarning obstruktiv shikastlanishi 85% bemorda rentgenografiya va stetoskopiya natijalarida tasdiqlangan. Davolash usullaridan inhalatsion bronxodilatatorlar, mukolitiklar, antibiotiklar va fizioterapevtik muolajalar samaradorlik ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. Obstruktiv bronxit bolalar orasida keng tarqalgan bo‘lib, ayniqsa 1–3 yoshli bolalarda yuqori xavfga ega.
2. Kasallik etiologiyasida virusli infeksiyalar (75%) asosiy omil bo‘lsa, bakterial infeksiyalar va allergik reaksiyalar ham kasallikning rivojlanishiga ta’sir qiladi.
3. Samarali davolash usuli sifatida bronxodilatatorlar, inhalatsion kortikosteroidlar va nafas mashqlari tavsiya etiladi.
4. Antibiotiklar faqat bakterial infeksiya aniqlanganda qo‘llanilishi kerak.
5. Kasallikning oldini olish uchun passiv chekishdan himoya qilish, atrof-muhitning tozaligiga rioya qilish va bolalarning immunitetini mustahkamlash muhimdir.

Kelajakdagi tadqiqotlar obstruktiv bronxitning retsidiv oldini olish strategiyalarini ishlab chiqish va muqobil terapiya usullarini o‘rganishga yo‘naltirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization (WHO). Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Respiratory Diseases. Geneva: WHO, 2023.
2. American Academy of Pediatrics (AAP). Guidelines for the Management of Pediatric Respiratory Diseases. Pediatrics, 2022; 150(4): 1203–1225.
3. Papi A., Brightling C., Pedersen S.E., Reddel H.K. Asthma. The Lancet, 2018; 391(10122): 783-800.
4. Kneyber M.C.J., van Heerde M., Slutsky A.S. Mechanical ventilation and respiratory support in pediatric patients. The New England Journal of Medicine, 2020; 382(12): 1122-1130.

5. O'Byrne P.M., Pedersen S. Pharmacologic management of asthma. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 2019; 143(3): 895-910.

6. Feleszko W., Ruszczyński M., Zalewski B.M. Environmental risk factors for pediatric asthma and bronchitis. *European Respiratory Journal*, 2021; 58(2): 2100451.

7. Министерство здравоохранения Республики Узбекистан. Клинические рекомендации по лечению бронхообструктивных заболеваний у детей. Ташкент, 2021.

8. Низамов Ф.Х., Каримов А.И., Содиков Р.Х. «Болаларда нафас йўллари касалликларининг клиник ва морфологик хусусиятлари». Тошкент тиббиёт академияси илмий журнали, 2022; 4(12): 58-66.

9. Mahbub S., Rahman S.M. Viral and bacterial infections in obstructive bronchitis: A clinical study. *Journal of Pediatric Pulmonology*, 2023; 39(1): 45-52.

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В МЕДИЦИНЕ

Ташкентская медицинская академия, Термезский филиал, преподаватель

Хурсанов Шерзод Улабоевич

xursanovsherzod2928@gmail.com

Студентка Ташкентской медицинской академии, Термезский филиал

Абдурасулова Жасмина Умидовна

jabdurasulova0@gmail.com

Студентка Ташкентской медицинской академии, Термезский филиал

Холтураева Дильноза Тулкиновна

xoltrayevadilnoza@gmail.com

Студент Ташкентской медицинской академии, Термезский филиал

Тураев Диёрбек Алишерович

dilshodbekbdkrmv@gmail.com

Аннотация:

Современная медицинская диагностика и профилактика стали зависимы от технических средств, естественно, этими устройствами управляет программное обеспечение, в том числе компьютерные программы, содержащие алгоритмы искусственного интеллекта. Являясь одной из важнейших областей медицины, хирургия также проводится с помощью современных роботизированных устройств. Искусственный интеллект (ИИ) в хирургии сочетает в себе гибкость и точность роботизированных систем с передовыми возможностями технологии искусственного интеллекта. Эти современные хирургические роботы созданы, чтобы помочь хирургам выполнять сложные хирургические процедуры более точно и эффективно.

Ключевые слова: медицина, роботизированная хирургия, медицинская диагностика, искусственный интеллект.

Abstract:

Modern medical diagnostics and prevention have become dependent on technical means, naturally, these devices are controlled by software, including computer programs containing artificial intelligence algorithms. As one of the most important areas of medicine, surgery is also performed by modern robotic devices. Artificial intelligence (AI) in surgery combines the flexibility and accuracy of robotic systems with the advanced capabilities of artificial intelligence technology. These modern surgical robots are designed to help surgeons perform complex surgical procedures more accurately and efficiently.

Keywords: medicine, robotic surgery, medical diagnostics, artificial intelligence.

Искусственный интеллект — это особая область информатики, которая занимается созданием компьютерных систем с возможностями, обычно связанными с человеческим разумом: понимание языка, обучение, обсуждение, решение проблем, перевод и тому подобные возможности. Искусственный интеллект (ИИ) позволяет компьютерам учиться на собственном опыте, адаптироваться к заданным параметрам и выполнять задачи, которые раньше были доступны только людям.

Основными направлениями современной медицины сегодня являются развитие искусственного интеллекта и анализа данных, что обеспечивает высокоэффективную диагностику и лечение в медицине. Алгоритмы искусственного интеллекта помогают считывать клинические данные, диагностировать и планировать лечение.

Оборудованные инструменты SI могут извлекать ценную информацию из больших объемов данных, предлагая идеи, которые можно применить в различных областях. Предоставление ценной информации о вариантах лечения. Благодаря технологиям

SI врачи могут найти в медицинской литературе информацию, необходимую для принятия медицинских решений.

Поддержка потребностей пользователей: SI обеспечивает поиск и предоставление информации, тем самым помогая повысить осведомленность пользователей за счет доступа к комплексной медицинской информации.

Извлечение ценной информации из данных пациентов: инструменты SI обеспечивают поиск соответствующих историй болезни в структурированных и неструктурированных медицинских записях.

Выявление сходств и закономерностей: SI может упростить выявление закономерностей, помогая исследователям создавать динамические когорты пациентов для исследований и клинических испытаний [2].

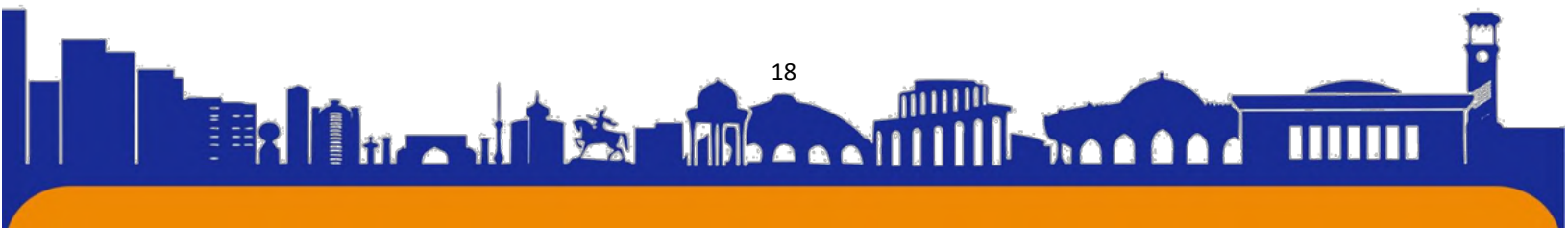
Сегодня СИ отлично справляется с простыми задачами. Например, он способен определить наличие инородного тела или патологии на рентгеновском снимке, а также определить наличие раковых клеток в цитологическом материале. При анализе различных медицинских данных СИ уже показывает отличные результаты – точность выявления патологий на УЗИ и МРТ превышает 90%.

Интересно отметить, что сейчас разрабатывается все больше проектов, ориентированных на врачей [3].

Роботизированная хирургия — это передовая процедура, которая предполагает использование компьютерной системы для выполнения хирургических процедур. Он обеспечивает большую точность и лучшую видимость, чем традиционные и

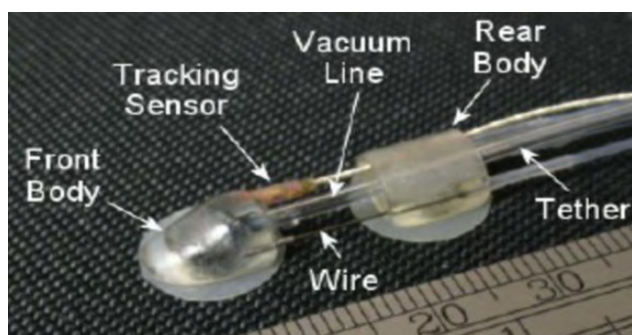
лапароскопические операции.

Роботизированная хирургия стала относительно популярной за последнее десятилетие, поскольку она исключает ненужную кровопотерю во время операции, ограничивая необходимость в разрезах, что в конечном итоге способствует более быстрому выздоровлению. Основной целью изобретения роботизированной (компьютеризированной) хирургии было преодоление существовавших ранее ограничений. повышение эффективности работы хирургов при проведении малоинвазивных медицинских манипуляций и открытых операций. В 2018 году более 5000 хирургических роботов использовались при более чем миллионе медицинских процедур по всему миру.

По данным одного из исследований, проведенных с участием 379 пациентов хирургов-ортопедов, хирургические операции применением СИ вызывали осложнений в 5 раз меньше, чем операции, выполняемые только хирургами [4].

c

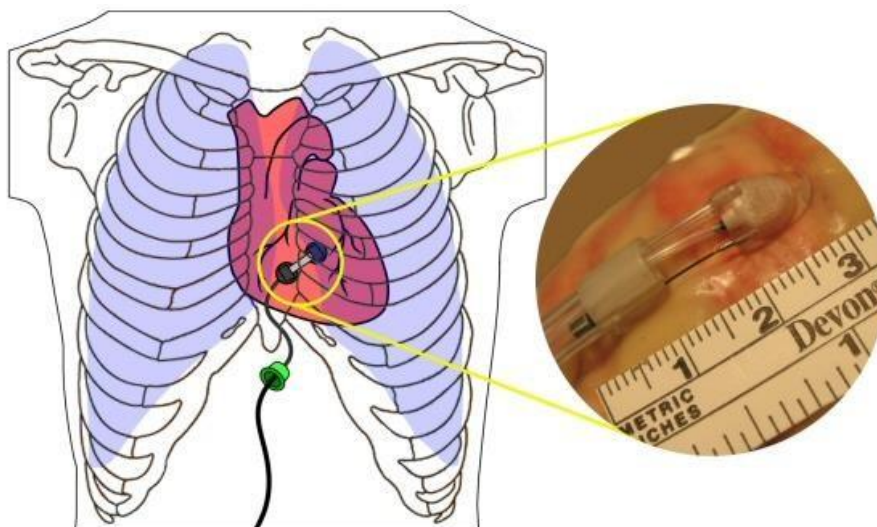
Роботизированная хирургия или хирургия с участием роботов позволяет врачам выполнять многие виды сложных процедур с большей точностью, гибкостью и контролем, чем это возможно при использовании традиционных методов. Роботизированная хирургия обычно связана с процедурами, выполняемыми через небольшие разрезы – минимально инвазивная хирургия. Помощь робота во время операции снижает эффект дрожания рук оперирующего врача и исключает случайные движения [5].

Например, Da Vinci Surgery System — самый универсальный робот, используемый в системах роботизированной хирургии: с 2017 года в сфере здравоохранения их установили 4271 робот. DaVinci состоит из трех основных частей: консоли хирурга, инструментов, имитирующих человеческое запястье, и систем просмотра.

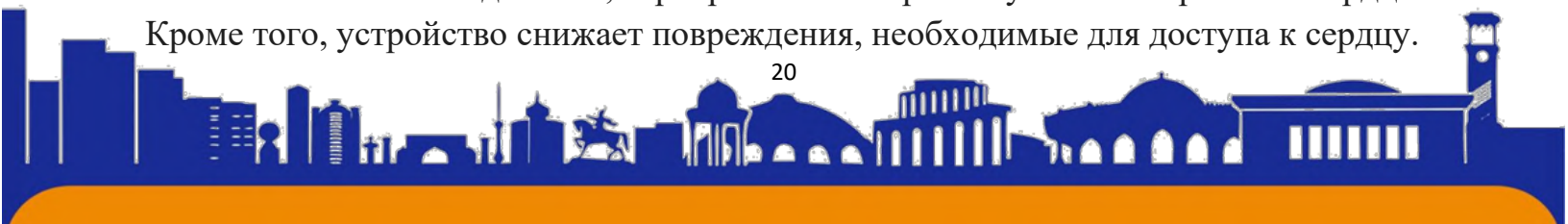

Хирург работает с удаленной консоли, содержащей «главные контроллеры», которые управляют движением бинокулярной камеры. Несколько хирургических инструментов прикреплены к тележке, расположенной рядом с пациентом. Хирург помещает эти инструменты в операционное поле перед началом процедуры.

Трехмерное хирургическое изображение передается на монитор для обеспечения пространственной корреляции инструментов во время нахождения хирурга возле консоли [6].

Робот HeartLander также стал очень популярным. Сверхмаленький мобильный робот выполняет минимально инвазивные операции при операциях на сердце. Робот представляет собой единое устройство, выполняющее стабильное и локализованное исследование, картирование и обработку всей поверхности сердца. Кроме того, устройство снижает повреждения, необходимые для доступа к сердцу.

Он попадает в грудную клетку через небольшой разрез ниже грудины, находится близко к поверхности сердца и проводит терапию или операцию на необходимом участке органа [7].

В заключение хочу сказать, что искусственный интеллект сегодня стал неотъемлемой частью нашей жизни. Но у него есть и определенные недостатки. Например, по мере ускорения развития искусственного интеллекта профессиональная деятельность постепенно снижается.

В частности, это оказывает существенное влияние на деятельность здравоохранения, преподавания, юристов, служб экстренной помощи, социальных работников и поставщиков услуг по обслуживанию клиентов.

Однако сегодня искусственный интеллект поддерживает существующих людей во многих областях, включая продажи, юриспруденцию и медицину, идентификацию и решение проблем, сферу услуг, юридические услуги и текстильное производство.

Использование искусственного интеллекта может открыть следующие пути внедрения дополнительных инноваций в медицину. Искусственный интеллект используется во всех областях медицины, таких как радиология, патология, кардиология и т. д. Создание новых и качественных приложений и платформ искусственного интеллекта. Эти приложения помогают предоставлять высокопроизводительные технологии для клинической диагностики, планирования лечения и анализа данных.

Использованная литература

1. Искусственный интеллект в медицине // https://zdrav.expert/index.php/Статья:Искусственный_интеллект_в_медицине
2. [Искусственный интеллект в медицине](https://www.ibm.com/ru-ru/watson-health/learn/artificial-intelligence-medicine) // <https://www.ibm.com/ru-ru/watson-health/learn/artificial-intelligence-medicine>
3. Искусственный интеллект в медицине и здравоохранении // <https://center2m.ru/ai-medicine>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

4. Robotic surgery // <https://www.mayoclinic.org/tests-procedures/robotic-surgery/about/pac-20394974>
5. ИИ в медицине: тренды и примеры применения // <https://www.iksmedia.ru/articles/5850863-II-v-medicine-trendy-i-primery-prim.html>
6. A bright future for robotic surgery // <https://openmedscience.com/bright-future-for-robotic-surgeons/>
7. HeartLander // <https://www.cs.cmu.edu/~heartlander/index.html>
8. Xursanov, S., Tuxtayev, S., & Eshtemirov, S. (2023). Tibbiyotda axborot kommunikasiya vositalarini qo'llash va ularni optimallashtirish. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(4), 119-122.
9. Xursanov S., Aliyev S. Tibbiyotda sun'iy intellektning o'rni va ahamiyati //Journal of universal science research. – 2024. – Т. 2. – №. 12. – С. 199-205.
10. Ulaboyevich, X.S., & Zokirovna, S.O. (2025). Tibbiyotda kompyuter texnologiyalarning dolzarbligi. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 63(3), 286-293.

SUN'IY INTELLEKTNING SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMIDAGI O'RNI

Xursanov Sherzod Ulaboyevich

xursanovsherzod2928@gmail.com

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, o'qituvchisi

Aliyev Sherzod Nurullo o'g'li

sherzod88aliyev@gmail.com

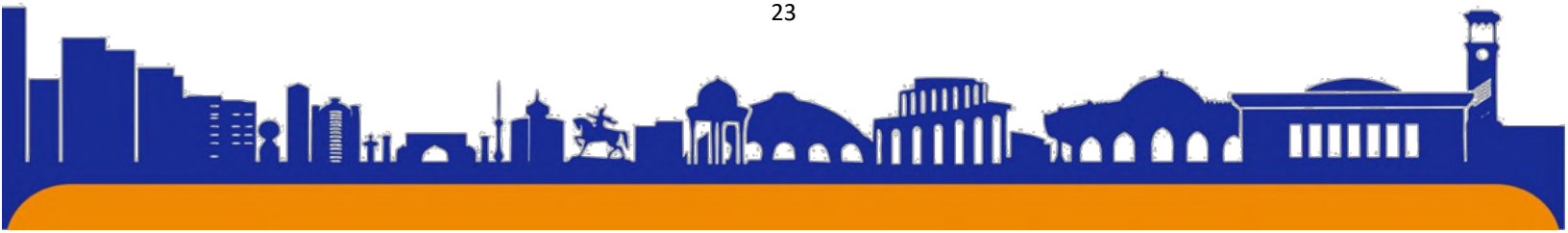
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, o'qituvchisi

Annotatsiya

Butun dunyo bo'ylab, sun'iy intellekt (SI) diagnostika aniqligini oshirish, davolash natijalarini yaxshilash, operatsion xarajatlarni kamaytirish va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini oshirish orqali sog'liqni saqlash sohasini jadal o'zgartirmoqda. Ushbu maqola SI-ning sog'liqni saqlashda turli xil qo'llanilishini, shu jumladan diagnostika vositalari, shaxsiy tibbiyot, bemorlarni monitoring qilish va robot jarrohliklarini o'rganadi. Maqolada, shuningdek, SI-ning samaradorlikni oshirish, xarajatlarni pasaytirish va qulaylikni oshirish kabi muhim afzalliklari muhokama qilinadi, shu bilan birga ma'lumotlar maxfiyligi masalalari, axloqiy masalalar va SI-ni mavjud sog'liqni saqlash tizimlariga integratsiyalashuvi kabi asosiy muammolarni hal qiladi. Maqola SI-ga asoslangan sog'liqni saqlash innovatsiyalarining kelajakdagi tendentsiyalarini, shu jumladan SIning dori-darmonlarni kashf etish, bashoratli tibbiyot va ruhiy salomatlikni saqlashdagi ro'lini ta'kidlab o'tadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt (SI), sog'liqni saqlash texnologiyalari, diagnostika vositalari, shaxsiylashtirilgan tibbiyot, bashoratli tahlil, jarrohlikda SI.

Абстрактный. Во всем мире искусственный интеллект (ИИ) быстро трансформирует здравоохранение, повышая точность диагностики, улучшая

результаты лечения, сокращая эксплуатационные расходы и расширяя доступ к медицинским услугам. В этой статье рассматриваются различные применения СИ в здравоохранении, включая диагностические инструменты, персонализированную медицину, мониторинг пациентов и роботизированную хирургию. В статье также обсуждаются важные преимущества СИ, такие как повышение эффективности, снижение затрат и повышение удобства, при этом решаются такие ключевые проблемы, как проблемы конфиденциальности данных, этические проблемы и интеграция СИ в существующие системы здравоохранения. В статье освещаются будущие тенденции в инновациях в сфере здравоохранения на основе искусственного интеллекта, включая роль искусственного интеллекта в разработке лекарств, прогностической медицине и психиатрической помощи.

Ключевые слова: искусственный интеллект (ИИ), технологии здравоохранения, диагностические инструменты, персонализированная медицина, прогнозная аналитика, ИИ в хирургии.

Sun'iy intellekt (SI) bir nechta sohalarda inqilob qilmoqda va sog'liqni saqlash istisno emas. SI-ning katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, naqshlarni aniqlash va bashoratli tahlillarni amalga oshirish qobiliyati bemorlarni parvarish qilishni sezilarli darajada yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish va ma'muriy jarayonlarni soddalashtirish potentsialiga ega. Diagnostikadan davolanish bo'yicha tavsiyalarga qadar, SI sog'liqni saqlash mutaxassislariga yanada aniq, o'z vaqtida va shaxsiy yordamni taqdim etishga imkon beradi.

Ushbu maqolada biz SI sog'liqni saqlashga qanday ta'sir qilayotganini o'rganamiz, uning hozirgi dasturlari, afzalliklari, muammolari, axloqiy muammolari va global miqyosda sog'liqni saqlash tizimlarida inqilob qilishda SIning kelajakdagi salohiyatini muhokama qilamiz.

1. Sog'liqni saqlashda SIning ko'tarilishi

Sogʻliqni saqlash sohasida sunʼiy intellekt mashinalarni oʻrganish, tabiiy tillarni qayta ishlash (NLP) va chuqur oʻrganish kabi turli texnologiyalarni oʻz ichiga oladi. SI texnologiyalarining tez rivojlanishi sogʻliqni saqlash tizimlariga SI-dan dori- darmonlarni kashf etishdan robot jarrohligigacha koʻp usullar bilan foydalanishga imkon berdi.

Tarixan, sogʻliqni saqlash sohasi yangi texnologiyalarni qabul qilishda sekin boʻlgan, ammo SI tadqiqotlaridagi soʻnggi oʻsish, yaxshilangan hisoblash quvvati bilan birgalikda sogʻliqni saqlash ekotizimida SI-ning integratsiyasini katalizatsiya qildi.

2. Sogʻliqni saqlashda SI qoʻllanilishi

A. Diagnostikada SI

SI-ning eng oʻzgaruvchan qoʻllanilishi diagnostika sohasida, u tibbiy tasvirlarni tahlil qilish, kasalliklarni aniqlash va sogʻliq natijalarini katta aniqlik bilan bashorat qilish uchun ishlatiladi. Minglab tibbiy tasvirlarda oʻqitilgan mashinani oʻrganish algoritmlari saraton, yurak kasalligi va nevrologik kasalliklar kabi holatlarni anʼanaviy usullarga qaraganda ancha samarali aniqlashi mumkin.

Masalan, Google Health-ning SI kabi SI quvvatli vositalar mamogrammalarda koʻkrak saratoni belgilarini rentgenologlarga qaraganda aniqroq aniqlashi mumkin, bu esa notoʻgʻri va notoʻgʻri salbiy natijalarni kamaytiradi. Xuddi shunday, SI skanerlash va test natijalarini tahlil qilish orqali teri saratoni, diabetik retinopatiya va yurak-qon tomir kasalliklarini tashxislashda muhim rol oʻynadi.

B. Shaxsiy tibbiyot

SI davolash rejalarini moslashtirish uchun genetik, ekologik va turmush tarzi omillarini tahlil qilish orqali sogʻliqni saqlashga yanada moslashtirilgan yondashuvni yaratishga yordam beradi. Genetik ketma-ketlik maʼlumotlarini oʻrganish orqali SI bemorlarning baʼzi muolajalarga qanday javob berishini bashorat qiladigan biomarkerlarni aniqlashi mumkin va bu koʻproq individual yordamga olib keladi. Farmatsevtika kompaniyalari, shuningdek, yangi davolash usullariga olib kelishi mumkin boʻlgan birikmalarni aniqlash uchun dori-darmonlarni kashf etish uchun SI-dan foydalanmoqda. SI klinik sinovlardan

oldin birikmalarning samaradorligini bashorat qilish orqali ushbu jarayonni tezlashtiradi, bu esa bozorga yangi dorilarni olib chiqish bilan bog‘liq vaqt va xarajatlarni qisqartirishi mumkin.

C. Bemorlarni monitoring qilish va bashoratli tahlilda SI

SI uzluksiz monitoring va bashoratli tahlil orqali bemorlarni parvarish qilishni yaxshilaydi. Aqlli soatlar kabi taqiladigan qurilmalar allaqachon yurak urishi va qon bosimi kabi hayotiy belgilarni kuzatib bormoqda va SI tizimlari ushbu ma'lumotlarni potentsial sog‘liq muammolarining dastlabki belgilarini aniqlash uchun tahlil qilishi mumkin. Masalan, SI algoritmlari yurak xurujlari, insult yoki diabetik asoratlarning boshlanishini ular paydo bo‘lishidan oldin oldindan aytib berishi mumkin, bu esa o‘z vaqtida aralashishga imkon beradi.

Mashinani o‘rganish modellari, shuningdek, kasalxonaga qayta qabul qilish ehtimoli kabi bemorlarning natijalarini bashorat qilish uchun ishlatiladi, bu esa tibbiyot xodimlariga davolanish rejalarini optimallashtirish va resurslarni samaraliroq taqsimlashga imkon beradi.

D. Robot jarrohligi va virtual yordam

SI bilan ishlaydigan robot tizimlari jarrohliklarda yordam beradi, aniqlikni ta'minlaydi va inson xatosini kamaytiradi. Ushbu tizimlar minimal invazivlik bilan murakkab protseduralarni bajarishi mumkin, bu esa tiklanish vaqtlarini qisqartirishga va kamroq asoratlarga olib keladi. Masalan, turli xil jarrohlik amaliyotlarida ishlatiladigan da Vinci jarrohlik tizimi jarrohlarga yuqori aniqlik, moslashuvchanlik va nazoratni ta'minlaydi.

Bundan tashqari, SI sog‘liqni saqlash xodimlariga savollarga javob berish, klinik ko‘rsatmalar berish yoki ma'muriy vazifalarni bajarishda yordam berish orqali yordam beradigan virtual yordamchilarda qo‘llaniladi. Ushbu tizimlar sog‘liqni saqlash xodimlarining kognitiv yukini kamaytiradi va ularga bemorlarni parvarish qilishning murakkab jihatlariga e'tibor qaratishga imkon beradi.

3. Sog‘liqni saqlashda SIning afzalliklari

A. Oshirilgan diagnostika aniqligi

SI-ning tibbiy ma'lumotlarni tez va aniq tahlil qilish qobiliyati diagnostika aniqligini oshirishga olib keldi. Ko'pincha dastlabki bosqichlarida aniqlash qiyin bo'lgan saraton va yurak kasalliklari kabi kasalliklarni erta tashxislash SI quvvatli diagnostika vositalari orqali amalga oshirildi.

Ushbu vositalar nafaqat aniqroq, balki an'anaviy diagnostika usullariga qaraganda tezroq, bu sog'liqni saqlash xodimlariga davolanishni tezroq boshlashga va bemorlarning natijalarini yaxshilashga imkon beradi.

B. Samaradorlik va xarajatlarni kamaytirish

SI hisob-kitob qilish, rejalashtirish va bemorlarning yozuvlarini yuritish kabi muntazam ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirishi mumkin, bu esa sog'liqni saqlash xodimlariga bemorlarni bevosita parvarish qilishga e'tibor qaratishga imkon beradi.

Ushbu operatsiyalarni soddalashtirish orqali SI sog'liqni saqlash tizimining umumiy samaradorligini oshiradi va operatsion xarajatlarni kamaytiradi.

Bundan tashqari, SI aniq diagnostika bashoratlarini taqdim etish orqali keraksiz tibbiy tekshiruvlarga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi, bu esa xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. SI-ni amalga oshiradigan kasalxonalar va klinikalar noto'g'ri tashxis qo'yish, kam foydalaniladigan resurslar va ma'muriy ortiqcha xarajatlar bilan bog'liq xarajatlarning kamayishini kutishlari mumkin.

C. Sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini oshirish

SI sog'liqni saqlash sohasidagi tengsizliklarni bartaraf etishda muhim rol o'ynashi mumkin, ayniqsa kam ta'minlangan yoki chekka hududlarda. SI bilan ishlaydigan diagnostika vositalari teletibbiyotda ishlatilishi mumkin, bu erda bemorlar o'z uylarining farovonligidan maslahat va tashxis olishlari mumkin, shu bilan tibbiy xizmatlar uchun uzoq masofalarni bosib o'tish zarurligini kamaytiradi.

SI quvvatli chat-botlar va virtual yordamchilar, shuningdek, bemorlarga 24/7 qo'llab-quvvatlaydi, sog'liqni saqlashning asosiy savollariga javob beradi va inson shifokorlari aralashuvini talab qilishdan oldin muammolarni triyaj qilishga yordam beradi.

4. Sog'liqni saqlashda SI-ni joriy etishdagi muammolar

SI-ning potentsial foydalari aniq bo'lsa-da, uni keng qabul qilishda bir qator qiyinchiliklar mavjud.

A. Ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi

Sog'liqni saqlash ma'lumotlari juda sezgir va SI-dan foydalanish katta miqdordagi bemor ma'lumotlariga kirishni talab qiladi. Bu ma'lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi haqida tashvish tug'diradi. Ma'lumotlarning buzilishi va nozik ma'lumotlarga ruxsatsiz kirish xavfi sog'liqni saqlashda SI-ni amalga oshirishda muhim to'siqdir.

SI tizimlarining AQShda HIPAA (Tibbiy sug'urta portativligi va hisobdorlik to'g'risidagi qonun) kabi ma'lumotlarni himoya qilish qoidalariga rioya qilishini

ta'minlash ishonchni saqlash va bemorlar ma'lumotlarini himoya qilish uchun juda muhimdir.

B. Axloqiy va huquqiy muammolar

AIning sog'liqni saqlashga integratsiyasi ko'plab axloqiy muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, agar SI tizimi bemorlarga zarar etkazadigan xatoga yo'l qo'ysa, javobgarlik va javobgarlik haqida savollar mavjud. Bundan tashqari, SI algoritmlaridagi noto'g'ri ta'lim ma'lumotlari tufayli turli demografik guruhlarda teng bo'lmagan munosabatga olib kelishi mumkin.

Ushbu axloqiy masalalarni hal qilish shaffof, xolis SI modellarini ishlab chiqishni va sog'liqni saqlashda SI-dan foydalanishni tartibga soluvchi aniq huquqiy asoslarni yaratishni talab qiladi.

C. Mavjud tizimlarga integratsiya

Ko'plab sog'liqni saqlash xodimlari SI tizimlarini mavjud infratuzilmaga integratsiyalashda bog'liq murakkabliklar tufayli SI-ni qabul qilishda ikkilanmoqdalar. SI echimlari ko'pincha yangi texnologiyalarga katta sarmoyalarni va tibbiyot xodimlarini ushbu yangiliklarga moslashish uchun o'qitirishni talab qiladi. Sog'liqni saqlash tizimlari SIning to'liq salohiyatini amalga oshirish uchun ushbu resurslarga sarmoya kiritishga tayyor bo'lishi kerak.

5. Sog'liqni saqlash sohasida SIning kelajagi

Sog'liqni saqlash sohasida SI-ning kelajagi nihoyatda istiqbolli bo'lib, davomiy yutuqlar davolanish usullari, bemorlarni parvarish qilish va umumiy sog'liqni saqlash sohasida yutuqlarga olib kelishi mumkin. Ba'zi rivojlanayotgan tendentsiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. AI asosidagi dorilarni kashf etish: SI dorilar va oqsillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni simulyatsiya qilish orqali dorilarni kashf etishni tezlashtirishda muhim rol o'ynashda davom etadi va natijada yangi dori-darmonlarni bozorga olib chiqish uchun zarur bo'lgan vaqtni qisqartiradi.
2. Bashoratli tibbiyot: SI o'zining bashorat qilish qobiliyatini yanada rivojlantiradi, bu kasalliklarni yanada aniqroq bashorat qilish va profilaktika tadbirlarini amalga oshirishga imkon beradi.
3. Ruhiy salomatlikda SI: SI dasturlari ruhiy salomatlik sohasida nutq va xatti-harakatlarni tahlil qilish orqali ruhiy salomatlik buzilishlari belgilarini aniqlash uchun mo'ljallangan algoritmlar bilan paydo bo'lmoqda.

Xulosa

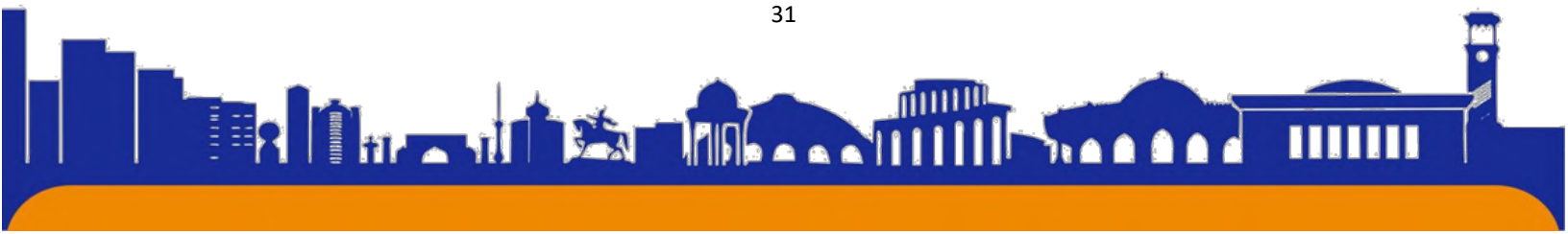
Sun'iy intellekt, shubhasiz, bugungi kunda sog'liqni saqlash sohasidagi eng o'zgaruvchan texnologiyalardan biridir. Diagnostikadan shaxsiylashtirilgan tibbiyotga, bemorlarni monitoring qilishdan robot jarrohliklariga qadar, SI sog'liqni saqlash qanday ko'rsatilishini va tajribasini qayta shakllantirmoqda. Ma'lumotlar maxfiyligi, axloqiy va integratsiya nuqtai nazaridan muammolar saqlanib qolsa-da, SI-ning afzalliklari bu

to'siqlardan ancha ustundir va sog'liqni saqlashning kelajagi shubhasiz SI asosidagi yutuqlar bilan shakllantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Topol, E. J. (2019). *Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again*. Basic Books.
2. Esteva, A., Kuprel, B., Novoa, R. A., et al. (2017). Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. *Nature*, 542(7639), 115-118.
3. Obermeyer, Z., Powers, B. W., Vogeli, C., & Mullainathan, S. (2019). Dissecting racial bias in an algorithm used to manage the health of populations. *Science*, 366(6464), 447-453.
4. Choi, E., Bahadori, M. T., Schuetz, A., et al. (2016). Doctor AI: Predicting clinical events via recurrent neural networks. *Journal of Machine Learning Research*, 17(1), 1-16.
5. Jiang, F., Jiang, Y., Zhi, H., et al. (2017). Artificial intelligence in healthcare: Past, present, and future. *Seminars in Cancer Biology*, 54, 1-11.
6. Davenport, T., & Kalakota, R. (2019). The potential for artificial intelligence in healthcare. *Future Healthcare Journal*, 6(2), 94-98.
7. Rajpurkar, P., Irvin, J., Zin, L., et al. (2017). Deep learning for chest radiograph diagnosis: A retrospective comparison of the CheXNet algorithm to practicing radiologists. *PLOS Medicine*, 14(11), e1002686.
8. Liu, Y., Chen, P. C., Krause, J., & Peng, L. (2019). How AI can enhance patient care and reduce errors. *Journal of the American Medical Association (JAMA)*, 322(4), 332-333.
9. Vincent, K., & Sampson, R. (2020). AI and the future of healthcare: Enhancing diagnosis and patient outcomes. *The Lancet Digital Health*, 2(3), e141-e150.

10. Nuriddin, A. (2025). Sun'iy intellektning sog'liqni saqlashga ta'siri. Образование наука и инновационные идеи в мире, 66(1), 18-25.
11. Xursanov, S., & Aliyev, S. (2024). Tibbiyotda sun'iy intellektning o'rni va ahamiyati. Journal of universal science research, 2(12), 199-205.

THE INFLUENCE OF T.S.ELIOT'S POETIC TECHNIQUES ON MODERN UZBEK LITERATURE

Tilaymurodova Mukhlisa Ravshan kizi

1st year Master's student of the Foreign languages and literature faculty, University of Economics and Pedagogy, Uzbekistan

E-mail: tilaymurodovamuxlisa@gmail.com

Scientific advisor: Eshonkulov Ravshan Tokhirovich

Senior lecturer of the University of Economics and Pedagogy, Uzbekistan

Abstract. T.S. Eliot's modernist poetry has significantly shaped global literary traditions, influencing themes, structures, and poetic techniques across various cultures. While much research has explored Eliot's impact on Western literature, limited studies address his influence on Uzbek poetry. This article examines the extent to which Eliot's poetic innovations—such as fragmentation, intertextuality, and mythological allusions—are reflected in modern Uzbek literature. Through a comparative analysis of Eliot's major works (*The Waste Land*, *Four Quartets*) and selected Uzbek poetic texts, this study highlights stylistic and thematic parallels. The findings suggest that Eliot's influence on Uzbek poetry is primarily indirect, often mediated through Russian and Western literary traditions.

Key words: T.S. Eliot, modernist poetry, Uzbek literature, fragmentation, intertextuality, poetic techniques

Introduction. T.S. Eliot (1888–1965) remains one of the most influential poets of the 20th century, with his works redefining the boundaries of modernist poetry. His seminal poem *The Waste Land* (1922) challenged traditional poetic forms by introducing a fragmented structure, mythological references, and intertextual depth. Eliot's works influenced Western literature, but his impact also reached non-Western literary traditions, including Uzbek poetry.

The evolution of Uzbek poetry in the 20th century was marked by political and cultural transformations. Poets like Abdulla Oripov and Erkin Vohidov experimented with new poetic forms, drawing inspiration from global literary trends. This study explores the connection between Eliot's poetic techniques and modern Uzbek poetry, focusing on three major aspects: fragmentation, intertextuality, and mythological references.

Methodology. This research employs a comparative literary analysis, examining the similarities between Eliot's poetry and modern Uzbek verse. The primary texts analyzed include:

T.S. Eliot's works: *The Waste Land*, *Four Quartets*, and *The Love Song of J. Alfred Prufrock*. Uzbek poetry: Selected poems by Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, and Chulpon

The study focuses on three key aspects:

Fragmentation – The use of non-linear structures and sudden shifts in imagery.

Intertextuality – The inclusion of literary, religious, and historical references.

Mythological references – The role of classical and religious myths in poetic expression.

Results. Fragmentation in Eliot and Uzbek Poetry. Eliot's poetry is known for its fragmented structure, where voices, languages, and cultural references shift without clear transitions. For example, *The Waste Land* moves between different speakers and languages, creating a sense of disorientation.

Similarly, Uzbek modernist poetry, particularly in the works of Chulpon, exhibits a fragmented style. Chulpon's poem *Kunduzsiz Kechalar* ("Nights Without Sun") shifts between personal reflections, historical events, and dream-like imagery, much like Eliot's blending of different perspectives. Erkin Vohidov also employs fragmentation in his poem *Qadrdon Quyosh* ("Dear Sun"), where he juxtaposes past and present realities to convey a sense of cultural dislocation.

Intertextuality and Literary Allusions. Eliot's poetry is deeply intertextual, referencing sources such as Dante's *Inferno*, Shakespeare's *Hamlet*, and Buddhist texts.

His famous line, “April is the cruellest month” (The Waste Land), reinterprets Chaucer’s Canterbury Tales, turning spring from a symbol of renewal into one of despair.

Uzbek poets also incorporate intertextual elements in their works. Abdulla Oripov, in his poem Hayrat (“Wonder”), references classical Persian and Turkic literature, evoking images from Navoi’s and Fuzuli’s poetry. This mirrors Eliot’s approach in Four Quartets, where he blends Western and Eastern religious traditions.

Mythological references. Eliot frequently employed myths as a structuring device. The Waste Land, for instance, is based on the legend of the Fisher King, symbolizing a world in decay. The poem also draws from Hindu scriptures (the Upanishads), with its famous ending: “Datta. Dayadhvam. Damyata.”

In Uzbek poetry, mythological references serve a similar function. Chulpon reimagines Turkic legends in his poems, using historical myths to critique contemporary issues. Erkin Vohidov’s works integrate Islamic themes, much like Eliot’s blend of Christian and Hindu philosophies.

Discussion. The results indicate that Eliot’s modernist techniques resonate in Uzbek poetry, despite the lack of direct textual influence. Several factors contribute to this indirect influence:

Russian and Soviet literary mediation: Eliot’s works were widely studied in Russian literary circles, and many Uzbek poets were exposed to his ideas through Russian translations. Shared historical context: Both Eliot and Uzbek poets wrote in times of cultural and political turmoil. Eliot’s post-World War I disillusionment finds a parallel in Uzbek poetry, which often reflects the struggles of Soviet-era repression.

Literary experimentation: The global modernist movement influenced Uzbek poets, leading them to experiment with fragmentation, intertextuality, and mythological symbolism, much like Eliot.

Conclusion. This study demonstrates that while Eliot’s influence on Uzbek poetry is largely indirect, his modernist techniques are evident in the works of Uzbek poets like Chulpon, Oripov, and Vohidov. The use of fragmentation, intertextuality, and

mythological references in both Eliot's and Uzbek poetry suggests a broader global exchange of literary ideas.

Further research could explore how Eliot's translations and academic studies have influenced Uzbek literary criticism. Additionally, future studies could investigate the direct reception of Eliot's works in Uzbekistan through contemporary translations.

List of references:

1. Brooker, J. S. (2018). *The Poetry of T.S. Eliot: Modernist Themes and Techniques*. Cambridge University Press.
2. Moody, A. D. (2010). *T.S. Eliot and the Poetic Tradition*. Oxford University Press.
3. Eliot, T. S. (1922). *The Waste Land*. Faber & Faber.
4. Vohidov, E. (2006). *Tanlangan Asarlar ("Selected Works")*. Tashkent: Uzbekistan National Publishing.
5. Mukhtarov, R. (2021). "Intertextuality in Uzbek and Western Poetry: A Comparative Study." *Uzbek Journal of Literary Studies*, 8(1), 34-50.
6. Karimov, O. (2019). "Modernism in Uzbek Literature: Comparative Approaches." *Journal of Central Asian Studies*, 12(2), 56-72.
7. Mamadiyoro va Mariyam Kosim kizi, & Bakhtiyorova Maftuna Bakhtiyorovna. (2025). PRAGMATIC AND STYLISTIC ASPECTS OF NEOLOGISMS IN CONTEMPORARY MEDIA AND THEIR IMPLICATIONS FOR VOCABULARY TEACHING. *Journal of Universal Science Research*, 3(1), 89–95. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14674390>
<https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/9454>
8. Mamadiyoro va , M. ., & Bakhtiyorova , M. . (2025). PRAGMATIC AND STYLISTIC ASPECTS OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH (BASED ON MEDIA MATERIALS) AND THEIR ROLE IN TEACHING VOCABULARY. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 2(1), 187–191. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/43009>

9. Mamadiyorova , M. ., & Bakhtiyorova , M. . (2025). PRAGMATIC AND STYLISTIC ASPECTS OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH (BASED ON MEDIA MATERIALS) AND THEIR ROLE IN TEACHING VOCABULARY. (2025). Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 3(1), 217-221. <https://universalpublishings.com/index.php/jsiru/article/view/9503>
10. Sadullaeva, N., & Bakhtiyorova, M. (2021). Reflection of Onomastic Principles in Naming. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 3001- 3007.
11. Бахтиёрва, М. (2024). Atoqli otlarning umumnazariy muammolari. Зарубежная лингвистика и лингводидактика, 2(6), 40-45.
12. Ismoilov, A., & Bakhtiyorova, M. (2024). THE PROBLEM OF COMPONENTIAL ANALYSIS OF MEANING IN PRESENT DAY LEXICOLOGY. Current approaches and new research in modern sciences, 3(7), 26-29.
13. Alisher o'g'li, I. A., & Bakhtiyorovna, B. M. (2024, May). THE PROBLEM OF COMPONENTIAL ANALYSIS OF MEANING IN PRESENT DAY LEXICOLOGY. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 10, pp. 748-752).
14. BAKHTIYOROVA, M. (2024). ONOMASTIK KONSEPT TUSHUNCHASI. UzMU xabarlarlari, 1(1.4), 288-292.
15. Камолова, Р. Ш., & Бахтиярова, М. (2024). ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ КОННОТАЦИИ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ, ОПИСЫВАЮЩИХ ПОГОДУ. ТА'ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 4(1), 30-33.
16. Baxtiyorova, M. (2023). ONOMASTIKONLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, (9), 464-469.
17. Baxtiyorovna, B. M. (2023). INGLIZ VA O 'ZBEK BADIY ADABIYOTIDA ONOMASTIKONLARNING CHOG'ISHTIRMA SEMANTIK TAHLILI. "GERMANY" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS, 9(1).
18. Baxtiyorova, M. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK BADIY ADABIYOTIDA ASAR QAHRAMONLARI NOMLARINING MATN "JOURNAL OF SCIENCE-

INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN” JURNALI VOLUME 3, ISSUE 01, 2025. YANUARY ResearchBib Impact Factor: 9.654/2024 ISSN 2992-8869 221 YARATISHDAGI ISHTIROKI. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, (10), 268-273.

19. Bakhtiyorovna, B. M. (2022). Discursive-pragmatic nature of anthroponyms. Asian Journal Of Multidimensional Research, 11(9), 110-114.

20. Bakhtiyarova, M. B. (2021). VERBALIZATION OF THE CONCEPT" ONIM" IN LINGUOCOGNITOLOGY. Ростовский научный вестник, (3), 11- 12.

21. Baxtiyorova, M. B. (2020). ANTROPONIMLARNING SHAKLLANISHIDA MORFEMALARNING SEMANTIK VA USLUBIY XUSUSIYATLARI. Студенческий вестник, (36-3), 96-98.

22. Bakhtiyorova, M. (2019). THE EFFECT OF USING MNEMONICS. Студенческий вестник, (22-8), 63-65.

23. Pulatova, S., & Bakhtiyorova, M. (2019). THE STRUCTURALSEMANTIC ANALYSIS OF THE WORDS RELATED TO" SPORTS" IN PRESENT DAY ENGLISH. Студенческий вестник, (22-8), 69-71.

24. Bakhtiyorova, M., & Djumabayeva, J. (2017). WRITERS MAKE NATIONAL LITERATURE, WHILE TRANSLATORS MAKE UNIVERSAL LITERATURE. Студенческий вестник, (10), 55-56.

25. Bakhtiyorova, M., & Elmurodova, F. (2017). THE PRINCIPLES OF SEMANTICS. Студенческий вестник, (10), 52-54.

26. Bakhtiyorova, M., & Elmurodova, F. (2017). PAPERS IN ENGLISH. СТУДЕНЧЕСКИЙ ВЕСТНИК, 10, 52 Uzbek National Corpus (2024).

TALABALARNI KREATIV TADQIQOTCHILIK VA KASBIY KO'NIKMALARINI TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Jo'rayeva Nargiza Zokir qizi

jorayevanargizahan@gmail.com

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali,
o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada talabalarni kreativ tadqiqotchilik va kasbiy ko'nikmalarini tanqidiy fikrlash orqali rivojlantirish mazmuni, ta'limning inovatsion texnologiyalari robototexnika, modellashtirish, konstruksiyalashtirish, dasturlashtirishni o'rgatishda tanqidiy fikrlash qobiliyatining ahamiyati va uni shakllanish jarayoni to'g'risida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: tadqiqotchilik, robototexnika, kasbiy ko'nikma, tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash, axborotlarni yig'ish, dispozitsiya.

ABSTRACT

This article discusses the content of developing students' creative research and professional skills through critical thinking, the importance of innovative thinking technologies in teaching robotics, modeling, design, programming, critical thinking skills and the process of its formation

Keywords: research, robotics, professionalism, critical thinking, logical thinking, data collection, disposition.

KIRISH

Jahon ta'lim tizimida fan va innovatsiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish, jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini izchil hamda barqaror rivojlantirish mamlakatning munosib kelajagini barpo etishning muhim omili bo'lib

bormoqda. AQSh, Rossiya, Angliya, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi davlatlarda, yuqori texnologik tayyorgarlikka ega raqobatbardosh kadrlar tayyorlash rivojlanishning asosiy yoʻnalishi sifatida qaralib, taʼlimda innovatsiyalarni, shu jumladan, robototexnika, modellashtirish, konstruksiyalashtirish, dasturlashtirish, 3D-loyihalashtirish va virtual muhandislikni oʻrgatish yuzasidan nazariy tadqiqotlar olib borilmoqda.

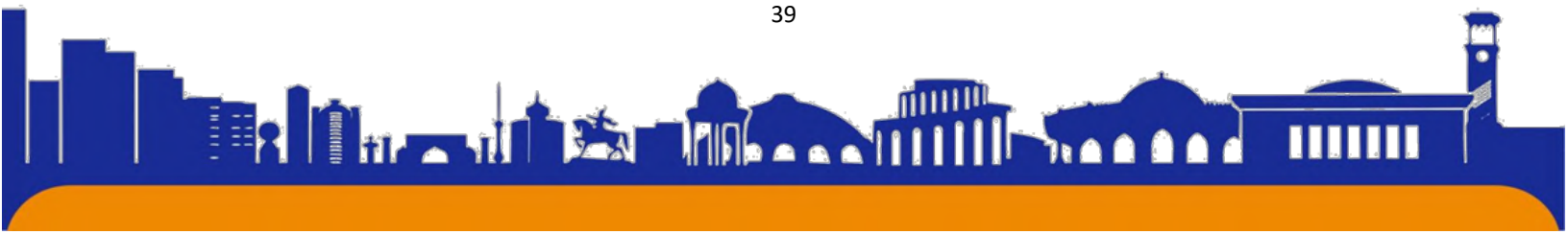
ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Oʻzbekiston Respublikasida shakllangan uzluksiz taʼlim tizimi barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tayyorlash jarayonining samarali tashkil etilishini taʼminlashga xizmat qiladi. Uzluksiz taʼlim tizimi doirasida faoliyat olib boruvchi maktabdan tashqari taʼlim muassasalarida STEAM fanlar, tanqidiy fikrlash va axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urgʻu berishni hisobga olgan holda, zamonaviy raqamli iqtisodiyot talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlash muammolari bugungi kun vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Hozirgi kunda maktabdan tashqari taʼlim jarayonida barkamol shaxsni tarbiyalash, maktabdan tashqari taʼlim faoliyatiga qoʻyilayotgan ijtimoiy buyurtma ilgʻor xorijiy tajribalar bilan uygʻunlashtirilmaganligi hamda taʼlim mazmunini yangilab borish zarurati; zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini keng qoʻllash orqali bolalarni individual rivojlantirishga qaratilgan dasturlar va uslubiy materiallar, talabalar kasb – hunar tayyorgarligini rivojlantirish yetarli darajada taʼminlanmaganligi; talabalar egallayotgan bilim va koʻnikmalarining kasbiy faoliyatda talab etiladigan koʻnikma va malakalar darajasiga muvofiq emasligi tadqiq etilayotgan muammoning dolzarbligini belgilaydi.

Talabalar kasb – hunar tayyorgarligini takomillashtirishda STEAM taʼlimni amaliyotga tadbiiq etish orqali talabalar tadqiqotchilik va kasbiy koʻnikmalarini rivojlantirishning inovatsion texnologiyalari keng tadbiiq etilmagan boʻlsada tanqidiy fikrlashga oʻrgatish zarurligi, talabalar tadqiqotchilik va kasbiy koʻnikmalarini rivojlantirish vastasi sifida qaralmoqda.

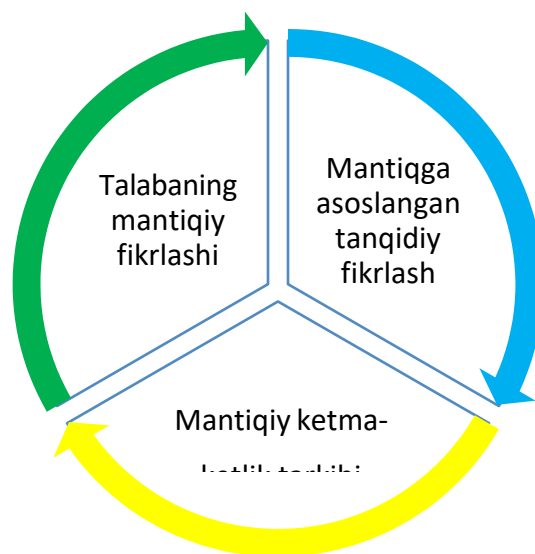
Talabalarni tanqidiy fikrlashga oʻrgatish deganda nimalar nazarda tutiladi.

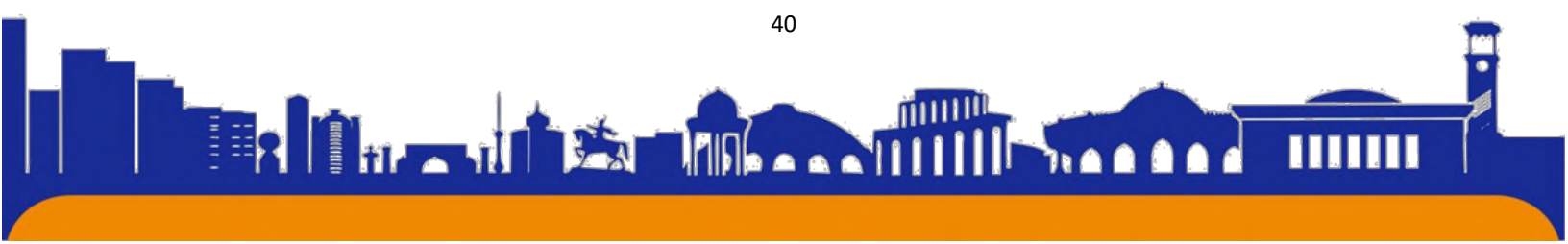
Tanqidiy fikrlash - bu ma'lumotni ob'ektiv tahlil qilish va asosli xulosa chiqarish qobiliyatini anglatadi. Bu ma'lumotlar, faktlar, kuzatiladigan hodisalar va tadqiqot natijalari kabi manbalarni baholashni o'z ichiga oladi.

Tanqidiy fikrlash - bu xulosa chiqarish uchun dalillarni tahlil qilish. Murakkab mavzular va ob'ektlardagi dalillarni ratsional, skeptik, xolis tahlil qilish yoki baholashni o'z ichiga olgan bir nechta turli xil ta'riflardir. Tanqidiy fikrlash - bu talabani o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi tarbiyalash, o'zini o'zi nazorat qilish va o'zini rivojlantiradigan fikrlashdir. Bu qat'iy mukammal shartlar va ulardan oqilona foydalanishni nazarda tutadi. Bu samarali muloqot va muammolarni hal qilish qobiliyatlari, shuningdek, mahalliy egotsentrizmni va sotsiotsentrizmni yengish majburiyatini oladi.

Tanqidiy fikrlash izchiligi va talabalar tafakkurining mantiqiy fikrlashida tanqidiy fikrlashning bog'liqligini quyidagi chizmada aks ettirish mumkin.

Dars va darsdan tashqari faoliyat davomida talabalar tomonidan olib boriladigan mashg'ulotlar ko'pincha tadqiqotchilikga yo'naltirilgan bo'lib bunda Talabanning mustaqil harakatlanishda, unga berilayotgan topshiriqlar va ularni yechimini topishda Talabanning mantiqiy tafakkurini rivojlantirib borish va tanqidiy fikrlashiga yo'naltirish doimo muammo bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda zamonaviy dunyoda kasb – hunarga tayyorlash, o'rgatish bir tomonlama yondashuv asosida olib borilib bir nechta

yangidan yangi kasblar hosil qilindi, bularga misol qilib AT mutaxassisi, robotexnika, mexatronika va muhandislik kasblaridir. Ushbu kasblarni o'rganishda hamda murakkab texnologik jarayonlar, operatsiyalarni bajarishda talabalarning dasturlash, yig'ish, bajarish, ishga tushirish yoki texnologik ketma-ketlikni uddalay olish ko'nikmalarining o'zi yetarli bo'lmay balki, tadqiqotchilik ko'nikmalari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buning uchun talabalar tanqidiy fikrlashni muntazam rivojlantirib borish ta'lab etilmoqda.

MUHOKKAMA VA NATIJALAR

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki ta'lim olish mobaynida talabalarning ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirishda aksariyat tadqiqotchilar ko'nikma yoki qobiliyatdan tashqari tanqidiy fikrlashni ham tan olishmoqda. Bu esa dispozitsiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu tushunchaning kelib chiqishi 1985 yilda olib borilgan tadqiqot ishlarida tanqidiy fikrlash qobiliyati "bajarish va uddalay olish" qobiliyatidan farq qilishini tan olingan bo'lib tanqidiy fikrlash qobiliyati degan tushunchani tasdiqlovchi empirik dalillar ham paydo bo'ladi va ajratmalar aslida alohida ob'ektlarga xosligi o'z isbotini topgan. Ushbu fikrlar har xil munosabat yoki odatlar sifatida tashlangan. Facione tanqidiy fikrlash holatlarini quyidagicha belgilaydi "Shaxslarga, voqealarga yoki sharoitlarga nisbatan bo'lgan munosabat yoki ularga munosabat bildirish uchun doimiy paydo bo'ladigan ichki motivlardir. Tadqiqotchilar shunga o'xshash to'plamlarni aniqlashga harakat qilib tanqidiy fikrlashni vujudga keltiradigan bir necha sabablar va omillarni asoslagan. Masalan, eng tez-tez takrorlanadigan tanqidiy fikrlash holatlarini o'z ichiga oladigan qobiliyat turlari quydagilardir:

- ochiq fikrlash qobiliyati;
- adolatli fikrlash qobiliyati;
- sabab izlashga moyillik qobiliyati;
- qiziquvchanlik qobiliyati;
- xabardor bo'lishni xohlash qobiliyati;
- moslashuvchanlik qobiliyati;

Bugungi kunda bir necha g'arb olimlari Facione, Ennis, Baylin va boshqalar tamonidan tanqidiy tafakkurni aniqlash borasida ko'plab tadqiqotlar olib borgan

bo'lsada, ko'pchilik tadqiqotchilar tamonidan tanqidiy fikrlash "ko'nikmalar va mulohazalar"ni o'z ichiga oladi degan fikrga qo'shilishmoqda. Tanqidiy mulohaza yuritish nuqtai nazarini uning meyorlarida ko'rib chiqish kerakmi degan xulosaga borishmoqda 1990 yilda Amerika faylasuflar uyushmasi (APA) bir murosaga kelish uchun tanqidiy fikrlaydigan tadqiqotchilar guruhini tuzib kelgusidagi tadqiqot harakatlariga yordam beradigan tanqidiy fikrlashni aniqlash topshirig'ini berishgan. Garchi ko'pchilik mutaxassislar dispozitsiyalar muhim tarkibiy qism ekanligiga kelishib, ular muayyan harakatlarga qarshi chiqib, bu tanqidiy fikrlash ta'rifi doirasidagi dispozitsiyalar deb hisoblashgan, ba'zilar shu fikrlarga asoslanib shunchaki maqtovg'a sazovor rol o'ynaydi va bu qarashlarni qo'llab-quvvatlovchi boshqalar ham normativ rolga egadir deb hisoblaydi.

Talabalar tadqiqotchilik va kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishda tanqidiy fikrlashga o'rgatishning bir necha shakllari mavjud bo'lib shulardan muhandislik to'garaklarida quydagilarni o'rgatish mumkin:

Axborotlarni yig'ish: Ko'pgina talabalarimiz mutlaqo noto'g'ri qarorlar qabul qilishadi, chunki ular o'z fikrini to'g'ri deb bilishadi. Bunday xatolarga yo'l qo'yishiga sabab ularning kam ma'lumotlarga ega ekanligi yoki aksincha bilimlarni yanada mustahkamlashga intilmasligidadir. Shuning uchun hozirgi zamonimiz qanchalik tez rivojlanayotganligini hisobga olgan holda mavjud barcha axborotlarni to'plab ularni tahlil qilish.

Kuzatish: Bu yerda qanchalik talabalarni qiziquvchan bo'lishligidadir. Har doim bizning ko'zimiz ostida bo'lgan narsalarga e'tibor bermasligimiz va biz ularni odatdagidek qabul qilganligimizdadir. Bundan tashqari, bu nafaqat ob'ektlar, balki bizning va boshqalarning xatti-harakati, turli xil istehzoli vaziyatlar va mexanizimlarning g'ayrioddiy tuzilishlari bo'lishi mumkin. Kuzatganimizda, bizning ichki hisyotimiz bir muncha vaqt sezmasligi va ko'zlarimiz ko'rgan narsalarga reaksiya bildirmasligi.

Adabiyotlar bilan ishlash: To'g'ri xulosa chiqarish uchun biz mantiqni o'rganishingiz kerak. Uning o'z qonunlari, istisnolari va qarama- qarshiliklari bor, ammo shunga qaramay, har qanday munozarada fikrimizni isbotlashning ajoyib usuli

hisoblanib, boshqa talabalarning bayonotlaridagi nomuvofiqlikni payqashni o'rganish va vaziyat imkon bersa ularga munosabat bildirish.

Ratsionalizatsiya: Bu ong qonunlarini qo'llashni anglatadi: induksiya, deduksiya va analogiya. Ushbu vositalardan foydalanib, biz argumentni baholab, uning kuchli va zaif tomonlarini topishimiz mumkin.

Eslash: Muntazam ravishda muammoning tafsilotlaridan bir qadam orqaga qaytib butun jarayonlarni eslash va nimani bilib olganimizga va qanday tajribaga ega ekanligimizga e'tibor berish.

Ijodkorlik: Bu bizga nafaqat ijodning mohiyatini tushunishga, balki mashqlar orqali yanada ijodiy bo'lishga yordam beradi. TRIZ yoki STEAM kabi metodlardan foydalanish, ular bizga muammolarga tizimli yondoshishga yordam beradi.

Tasniflash va ketma-ketlik: Axborotni taxlildan o'tkazishni o'rganish uchun elementlar va g'oyalarni xususiyatlariga ko'ra guruhlab va tartiblab chiqish. Aqliy imkoniyatlardan foydalanish.

Taqqoslash va taxrirlash: Ikki yoki undan ortiq ob'ektlar, vaziyatlar, muammolar qanday o'xshash yoki turli xil ekanligini aniqlashni o'rganish. Afzalliklar va kamchiliklarning ro'yxatini tuzib, so'ng birini tanlash.

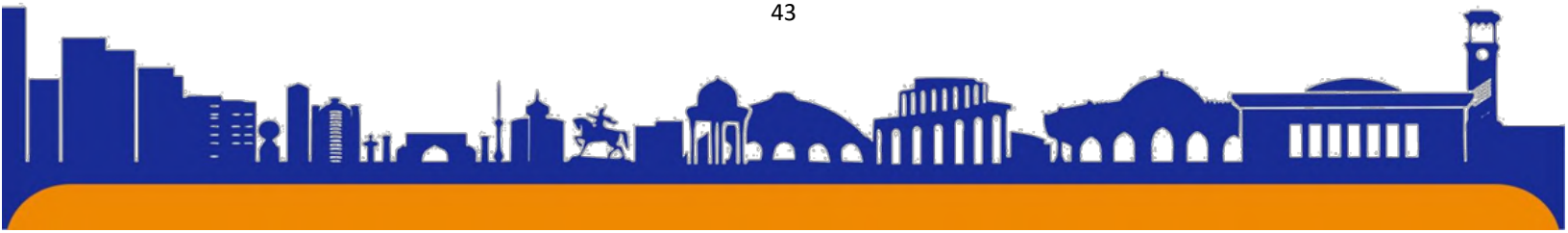
Sabab va oqibatni tahlil qilish: Qizig'i shundaki, ko'p Talabalar sabab va oqibatni ajrata olmaydilar. Shuning uchun, bizning birinchi qadamimiz sabab va natijani aniqlash qobiliyati bo'ladi. Ba'zida sabab va ta'sir bir-biriga bog'liq bo'lmasligi mumkin - demak, biz biror narsani hisobga olmagan bo'lishimiz mumkin.

Sintez: Oldindan kutilmagan natijaga erishish uchun turli xil ma'lumotlarni to'plash va ularni birlashtirish.

Baholash: Muammoning ikki yoki undan ko'p yechimini topishni o'rganish va qaysi biri yaxshiroq ekanligini baholash.

Bashoratlash: Bu talabalarni bezovta qilmaydigan murakkab jarayon. Ular "tahlil qilish" ga bir necha soniya vaqt sarflaydilar va kelajakka asoslanib qaror qabul qiladilar. Bunday qilmaslik, ma'lumotlarni diqqat bilan yig'ish va tahlil qilish orqali ilmiy yechimlarni to'plash. Albatta, minglab omillar mavjud bo'lib barchasini hisobga olishimiz mumkin.

Ustuvorlik: Vaqtni boshqarishni o'rganish, nima uchun vaqtimizni sarflashimiz

va nimaga sarflanishini tushunib olish. Unutmaslik kerakki, foydasiz narsaga sarflangan vaqt ishning samaradorligini yo‘qotish mumkin.

XULOSA

Ushbu ko‘nikma odatda umumlashtiruvchi va yakuniy hisoblanadi. Biz aniq nimani tushunganimizni, qanday tajriba orttirganimizni, qanday xulosalar chiqarganimizni va bularning barchasini umumlashtirishni bilishimiz kerakligini o‘rganish.

Katta ehtimol bilan talabalar ushbu ko‘nikmalarni bir vaqtning o‘zida o‘zlashtira olmaydi. Biroq, biz ularni yaxshiroq qaror qabul qilish va jasorat bilan harakat qilish uchun ularni umumlashtirishimiz mumkin. Har bir o‘zlashtirilgan ko‘nikma Talabalarning fikrlash tarzini sezilarli darajada o‘zgartirishi mumkin.

Fikrlashning turli xil usullari mavjud, ammo ularning hech biri muammolarni tanqidiy fikrlash kabi hal qilishda samarali emas. Uning yordami bilan biz hissiy ongni va hissiyot darajasini ko‘tarishimiz, shuningdek, kognitiv buzilishlar va egotsentrizmning oldini olishimiz mumkin.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 sentyabrdagi “Xalq ta’limi tizimidagi maktabdan tashqari ta’lim samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4467-sonli qarori.
2. Tolipov O‘.Q. Oliy pedagogik ta’lim tizimida umummehnat va kasbiy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari: Ped. fan. dokt. ... diss. – Toshkent: 2004. – 314 b.
3. Facione, P. A. (2000). The disposition toward critical thinking: Its character, measurement, and relationship to critical thinking skill. *Informal Logic*, 20(1), 61-84.
4. Facione, Peter A., 1990 a, *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*, Research Findings and Recommendations Prepared for the Committee on Pre-College Philosophy of the American Philosophical Association, ERIC Document ED315423.
5. Adams, C.A. (2013), Sustainability reporting and performance management in universities: Challenges and benefits. *Sustainability Accounting, Management and*

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Policy Journal Vol 4 Iss 3, pp. 384-392

6. Hauser, S.M. (2000), "Education, ability, and civic engagement in the contemporary, United States. *Social Sciences Results*, Vol. 29 No 4, pp.556-582

7. Pardabaev J.E. "STEAM" - Education as an innovative approach to the development of vocational training for students" // *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. Vol. 8 No. 3, 2020. ISSN 2056-5852

8. Xamidov, J.A. (2021). O'quvchilarni kreativ tadqiqotchilik va kasbiy ko'nikmalarini tanqidiy fikrlash orqali rivojlantirish. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 922-928.

9. Jo'rayeva Nargiza Zokir qizi, Bilish jarayoni faolligi va neyropedagogik tadqiqotlar talqini. (2025). *Journal of Universal Science Research*, 3(1), 249-256.

“QO‘QON XONLIGINING SHARQIY – TURKISTON BILAN ALOQALARI”

Hasanov Muhtorjon Qaxramonjon o‘g‘li

Qo‘qon davlat universiteti talabasi

muhtorjonhasanov04@gmail.com

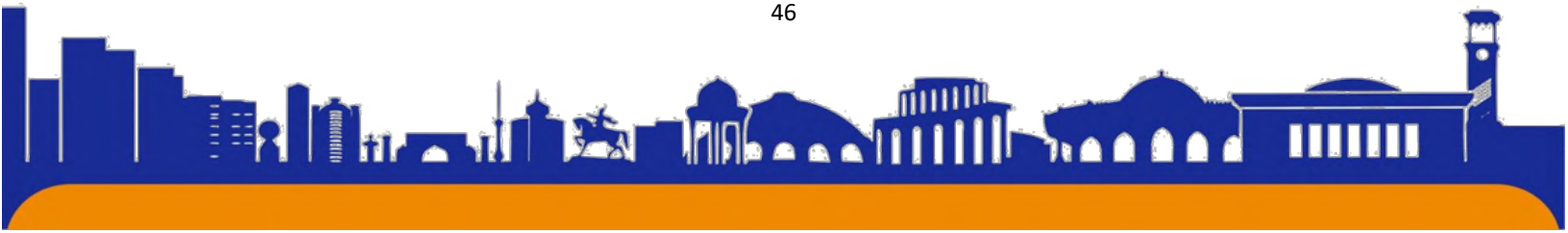
Annotatsiya. Ushbu maqola Qo‘qon Xonligi va Sharqiy Turkiston o‘rtasidagi tarixiy siyosiy aloqalarni tahlil qiladi. Xitoyning bosqinchilik siyosatiga qarshi Qo‘qon Xonligi qanday kurashganligi, o‘zaro diplomatik va savdo aloqalari, hamda madaniy almashinuvlar haqida ma‘lumot berilgan. Shuningdek, maqolada mustaqil O‘zbekistonning bugungi kunda Xitoy bilan qanday aloqalar o‘rnatganligi va bu aloqalarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatlari ham ko‘rib chiqiladi.

Абстрактный. Данная статья анализирует исторические политические отношения между Кокандским ханством и Восточным Туркестаном. Рассматривается, как Кокандское ханство боролось против экспансионистской политики Китая, а также его дипломатические и торговые связи, а также культурный обмен. Кроме того, в статье рассматриваются современные отношения независимого Узбекистана с Китаем и их политические, экономические и культурные аспекты.

Abstract. This article analyzes the historical political relations between the Kokand Khanate and Eastern Turkestan. It discusses how the Kokand Khanate resisted China’s expansionist policies, their diplomatic and trade relations, as well as cultural exchanges. Additionally, the article explores the current relations of independent Uzbekistan with China, highlighting the political, economic, and cultural aspects of these connections.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon Xonligi, Sharqiy Turkiston, Xitoyning bosqinchilik siyosati, Diplomatiq aloqalar, Savdo yo‘llari, Hoja oilasi, Madaniy almashinuv, Siyosiy kurash, Xitoy bilan hamkorlik.

Ключевые слова: Кокандское ханство, Восточный Туркестан, Экспансионистская политика Китая, Дипломатические отношения, Торговые пути,

Династия Ходжа, Культурный обмен, Политическая борьба, Сотрудничество с Китаем.

Key words: Kokand Khanate, Eastern Turkestan, China's expansionist policies, Diplomatic relations, Trade routes, Khoja dynasty, Cultural exchange, Political struggle, Cooperation with China.

KIRISH

Yangi O'zbekistonning tashqi siyosatida savdo aloqalari muhim o'rin tutadi. Davlatimiz o'zining iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash, yangi bozorlarga kirish va savdo imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida bir nechta davlatlar bilan hamkorlikni mustahkamladi. Xususan, O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari, jumladan, Xitoy, Rossiya, Turkiya, Evropa Ittifoqi va boshqa mintaqaviy hamkorlar bilan savdo aloqalari o'rnatilgan.

Bugungi kunda, mamlakatimizning Sharqiy Turkiston (Xitoyning Shinjon viloyati) bilan aloqalari siyosiy va iqtisodiy sharoitlarda davom etmoqda. O'zbekiston, Qo'qon xonligi davrida o'rnatilgan tarixiy aloqalar asosida, Xitoy bilan savdo va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashga intilmoqda. Yangi O'zbekistonning tashqi siyosati Xitoy bilan strategik sheriklikni rivojlantirishga qaratilgan, shu bilan birga, Xitoyning mintaqadagi bosqinchilik siyosatiga qarshi o'zining mustaqil pozitsiyasini saqlab qolmoqda. O'zbekistonning Shinxu (Xitoy) bilan iqtisodiy aloqalari kuchayib borayotgan bo'lsa-da, madaniy va siyosiy aloqalar ham o'sib bormoqda, bu esa ikki davlat o'rtasidagi o'zaro tushunishni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Qo'qon Xonligining Sharqiy Turkistondagi siyosiy faoliyati Xitoy bilan aloqalar o'rnatilgan davrlarga borib taqaladi. Dastlabki aloqalar 1753-1763 yillarda bo'lib, o'sha davrda Sharqiy Turkistonda hukmronlik qilgan Xojalar oilasi, Xitoyning Manchjursi tomonidan bosib olinmaguncha mustaqil hokimiyatni saqlab kelgan. 1759-yilda Manchjurlar tomonidan Sharqiy Turkistonning bosib olinishi natijasida, Yorkent xoni Burhoniddin o'g'li Sarimsoqxo'ja 9 ming oila bilan Qo'qon hududiga ko'chishga majbur bo'ldi. Sarimsoqxo'ja va uning avlodlari, jumladan, Muhammad Bahoviddin, Muhammad Yusufxo'ja va Jaxongirxo'ja, Sharqiy Turkistondagi Xojalar hokimiyatini tiklash uchun bir necha marta kurash olib borishdi.

1784-yilda Sarimsoqxo'ja, 1797-yilda esa Yusufxo'ja Xitoyga qarshi hujumlar uyushtirdi, natijada manchjurlar Qo'qon xonligini ayblab, aybdorlarni topshirishni talab qilishdi. Ushbu talabni rad etgan Qo'qon, Xitoy bilan tinchlik o'rnatishga harakat qilib, o'zaro yaxshi qo'shnihilik aloqalarini saqladi. 1759-yilda Xitoy elchisi Daketa Qo'qon saroyiga yuborildi, va shundan so'ng, Qo'qon elchilari Pekinga jo'natildi, bu esa tinchlikni saqlashga imkon yaratdi.

Norbo'tabiy, Olimxon va Muhammadalixon davrida Xitoy bilan o'rnatilgan shartnomalar davom etgan. XVIII asr oxirlarida Norbo'tabiy qirg'izlarga nisbatan siyosiy hokimiyatni amalga oshirdi, va 1785-yilda qirg'izlar Sait Batir boshchiligida Sharqiy Turkistondan Qo'qon hududiga ko'chishdi. Ammo, Norbo'tabiyning bu faoliyati Xitoy siyosatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin edi.

XIX asr boshlarida Xitoyning bosqinchilik siyosatiga qarshi Sharqiy Turkistonda bir nechta qo'zg'olonlar yuz berdi. 1814-yilda Tillaqirg'iz, 1816-yilda esa Ziyovuddin boshchiligida uyg'urlar qo'zg'oloni boshlandi. Bu qo'zg'olonlar Xojalar tomonidan davom ettirildi va ular Sharqiy Turkistondagi hokimiyatni tiklash uchun Xiva va Buxoro hukmdorlaridan yordam olishga harakat qilishdi. Qo'qon xonlari bu hududdagi musulmonlarga yordam berishni maqsad qilgan bo'lsa-da, o'z manfaatlarini ham ko'zlab harakat qilishdi.

Jahongirxo'ja 1822-yilda qochib, Oloy qirg'izlari bilan birgalikda Qoshg'arga hujum uyushtirdi. Qo'qon xonligi elchilari tomonidan yuborilgan yordam va janglarda qirg'izlar, tojiklar va uyg'urlar qatnashdi. 1826-yilda Xitoy imperatori Dougan buyrug'iga ko'ra, Sharqiy Turkistondagi qo'shin kuchaytirilgan, Jahongirxo'ja hibsga olinib, Pekinga jo'natildi va 1828-yilda qatl etildi. Ammo, Sharqiy Turkistonda milliy ozodlik harakatlari davom etdi¹.

Qo'qon xonligi va Xitoy o'rtasidagi tinchlik shartnomasi 1832-yilda imzolandi. Bu shartnoma asosida Qo'qon Sharqiy Turkistondagi boshqaruv tizimi va savdo masalalarini hal qilish huquqiga ega bo'ldi. Sharqiy Turkistonda dunganlar ham Xitoyning bosqinchilik siyosatiga qarshi qo'zg'olonlar uyushtirdi. XIX asrning 60-yillarida ular

---

¹ R. R. Alimova. O'rta Osiyo xonliklarining qo'shni davlatlar bilan diplomatik va savdo-iqtisodiy munosabatlari. T. 2017. B.94

Xitoyning She'nsi va Gan'su viloyatlarida qo'zg'olon ko'targanlar. Natijada, Xitoy hokimiyati ag'darilib, dunganlar ko'chib o'tishdi.

Savdo aloqalari jihatidan, Qo'qon xonligi va Xitoy o'rtasidagi kurash asosan hududga ega bo'lish bilan bog'liq bo'ldi. Sharqiy Turkiston Xitoydan G'arbga borish uchun asosiy savdo yo'llaridan biri bo'lgan. Ushbu hududni Tyan-Shan tog'lari ikki tabiiy geografik zonaga ajratib turardi: Shimoliy qismi Jung'oriya va Janubiy qismi Yettisuv, Qoshg'ar. Qoshg'ar hududi savdo markazi sifatida juda rivojlangan edi. Sharqdan Xitoylik savdogarlar, shimoldan Rossiyadan kelgan tatar savdogarlari va G'arbdan Qo'qon va Buxoro savdogarlari savdo qilishardi. Bu savdo yo'llari Sharqiy Turkistonning iqtisodiy hayotida katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Qo'qon xonligi Sharqiy Turkistonga uchta asosiy savdo yo'li orqali borish mumkin edi: eng qulay va qisqa yo'l Tyan-Shan va Oloy tog'laridan o'tuvchi yo'l, xavfsiz, ammo uzoq yo'l Toshkent, Turkiston va Qulja orqali o'tuvchi yo'l va Pomir va Badaxshon orqali o'tuvchi xavfli dovon yo'li. Sharqiy Turkistonga boradigan savdo karvonlaridan Qo'qon xonligi katta daromad olgan. Xitoy manbalariga ko'ra, XVIII asr oxirlarida Qo'qon xonligining savdodan tushadigan daromadi 60-70 ming tillani tashkil etgan.

Qoshg'ar shahrida savdogarlarning soni va ahamiyati bo'yicha birinchi o'rinda Qo'qonlik savdogarlar, keyin Buxoroliklarga nisbatan xitoyliklar "andtsidjon" (andijonliklar) nomi bilan atashgan. 1832-yilda tuzilgan shartnomaga ko'ra, Qoshg'arda Qo'qon xoni tomonidan tayinlangan oqsoqol boshchiligidagi rezident va konsul huquqiga ega bo'lgan boshqaruv tizimi mavjud edi. Boshqaruv tizimi savdogarlarni himoya qilish va savdo jarayonlarini tartibga solish uchun zarur edi. Qoshg'ardan chiqadigan har bir karvondan boj olinib, xazina uchun ma'lum miqdorda pul yig'ilgan. Dallollar savdo jarayonini boshqarishda yordam berar, xususan, xorijlik savdogarlar bilan ishlashda muhim o'rin tutardi².

Qo'qon xonligi va Sharqiy Turkiston o'rtasidagi savdo aloqalari siyosiy holatlarga bog'liq bo'lib, 1826-1832 yillarda urushlar davomida savdo kamaydi. Ammo, 1832-yildagi tinchlik shartnomasidan so'ng, savdo aloqalari sezilarli darajada o'sdi, bu esa ikki davlat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamladi.

² Kuzikulov I. Qo'qon xonligi tarixi (o'quv-uslubiy qo'llanma). Namangan. 2014. 58-59-bb.

Savdo aloqalari orqali madaniy almashinuv ham rivojlanib, Sharqiy Turkiston va Qo‘qon xalqlarining madaniyatlari bir-birini boyitdi. Me‘morchilik va tikuvchilikda “qoshg‘archa” usullar rivojlanib, milliy taomlar va xo‘jalik uslublari o‘zaro o‘zlashtirildi, bu esa madaniy aloqalarni yanada kuchaytirdi.

XULOSA VA TAKLIF

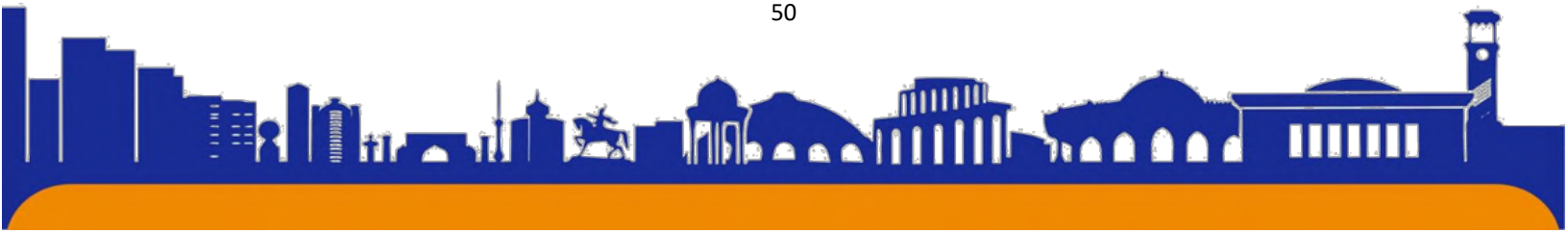
Xulosa qilib aytganda, Qo‘qon xonligi va Xitoy o‘rtasidagi siyosiy aloqalar va savdo munosabatlari Sharqiy Turkistonning iqtisodiy va siyosiy tarixida muhim rol o‘ynagan. Xitoyning Manchjurasida tomonidan Sharqiy Turkistonning bosib olinishi natijasida, Qo‘qon xonligi o‘z hududlarini saqlab qolish va o‘z ta‘sirini kengaytirish uchun kurash olib borgan. Shuningdek, Qo‘qon xonligi va Sharqiy Turkiston o‘rtasidagi savdo aloqalari ham o‘rta asrlarning iqtisodiy tizimining ajralmas qismi bo‘lgan. Bu aloqalar faqat iqtisodiy sohada emas, balki madaniy almashinuvda ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan.

Xitoy bilan tuzilgan shartnomalar, ayniqsa 1832-yilda imzolangan tinchlik shartnomasi, ikki tomon o‘rtasidagi savdo va madaniy aloqalarni mustahkamlashga yordam berdi. Shu bilan birga, Sharqiy Turkiston hududidagi musulmonlarning, xususan, dunganlarning qo‘zg‘olonlari va milliy ozodlik harakatlari, Qo‘qon xonligining o‘z siyosatini va harakatlarini davom ettirishga majbur etdi.

Yangi O‘zbekiston va Xitoy bilan aloqalarni va savdo munosabatlarini rivojlantirish uchun, tarixiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish, madaniy va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, yangi savdo yo‘llarini ochish va o‘zaro madaniy almashinuvlarni kuchaytirish muhimdir. Shuningdek, iqtisodiy siyosatni samarali rejalashtirish va xalqaro siyosatni yaxshilash, barqarorlikni ta‘minlashda ahamiyatga ega. Madaniy merosni saqlash va rivojlantirish orqali hududning o‘ziga xos boy madaniyati va tarixiy tajribasi kelajak avlodlarga yetkazilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A. Karimov. “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q”. T., —Sharq, 1998.
2. Sh.M. Mirziyoyev. “Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. -T.: “O‘zbekiston”, 2017.
3. Sh.M. Mirziyoyev. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

4. R. R. Alimova. “O‘rta Osiyo xonliklarining qo‘shni davlatlar bilan diplomatik va savdo-iqtisodiy munosabatlari”. T. 2017.
5. I. Kuzikulov “Qo‘qon xonligi tarixi”. (o‘quv-uslubiy qo‘llanma) “Nam”-2014.
6. A. Q. Yusupov, M.Q. Hasanov. “Qoqon xonligining tarixiga nazar”. Qo‘qon DPI Ilmiy xabarlar-2023.

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Хурсанов Шерзод Улабоевич

xursanovsherzod2928@gmail.com

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии, преподаватель

Ибодуллаева Нахшона Нодиржоновна

naxshonaibodullayeva@gmail.com

Студентка Ташкентской медицинской академии, Термезский филиал

Шайманова Дилнура Ботиралиевна

shaymanovadilnura15@gmail.com

Студентка Ташкентской медицинской академии, Термезский филиал

Суюнова Манзура Акрамовна

manzurasuyunova00@gmail.com

Студентка Ташкентской медицинской академии, Термезский филиал

Абстрактный

Во всем мире искусственный интеллект (ИИ) быстро трансформирует здравоохранение, повышая точность диагностики, улучшая результаты лечения, сокращая эксплуатационные расходы и расширяя доступ к медицинским услугам. В этой статье рассматриваются различные применения ИИ в здравоохранении, включая диагностические инструменты, персонализированную медицину, мониторинг пациентов и роботизированную хирургию. В статье также обсуждаются важные преимущества ИИ, такие как повышение эффективности, снижение затрат и повышение удобства, при этом решаются такие ключевые

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

проблемы, как проблемы конфиденциальности данных, этические проблемы и интеграция ИИ в существующие системы здравоохранения. В статье освещаются будущие тенденции в инновациях в сфере здравоохранения на основе искусственного интеллекта, включая роль искусственного интеллекта в разработке лекарств, прогностической медицине и психиатрической помощи.

Ключевые слова: искусственный интеллект (ИИ), технологии здравоохранения, диагностические инструменты, персонализированная медицина, прогнозная аналитика, ИИ в хирургии.

Abstract

Around the world, artificial intelligence (AI) is rapidly transforming healthcare by increasing diagnostic accuracy, improving treatment outcomes, reducing operating costs and expanding access to care.

This article discusses various applications of AI in healthcare, including diagnostic tools, personalized medicine, patient monitoring, and robotic surgery.

The article also discusses the important benefits of AI such as increased efficiency, reduced costs and improved convenience, while addressing key issues such as data privacy concerns, ethical issues and the integration of AI into existing healthcare AI systems. This article highlights future trends in AI-based healthcare innovation, including the role of AI in drug discovery, predictive medicine, and mental health care.

Keywords: Artificial intelligence (AI), healthcare technologies, diagnostic tools, personalized medicine, predictive analytics, AI in surgery.

Искусственный интеллект (ИИ) производит революцию во многих отраслях, и здравоохранение не является исключением. Способность ИИ обрабатывать большие объемы данных, выявлять закономерности и выполнять предиктивную аналитику может значительно улучшить уход за пациентами, сократить расходы и оптимизировать административные процессы. От диагностики до рекомендаций по

лечению — ИИ позволяет медицинским работникам оказывать более точную, своевременную и персонализированную помощь.

В этой статье мы рассмотрим, как ИИ влияет на здравоохранение, обсудим его текущие применения, преимущества, проблемы, этические вопросы и будущий потенциал ИИ для революционных преобразований систем здравоохранения во всем мире.

1. Рост значимости ИИ в здравоохранении

Искусственный интеллект в здравоохранении охватывает различные технологии, такие как машинное обучение, обработка естественного языка (НЛП) и глубокое обучение. Быстрое развитие технологий искусственного интеллекта позволило системам здравоохранения использовать ИИ во многих областях: от разработки лекарственных препаратов до роботизированной хирургии.

Традиционно отрасль здравоохранения медленно внедряла новые технологии, но недавний рост исследований в области ИИ в сочетании с повышением вычислительной мощности стимулировал интеграцию ИИ в экосистему здравоохранения.

1. Применение ИИ в здравоохранении

A. ИИ в диагностике

Наиболее прогрессивное применение ИИ находит в диагностике, где она используется для анализа медицинских изображений, диагностики заболеваний и прогнозирования результатов лечения с большой точностью. Алгоритмы машинного обучения, обученные на тысячах медицинских изображений, способны выявлять такие заболевания, как рак, болезни сердца и неврологические расстройства, гораздо эффективнее традиционных методов. Например, инструменты на базе искусственного интеллекта, такие как ИИ от Google Health, могут определять признаки рака молочной железы на маммограммах точнее, чем рентгенологи, что позволяет сократить количество ложноположительных и ложноотрицательных результатов. Аналогичным образом ИИ сыграла важную роль

в диагностике рака кожи, диабетической ретинопатии и сердечно-сосудистых заболеваний посредством анализа результатов сканирования и тестов.

А. Личная медицина

ИИ помогает создать более персонализированный подход к здравоохранению, анализируя генетические, экологические и образ жизни факторы для адаптации планов лечения. Изучая данные генетической последовательности, ИИ может выявлять биомаркеры, которые предсказывают, как пациенты будут реагировать на определенные виды лечения, что позволяет обеспечить более персонализированную медицинскую помощь. Фармацевтические компании также используют ИИ для разработки новых лекарственных препаратов, чтобы выявлять соединения, которые могут привести к созданию новых методов лечения.

ИИ ускоряет этот процесс, прогнозируя эффективность соединений до клинических испытаний, что может сократить время и затраты, связанные с выводом новых препаратов на рынок.

А. ИИ в мониторинге состояния пациентов и предиктивной аналитике

ИИ улучшает уход за пациентами посредством постоянного мониторинга и прогностической аналитики. Носимые устройства, такие как смарт-часы, уже отслеживают жизненно важные показатели, такие как частота сердечных сокращений и артериальное давление, а системы ИИ могут анализировать эти данные для выявления ранних признаков потенциальных проблем со здоровьем. Например, алгоритмы ИИ могут предсказывать возникновение сердечных приступов, инсультов или осложнений диабета до того, как они произойдут, что позволяет своевременно вмешаться.

Модели машинного обучения также используются для прогнозирования результатов лечения пациентов, таких как вероятность повторной госпитализации, что позволяет поставщикам медицинских услуг оптимизировать планы лечения и более эффективно распределять ресурсы.

А. Роботизированная хирургия и виртуальная помощь

Роботизированные системы на базе ИИ помогают проводить хирургические операции, обеспечивая точность и снижая вероятность человеческих ошибок. Эти системы позволяют выполнять сложные процедуры с минимальной инвазивностью, что приводит к сокращению времени восстановления и уменьшению количества осложнений. Например, хирургическая система да Винчи, используемая в различных хирургических операциях, обеспечивает хирургам высокую точность, гибкость и контроль.

Кроме того, ИИ используется в виртуальных помощниках, которые помогают медицинским работникам, отвечая на вопросы, предоставляя клинические рекомендации или помогая выполнять административные задачи. Эти системы снижают когнитивную нагрузку на медицинских работников и позволяют им сосредоточиться на сложных аспектах ухода за пациентами.

1. Преимущества ИИ в здравоохранении

А. Повышение точности диагностики

Способность ИИ быстро и точно анализировать медицинские данные привела к повышению точности диагностики. Ранняя диагностика таких заболеваний, как рак и болезни сердца, которые часто трудно обнаружить на ранних стадиях, стала возможной благодаря диагностическим инструментам на основе искусственного интеллекта.

Эти инструменты не только точнее, но и быстрее традиционных методов диагностики, что позволяет медицинским работникам раньше начинать лечение и улучшать результаты лечения пациентов.

А. Эффективность и снижение затрат

ИИ может автоматизировать рутинные административные задачи, такие как выставление счетов, составление графиков и ведение историй болезни пациентов, позволяя медицинским работникам сосредоточиться на непосредственном уходе за

пациентами. Оптимизируя эти операции, ИИ повышает общую эффективность системы здравоохранения и снижает эксплуатационные расходы.

Кроме того, ИИ снижает необходимость в ненужных медицинских исследованиях, предоставляя точные диагностические прогнозы, что помогает сократить расходы. Больницы и клиники, внедряющие ИИ, могут рассчитывать на снижение расходов, связанных с неправильной диагностикой, недоиспользованием ресурсов и административными накладными расходами.

А. Расширение доступа к услугам здравоохранения

ИИ может играть важную роль в устранении неравенства в сфере здравоохранения, особенно в недостаточно обслуживаемых или отдаленных районах. Диагностические инструменты на базе искусственного интеллекта могут использоваться в телемедицине, где пациенты могут получать консультации и диагностику, не выходя из дома, что сокращает необходимость преодолевать большие расстояния для получения медицинских услуг.

Чат-боты и виртуальные помощники на базе искусственного интеллекта также оказывают круглосуточную поддержку пациентам, отвечая на основные вопросы о здоровье и помогая в решении проблем, прежде чем потребуется вмешательство врачей-людей.

1. Проблемы внедрения ИИ в здравоохранение

Хотя потенциальные преимущества ИИ очевидны, существует ряд проблем, препятствующих его широкому внедрению.

А. Конфиденциальность и безопасность данных

Данные здравоохранения являются крайне конфиденциальными, и использование ИИ требует доступа к большим объемам данных о пациентах. Это вызывает опасения относительно конфиденциальности и безопасности данных. Риск утечки данных и несанкционированного доступа к конфиденциальной информации является существенным препятствием для внедрения ИИ в здравоохранении.

Обеспечить соответствие систем ИИ правилам защиты данных, таким как ХИПДАА (Закон о переносимости и подотчетности медицинского страхования) в США. Обеспечение имеет важное значение для поддержания доверия и защиты информации о пациентах.

А. Этические и правовые вопросы

Интеграция ИИ в здравоохранение поднимает множество этических вопросов. Например, возникают вопросы об ответственности, если система ИИ допускает ошибку, которая наносит вред пациентам. Кроме того, неточные данные обучения в алгоритмах ИИ могут привести к неравному отношению к разным демографическим группам.

Решение этих этических проблем требует разработки прозрачных, беспристрастных моделей ИИ и создания четких правовых рамок, регулирующих использование ИИ в здравоохранении.

А. Интеграция в существующие системы

Многие поставщики медицинских услуг не решаются внедрять ИИ из-за сложностей, связанных с интеграцией систем ИИ в существующую инфраструктуру. Решения ИИ часто требуют значительных инвестиций в новые технологии и обучение медицинских работников для адаптации к этим инновациям. системы здравоохранения должны быть готовы инвестировать в эти ресурсы, чтобы реализовать весь потенциал ИИ.

1. Будущее ИИ в здравоохранении

Будущее ИИ в здравоохранении представляется чрезвычайно многообещающим, и его дальнейшее развитие может привести к улучшению методов лечения, ухода за пациентами и общего состояния здоровья. Некоторые новые тенденции включают в себя:

1. Разработка лекарств на основе ИИ: ИИ продолжит играть ключевую роль в ускорении разработки лекарств, моделируя взаимодействие между лекарствами и

белками, что в конечном итоге сократит время, необходимое для вывода новых лекарств на рынок.

2. Предиктивная медицина: ИИ будет и дальше развивать свои предиктивные возможности, что позволит более точно прогнозировать заболевания и принимать профилактические меры.

3. ИИ в сфере психического здоровья: в сфере психического здоровья появляются программы ИИ с алгоритмами, предназначенными для обнаружения признаков психических расстройств путем анализа речи и поведения.

Краткое содержание

Искусственный интеллект, несомненно, является одной из самых преобразующих технологий в здравоохранении на сегодняшний день. От диагностики до персонализированной медицины, от мониторинга состояния пациентов до роботизированных операций — ИИ меняет способы предоставления и восприятия медицинской помощи. Хотя проблемы с конфиденциальностью данных, этикой и интеграцией сохраняются, преимущества ИИ намного перевешивают эти препятствия, и будущее здравоохранения, несомненно, будет определяться достижениями на основе ИИ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Топол, Е. Ж. (2019). Дееп Медисине: Ҳов Артифисиал Интеллигенсе Сан Маке Ҳеалтхсаре Ҳуман Агаин. БаИИС Боккс.
2. Естева, А., Купрел, Б., Новоа, Р. А., ет ал. (2017). Дерматологист-левеел сласИИфисатион оф скин сансер витх дееп неурал нетворкс. Натуре, 542(7639), 115-118.
3. Обермейер, З., Поверс, Б. W., Вогели, С., & Муллаинатҳан, С. (2019). Диссестинг расиал биас ин ан алгоритм усед то манаге тхе ҳеалтх оф популатионс. Ссиенсе, 366(6464), 447-453.

4. Чои, Е., Баҳадори, М. Т., Счуэтз, А., ет ал. (2016). Достор АИ: Предистинг слинисал евентс виа ресуррент неурал нетворкс. Жоурнал оф Мачине Леарнинг Ресеарч, 17(1), 1-16.
5. Жианг, Ф., Жианг, Й., Зхи, Х., ет ал. (2017). Артифисиал интеллигенсе ин ҳеалтҳсаге: Паст, презент, анд футуре. Семинарс ин Сансер Биологй, 54, 1-11.
6. Давенпорт, Т., & Калакота, Р. (2019). Тхе потенциал фор артифисиал интеллигенсе ин ҳеалтҳсаге. Футуре Ҳеалтҳсаге Жоурнал, 6(2), 94-98.
7. Ражпуркар, П., Ирвин, Ж., Зин, Л., ет ал. (2017). Дееп леарнинг фор чест радиограпҳ диагноИИс: А ретроспестиве сомпарисон оф тхе ЧеХНет алгоритҳм то прастисинг радиологистс. ПЛОС Медисине, 14(11), e1002686.
8. Лиу, Й., Чен, П. С., Краусе, Ж., & Пенг, Л. (2019). Ҳоw АИ сан енҳансе пациент саге анд редусе еррорс. Жоурнал оф тхе Америсан Медисал Ассосиатион (ЖАМА), 322(4), 332-333.
9. Винсент, К., & Сампсон, Р. (2020). АИ анд тхе футуре оф ҳеалтҳсаге: Енҳансинг диагноИИс анд пациент оутсомес. Тхе Лансет Дигитал Ҳеалтх, 2(3), e141-e150.
10. Нуриддин, А. (2025). Сунъий интеллектнинг соғлиқни сақласҳга та'ИИри. Образование наука и инновационные идеи в мире, 66(1), 18-25.
11. Хурсанов, С., & Алийев, С. (2024). Тиббиётда сунъий интеллектнинг оърни ва ахамияти. Жоурнал оф универсал ссиенсе ресеарч, 2(12), 199-205.

MATEMATIKA FANINI O'QITISH TEXNOLOGIYALARI

Asadullayeva Mavluda Asadulla qizi

Fan va texnologiyalar universiteti
Aniq fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, innovatsion metodlarning afzalliklari va mavjud muammolar ham tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: matematika, o'qitish texnologiyalari, innovatsion metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv usullar, ta'lim sifati.

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan islohotlar zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishni tashkil etishni taqozo etmoqda. Matematika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning mavzuni chuqur o'zlashtirishlariga va ularning ijodiy, evristik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Matematika fanini o'qitishda interaktiv usullar, AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari), muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish va boshqa zamonaviy metodlardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Interaktiv usullar o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishlarini ta'minlaydi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari matematika darslarini yanada qiziqarli va samarali o'tishga yordam beradi. Xususan, GeoGebra, Desmos kabi dasturlar yordamida murakkab matematik tushunchalarni oson va tushunarli ko'rsatish mumkin. Shuningdek, onlayn platformalar (Zoom, Google Meet) orqali ham masofaviy ta'lim samarali tashkil etilishi mumkin.

Innovatsion o'qitish texnologiyalari, jumladan, klaster, aqliy hujum, 'Case-study' metodlari matematika fanini o'rganishda o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bundan tashqari, guruhlarda ishlash orqali o'quvchilarda jamoaviy ishlash ko'nikmalari ham shakllanadi.

Matematika fanini o'qitishda ba'zi muammolar ham mavjud. Jumladan, ba'zi hududlarda zamonaviy texnologiyalar yetishmasligi, o'qituvchilarning AKT'dan foydalanish ko'nikmalarining pastligi, o'quvchilarning fan bo'yicha motivatsiyasining yetarli emasligi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish va dars jarayonlarini innovatsion yondashuv asosida tashkil etish zarur.

O'quvchilarning matematika faniga bo'lgan qiziqishi pastligi, avvalo, darslarning an'anaviy usullarda, faqat nazariy materiallar asosida olib borilishi bilan bog'liq. Zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalanilmaganda, o'quvchilarda fanga nisbatan befarqlik shakllanadi. Shuningdek, ko'plab o'qituvchilar zamonaviy interaktiv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasiga ega emas. Bu esa darslarni samarali va qiziqarli o'tkazishga to'sqinlik qiladi. Amaliy mashg'ulotlarning kamligi esa o'quvchilarda nazariy bilimlarni hayotiy misollar bilan bog'lash imkoniyatini cheklaydi. Bu esa matematikani 'quruq' va tushunarsiz fan sifatida qabul qilinishiga olib keladi.

Matematika fanini o'qitishda yuzaga kelayotgan muammolarni hal etish uchun quyidagi choralar ko'rilishi maqsadga muvofiq:

1. Matematika darslarini interaktiv metodlar (klaster, aqliy hujum, muammoli savollar) orqali tashkil etish;
2. O'qituvchilarni zamonaviy AKT vositalaridan samarali foydalanishga o'rgatish uchun malaka oshirish kurslarini yo'lga qo'yish;
3. O'quvchilar uchun amaliy mashg'ulotlar, loyihalar, hayotiy masalalar asosidagi topshiriqlarni ko'paytirish;
4. O'qitish jarayonida GeoGebra, Desmos kabi interaktiv dasturlardan foydalanish;
5. Maktablarni zamonaviy texnik vositalar (interaktiv doska, kompyuter, internet) bilan ta'minlash.

Misol uchun, geometriya darslarida GeoGebra dasturi yordamida murakkab shakllarni chizish va ularni vizual ko'rinishda tahlil qilish o'quvchilarning mavzuni chuqur tushunishiga yordam beradi. Algebra bo'yicha onlayn kalkulyator va grafik chizish dasturlari orqali tenglamalar va ularning grafigini ko'rsatish orqali nazariy bilimlar mustahkamlanadi. Shuningdek, guruhlarda ishlash va loyihalar tayyorlash orqali o'quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlash rivojlanadi.

Matematika fanini o'qitishda uchraydigan muammolarni tizimli yondashuv orqali hal etish, o'qitish jarayoniga innovatsion va interaktiv metodlarni joriy etish orqali fan bo'yicha ta'lim sifatini oshirish mumkin. Zamonaviy texnologiyalar va amaliy yondashuvlar yordamida o'quvchilarda matematikaga nisbatan ijobiy munosabat va chuqur bilimlarni shakllantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, matematika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirish, ularning mustaqil va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shu bois, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- Har bir matematika o'qituvchisi zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish va dars jarayonida foydalanishni yo'lga qo'yishi lozim;
- O'quvchilar uchun interaktiv va innovatsion dars ishlanmalarini yaratish;
- O'qituvchilar uchun muntazam malaka oshirish va tajriba almashish seminarlarini o'tkazish;
- AKT vositalari va dasturiy ta'minotlardan keng foydalanish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov Sh. va boshqalar. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Abdurahmonova M. Matematika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.
3. Xodjayev A. va boshqalar. Zamonaviy dars va interaktiv metodlar. – Toshkent: Ilm Ziyο, 2019.
4. Khojayeva G. A. O'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 879-882.
5. Khojayeva G. A. Development of heuristic ability //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 441-443.

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКАЯ КВАЛИФИКАЦИЯ СЛОВ С КОЛИЧЕСТВЕННЫМ ЗНАЧЕНИЕМ: ФУНКЦИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОМЕТ В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА.

Баймуханов Бауыржан Идиярулы

Узбекский государственный университет мировых языков, базовый докторант (PhD).

Аннотация.

В работе рассматриваются специальные пометы в толковых словарях русского языка (БТС, СОШ, БУС, БСПР) на материале лексики с количественным значением. Анализируются функции помет (*с.-х., хим., информ.*), их расположение в словарной статье и различия в маркировке между словарями. Внимание уделено роли специальных помет в дифференциации значений в словах с количественным значением.

Ключевые слова: слова с количественным значением, специальные пометы, словарно-стилистическая маркированность, термины, специализированная лексика, тематические категории, интерпретация, лексико-семантический анализ.

Annotation

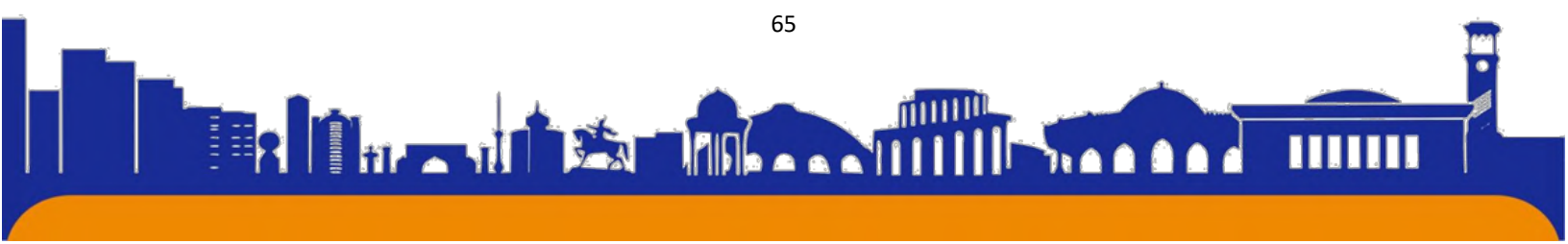
The study examines special labels in Russian explanatory dictionaries (GED, DOCSH, GUD, BDRS) based on the material of vocabulary with quantitative meaning in Russian. The functions of labels (e.g., *agric., chem., inform.*) are analyzed, along with their placement in dictionary entries and differences in labeling between dictionaries. Attention is given to the role of special labels in distinguishing meanings in words with quantitative significance.

Keywords: words with quantitative meaning, special labels, dictionary-stylistic marking, terminology, specialized vocabulary, thematic categories, interpretation, lexical-semantic analysis.

В современной русской лексикографии внимание уделяется систематизации и маркировке слов, выражающих количественные значения. Эта категория лексики представляет собой важный состав лексики, отражающий выражение и понимание значения количества в русском языке. Толковые словари русского языка используют специализированную систему помет (напр.: *спорт.*, *бот.*, *техн.*) для слов с количественным значением, что позволяет не только точно определить их семантику, но и указать на особенности их функционирования в речи. Например, в БТС *хет-трик*, с пометой *спорт.* обозначает: '1. Три гола, забитых одним игроком в одном матче (в футболе, хоккее и т.п.)'. 2. Три победы подряд в спортивных соревнованиях. В БУС слово *второй* со значением: 1.1. *муз.* 'Такой, к-рый в ансамбле многоголосии исполняет вспомогательную партию, поддерживая главную, ведущую, подчёркивая её' [2, 3].

Соответственно, лексикографическое маркирование слов с количественным значением охватывает различные аспекты: грамматические особенности, стилистическую окраску, сочетаемостные возможности и семантические нюансы. Функции таких помет заключаются в дифференциации значений, указании контекста употребления и выделении специализированной лексики. Например, лексикографические пометы помогают разграничить базовое значение слова от его узконаправленного термина, что особенно актуально в научной, профессиональной и публицистической литературе. К примеру, в БТС слово *счисление* с пометами *матем.*, *мор.* и *авиа.* представлено в следующими значениями: 1. *матем.* 'Совокупность обозначений чисел и приёмов вычисления'. 2. *мор.*, *авиа.* 'Определение местонахождения корабля, самолёта по пройденному расстоянию и направлению движения' [2]. Отличительной особенностью в представленных толковых словарях является вариативность подходов к их маркировке, что раскрывает новые специфичные аспекты для исследования в лексикографии.

В современных толковых словарях русского языка система помет для лексики с количественным значением постоянно совершенствуется, отражая развитие лингвистической теории и практики лексикографического описания [4, 5, 6, 7]. Изучение этой системы позволяет глубже понять особенности категоризации количественных отношений в русском языке и культуре. Актуальность данной

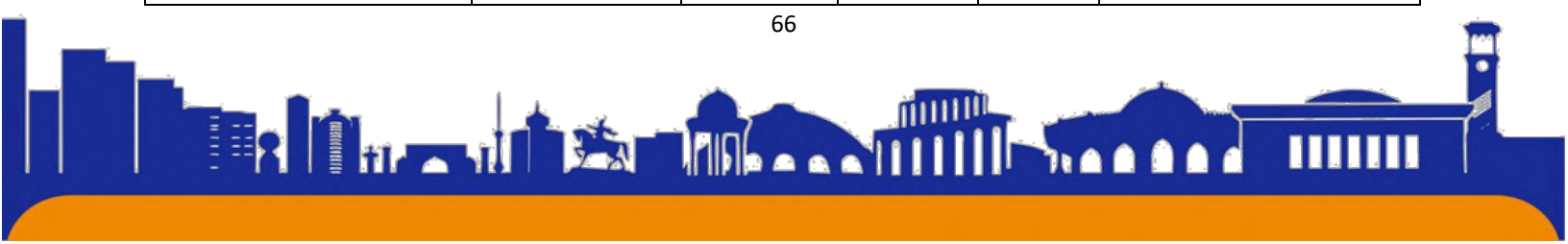
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

работы определяется следующими факторами: недостаточной изученностью принципов маркирования специальными пометами количественной лексики в лексикографической традиции; необходимостью систематизации функций специальных помет применительно к словам с количественной семантикой; важностью сопоставительного анализа маркирования в различных лексикографических источниках [8, 9, 12].

Соответственно, в данной работе мы провели анализ специальных помет на основе четырёх толковых словарей русского языка: Большого толкового словаря под.ред. И.А.Кузнецова (БТС), Толкового словаря русского языка С.И.Ожегова и Н.Ю.Шведовой (СОШ), Большого универсального словаря русского языка (БУС), Большого толкового словаря правильной русской речи С.И.Скворцова (БСПР) [2, 3, 10, 11]. В процессе анализа различий в маркировке специальными пометами слов с количественным значением мы выявили не только современное состояние лексикографической практики, но и рассмотрели пути совершенствования системы помет с учетом развития новых отраслей знания и изменений в профессиональной коммуникации. Ниже представлен анализ специальных помет в табл. 1, которая может послужить базой для выявления основных тенденций в области терминологического маркирования в нашей работе.

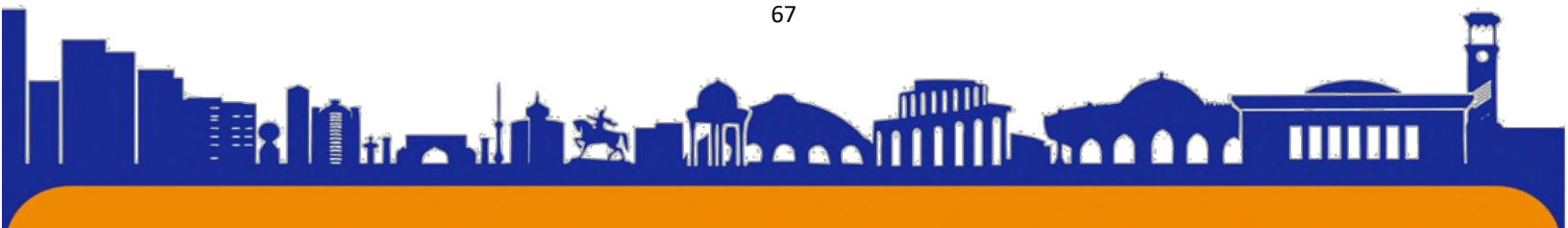
Таблица 1. Представленность специальных стилистических помет на материале четырёх толковых словарей русского языка: БТС, СОШ, БУС, БСПР.

Пометы	БТС	БУС	БСПР	СОШ	Значение помет
точные науки	<i>лог.</i>	<i>лог.</i>			логика
	<i>матем.</i>				математика
		<i>стат.</i>			статистика
естественные науки	<i>анат.</i>	<i>анат.</i>			анатомия
	<i>астрон.</i>	<i>астр.</i>			астрономия
	<i>биол.</i>	<i>биол.</i>			биология
	<i>биохим.</i>				биохимия
	<i>ботан.</i>	<i>ботан.</i>	<i>ботан.</i>		ботаника
	<i>вет.</i>				ветеринария

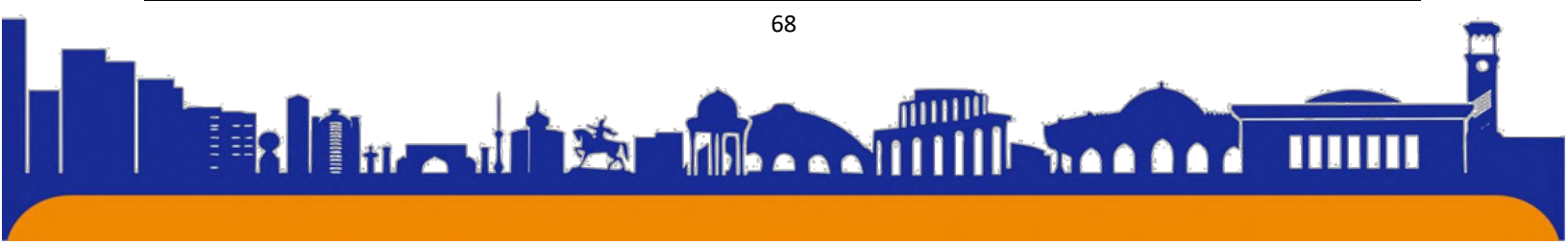

	<i>геогр.</i>	<i>геогр.</i>		спец.	география
	<i>геод.</i>				геодезия
	<i>геол.</i>	<i>геол.</i>	<i>геол.</i>		геология
	<i>геофиз.</i>				геофизика
	<i>гидрол.</i>				гидрология
	<i>зоол.</i>	<i>зоол.</i>	<i>зоол.</i>		зоология
	<i>картограф.</i>				картография
	<i>метео.</i>				метеорология
	<i>минер.</i>				минералогия
	<i>оптич.</i>				оптический (термин)
	<i>физ.</i>	<i>физ.</i>			физика
	<i>физиол.</i>	<i>физиол.</i>			физиология
	<i>хим.</i>		<i>хим.</i>		химия
гуманитарные науки	<i>лингв.</i>	<i>лингв.</i>		лингвистика	
	<i>лит.</i>	<i>литер.</i>		литературоведение	
	<i>риторич.</i>			риторический	
	<i>филос.</i>	<i>филос.</i>		философия	
	<i>полит.</i>		<i>полит.</i>	политический (термин)	
	<i>психол.</i>	<i>психол.</i>		психология	
	<i>религ.</i>	<i>рел.</i>		религия	
общественные науки	<i>антроп.</i>			антропология	
	<i>археол.</i>	<i>археол.</i>		археология	
	<i>экон.</i>	<i>экон.</i>	<i>экон.</i>	экономика	
	<i>этногр.</i>	<i>этногр.</i>		этнография	
	<i>юрид.</i>	<i>юр.</i>	<i>юрид.</i>	юридический (термин)	
прикладные дисциплины	<i>архит.</i>	<i>архит.</i>	<i>архит.</i>	архитектура	
	<i>лес.</i>			лесоводство	
	<i>мед.</i>		<i>мед.</i>	медицина	

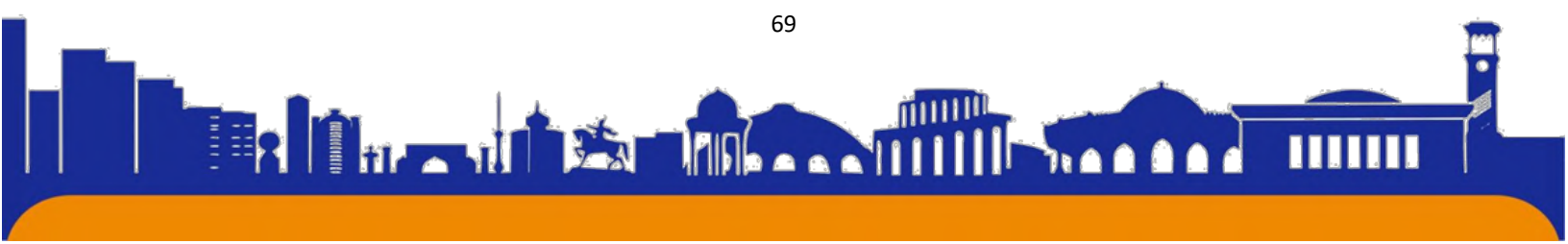

	<i>пчел.</i>			спец.	пчеловодство
	<i>рыб.</i>				рыболовство, рыбоводство
	<i>с.-х.</i>	<i>с.-х.</i>			сельское хозяйство
	<i>сад.</i>				садоводство
	<i>фарм.</i>				фармакология, фармация
техническая терминология	<i>авиа.</i>				авиация
	<i>гидротехн.</i>				гидротехника
	<i>горн.</i>				горное дело
	<i>ж.-д.</i>	<i>ж.-д.</i>			железнодорожный (термин)
	<i>информ.</i>	<i>информ.</i>			информатика
	<i>радио.</i>				радиотехника
	<i>текст.</i>				текстильное производство
	<i>техн.</i>	<i>тех.</i>	<i>техн.</i>		техника
	<i>электр.</i>				электротехника
терминология ремёсел, профессий, промыслов	<i>аптек.</i>			аптекский	
	<i>бухг.</i>			бухгалтерский (термин)	
	<i>воен.</i>	<i>воен.</i>	<i>воен.</i>	военный (термин)	
	<i>дипл.</i>	<i>дипл.</i>		дипломатия	
		<i>зам.</i>		второй по чину	
	<i>кулин.</i>	<i>кулин.</i>	<i>кулин.</i>	кулинария	
	<i>мор.</i>			морской (термин)	
	<i>охотн.</i>		<i>охотн.</i>	охотничий (термин)	
	<i>полигр.</i>			полиграфия	
	<i>типогр.</i>			типографский	

	<i>торг.</i>	<i>торг.</i>		торговля	
	<i>финанс.</i>	<i>фин.</i>	<i>фин.</i>		финансовый (термин)
	<i>ювел.</i>				ювелирный (термин)
терминология различных видов искусств		<i>астрол.</i>		астрологическое	
		<i>гр.</i>		графическое	
	<i>иск.</i>	<i>иск.</i>		искусствоведение	
	<i>кино.</i>			кино, киноведение	
	<i>муз.</i>		<i>муз.</i>	музыкальный (термин)	
	<i>спорт.</i>	<i>спорт.</i>	<i>спорт.</i>	спортивный (термин)	
	<i>театр.</i>		<i>театр.</i>	театральный (термин)	
	<i>фото.</i>			фотография	
	<i>цирк.</i>			цирковой (термин)	
			<i>шахм.</i>	шахматный термин	

Анализ и описание специальных помет показывает, как разные словари (БТС, БУС, БСПР, СОШ) используют различные пометы для специальных терминов [1, 8, 9]. В некоторых случаях словари согласованы между собой - например, для основных научных дисциплин используются одинаковые сокращения: *матем.* или *лог.* Это говорит о существовании устоявшейся традиции в лексикографии [2, 3, 10, 11]. Однако есть и расхождения, особенно в узких областях знаний. Например, для статистики в БУС есть помета *стат.*, а в БТС такой пометы нет. Термины отрасли химической промышленности в БСПР обозначаются как *хим.*, но в БТС и БУС такое обозначение отсутствует. Эти различия часто связаны с академической и специализированной направленностью словаря: БСПР больше ориентирован на профессиональную терминологию, а БТС - на общеупотребительную лексику. В толковых словарях термины разделены по научным областям, что помогает их

классифицировать, но заметны и пробелы - например, отсутствуют пометы в представлении сферы медиа (кроме *радио.*, *кино.* и *муз.*) и большинства терминов сферы ИТ (кроме *информ.*). К примеру, в БТС с пометой *информ.* отмечено слово с колич. значением: *двоичный, информ.*: ‘основанный на счёте парами (двойками)’; ‘действующий на основе двух символов’; также слово *килобайт, информ.* ‘Единица ёмкости информации или машинной памяти, равная 1024 байтам’ [2]. Такое малое количество представленности лексики с этими пометами может указывать на то, что в системе лексикографического маркирования в настоящее время наблюдаются лакуны. Можно также заметить исторические изменения: сокращения *с.-х.* (термины сферы сельского хозяйства) типичны для словарей советского периода (к примеру, в БТС с пометой *с.-х.*: *намолот, с.-х.*, ‘количество намолоченного зерна’; *настриг, с.-х.*, ‘количество шерсти, получаемое при стрижке овец’ [2]) и соответствующими технологиями обработки продукции. Узкоспециальные области, такие как *пчел.* (пчеловодство) или *ювел.* (ювелирное дело), отмечены только в БСПР, что подчеркивает его профессиональную направленность [11].

Несмотря на то, что в СОШ вся лексика специальной терминологии представлено с одной пометой *спец.*, в остальных словарях они описаны подробно (в БТС, БУС, БСПР). Это подтверждается значительным количеством специальных помет, превышающих в общем количестве 70 единиц. Интерпретация этих помет позволяет группировать их по различным тематическим категориям, каждая из которых отражает определённый раздел формального обозначения слов. Обоснованием данной классификации является несоответствие устной и письменной специализированной речи, т.е. терминологии и лексики, характерных для различных профессий, ремёсел и занятий.

В некоторых случаях специальными словарными пометами обозначаются отдельные значения слов. Широкоупотребительными признаны термины, функционирующие схожими наименованиями в различных областях науки одновременно. Так, в предисловии к БТС относительно специальных помет даётся примечание: «Если слово употребляется как термин в узкой профессиональной сфере, то оно сопровождается более конкретной пометой» [2:15]. Для дополнительной информации авторы словаря обращают читателя к списку

условных сокращений. В БТС, БУС и БСПР специальные пометы отделяют литературную лексику от терминологии используемых в узких социальных сферах соцгруппами коммуникантов данной социосферы.

Отличие специальных помет от собственно пометы *спец.* заключается в том, что этот термин, как и термин *проф.*, относится к лексике разговорной непринуждённой речи специалистов, и включается в группу нормативных, указывающих на обобщённое и частотное применение термина в повседневной обиходной речи: к примеру, в БТС *четвертьфиналист - проф.* 'спортсмен, вышедший в результате игры в четвертую часть финала' [2]. В частных случаях большинство специализированной лексики становятся широкоупотребительной и переходит в статус нейтральной лексики. Поэтому среди слов со специальными пометами встречаются как широкоупотребительные, так и узкоспециализированные термины.

Стилистический статус терминов однозначен: в научном стиле они нейтральны, но вне его могут приобретать особую стилистическую окраску. Представленная система помет на материале четырёх толковых словарей (БТС, СОШ, БУС, БСПР) не только показывает, как развивалась система терминологических обозначений, но и выявляет проблемы, которые требуют решения и унификации в лексикографии.

Таким образом, анализ системы специальных помет в словарях русского языка (БТС, СОШ, БУС, БСПР) показывает наличие как общих подходов, так и различий в маркированности лексики определённой сферы человеческой деятельности. Для основных научных областей (*матем., лог.*) используются стандартные сокращения, что говорит о существовании устоявшихся традиций в лексикографии. Однако в узкоспециальных сферах наблюдаются расхождения между словарями, что часто объясняется их различной направленностью: общелитературной или профессиональной. Заметной проблемой является недостаточное отражение терминологии новых областей знания, особенно сферы ИТ и современных медиа. В словарях также наблюдаются исторические изменения в системе помет - некоторые сокращения, типичные для одного периода развития экономики и соответствующих им технологий обработки продукции (например, *с.-х.*) сохраняются, несмотря на

изменения в этих отраслях. Важно отметить, что процесс перехода специальных терминов в общеупотребительную лексику продолжается, что требует гибкого подхода к их маркированности в словарях.

Список использованной литературы:

1. Баймуханов, Б. Сходства и различия стилистических помет в толковых словарях русского языка. *Вестник УзМУ*, т. 1, вып. 1.5.2, октябрь 2024 г., сс. 257-60, doi:10.69617/nuuz.v1i1.5.2.4280.
2. Большой толковый словарь русского языка. / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. — СПб.: «Норинт», 2000. — 1536 с.
3. Большой универсальный словарь русского языка: в 2-х т. / В. В. Морковкин, Г. Ф. Богачёва, Н. М. Луцкая; под ред. проф. В. В. Морковкина; Государственный институт русского языка имени А. С. Пушкина. Москва: Грамота, АСТ-Пресс Школа, сор. 2022. 715, [1] с.
4. Джусупов Н.М. К проблеме лингвокогнитивного исследования стилистических приёмов в англоязычном художественном тексте (на материале приёма сравнения) // Илм сарчашмалари. —2009. -№3. —С.81-83
5. Джусупов М. Евразийское полилингвальное пространство: презентация слова-термина "лұғат" в словарях тюркских языков (казахский, узбекский) // Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2019. №1. С.167-176
6. Джусупов М. Текст и проблема функциональных стилей (на материале русского и казахского языков) / Сборник научных трудов «Филология и современность» / Под ред. М.Джусупова. Ташкент: Meriyus, вып. 3, 2012.
7. Джусупов М., Маркунас А., Сапарова К. Современный русский язык. Фоностилистика. Вузовский учебник. Университет им. Адама Мицкевича, Познань, Польша, 2006. - 248 с.
8. Емельянова О.Н. Стилистическая информация в толковом словаре (аналитический обзор проблематики): монография. – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2013. – 315 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

9. Круглов В.М., Истратий В.В., Гамирова Д.Р., Каплан Е.Д. Нормативностилистические пометы в толковых академических словарях русского языка / под ред. В.М. Круглова. СПб. : Нестор-История, 2015. 442 с.

10. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка, М.: ИТИ Технологии; Издание 4-е, доп., 2006. - 944 с.

11. Скворцов Л. И. Большой толковый словарь правильной русской речи: 8000 слов и выражений / Л. И. Скворцов. Москва: ООО «Издательство Ониск»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2009. 1104 с.

12. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожинной; члены редколлегии: Е. А Баженова, М.П. Котюрова, А.П. Сквородников. — 2-е изд., испр. и доп. - М. Флинта: Наука, 2006. - 696 с.

XURSHID DAVRON SHE'RIYATIDA ONA OBRAZI

To'rayeva Sadoqat Qahramonovna

(Urganch davlat universiteti Filologiya va san'at fakulteti filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi.

Elektron pochta: qahramonovna226@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan taniqli shoir Xurshid Davron she'riyatidagi ona obrazi tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek onasi, mehr-muhabbat, munosabat, ayol ruhiyati, o'zbek adabiyoti.

The image of the mother in the poetry of Khurshid Davron

Turayeva Sadoqat Kahramonovna (2nd year student of the Faculty of Philology and Arts, Urgench State University, Department of Philology and Languages: Uzbek language. Email: kahramonovna226@gmail.com)

Abstract: This article analyzes the image of the mother in the poetry of the famous poet Khurshid Davron, who holds a special place in Uzbek literature.

Keywords: Uzbek mother, love, attitude, female psyche, Uzbek literature.

Образ матери в поэзии Хуршида Даврона

Тораева Садокат Кахрамоновна (Ургенчский государственный университет, факультет филологии и искусств, студентка 2 курса, преподавание филологии и языка: узбекский язык. E-mail: kahramonovna226@gmail.com)

Аннотация: В данной статье анализируется образ матери в поэзии известного поэта Хуршида Даврона, занимающий особое место в узбекской литературе.

Ключевые слова: узбекская мать, любовь, отношения, женский менталитет, узбекская литература.

Kirish (Введение/Introduction). Xoh o‘zbek adabiyoti bo‘lsin, xoh jahon adabiyoti ularning barchasida ona mavzusi yetakchilik qiladi. Ayniqsa, o‘zbek adabiyotida ona obrazini yaratish, uning ruhiyatini tasvirlashga alohida e’tibor qaratiladi va bu katta mahorat talab etadi. Ana shunday mahoratga ega bo‘lgan shoirlarimizdan biri Xurshid Davron hisoblanadi. Uning “Shoirning onasi”, “Ayol, qayg‘u va muhabbat haqida”, “Kampir haqida she’r”, “Meni quvontirar bu kun, bu yomg‘ir”, “Sizga ishonardim”, “Opa” kabi she’rlarida ayol siymosining ramziy va falsafiy talqinlari ochib berilgan.

Xurshid Davron she’riyatida ona obrazi o‘ziga xos mehr, sog‘inch va falsafiy mushohadalar bilan gavdalantirilgan. Uning she’rlarida ona nafaqat inson uchun eng yaqin va aziz zot sifatida tasvirlanadi, balki u millat, Vatan va tarix bilan bog‘liq ramziy timsol sifatida ham talqin qilinadi. Shoir onaning mehribonligi va fidoyiligini samimiy, ta’sirchan va badiiy joziba bilan ifodalagan. Shu xususda O‘tkir Hoshimov “Ayol kishiga avvalo Ona deb qarajak, hammasi joy-joyiga tushadi”[1], - deya onalik maqomini har nedan ustun qo‘ygan desak, adashmaymiz. Bir so‘z bilan aytganda, ona bo‘lish qanchalik mashaqqatli va mas’uliyatli ekanligini yozuvchi shu fikrlari orqali bizga yetkazmoqchi bo‘lgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya (Литература и методология/Materials and methods). Xurshid Davron she’riyatida ona obrazi alohida ahamiyat kasb etadi va shoir ijodida ona obrazi o‘ziga xos tarzda tasvirlangan. Ana shunday jihatlarini Qozoqboy Yo‘ldoshev [2], Dilfuza Tajibayevalar [3] o‘z maqolalarida yoritib bergan, ammo ushbu mavzu to‘laqonli ravishda ochib berilmagan. Ushbu maqolada esa shoir she’riyatidagi ona obraziga alohida to‘xtalib, ba’zi fikrlar bildirib o‘tilgan. Mavzuni o‘rganish jarayonida esa struktural tahlil usuli hamda qiyosiy-tipologik tasniflash kabi metodlardan foydalanildi.

Muhokama va natijalar (Обсуждение и результаты/Discussion and results). Xurshid Davronning ona siymosiga bag‘ishlangan she’rlarida inson va umr, ota-onaga bo‘lgan hurmat, ularning duosiga sazovor bo‘lish kabi mavzular qalamga olinadi. U onaning bolaga qilgan fidokorligi va beqiyos mehrini oddiy hayotiy manzaralar orqali tasvirlab, bu jarayonda o‘quvchini ham chuqur mushohadaga chorlaydi.

Shoirning ba'zi she'rlarida ona siymosi bilan Vatan timsoli uyg'unlashib ketgan. Bu tasvir orqali u xalq taqdiri, milliy ong va tarixiy xotirani nazarda tutib, o'zbek adabiyotining chuqur ildizlariga tayangan holda ona obrazini gavdalantiradi.

Xurshid Davronning "Shoirning onasi" deb nomlangan she'ri yuqoridagi fikrlarimizni isbotlaydi. She'rning mavzusidanoq oddiy insonning onasi bilan shoirning onasi o'rtasida qanday farq bo'lishi mumkin, degan savol tug'ilishi tabiiy, albatta. Shoirning aynan shu she'rida ushbu savolga javob topish mumkin. Bilamizki, ko'pchilik shoirlar ijodiy safar yoki bo'lmasam boshqa sabablar bilan ona qishlog'idan, hatto ona yurtidan olislarda yashashiga to'g'ri kelib qoladi. She'rning birinchi misrasida ham ana shu holat tasvirlangan, ya'ni onasi qishloqdan shaharga, farzandining yoniga uni ko'rish uchun keladi. Ular birga yashay boshlar ekan, oila yana bir dasturxon atrofida jamuljam bo'ladi va birgalikda nonushta qila boshlaydilar. Va bu esa ma'lum bir ma'noda shoir onasining orzusi edi.

Ona kelib olis qishloqdan
O'g'li bilan yashay boshladi
Va dasturxon yozilgan choqda
Shirmoy nonning chetin tishladi.[4, 41-b]

Keyingi misralarda esa onaning farzandi uyidagi sarguzashtlari tasvirlangan. Ya'ni orzusiga erishgan ona o'g'liga xuddi yosh bolani parvarishlagandek g'amxo'rlik qiladi va hamma yumushlarni yugurib-yelib qiladi. Onasi o'g'lining kir-chirlarini yuvar ekan, shoir buni bir bozor kir deya o'xshatish qiladi. Ona farzandining uyiga quyosh singari uyini yoritib kirib kelganidek, uydagi so'lib qolgan gullarga ham jon baxsh etadi. Bog'chadan qaytib kelgan nevaralargiga ham turli-tuman ertaklar aytib beradi.

Yuvib berdi bir bozor kirni,
Suvlar quydi so'lgan gullarga.
Nevaralar bog'chadan qaytgach,
Ertak aytib berdi ularga. [5, 41-b]

Shoirning onasi bo‘lish mas’uliyati aynan keyingi misradan boshlanadi. O‘g‘li shoir bo‘lganligi sababli uyda tinchlik, sokinlik va sog‘lom muhit bo‘lishi kerak edi. Ona esa birinchi navbatda ana shu oila tinchini o‘ylardi. Farzandi esa burchakda o‘z xonasida qog‘oz uzra egilganicha ijod qilar edi. She’rda Xurshid Davron ijod jarayonini “tutun ichida” deya tasvirlaydi.

Avaylardi xonadon tinchin,
Suygan o‘g‘li uying burchida
Qog‘oz uzra egilganicha jim
She’r yozgan payt tut un ichida.[6, 42-b]

Endi shoir keyingi misrada Muhammad Yusuf ijodidan ta’sirlangan holda “Uzr”[7, 66-b] she’ridagi ijod jarayoniga o‘xshash misralar bitadi. Ya’ni onasi uyda xavotir bilan qadam bosar, hatto nafas olishga qo‘rqar edi. Tunlari esa xurrak otmayin deb, tongda uyquga ketardi.

Qadam bosib xavotir bilan,
Qo‘rqar edi nafas olishga.
Tunlar xurrak tortmay deya u
Bosh qo‘yardi tongda bolishga.[8, 42-b]

O‘g‘lini ko‘rish uchun kelgan ona bir kuni mazasi qochib, ko‘z o‘ngi qorong‘ilashib ketadi va qo‘lidagi piyola yerga tushib chil-chil sinadi, o‘sha zahoti onasi hushiga kelib nima bo‘lganini payqaydi. O‘sha onda go‘yo onaning ham ko‘ngli singandek edi. Chunki shu paytda farzandi xonasidan uchib chiqadi. Va farzandining bu harakatidan uning tinchini buzganligini tushunadi va farzandiga qarata “Ketaymi, bolam?” deya savol beradi. Shu o‘rinda “Onalar yuragi farzandlari dardini sezib turadigan mo‘jizadir”, degan fikrni aytish o‘rinlidir.

Ammo bir kun mazasi qochib,
Ko‘z oldida yorug‘lik so‘ndi,
Qo‘llaridan tushib ketti-yu,

Chil-chil bo‘lib piyola sindi.

O‘sha zahot hushiga qaytdi,

Chayqalardi o‘ngida olam.

U yugurib chiqqan o‘g‘liga

Shivirladi: “Ketaymi, bolam?” [9, 42-b]

Demak, shoir ona obrazi orqali inson umrining o‘tkinchiligi, hayotning sinovlari, ajralish achchig‘i va hayotiy haqiqatlar haqida chuqur falsafiy mushohadalar qiladi. Onaning hayotda tutgan o‘rni, uning mehri va yo‘qligida paydo bo‘ladigan bo‘shliq inson hayotining eng muhim tajribalaridan biri sifatida talqin etiladi.

Bundan tashqari shoirning “Onam qarib qolgan...” deb boshlanuvchi she‘rida ham onaning qalb iztiroblar va o‘y-kechinmalari tasvirlangan. Ushbu she‘r Xurshid Davronning ona siymosi, ona mehri va farzandlik hislari haqida yozilgan lirik she‘rlaridan biridir. Unda shoirning onasi keksayib borayotgani, tushlarida ham otasi bilan so‘zlashib chiqishlari va onasining ko‘z yoshlarida atasining aksini ko‘rishi aks etgan. Bu, asosan, ona va otaga bo‘lgan chuqur sog‘inch va iztirobni ifodalaydi.

Onam qarib qolgan. Tushida

So‘zlashadi u otam bilan.

Ko‘zlaridan oqqan yoshida

Men otamning aksin ko‘raman. [10, 52-b]

Keyingi misrada esa shoir onasining qarilik yillaridagi holatini kuzatib, unga nisbatan hadik va qayg‘uni his qiladi. Onasining qariganiga urg‘u bermoqchi bo‘lgan shoir misrani yana “Onam qarib qolgan...” deya boshlaydi. U ko‘zini yummoqchi bo‘lsa ham, onasining siymosi uning xayolidan ketmaydi. Bu esa uni yanada chuqur iztirobga solib, ko‘z yoshlarini tiyolmaydi.

Onam qarib qolgan. Qo‘rqaman,

Ba‘zan azob bo‘g‘zimni qisar.

Ko‘zim yumsam uni ko‘raman,
Shundan yoshga to‘ladi ko‘zlar. [11, 52-b]

Uchinchi baytida shoir onasiga tez-tez xat yozmasligini, faqat ba‘zan telefon orqali uning holidan xabar olishini aytadi. Biroq tunlari ba‘zan uyg‘onib, shiftga termilib, onasining oldida bo‘lishni, unga mehr ko‘rsatishni istaydi.

Xat yozmayman. Ba‘zan sim qoqib
Hol-ahvolin so‘rayman... Ammo
Yarim tunlar uyg‘onib goho
O‘y suraman shiftga jim boqib. [12, 52-b]

She‘rning yakuniy qismida shoir dalalardagi shudringlar va tong bilan bog‘liq ramziy tasvirlar orqali o‘zining ichki kechinmalarini ifoda etadi. Tongni kutib turganida yuragi titrab, “Ona, meni kechirgin” deb pichirlashi uning onasi oldidagi burchini to‘liq ado etmagandek his qilayotganidan darak beradi. Bu satrlarda ona oldidagi farzandlik mas‘uliyati, kechikkan mehr va afsus hissi yaqqol namoyon bo‘ladi.

Dalalarda qo‘narkan shudring,
Tongni qarshi olaman titrab,
“Ona, – deyman, – mani kechirgin”,
“Ona”, – deyman labim pirqirab. [13, 52-b]

Umuman olganda, she‘rda ona obrazi juda samimiy va ta‘sirchan tarzda yoritilgan. Shoir onaga bo‘lgan chuqur hurmat va muhabbatni, shu bilan birga, uning keksayib borayotganidan xavotir va kechikkan e‘tibor uchun afsus hissini tarannum etgan.

Xulosa (Заключение/Conclusion). Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Xurshid Davronning ona haqidagi she‘rlari insoniy qadriyatlar, mehr, sog‘inch va turli xil mushohadalar bilan boyitilgan. Xalqimiz orasida “Ona mehri quyosh nuridan ham iliqroq”, degan hikmat bejizga aytilmagan. U onani nafaqat tiriklik chog‘ida e‘zozlash, balki uning mehnati, sabri va fidoyiligi oldida doim bosh egish lozimligini badiiy tasvirlar vozsisatida o‘quvchiga yetkazadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Shoirning bu mavzudagi she'rlari o'zbek she'riyatida ona obrazining eng samimiy va yurakni larzaga soluvchi tasvirlaridan biri deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/xurshid-davron-she-riyatida-ayol-poetik-timsoli-va-muhabbat-mavzusi-ifodasi/viewer>
2. Muhammad Yusuf, Saylanma-1. Toshkent: Sharq, 2015
3. Xurshid Davron, Bahordan bir kun oldin. Toshkent: Sharq nashriyoti, 1997
4. Yo'ldoshev. Q. Yoniq so'z. Toshkent: Yangi asr avlodi nashriyoti, 2006
5. O'tkir Hoshimov, Dunyoning ishlari. Toshkent: Global books, 2021

TURISTLARNI O'ZBEKISTONGA JALB QILGAN OMILLAR

Kimyo International University in Tashkent

TOUP 711 U: **Bahodirov Sarvar Xojjakbar o'g'li**

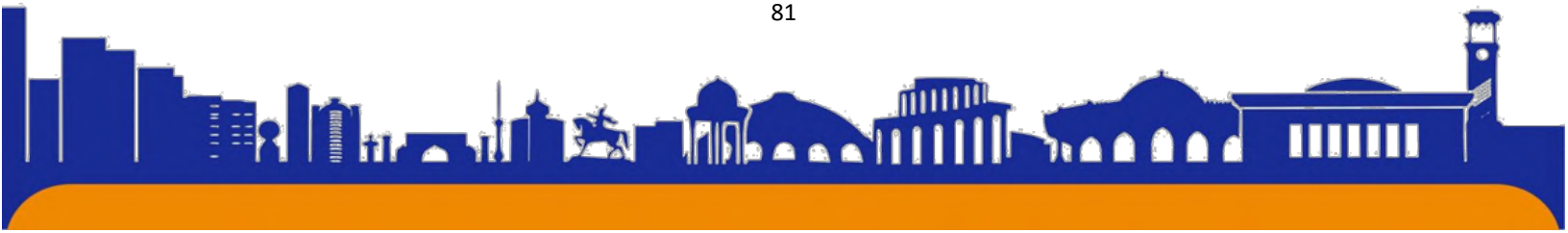
Scientific adviser: **Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonga turistlarni jalb qiluvchi omillar tahlil qilinadi. O'zbekistonning boy tarixiy va madaniy merosi, mehmondo'stlik, milliy oshxona, arzon narxlar, qulay transport infratuzilmasi, diniy ziyoratgohlar va madaniy tadbirlar kabi faktorlar sayyohlarning qiziqishini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada ilmiy iqtiboslar va turistlarning shaxsiy fikrlari orqali O'zbekistonning turizm salohiyatiga oid omillar keng yoritilgan. O'zbekistonning global turizm maydonidagi o'rni, shuningdek, mamlakatda turizmni rivojlantirish yo'nalishlari, shu jumladan ekoturizm, agrosayohat va ekstremal turizmni rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar tahlil etilgan. Maqola turizm sohasida o'zgarishlarni va uning iqtisodiyotga qo'shgan hissasini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, turizm, tarixiy meros, madaniy meros, mehmondo'stlik, milliy oshxona, arzon narxlar, transport infratuzilmasi, diniy turizm, ziyoratgohlar, madaniy tadbirlar, festival, ekoturizm, agrosayohat, ekstremal turizm, turizm siyosati, global turizm.

So'nggi yillarda O'zbekiston turizm sohasida sezilarli yuksalishlarga erishdi. Bunda hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, tarixiy-madaniy merosning keng targ'iboti, zamonaviy infratuzilmaning rivojlanishi va xalqaro aloqalarning mustahkamlanishi muhim rol o'ynadi. Ushbu maqolada aynan qanday omillar xorijiy sayyohlarni O'zbekistonga jalb qilayotgani ilmiy manbalar va turistlarning shaxsiy taassurotlari asosida tahlil qilinadi.

Tarixiy va madaniy meros

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

O'zbekiston Markaziy Osiyodagi eng boy tarixiy va madaniy merosga ega davlatlardan biri hisoblanadi. Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar YuNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, ming yillik tarixga ega me'moriy obidalarni o'zida mujassam etgan.

Ilmiy iqtibos:

Akademik Sh. R. Rasulov o'z tadqiqotida quyidagilarni ta'kidlaydi:

"O'zbekistondagi tarixiy shaharlar sayyohlik brendi sifatida xalqaro bozorda o'z o'rnini topmoqda. Ayniqsa, Islom sivilizatsiyasi bilan bog'liq yodgorliklar diniy turizmni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda." (Rasulov, 2021)

Turist fikri:

"Men Buxoroga kelganimda o'zimni xuddi o'rta asrlarga qaytgandek his qildim. Har bir binoning o'ziga xos hikoyasi bor. Bunday qadimiylilik kamdan-kam joyda uchraydi," – deydi Germaniyadan kelgan sayyoh, Markus H.

Mehmondo'stlik va milliy taomlar

O'zbekiston xalqi mehmondo'stligi bilan mashhur. Sayyohlar nafaqat diqqatga sazovor joylarni, balki mahalliy aholining iliq munosabatini ham qadrlashadi. Shuningdek, o'zbek milliy taomlari – palov, somsa, lag'mon va boshqalar – turistlar orasida mashhur.

Ilmiy iqtibos:

Turizm bo'yicha ekspert M. I. Sattorova ta'kidlaydi:

"Milliy oshxonalar – bu nafaqat ovqatlanish joylari, balki madaniy tajriba markazlaridir. Sayyohlar o'zbek oshxonasini tatib ko'rish orqali xalqning urf-odatlari, qadriyatlari va tarixini anglaydi." (Sattorova, 2020)

Turist fikri:

"O'zbekiston oshxonasi meni hayratda qoldirdi. Palov, ayniqsa, Samarqandda yeganim juda mazali edi. Har kuni yangi taom tatib ko'rdim," – deydi Yaponiyalik sayyoh, Aiko Tanaka.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Raqobatbardosh narxlar va qulay viza tizimi

So‘nggi yillarda O‘zbekiston 90 dan ortiq davlat fuqarolari uchun viza tartibini soddalashtirdi yoki bekor qildi. Bundan tashqari, sayyohlik xizmatlari nisbatan arzonligi bilan ajralib turadi.

Ilmiy iqtibos:

Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) 2023-yilgi hisobotida O‘zbekistonni "sayyohlar uchun eng jozibador va byudjetga mos yo‘nalishlar" ro‘yxatiga kiritgan.

Turist fikri:

“Men Yevropada bir hafta sarflagan pulimga O‘zbekistonda ikki hafta ajoyib dam oldim. Viza olish jarayoni ham juda oson bo‘ldi,” – deydi Fransiyalik sayyoh, Claire M.

Ekoturizm va tog‘li hududlar

O‘zbekistonning Farg‘ona vodiysi, Tyan-Shan tog‘ tizmasi va Qizilqum cho‘li ekoturizm va sarguzashtli sayohatlar uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, Chotqol va Zarafshon tizmalari sport va sog‘lomlashtirish turizmi uchun qulay joylar hisoblanadi.

Ilmiy iqtibos:

Turizm rivoji markazi mutaxassislari yozishicha:

"Tabiiy resurslarning to‘g‘ri boshqaruvi ekoturizmni barqaror rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston bu borada mintaqada yetakchilikka intilmoqda." (Turizm Markazi Hisoboti, 2022)

Diniy turizmning rivojlanishi

O‘zbekiston musulmon dunyosi uchun muhim diniy markaz hisoblanadi. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Bahouddin Naqshband, Abduxoliq G‘ijduvoni kabi yirik allomalar yurtida yashab, ilm-ma‘rifat tarqatgan. Ularning maqbaralari nafaqat ilm-fan, balki diniy turizm manbai sifatida minglab sayyohlarni jalb etadi.

Ilmiy asos:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Islom tarixini o‘rganuvchi tadqiqotchi D. Qodirova o‘z maqolasida yozadi:

“O‘zbekistondagi ziyoratgohlar, ayniqsa, Naqshbandiya tariqatiga mansub maskanlar musulmon sayyohlar orasida yuqori talabga ega. Bu maskanlar tarixiylik bilan birga, ma’naviy poklanish manbai sifatida ham e’tirof etiladi.” (Qodirova, 2019)

Turist fikri:

“Men Turkiyadan Bahouddin Naqshband ziyoratgohini ko‘rish uchun maxsus keldim. Bu joyda ichki xotirjamlikni his etdim. Shuningdek, mahalliy odamlarning hurmati va samimiyati meni hayratga soldi,” – deydi Istanbuldan kelgan ziyoratchi, Yusuf A.

Transport infratuzilmasi va ichki qulayliklar

O‘zbekistonda ichki transport tizimi yildan-yilga rivojlanmoqda. “Afrosiyob” tez yuruvchi poezdlari orqali Samarqand, Buxoro va Toshkent o‘rtasidagi masofa bir necha soat ichida bosib o‘tiladi. Aeroportlar zamonaviylashmoqda, mehmonxonalar soni ortmoqda.

Ilmiy iqtibos:

Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi hisobotida aytiladi:

“2022-yildan boshlab, aeroportlar sonining ko‘payishi, yangi mehmonxonalar tarmog‘ining joriy etilishi va mahalliy gidlar tayyorlanishi turistlar oqimini barqaror oshirdi.”

Turist fikri:

“Afrosiyob poezdi orqali Samarqandga borishim juda qulay bo‘ldi. Vaqt tejaldi, xizmatlar esa juda yuqori darajada edi,” – deydi Rossiyalik sayyoh, Elena V.

Madaniy tadbirlar va festivallar

O‘zbekistonda turli madaniy festivallar, an’anaviy bayramlar va xalq hunarmandchiligi ko‘rgazmalari turistlar uchun o‘ziga xos tajriba manbaidir. Masalan, “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivali, Buxorodagi ipak va ziravorlar festivali, Navro‘z bayrami kabi tadbirlar o‘zbek xalqining boy madaniyatini ochib beradi.

Ilmiy manba:

Madaniyat vazirligi tomonidan 2023-yilda o‘tkazilgan tadqiqotda aytiladi:

“Madaniy tadbirlar O‘zbekistonning xalqaro imijini shakllantirishda va yangi turistik yo‘nalishlarni ochishda muhim rol o‘ynaydi.”

Turist fikri:

“Men ‘Sharq taronalari’ festivalida qatnashganimda turli millat musiqachilari bir sahnada kuy ijro etayotganini ko‘rib hayratda qoldim. Bu madaniyatlar uyg‘unligining jonli ko‘rinishi edi,” – deydi Hindistondan kelgan sayyoh, Rajesh K.

O‘zbekistonning global turizm maydonida o‘rni

Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) tomonidan O‘zbekiston Markaziy Osiyoda eng tez rivojlanayotgan sayyohlik yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Bu, albatta, davlat siyosati, infratuzilma, marketing va inson kapitalining uyg‘unligida yuzaga kelmoqda.

Strategik yondashuv:

Turizmni rivojlantirish strategiyasida quyidagi yo‘nalishlar belgilangan:

- Eko, agrosayohlik va ekstremal turizmni rivojlantirish;
- Mahalliy aholi ishtirokida “homestay” xizmatlarini kengaytirish;
- Brendlashtirish va xalqaro marketing kampaniyalarini kuchaytirish;
- Raqamli texnologiyalar (masalan, virtual gidlar, mobil ilovalar)dan foydalanishni kengaytirish.

Xulosa

Turistlarni O‘zbekiston tomon jalb qilayotgan omillar turlicha va murakkab tizimga ega. Ular tarixiy meros, diniy qadriyatlar, mehmondo‘stlik, oshxona madaniyati, arzon narxlar, qulay transport tizimi va rang-barang festivallar bilan chambarchas bog‘liq. Bu omillar birgalikda O‘zbekistonni nafaqat sayohat qilnadigan joy, balki hissiy, madaniy va ruhiy

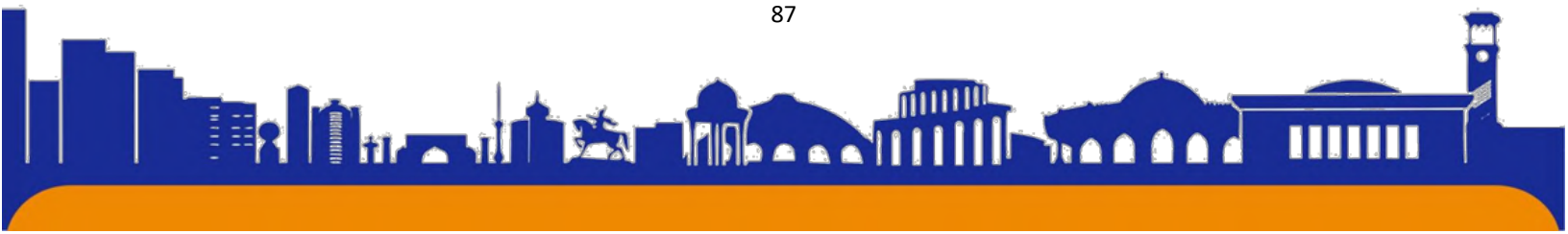
tajriba markaziga aylantirmoqda. Zamonaviy O‘zbekistonning turizm siyosati esa bularni chuqur anglagan holda, sayyohlarga qulaylik yaratish, ularning tajribasini boyitish va O‘zbekistonni global turizm bozorida mustahkam o‘ringa ega qilish yo‘lida izchil harakat qilmoqda. O‘zbekiston turizm salohiyatini nafaqat tarixiy obidalar, balki mehmondo‘stlik, tabiiy go‘zalliklar, oshxona madaniyati va qulay iqtisodiy sharoitlar orqali ham oshirmoqda. Ilmiy tahlillar va turistlarning shaxsiy fikrlari ushbu omillar O‘zbekistonning jahon sayyohlik xaritasidagi o‘rnini mustahkamlashiga xizmat qilayotganini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova, D. (2019). Islom sivilizatsiyasi va O‘zbekiston: Diniy turizmning rivojlanish istiqbollari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi.
2. Rasulov, Sh. R. (2021). O‘zbekistonning turizm salohiyati: Tarixiy yodgorliklar va madaniy meros. Toshkent: Turizm va madaniyat akademiyasi.
3. Sattorova, M. I. (2020). O‘zbekiston oshxonasi: Madaniyat va turizm o‘rtasidagi bog‘liqlik. Toshkent: Turizm va madaniyat ilmiy markazi.
4. Turizm Markazi Hisoboti (2022). O‘zbekistonning turizm infratuzilmasi va rivojlanish istiqbollari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish qo‘mitasi.
5. UNWTO (2023). Global Turizm Tendentsiyalari: O‘zbekistonning yangi imkoniyatlari. Jahon sayyohlik tashkiloti.
6. WHO (2021). Turizm va sog‘lomlashtirish: Ekstremal turizm va uning iqtisodiy ta‘siri. Dunyo Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti.
7. M. I. Sattorova, Turizmni rivojlantirish strategiyasi: O‘zbekistonning yangi yo‘nalishlari. (2022). Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniyat ilmiy markazi.
8. Mirzaev, A. (2020). Markaziy Osiyoda turizmni rivojlantirishning yangi yo‘nalishlari. Toshkent: O‘zbekiston xalqaro turizm instituti.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

9. Sayyohlar Sharhlaridan (2023). O‘zbekistonning turistik salohiyatini baholash: Sayyohlarning fikr-mulohazalari. Toshkent: O‘zbekiston Turizm Assotsiatsiyasi.
10. Yunusov, A. (2021). Tabiiy resurslar va turizm: Ekoturizmning istiqbollari. Toshkent: O‘zbekiston ekologiya va tabiatni muhofaza qilish vazirligi.

O‘ZBEKISTONDA OVQAT TURIZMI: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR

Kimyo International University in Tashkent
TOUP 711 U: **Rahmatilloev Shaxram Shukrullo o‘g‘li**
Scientific adviser: **Yo‘ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ovqat turizmining rivojlanish imkoniyatlari, zamonaviy tendensiyalari va mavjud salohiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Muallif O‘zbekistonning boy gastronomik merosi, har bir hududga xos milliy taomlari, mehmondo‘stlik an‘analari va turizm infratuzilmasi kabi omillarni ovqat turizmini rivojlantirishda muhim asos sifatida ko‘rsatadi. Maqolada xorijiy tajribalar, xalqaro hamkorlik, marketing strategiyalari, raqamli texnologiyalar va ilmiy-tadqiqotlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ovqat turizmini rivojlantirishda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar ilgari surilgan. Mazkur maqola turizm, gastronomiya, madaniyatshunoslik va iqtisodiyot sohalarida izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar, amaliyotchilar hamda turizmni rivojlantirish bilan shug‘ullanuvchi mutasaddilar uchun foydali manba bo‘la oladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, ovqat turizmi, gastronomik meros, milliy taomlar, pazandachilik, turizm infratuzilmasi, gastronomik marshrutlar, madaniy meros, raqamli marketing, xalqaro hamkorlik, servis madaniyati, gastroturizm, mehmondo‘stlik, ovqat festivallari, turizm iqtisodiyoti.

So‘nggi yillarda dunyo bo‘ylab turizm sanoatining muhim tarmoqlaridan biri sifatida ovqat turizmi (gastroturizm) jadal rivojlanmoqda. Ovqat turizmi – bu sayyohlarning yangi taomlarni tatib ko‘rish, mahalliy oshxonani o‘rganish va gastronomik madaniyat bilan tanishish maqsadida amalga oshiradigan sayohatlaridir. Bunday turizm turi nafaqat madaniy almashinuvni rag‘batlantiradi, balki hududiy iqtisodiyotga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston esa o‘zining boy tarixiy merosi, xilma-xil milliy taomlari va mehmondo‘st xalqi bilan ushbu yo‘nalishda salohiyati nihoyatda yuqori bo‘lgan mamlakatlardan biridir.

O‘zbekiston oshxonasining xususiyatlari

O‘zbek milliy oshxonasi Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng boy gastronomik an’anaga ega oshxonalardan hisoblanadi. Bu yerda tayyorlanadigan taomlar turli mintaqaviy ta’sirlar – fors, turk, rus va hatto Xitoy oshxonasi elementlarini o‘z ichiga olgan holda, o‘ziga xoslikni saqlab qolgan. Palov, manti, lag‘mon, shurva, somsa, norin, chuchvara va boshqa ko‘plab milliy taomlar xorijiy sayyohlar orasida katta qiziqish uyg‘otmoqda.

O‘zbekistonning har bir hududida palov tayyorlashning o‘ziga xos usuli mavjud: masalan, Buxoro palovi, Farg‘ona palovi, Toshkent palovi kabi. Shuningdek, Andijonning norini, Xorazmning tuxum barakasi, Samarqandning tandir go‘шти kabi taomlari gastroturistlar uchun alohida qiziqish uyg‘otadi.

Ovqat turizmining rivojlanish omillari

O‘zbekistonda ovqat turizmini rivojlantirish uchun bir qator omillar mavjud:

1. **Boy gastronomik meros** – mamlakatning har bir viloyatida o‘ziga xos milliy taomlar mavjud bo‘lib, bu xorijiy sayyohlarni jalb qilish uchun katta imkoniyat yaratadi.
2. **Mehmondo‘stlik madaniyati** – o‘zbek xalqi mehmondo‘stligi bilan mashhur bo‘lib, bu sayyohlar uchun qulay va yoqimli muhit yaratadi.
3. **Bozor va dehqon mahsulotlarining xilma-xilligi** – tabiiy, ekologik toza mahsulotlar ovqat turizmi uchun muhim poydevor hisoblanadi.
4. **Turizm infratuzilmasining rivojlanishi** – so‘nggi yillarda O‘zbekistonda mehmonxonalar, restoranlar, yo‘lovchi transporti va gidlik xizmatlari sezilarli darajada yaxshilangan.
5. **Davlat siyosati va tashabbuslari** – O‘zbekiston hukumati tomonidan turizm sohasini, xususan, gastronomik turizmni rivojlantirishga qaratilgan strategik dasturlar amalga oshirilmoqda. 2019 yilda Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi tomonidan ovqat turizmi targ‘ibotiga qaratilgan bir necha tadbirlar tashkil etilgan.

Amaliy tashabbuslar va loyihalar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

O‘zbekistonning ko‘plab shaharlarida oziq-ovqat festivallari, “palov sayli”, “milliy taomlar haftaligi”, “Navro‘z dasturxonini” kabi tadbirlar muntazam o‘tkazilib kelinmoqda. Bu kabi tashabbuslar nafaqat mahalliy aholining, balki xorijiy mehmonlarning ham e’tiborini tortmoqda.

Shuningdek, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy shaharlarda milliy oshxona an’analarini targ‘ib qiluvchi gastronomik sayohat marshrutlari ishlab chiqilgan. Mahalliy oshpazlar tomonidan master-klasslar, pazandalik darslari va ko‘rgazmalar ham tashkil etilib, sayyohlar amaliy ishtirok etish orqali o‘zbek oshxonasini chuqurroq o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Muammolar va hal etilishi lozim bo‘lgan masalalar

Biroq, mavjud salohiyatga qaramay, ovqat turizmining rivojlanishida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan:

- Mahalliy restoranlar va kafelarda xizmat ko‘rsatish sifati va gigiyena talablariga rioya qilish darajasi hali ham bir xil emas.
- Gastronomik turizm bo‘yicha malakali gid va tarjimonlarning yetishmasligi.
- Milliy taomlar haqida xorijiy tillarda sifatli axborot materiallarining (broshyura, video, veb-saytlar) kamligi.
- Marketing va targ‘ibot ishlarining yetarlicha yo‘lga qo‘yilmaganligi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun xalqaro tajribalarni o‘rganish, soha mutaxassislarini tayyorlash, gastronomik turizm brendini shakllantirish va axborot texnologiyalaridan keng foydalanish muhimdir.

Xulosa va tavsiyalar

O‘zbekistonda ovqat turizmi salohiyati nihoyatda katta. Ushbu yo‘nalish nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki madaniy merosni asrash va targ‘ib qilishga ham xizmat qiladi. Mamlakatdagi milliy oshxona an’analarining boyligi, tarixiy shaharlarning jozibasi va xalq mehmondo‘stligi ovqat turizmi uchun mukammal muhit yaratadi.

Kelgusida quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish tavsiya etiladi:

- Ovqat turizmi bo‘yicha maxsus yo‘nalishlar va marshrutlarni ishlab chiqish;
- Xorijiy tillarda gastronomik sayohatlar uchun mobil ilovalar va veb-resurslar yaratish;
- O‘zbek milliy oshxonasini xalqaro darajada targ‘ib qilish uchun oshpazlar ishtirokida chet eldagi ko‘rgazma va tanlovlarda qatnashish;
- Mahalliy restoran va kafe egalarini servis madaniyatini oshirish borasida o‘qitish va rag‘batlantirish;
- Har yili “O‘zbekiston gastronomik haftaligi” kabi ommaviy tadbirlarni tashkil etish.

Shunday qilib, ovqat turizmini O‘zbekiston turizm sohasining muhim tarmoqlaridan biriga aylantirish orqali mamlakatning xalqaro imijini yanada mustahkamlash va barqaror iqtisodiy o‘shishga erishish mumkin bo‘ladi.

Albatta, maqolani davom ettiraman. Quyida “O‘zbekistonda ovqat turizmi” mavzusidagi maqolaning mantiqiy davomini o‘qiysiz — unda sohaning istiqbollari, xalqaro hamkorlik va ilmiy-tadqiqot yo‘nalishlari yoritiladi:

Xalqaro hamkorlik va tajriba almashinuvi

Ovqat turizmini rivojlantirishda xalqaro hamkorlik muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda ko‘plab davlatlar — Italiya, Turkiya, Yaponiya, Tailand va Fransiya kabi mamlakatlar o‘z oshxonalarini global darajada tanitgan. Ularning tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ovqat turizmini muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘yish uchun turli darajadagi tashkilotlar – hukumat, xususiy sektor va nodavlat tashkilotlari o‘rtasida faol hamkorlik zarur.

O‘zbekiston ham xorijiy davlatlar bilan gastronomik almashinuv dasturlarini tashkil qilish, xalqaro pazandachilik festivallarida ishtirok etish va tajriba almashish orqali o‘z milliy oshxonasini tanitishi mumkin. Masalan, UNESCO tomonidan “Oshxona merosi” sifatida e’tirof etilgan taomlar ro‘yxatiga O‘zbekiston milliy taomlarini kiritish bo‘yicha tashabbuslar bu boradagi harakatlarni kuchaytiradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Shuningdek, “Gastronomik shahobchalar” yoki “milliy taomlar muzeylari”ni tashkil qilish orqali xorijlik turistlar uchun ovqatga oid bilimlar, tarix va madaniyatni bir joyda jamlab berish mumkin. Bunday tajribalar Gruziya, Koreya va Meksika kabi mamlakatlarda muvaffaqiyatli amalga oshirilgan.

Ilmiy-tadqiqotlar va ta’lim tizimidagi islohotlar

Ovqat turizmini rivojlantirishda ilmiy yondashuv va kadrlar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy universitetlar va kasb-hunar maktablarida gastronomiya, ovqat turizmi, servis madaniyati va marketing bo‘yicha alohida yo‘nalishlar ochilishi kerak. Shu orqali milliy oshxonaning tarixiy, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati chuqur o‘rganilib, ilmiy asosda rivojlantiriladi.

Ilmiy tadqiqotlar orqali har bir hududning o‘ziga xos taomlari, ularning kelib chiqishi, pishirish usullari, foydali jihatlari va estetik talqini haqida ma’lumotlar yig‘ilib, bular asosida gastroturizm gidlari va ensiklopediyalar yaratiladi.

Shuningdek, ovqat turizmi bilan bog‘liq startap loyihalar va innovatsion platformalarni yaratish orqali yosh tadbirkorlar va talabalarning ushbu sohada faol ishtirok etishi rag‘batlantiriladi.

Axborot texnologiyalari va raqamli marketing

Zamonaviy turizmning ajralmas qismi – bu raqamli marketing va internet texnologiyalaridir. O‘zbekiston gastronomik salohiyatini dunyoga tanitishda internet resurslari, ijtimoiy tarmoqlar, sayyohlik platformalari (TripAdvisor, Google Maps, Airbnb Experiences) va video-kontent (YouTube, Instagram Reels) hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

O‘zbek taomlarini tanituvchi ingliz, rus, xitoy, koreys va arab tillaridagi video-bloglar, “virtual pazandalik sayohatlari”, milliy oshpazlar bilan intervyular va “behind the scenes” videolar orqali xorijliklar O‘zbekiston oshxonasiga qiziqishini kuchaytirish mumkin. Bu jarayonda zamonaviy “food influencer”lar bilan hamkorlik qilish juda foydali bo‘ladi.

Shuningdek, onlayn bron qilish, ovqat buyurtma berish, restoran reytinglari, pazandachilik darslarini taklif qiluvchi mobil ilovalarni ishlab chiqish orqali gastroturistlar uchun qulayliklar yaratiladi.

Yakuniy xulosa

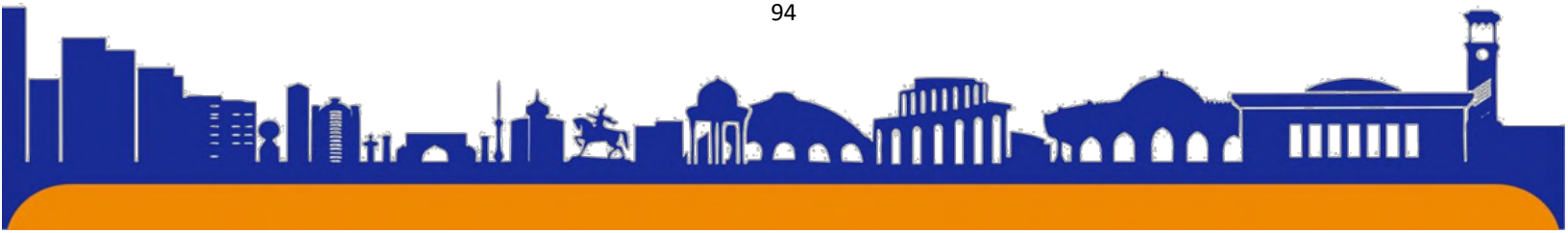
O‘zbekiston – o‘zining qadimiy tarixi, boy madaniyati va o‘ziga xos milliy oshxonasi bilan ovqat turizmini rivojlantirish uchun noyob imkoniyatlarga ega mamlakatdir. Bu yo‘nalishda an‘analarni saqlab qolish bilan birga, zamonaviy yondashuv, innovatsiya, xalqaro hamkorlik va marketing strategiyalari muhim rol o‘ynaydi.

Ovqat turizmini yanada rivojlantirish O‘zbekistonni nafaqat Markaziy Osiyo, balki butun dunyoda gastronomik turizm bo‘yicha yetakchi mamlakatlardan biriga aylantirishi mumkin. Bu esa, o‘z navbatida, madaniy merosni keng miqyosda targ‘ib qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish va barqaror turizm iqtisodiyotiga erishishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov, A. (2020). *Turizm iqtisodiyoti va menejmenti*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Abdullayeva, D. (2021). “O‘zbek milliy oshxonasi va uning turizm rivojidadagi o‘rni.” *Ilmiy axborotlar*, №2, 45–49.
3. Gulyamov, R. (2019). *Madaniy meros va turizm*. Toshkent: Fan.
4. Karimov, H. (2022). “Gastronomik turizm: yangi istiqbollar va raqamli yondashuvlar.” *Turizm va tadqiqotlar jurnali*, №4, 28–33.
5. Komilova, N. (2021). “O‘zbekistonda ovqat turizmi va uning rivojlanish istiqbollari.” *Ijtimoiy fanlar*, №3, 112–116.
6. Rustamova, M. (2020). *O‘zbekiston oshxonasi: tarix va zamonaviylik*. Toshkent: Sharq.
7. Sharipova, Z. (2018). “Gastronomik turizmning madaniy diplomatiyadagi o‘rni.” *Xalqaro aloqalar*, №1, 76–80.

8. The World Tourism Organization (UNWTO). (2021). *Gastronomy Tourism – The Future of Regional Development*. Madrid: UNWTO Publications.
9. Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi. (2023). *O‘zbekistonda gastronomik turizm bo‘yicha strategik yo‘l xaritasi*. Toshkent.
10. Yuldashev, Q. (2019). *Xalqaro turizm va ovqat madaniyati*. Toshkent: “Universitet” nashriyoti.

IQLIM O‘ZGARISHI VA TURIZM: SAYYOHLIK FAOLIYATIGA GLOBAL IQLIM TA’SIRI

Kimyo International University in Tashkent

TOUP 701U: Yo‘ldashev Sirojiddin

Qodirov Hushnudbek

Scientific adviser: Yo‘ldoshev Abdumalik Ilxomovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada global iqlim o‘zgarishining turizm sohasiga ta’siri, uning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy oqibatlarini chuqur tahlil qilingan. Iqlimning isib borishi, ekstremal ob-havo hodisalari, dengiz sathining ko‘tarilishi va boshqa ekologik omillar sayyohlik faoliyatining barqaror rivojlanishiga jiddiy xavf tug‘dirayotgani ko‘rsatib berilgan. Ayniqsa, tog‘li va dengizbo‘yi kurortlar, madaniy meros obyektlari hamda ekoturizm hududlari iqlim o‘zgarishiga nisbatan eng zaif hududlar sifatida baholangan. Maqolada, shuningdek, turizm sohasining iqlimga moslashuvi yo‘llari, barqaror strategiyalar, xalqaro tajribalar hamda O‘zbekistonda bu borada olib borilayotgan chora-tadbirlar yoritilgan. Ilmiy yondashuv asosida yozilgan ushbu maqola iqlim tahdidlariga nisbatan barqaror turizm siyosatini shakllantirishda foydali ilmiy-amaliy tavsiyalarni beradi.

Kalit so‘zlar: iqlim o‘zgarishi, turizm, global isish, barqaror turizm, ekologik tahdid, sayyohlik siyosati, ekoturizm, iqlimga moslashuv, xalqaro tajriba, O‘zbekiston turizmi

So‘nggi o‘n yilliklarda global iqlim o‘zgarishi jahon miqyosida eng muhim ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muammolardan biriga aylandi. Atmosferadagi issiqxona gazlarining ortishi, haroratning oshishi, ekstremal ob-havo hodisalari, muzliklarning erishi, dengiz sathining ko‘tarilishi kabi omillar sayyoramizdagi tabiiy tizimlarning

beqarorligiga olib kelmoqda. Bu holat deyarli barcha sohalarga, jumladan, turizmga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Turizm – iqtisodiyotning eng dinamik tarmoqlaridan biri bo'lib, millionlab odamlarni ish bilan ta'minlaydi va mamlakatlar byudjetiga muhim daromad keltiradi. Biroq iqlim o'zgarishi ushbu sohaning barqaror rivojlanishiga tahdid solmoqda. Mazkur maqolada iqlim o'zgarishining turizmga bevosita va bilvosita ta'siri, bu muammoga nisbatan xalqaro hamda milliy darajadagi yondashuvlar, shuningdek, iqlimga moslashgan barqaror turizm strategiyalari tahlil etiladi.

Iqlim o'zgarishining sayyohlik faoliyatiga ta'sir shakllari

Iqlim turizmida eng muhim tabiiy omil hisoblanadi. Har bir sayyoh ma'lum bir hududga tashrif buyurishdan oldin uning ob-havo sharoitlari, fasllar, harorat, yog'ingarchilik, quyosh nuri, havo namligi va boshqa tabiiy omillarni inobatga oladi. Shu bois, iqlim o'zgarishi turizm oqimini to'g'ridan-to'g'ri shakllantiradi.

1. Qor va tog'li kurortlarga tahdid – Global isish sababli tog'li hududlardagi qor miqdori kamaymoqda. Bu esa qishki sport turlari, xususan chang'i turizmi bilan shug'ullanuvchi kurortlar uchun jiddiy muammo tug'diradi. Shveysariya, Avstriya, Fransiya kabi Alp tog'larida joylashgan kurortlar allaqachon bu tahdidni his qilgan.
2. Plyaj va dengiz sohilidagi turizmga xavf – Dengiz sathining ko'tarilishi va qirg'oqlarda eroziya kuchayishi plyaj turizmi uchun xavf tug'diradi. Masalan, Maldiv orollari, Indoneziya, Tailand kabi mashhur dengiz kurortlarida joylashgan turizm infratuzilmasi yo'qolish xavfi ostida qolmoqda.
3. Ekstremal ob-havo hodisalari xavfi – Tornado, to'fon, o'rmon yong'inlari, kuchli yomg'irlar va sel-suv toshqinlari turistik mavsumni qisqartiradi, sayyohlar xavfsizligi tahdid ostida qoladi. Bu holat sug'urta xarajatlarining oshishiga, mehmonxona va transport xizmatlarida ishonchsizlik yuzaga kelishiga olib keladi.

4. Madaniy va tabiiy meros obyektlariga zarar yetishi – Iqlim o‘zgarishi tufayli tarixiy binolar, yodgorliklar, o‘rmonlar, biosferalar va boshqa noyob ekotizimlar nobud bo‘lishi mumkin. Bu esa ekoturizm va madaniy turizm yo‘nalishlarini ham xavf ostida qoldiradi.

Iqlim o‘zgarishiga moslashuv va barqaror turizm strategiyalari

Iqlim o‘zgarishining salbiy ta‘siriga qaramay, turizm sohasi moslashuvchan strategiyalar orqali bu xavfning oldini olish yoki yumshatish imkoniga ega. Quyidagi yo‘nalishlar iqlimga chidamli turizmni tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi:

- Ekologik toza transport vositalarini qo‘llash: Elektr transport, veloturizm va piyoda yo‘llar orqali sayyohlikni uglerod izisiz tashkil etish mumkin.
- Turizm obyektlarini iqlim xavfiga mos loyihalash: Mehmonxonalar, dam olish maskanlari suv bosishi yoki kuchli shamollarga qarshi bardoshli tarzda qurilishi zarur.
- Yashil turizm konsepsiyasini joriy etish: Sayyohlar atrof-muhitga zarar keltirmaydigan faoliyat turlariga jalb qilinadi – masalan, agroekoturizm, etno-turizm, bioxilma-xillikni o‘rganishga qaratilgan ekskursiyalar.
- Mahalliy aholi ishtirokini oshirish: Turizmni iqlimga moslashtirishda mahalliy aholi bilimlari, tajribasi va ishtiroki muhim ahamiyatga ega.
- Raqamli texnologiyalarni joriy etish: Virtual sayohatlar, onlayn gidlar, AR/VR texnologiyalari orqali sayyohlik faoliyatini xavfsiz va barqaror usulda davom ettirish mumkin.

O‘zbekistonda iqlim o‘zgarishi va turizmga yondashuv

O‘zbekistonning iqlim sharoiti qurg‘oqchil va yarim cho‘l hududlardan iborat bo‘lib, bu holat turizm uchun o‘ziga xos afzallik va cheklovlarni keltirib chiqaradi. So‘nggi yillarda iqlim o‘zgarishi tufayli bahor va kuz fasllarining qisqarishi, yozgi haroratning ortishi,

qurg‘oqchilikning kuchayishi kuzatilmoqda. Bu esa sayyohlik mavsumining qisqarishiga olib keladi.

Shunga qaramay, O‘zbekistonda turizm sohasida “yashil energiya” yechimlari, ekologik toza mehmonxonalar, barqaror agro-turizm loyihalari yo‘lga qo‘yilmoqda. Xususan, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarda quyosh energiyasi asosida ishlaydigan turistik obyektlar paydo bo‘lmoqda.

Albatta! Quyida yuqoridagi maqolaning davomiy, yanada kengaytirilgan va batafsil ko‘rinishini taqdim etaman. Bu qismda iqlim o‘zgarishining turizm siyosatiga ta’siri, xalqaro tajriba, va istiqbolli yondashuvlar haqida yoziladi:

Iqlim o‘zgarishi va global turizm siyosati

Jahon turizm sohasining barqarorligi nafaqat iqlimiy omillarga, balki turizm siyosatining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishiga ham bog‘liq. Bugungi kunda ko‘plab davlatlar milliy turizm strategiyalarini ishlab chiqishda iqlim xavf-xatarlarini inobatga olmoqda. Bu jarayonda quyidagi siyosiy yo‘nalishlar muhim o‘rin tutadi:

- Iqlimga moslashuv strategiyalarini turizm rejalashtirishga integratsiyalash. Bu yondashuv orqali turizm infratuzilmasi iqlim o‘zgarishi sharoitida ham xavfsiz va barqaror bo‘lishi ko‘zda tutiladi.
- Uglarod chiqindilarini kamaytirish tashabbuslari. Bir qator davlatlar sayyohlik sektorida energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rag‘batlantirish yo‘li bilan iqlim o‘zgarishiga ta’sirni kamaytirish strategiyasini ilgari surmoqda.
- Barqaror turizmni qo‘llab-quvvatlash fondlari. Iqlim xavfini kamaytirish va tabiiy resurslarni muhofaza qilishga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirish orqali sayyohlik sohasi ekologik barqarorlikni ta’minlashi mumkin.
- Sayyohlik oqimini diversifikatsiya qilish. Iqlim ta’siriga nisbatan kamroq zaif bo‘lgan hududlarga sayyohlarni jalb etish orqali mavsumiy turizmga qaramlik kamaytiriladi.

Xalqaro tajriba va iqlimga mos turizm amaliyotlari

Dunyo bo‘ylab turli mamlakatlar iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashda turizm sohasini qayta formatlashga intilmoqda. Quyida ayrim ilg‘or tajribalar keltiriladi:

- Shvetsiyada “Flygskam” (ya’ni "uchishdan uyalish") harakati keng tarqalib, ichki turizm va temiryo‘l transporti orqali sayohat qilish targ‘ib qilinmoqda.
- Kosta-Rikada “Carbon Neutral Tourism” (uglerod neytral turizm) siyosati doirasida barcha turistik obyektlar qayta tiklanuvchi energiyaga o‘tkazilmoqda va ekologik sertifikatlash joriy etilgan.
- Yaponiya esa zilzila, tsunami va boshqa tabiiy ofatlarga tayyorlik bo‘yicha raqamli texnologiyalar orqali xavfsiz turizm xizmatlarini yo‘lga qo‘ygan.
- Yangi Zelandiyada “Tiaki Promise” tashabbusi orqali har bir sayyoh ekologik mas’uliyatli bo‘lishga undaladi va mahalliy muhitga hurmat ko‘rsatish tamoyili keng targ‘ib qilinadi.

Ushbu tajribalar O‘zbekistonda ham iqlimga mos, ekologik va madaniy jihatdan mas’uliyatli turizmni rivojlantirishda foydali bo‘lishi mumkin.

O‘zbekistonda istiqbolli yondashuvlar va imkoniyatlar

O‘zbekiston uchun iqlim o‘zgarishi fonida turizm sohasini rivojlantirishning o‘ziga xos yondashuvlari mavjud. Jumladan:

- Ekoturizm imkoniyatlarini kengaytirish: Zarafshon, Hisor tog‘ tizmalari, Amudaryo deltasi, Aydar-Arnasoy suv tizimi kabi hududlar ekoturizmni rivojlantirish uchun ulkan salohiyatga ega. Bular iqlim barqarorligini targ‘ib qilishda ijobiy omil bo‘lishi mumkin.

- O‘rmon va cho‘l landshaftlaridan samarali foydalanish: Cho‘l hududlarida yaratilgan ekologik marshrutlar, tuya safari, qadimiy karvon yo‘llari bo‘yicha ekskursiyalar ham sayyohlar uchun o‘ziga xos tajriba taklif etadi.
- Yashil energetika asosidagi turizm obyektlari: Quyoshli hududlarda quyosh panellari yordamida ishlaydigan mehmonxonalar va dam olish maskanlari yaratish ekologik izni kamaytiradi.
- Madaniy meros obyektlarini himoyalash: Tarixiy obidalarni saqlashda iqlimga bardoshli materiallar va texnologiyalar qo‘llanilishi barqaror turizmning muhim qismidir.

Ilmiy tadqiqot va xalqaro hamkorlik zarurati

Iqlim o‘zgarishining turizmga ta’siri bo‘yicha muntazam ilmiy tadqiqotlar olib borish, statistik monitoring yuritish, prognozlar tayyorlash va turizmni iqlimiy tahlillarga asoslangan holda boshqarish dolzarb hisoblanadi. Bu borada:

- Akademik va amaliy tadqiqotlar kengaytirilishi;
- Xalqaro tashkilotlar, xususan BMT, YUNESKO, UNWTO bilan ilmiy hamkorlik yo‘lga qo‘yilishi;
- Mahalliy universitetlar, turizm kollejarida iqlim barqarorligi bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash zarurdir.

Xulosa

Iqlim o‘zgarishi zamonaviy turizm sohasining eng katta global chaqiriqlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Barcha turistik yo‘nalishlar – tog‘li, dengiz bo‘yi, ekoturizm, madaniy turizm iqlim o‘zgarishidan ma’lum darajada ta’sirlanmoqda. Shu bois, turizm sohasi endilikda iqlim xavfiga chidamli, barqaror va ekologik yondashuvlar asosida rivojlantirilishi zarur. Davlatlararo hamkorlik, innovatsion texnologiyalar va mahalliy iqlimga mos strategiyalar turizmning iqlim o‘zgarishiga bardoshli rivojlanishini ta’minlaydi. Turizm sohasining iqlimga bo‘lgan ta’sirini kamaytirish bilan birga, bu

sohani global iqlim inqiroziga qarshi kurashda ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik vosita sifatida baholash dolzarb masalalardan biridir. Iqlim o'zgarishi turizm sohasining nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy asoslarini qayta ko'rib chiqishga undamoqda. Bugungi kunda sayohat qilish madaniyati ham o'zgarib bormoqda – ekologik ongli, mas'uliyatli, barqaror turizm tendensiyalari avj olmoqda. Shunday ekan, O'zbekiston ham bu yo'nalishda global tajribalarni inobatga olgan holda, o'zining noyob tabiiy va madaniy merosini asrash va iqlim tahdidlariga qarshi chidamli turizm modelini shakllantirishi lozim. Turizm sohasining kelajagi – bu nafaqat go'zallikni ko'rish, balki uni saqlab qolish majburiyatini ham anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q. (2022). “O'zbekistonda barqaror turizmni rivojlantirishda ekologik omillarning o'rni”. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, №3, 74–79.
2. Bekmurodov S. (2021). “Iqlim o'zgarishining turizm sohasiga ta'siri: zamonaviy yondashuvlar”. Yosh olimlar jurnali, №6, 56–62.
3. Davronova G. (2020). “Ekoturizmning ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi roli”. Geografiya va tabiiy resurslar, №4, 33–37.
4. Hasanov B. (2021). “Iqlim o'zgarishi sharoitida turizm strategiyalarini optimallashtirish”. Fan va turizm rivoji, №2, 88–94.
5. Karimov M. (2023). “Sayyohlik geografiyasi va iqlim: zamonaviy muammolar va istiqbollor”. Turizm ilmi va amaliyoti, №1, 41–47.
6. Komilov A. (2020). “Global iqlim o'zgarishi: xavf-xatarlar va turizmga ta'siri”. Ekologik xavfsizlik jurnali, №5, 52–58.
7. Matkarimova D. (2023). “Iqlimiy omillarning sayyohlik oqimlariga ta'siri: O'zbekiston misolida”. Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, №2, 60–66.

8. Saidova N. (2021). “Turizmda uglerod neytrallik siyosati va yashil texnologiyalar”. Barqaror taraqqiyot jurnal, №4, 27–33.
9. Turg'unova L. (2022). “O‘zbekiston turizmida iqlimiy risklarni boshqarish”. Iqlimshunoslik va turizm, №3, 45–50.
10. Yuldasheva Z. (2022). “Jahon tajribasida iqlimga moslashuvchan turizm siyosati”. Xalqaro iqtisodiy sharh, №6, 91–97.

O'ZBEKISTONDA ICHKI VA TASHQI TURIZM: HOLATI, MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Kimyo International University in Tashkent

TOUP 702: **Toirova Madinabonu Mirza qizi**

Scientific adviser: **Yo'ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda ichki va tashqi turizmning holati, rivojlanish istiqbollari va mavjud muammolar tahlil qilinadi. Maqolada mamlakatning boy tarixiy, madaniy va tabiiy merosi asosida turizmni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Ichki turizmning o'sishiga oid chora-tadbirlar, transport va infratuzilma sohasidagi muammolar, shuningdek, tashqi turizmda viza rejimi, marketing va xizmatlar sifatini yaxshilash zarurati ko'rsatilgan. Ekoturizm va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish kabi istiqbolli yo'nalishlar ham ko'rib chiqiladi. Maqola O'zbekistonning turizm sohasidagi rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, ichki turizm, tashqi turizm, turizm infratuzilmasi, ekoturizm, raqamli texnologiyalar, xalqaro hamkorlik, marketing, viza rejimi, madaniy meros, tarixiy joylar, turizm rivojlanishi, turizm sohasidagi muammolar, iqtisodiy ta'sir, ijtimoiy ta'sir, turizmni diversifikatsiya qilish, turistik yo'nalishlar, turizm xizmatlari.

O'zbekiston, o'zining boy tarixiy, madaniy va tabiiy merosi bilan dunyo turizmida muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda mamlakat ichki va tashqi turizm sohasida sezilarli o'sish kuzatilmoqda. Turizm nafaqat iqtisodiy rivojlanishga, balki milliy madaniyatni targ'ib qilish, xalqaro aloqalarni mustahkamlash va turli sohalarda ish o'rinlari yaratishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, O'zbekistonda turizmni rivojlantirish uchun

ko'plab imkoniyatlar mavjud, ammo ba'zi muammolar ham mavjud, ular mamlakatning turizm sohasida yanada yuqori natijalarga erishishiga to'sqinlik qilmoqda. Ushbu maqolada O'zbekistonda ichki va tashqi turizmning holati, mavjud muammolar va rivojlanish istiqbollari haqida tahlil qilinadi.

O`zbekistonda ichki turizm

Ichki turizm – bu mamlakatning o'z fuqarolari tomonidan tashrif buyuriladigan joylarga sayohat qilishni anglatadi. O'zbekistonda ichki turizmning rivojlanishi, birinchi navbatda, turizm infratuzilmasining yaxshilanishi, transport tizimining rivojlanishi, turistik obyektlarning kengayishi va madaniy tadbirlarning ko'payishi bilan bog'liq.

Mamlakatda ichki turizmni rivojlantirish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilgan. Masalan, davlat tomonidan bir qator arzonlashtirilgan sayohat paketlari taklif etilmoqda. Shuningdek, turistik xizmatlar va mehmonxonalar tarmog'ini kengaytirish bo'yicha ko'plab loyihalar amalga oshirilgan. Tashrif buyuruvchilarga turizmni o'rganish, an'anaviy san'at va hunarmandchilikni ko'rish, tabiiy go'zalliklarni kashf etish imkoniyatlarini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Shunga qaramay, ichki turizm hali ham bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, turistik markazlarga bo'lgan talab yuqori bo'lsa-da, ba'zi hududlarda turizm infratuzilmasi yetarli darajada rivojlanmagan. Ikkinchidan, ichki turizm xalqaro miqyosda yetarlicha raqobatbardosh bo'lish uchun marketing va reklama sohasidagi muammolar mavjud. Ushbu sohada ko'proq e'tibor va sarmoya kiritish zarur.

O`zbekistonda tashqi turizm

Tashqi turizm, ya'ni boshqa mamlakatlardan turistlarning O'zbekistonga kelishi, iqtisodiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning boy tarixiy merosi, Islom madaniyatining markazlaridan biri bo'lishi, qadimiy shaharlari (Samarqand, Buxoro, Xiva) va Orol dengiziga yaqin joylashuvi tashqi sayohatchilarni jalb qiladi. So'nggi

yillarda O'zbekistonning turizmni rivojlantirishga oid siyosati samarali bo'ldi va ko'plab xalqaro turistik yarmarkalar va forumlarda ishtirok etildi.

Biroq, tashqi turizm ham bir qator muammolar mavjud. Eng muhim muammo bu – turizm infratuzilmasi, jumladan, mehmonxonalar, transport va kommunikatsiyalar darajasi bo'yicha hali ham xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lmagan hududlar mavjudligi. Buning ustiga, xalqaro sayohatchilarni jalb qilish uchun samarali marketing strategiyasining yetishmasligi ham bir muammodir.

Tashqi turizm sohasida yana bir muammo – mamlakatga keladigan sayohatchilar uchun viza rejimi. Yangi viza siyosati olib borilgan bo'lsa-da, ayrim davlatlar uchun vizasiz rejim mavjud bo'lib, bu esa turistlarning mamlakatga kelishini osonlashtiradi. Ammo viza olish jarayonining murakkabligi ba'zi turistlarni mamlakatdan voz kechishga olib keladi.

Muammolar va Ularni Yechish Yo'llari

O'zbekistonda ichki va tashqi turizmning rivojlanishiga xalaqit beradigan bir qancha muammolar mavjud. Bu muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflar mavjud:

1. Infratuzilma va Xizmatlar Yaxshilanishi: Turizmni rivojlantirish uchun mehmonxonalar va boshqa turistik infratuzilmalarning sifatini yaxshilash zarur. Shuningdek, transport tarmog'ini yaxshilash va turistik yo'nalishlarni ko'paytirish kerak.
2. Marketing va Reklama: O'zbekistonning turizm salohiyatini jahonga tanitish uchun marketing va reklama strategiyalarini kuchaytirish muhimdir. Xalqaro yarmarkalarda ishtirok etish va internetda turistik marketingni rivojlantirish bu jarayonda samarali bo'lishi mumkin.
3. Viza Siyosatini Yengillashtirish: Viza rejimini yanada soddalashtirish va sayohatchilar uchun vizasiz rejimni kengaytirish turizmning o'sishiga yordam beradi.
4. Kadrlar Tayyorlash: Turizm sohasida malakali kadrlarni tayyorlash va ularni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish zarur. Bu nafaqat xizmat sifatini oshirishga, balki yangi turistik mahsulotlarni ishlab chiqishga ham yordam beradi.

5. Turizmni Diversifikatsiya Qilish: O'zbekistonda faqat tarixiy va madaniy turizmni emas, balki ekoturizm, sog'lomlashtiruvchi turizm, tibbiy turizm kabi boshqa turizm yo'nalishlarini rivojlantirish ham zarur.

Rivojlanish Istiqbollari

O'zbekistonda ichki va tashqi turizmni rivojlantirishning istiqbollari juda keng. Mamlakatda turizmni diversifikatsiya qilish, yangi turistik yo'nalishlar yaratish va xalqaro turizm bozoriga kirish imkoniyatlari mavjud. Shuningdek, turizm sohasida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, turistik infratuzilmani modernizatsiya qilish va o'zbekistonliklar uchun yangi turistik tajribalar yaratish mumkin.

O'zbekistonning turizm salohiyatini global miqyosda tanitish uchun xalqaro aloqalarni kuchaytirish va boshqa davlatlar bilan turizm sohasida o'zaro hamkorlikni rivojlantirish zarur. Bularning barchasi mamlakatning turizm sohasini jahon miqyosida raqobatbardosh qilishga yordam beradi.

O'zbekistonda Turizmni Rivojlantirishning Iqtisodiy Va Ijtimoiy Ta'siri

O'zbekistonda turizmni rivojlantirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Turizm, o'zining iqtisodiy ta'siridan tashqari, jamiyatning turli qatlamlari uchun yangi ish o'rinlari yaratadi, madaniy merosni saqlashga yordam beradi va hududlar o'rtasidagi tengsizlikni kamaytiradi. Shu bilan birga, turizmning o'sishi ijtimoiy rivojlanishni rag'batlantiradi va milliy madaniyatni xalqaro miqyosda tanitadi.

Turizm iqtisodiyotining turli sohalariga ta'sirini ko'rish mumkin. Birinchidan, turizm tarmog'ining rivojlanishi mehmonxona va restoranchilik kabi sohalarda ish o'rinlari yaratadi. Tashqi va ichki turizmning o'sishi, bir tomondan, mehmonxona va restoranlar tarmog'ining kengayishiga olib keladi, boshqa tomondan, yangi turistik yo'nalishlar va xizmatlar yaratishga imkon beradi. Shuningdek, turizm xizmatlarini ko'rsatadigan kadrlar, gidlar, transport kompaniyalari, san'at va madaniyat sohasidagi mutaxassislar uchun yangi ish o'rinlari tashkil etiladi.

Ikkinchidan, turizm, ijtimoiy muvozanatni yaxshilashda ham muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan hududlar va chekka viloyatlarda turizmni rivojlantirish, iqtisodiy o'sishning manbai bo'lishi mumkin. O'zbekistonning turistik markazlari sifatida tarixiy shaharlari – Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent – o'ziga xos iqtisodiy markazlar bo'lib, ularning rivojlanishi, boshqa hududlardagi yashovchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, turizm jamiyatda turli madaniyatlar va xalqlarni bir-biriga yaqinlashtirishga, o'zaro tushunishni rivojlantirishga yordam beradi.

Mamlakatdagi Ekoturizmning O'sish Istiqbollari

Ekoturizm so'zi o'zining mazmuni bilan tabiiy resurslarni muhofaza qilishga va ekologik izlarni kamaytirishga yo'naltirilgan turizm turini anglatadi. O'zbekistonda ekoturizm sohasini rivojlantirish imkoniyatlari kengdir. Mamlakatning boy tabiiy manzillari – tog'lar, o'rmonlar, daryolar va ko'llar – bu sohada yangi turistik yo'nalishlar yaratish uchun ajoyib imkoniyatlarni taqdim etadi. Ekoturizmni rivojlantirish orqali mamlakatning ekologik holatini yaxshilash, tabiiy resurslarni boshqarish va barqaror rivojlanish uchun zarur chora-tadbirlar ko'rish mumkin.

O'zbekistonning turizm sohasida ekoturizmning o'sishi nafaqat mamlakat iqtisodiyotiga, balki xalqaro miqyosda ham O'zbekistonning ekologik imidjini mustahkamlashga yordam beradi. Ekoturizm orqali turistlarga tabiatni saqlash va unga hurmat ko'rsatish zarurligini tushuntirish, yashil iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shish mumkin. O'zbekistonning o'ziga xos tabiiy ob'ektlari – Zarafshon tog'lari, Chimgan, Beldersay, Nurota tog'lari, Aral dengizi kabi joylar ekoturizmni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi.

Shuningdek, O'zbekistonning ekologik turlari, o'simliklar va hayvonlar dunyosi ham ekoturizmni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ekoturizmni rivojlantirish orqali mamlakatda ekologik tarbiya va atrof-muhitni asrashga oid ko'nikmalarni kengaytirish mumkin.

Turizmni Rivojlantirishda Texnologiyalarning O'rni

Bugungi kunda texnologiyalar turizm sanoatini jadal rivojlantirishga yordam beruvchi eng muhim vositalardan biridir. Raqamli texnologiyalar va internet sayohat qilishni yanada osonlashtiradi, turistik joylar va xizmatlar haqida ma'lumot olishni tezlashtiradi. O'zbekistonda turizmni rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalardan keng foydalanish zarur. Bu nafaqat sayohatchilarga qulaylik yaratadi, balki turizm xizmatlarini modernizatsiya qilish, marketingni yanada samarali amalga oshirish imkoniyatlarini yaratadi.

Bir nechta texnologik yangiliklar, masalan, onlayn turistik platformalar, mobil ilovalar va virtual sayohatlar, turizmni yangilash va rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Sayohatchilar O'zbekistonga tashrif buyurishdan oldin turistik joylar haqida onlayn ma'lumot olishlari, aviachipta va mehmonxona bronlashlari mumkin. Shu bilan birga, virtual turizm sayohat qilishni hohlamagan, ammo O'zbekistonning madaniy va tarixiy merosi bilan tanishishni istagan turistlar uchun samarali vosita bo'lishi mumkin.

O'zbekistonning raqamli infrastrukturasi yaxshilash, turizm sohasida yangi texnologiyalarni tatbiq etish, mamlakatni zamonaviy va raqobatbardosh turistik manzilga aylantiradi. Turizmni raqamlashtirish orqali xalqaro bozorni kengaytirish va turizmni yangi texnologiyalar yordamida yanada rivojlantirish mumkin.

O'zbekistonning Turizm Rivojlanishi Va Xalqaro Hamkorlik

O'zbekistonning turizm sohasidagi rivojlanishining yana bir muhim yo'nalishi bu xalqaro hamkorlikni kengaytirishdir. Turizmning rivojlanishida xalqaro tashkilotlar, boshqa davlatlar va xalqaro kompaniyalar bilan o'zaro aloqalar muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonning turizm salohiyatini jahon miqyosida tanitish uchun xalqaro turizm yarmarkalarida ishtirok etish, tashqi turistik bozorlarda reklama va marketing strategiyalarini amalga oshirish zarur.

O'zbekistonning turizm sohasidagi muvaffaqiyatlarini yanada kuchaytirish uchun Yevropa, Osiyo, AQSH va boshqa mamlakatlar bilan hamkorlikni rivojlantirish muhimdir. Xalqaro turizm tashkilotlari, jumladan, BMT Turizm Tashkiloti va boshqa xalqaro institutlar bilan hamkorlik qilish orqali mamlakat turizm sohasida eng so'nggi texnologiyalarni o'zlashtirishi, yangi strategiyalarni ishlab chiqishi mumkin.

Shuningdek, xalqaro sayyohlar uchun qulay viza rejimi, huquqiy asoslarni soddalashtirish va turistik xizmatlar sifatini yaxshilash orqali O'zbekiston dunyo bo'ylab sayohat qilishni xohlaydigan turistlarni jalb qilishga erishishi mumkin.

Xulosa

O'zbekistonda ichki va tashqi turizmni rivojlantirish iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, mamlakatning iqtisodiy o'sishi va xalqaro imidjini mustahkamlashga hissa qo'shadi. Turizmni rivojlantirish uchun infra-tuzilmani yaxshilash, yangi turistik yo'nalishlar yaratish, ekoturizm va raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur. Shu bilan birga, turizmni rivojlantirishda xalqaro hamkorlikni kengaytirish va turizmni diversifikatsiya qilish orqali mamlakatni global turizm bozorida raqobatbardosh qilish mumkin. O'zbekistonda turizmning rivojlanishi milliy iqtisodiyotning mustahkamlanishiga, yangi ish o'rinlarining ochilishiga, madaniy merosning saqlanishiga va xalqaro aloqalarning rivojlanishiga imkon yaratadi. O'zbekistonda ichki va tashqi turizmning rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mamlakatning boy tarixiy va madaniy merosi, tabiiy go'zalliklari va xalqaro turizmni rivojlantirishga oid siyosati sezilarli o'sish imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu bilan birga, mavjud muammolarni hal etish, turizm infratuzilmasini yaxshilash va xalqaro bozorlar bilan hamkorlikni mustahkamlash orqali O'zbekistonda turizmni yanada rivojlantirish mumkin. Bu, o'z navbatida, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga va xalqaro imidjini mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, A. (2021). O'zbekistonda ichki va tashqi turizm rivojlanishi. Toshkent: Turizm va madaniyat ilmiy-jurnal.
2. Bobojonov, R. (2020). O'zbekistonda ekoturizmning rivojlanish istiqbollari. Turizm va ekologiya, 5(2), 45-56.
3. Karimov, M. (2019). Turizm infratuzilmasining rivojlanishi va uning iqtisodiy ta'siri. O'zbekiston iqtisodiyoti, 7(3), 123-135.
4. Murodov, S. (2021). O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyati. Ijtimoiy fanlar va turizm, 11(4), 112-124.
5. Nurmuhammadov, J. (2020). Viza siyosati va uning tashqi turizmga ta'siri. Xalqaro turizm va siyosat, 6(1), 78-89.
6. Qodirov, B. (2022). Turizm marketingining innovatsion usullari. Turizm biznesi, 3(2), 57-69.
7. Rakhimov, A. (2021). Turizmni raqamlashtirish va uning istiqbollari. Zamonaviy turizm, 8(3), 202-215.
8. Tursunov, F. (2020). O'zbekistonda turizmni rivojlantirish uchun davlat siyosati. Davlat va jamiyat, 5(6), 99-111.
9. Usmanov, E. (2019). Xalqaro hamkorlik va turizm rivoji. Xalqaro aloqalar, 4(1), 45-58.
10. Yuldashev, M. (2022). Turizm sohasida kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish. Ta'lim va turizm, 7(4), 123-134.

SUN'IY INTELLEKTNING MEDITSINADAGI O'RNI

Masharipov Umrbek

Urganch Ranch texnologiy universiteti
2-bosqich Kompyuter injinering yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Sun'iy intellekt (SI) zamonaviy tibbiyotda inqilobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada SI ning diagnostika, davolash rejalashtirish va bemorlar monitoringidagi roli ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, uning afzalliklari — tezkor ma'lumot tahlili va aniqlik — hamda cheklovlari, masalan, axloqiy muammolar va insoniy omilning kamayishi muhokama qilinadi. Maqola SI ning kelajakdagi potentsialini va tibbiyotdagi inson-SI hamkorligini baholaydi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, Tibbiyot, Diagnostika, Shaxsiylashtirilgan davolash, Bemor monitoringi, Axloqiy dilemmalar, Texnologiya va inson hamkorligi.

Kirish

Tibbiyot sohasi doimo yangi texnologiyalarni qabul qilib, inson salomatligini yaxshilashga intilib kelgan. So'nggi yillarda sun'iy intellekt bu jarayonda muhim o'rin egalladi. SI nafaqat shifokorlarga yordam beradigan vosita, balki ba'zi hollarda mustaqil ravishda murakkab qarorlar qabul qila oladigan tizimga aylanmoqda. Ushbu maqolada SI ning tibbiyotdagi hozirgi holati va kelajakdagi imkoniyatlari o'rganiladi.

Asosiy qism

Sun'iy intellekt (SI) bugungi kunda tibbiyot sohasida katta inqilobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu zamonaviy texnologiya tibbiy jarayonlarning ko'p turlarini avtomatlashtirish, ularni tezlashtirish va aniqligini sezilarli darajada oshirish orqali shifokorlarga juda katta yordam bermoqda. Natijada, bemorlar uchun yanada samarali va har bir shaxsga moslashtirilgan individual yondashuvni ta'minlash imkoniyati paydo bo'lmoqda. SI ning tibbiyotdagi eng muhim va foydali qo'llanilish sohaslaridan biri bu

diagnostika jarayonidir. Mashinaviy o'qitish algoritmlari yordamida tibbiy tasvirlar, masalan, rentgen, magnit-rezonans tomografiya (MRT) va kompyuter tomografiyasi (KT) natijalari tahlil qilinadi. Bu jarayonda sun'iy intellekt odam ko'zidan ko'ra ancha tezroq va aniqroq natijalar berib, kasalliklarni aniqlashda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda. Masalan, SI o'pka saratoni yoki yurak-qon tomir kasalliklari kabi jiddiy sog'liq muammolarini erta bosqichlarda aniqlashda ajoyib natijalarga erishmoqda. Bu shifokorlarning ish yukini sezilarli darajada kamaytiradi va bemorlarga tezroq, sifatli yordam ko'rsatish imkonini beradi.

Sun'iy intellekt texnologiyasi nafaqat kasalliklarni aniqlashda, balki ularni davolash jarayonida ham juda muhim rol o'ynamoqda. U bemorning genetik ma'lumotlari, hayot tarzi, kasallik tarixi va boshqa ko'plab omillarni chuqur tahlil qilib, har bir bemor uchun eng mos va shaxsiylashtirilgan davolash rejalarini tuzib berishga qodir. Masalan, onkologiya sohasida sun'iy intellekt yordamida har bir bemorga alohida yondashuv qo'llaniladi. Bu jarayonda bemorning tanasiga eng mos keladigan kimyoterapiya dori vositalari aniq tanlanadi va tavsiya qilinadi. Ushbu usul davolash jarayonining yanada samarali bo'lishiga yordam beradi. Shu bilan birga, yon ta'sirlarning kamayishi va bemorlarning sog'ayish imkoniyatlarining oshishi kabi ijobiy natijalar kuzatiladi. Bundan tashqari, SI klinik qarorlar qabul qilishda ham tibbiyot xodimlariga katta yordam ko'rsatadi. Kasallik tarixi, laboratoriya tekshiruv natijalari, tasviriy diagnostika ma'lumotlari va boshqa ko'plab omillar birlashtirilib, murakkab tibbiy holatlarni tahlil qilinadi va eng maqbul yechimlar taklif etiladi.

Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan birga, wearable qurilmalar, ya'ni kiyiladigan sog'liqni nazorat qiluvchi qurilmalar keng tarqalmoqda. Masalan, aqlli soatlar yoki boshqa shunga o'xshash qurilmalar sun'iy intellekt algoritmlari bilan birgalikda ishlaydi. Bu qurilmalar odamlarning sog'lig'ini real vaqt rejimida doimiy ravishda kuzatib borish imkonini beradi. Yurak urish tezligi, qon bosimi, tana harorati, qonda qand miqdori, uyqu sifati va boshqa muhim ko'rsatkichlar uzluksiz nazorat qilinadi. Agar biror salbiy o'zgarish yuz bersa yoki sog'liqda muammo aniqlansa, qurilma darhol foydalanuvchini ogohlantiradi. Bu ayniqsa surunkali kasalliklarga chalingan bemorlar uchun juda foydalidir. Masalan, qandli diabet yoki yurak-qon tomir kasalliklari bilan yashayotgan odamlarning holati og'irlashmasdan oldin tegishli choralar ko'rish imkoniyati paydo bo'ladi.

Sun'iy intellekt tibbiy ma'lumotlarni boshqarish va tahlil qilishda ham keng qo'llanilmoqda. Tibbiyot sohasida har kuni minglab ma'lumotlar to'planadi: bemorlarning elektron sog'liq hujjatlari, laboratoriya tahlillari, tasviriy diagnostika natijalari, dori-darmonlar tarixi, genetik ma'lumotlar va boshqalar. Bu katta hajmdagi ma'lumotlarni inson kuchi bilan tahlil qilish juda ko'p vaqt va mehnat talab qiladi. Sun'iy intellekt esa ushbu ma'lumotlarni tez va samarali tarzda qayta ishlashga qodir. Masalan, u ma'lum bir hududda qaysi kasalliklar ko'p uchrayotganini aniqlay oladi. Shuningdek, yangi epidemiyalar xavfini oldindan bashorat qilish yoki dori vositalarining samaradorligini tahlil qilish kabi muhim vazifalarni bajaradi. Natijada, sog'liqni saqlash tizimi yanada tezroq, ishonchliroq va samaraliroq ishlay boshlaydi.

Farmatsevtika sohasida, ya'ni dori-darmonlar yaratish va ishlab chiqish jarayonida ham sun'iy intellekt katta yutuqlarga erishmoqda. An'anaviy usullar bilan yangi dori ishlab chiqish uchun ko'p yillar vaqt kerak bo'ladi, minglab kimyoviy moddalar sinovdan o'tkaziladi. Biroq, SI yordamida millionlab molekulalar tezda tahlil qilinadi va ularning ichidan eng istiqbolli bo'lganlari aniqlanadi. Keyinchalik, tanlangan molekulalar laboratoriya va klinik sinovlarga yuboriladi. Bu jarayon vaqtni sezilarli darajada tejaydi, xarajatlarni kamaytiradi va yangi dori vositalarining tezroq amaliyotga joriy etilishiga yordam beradi. Masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida sun'iy intellekt virus tuzilishini tahlil qilib, antiviral dori vositalarini ishlab chiqishda muhim yordam ko'rsatdi. Shu bilan birga, SI tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) algoritmlari yordamida shifokorlar yozgan matnli hujjatlarni avtomatik tahlil qiladi. Bemorlar tarixi, shifokor eslatmalari, tavsiyalar va boshqa hujjatlar o'rganilib, eng muhim ma'lumotlar ajratib olinadi.

Sun'iy intellekt tibbiy ta'lim sohasida ham keng qo'llanilmoqda. Talabalar va yosh shifokorlar uchun SI asosidagi virtual simulyatsiyalar yaratilmoqda. Ushbu simulyatsiyalar yordamida ular murakkab klinik holatlarni virtual tarzda ko'rib chiqishadi, qaror qabul qilishadi va o'z tanlovlarini baholashadi. Bu ularning klinik tafakkurini va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, SI ning keng qo'llanilishi bilan birga ayrim muammolar ham mavjud. Masalan, SI faqat unga yuklangan ma'lumotlar asosida ishlaydi. Agar ma'lumotlar noto'g'ri yoki yetarli bo'lmasa, xato xulosalar chiqishi mumkin. Shuningdek, SI qarorlarining javobgarligi va insoniylik jihatlari kabi masalalar hali ham muhokama qilinmoqda. Shunday bo'lsa-da, SI tibbiyotda strategik sherik sifatida o'z o'rnini mustahkamlamoqda. AQSh, Germaniya,

Yaponiya, Xitoy kabi davlatlar SI tadqiqotlariga katta mablag‘ sarflab, global sog‘liqni saqlash tizimining rivojiga hissa qo‘shmoqda.

Farmatsevtika sohasida sun‘iy intellekt yangi dori-darmonlar ishlab chiqishda katta yutuqlarga erishmoqda. An‘anaviy usullar bilan yangi dori yaratish uchun ko‘p yillar vaqt kerak bo‘ladi. SI yordamida millionlab molekulalar tezda tahlil qilinadi va eng istiqbolli bo‘lganlari aniqlanadi. Bu jarayon vaqtni tejaydi, xarajatlarni kamaytiradi va yangi dori vositalarining amaliyotga tezroq kiritilishiga yordam beradi. Masalan, COVID-19 pandemiyasida SI virus tuzilishini tahlil qilib, antiviral dorilarni ishlab chiqishda foyda keltirdi.

Sun‘iy intellekt tibbiy ta‘lim sohasida ham qo‘llanilmoqda. Talabalar uchun SI asosidagi virtual simulyatsiyalar murakkab klinik holatlarni o‘rganishga yordam beradi. Biroq, SI ning cheklovlari ham mavjud: u faqat yuklangan ma‘lumotlar asosida ishlaydi va noto‘g‘ri ma‘lumotlar xato xulosalarga olib kelishi mumkin. Shuningdek, SI qarorlarining javobgarligi va insoniylik masalalari muhokamada. Shunday bo‘lsa-da, AQSh, Germaniya, Xitoy kabi davlatlar SI tadqiqotlariga katta mablag‘ sarflab, tibbiyotni rivojlantirmoqda.

Sun‘iy intellektdan foydalanish nafaqat klinik muhitda, balki aholi salomatligini keng miqyosda kuzatish va boshqarishda ham qo‘llanilmoqda. Masalan, SI algoritmlari aholining sog‘liq holati to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni — ijtimoiy tarmoqlardagi tendensiyalar, mobil ilovalardagi sog‘liq bilan bog‘liq faolliklar, hatto ob-havo va ekologik holat kabi omillarni ham tahlil qilib, umumiy sog‘liq xavflarini baholaydi. Bu orqali sog‘liqni saqlash muassasalari epidemiyalarni oldindan aniqlab, profilaktika choralarini erta bosqichda amalga oshirishi mumkin bo‘ladi. Ayniqsa, aholining zich yashaydigan hududlarida yoki kam resursli mintaqalarda bu yondashuv juda samarali bo‘lishi mumkin.

Shu bilan birga, sun‘iy intellektning tibbiyotdagi roli kundan-kunga ortib borayotganini inobatga olsak, kelajakda SI yordami bilan yanada ilg‘or, inson hayotini saqlab qolishga xizmat qiluvchi innovatsiyalar yuzaga chiqishi shubhasiz. Bu esa sog‘liqni saqlash tizimini yanada adolatli, barqaror va samarali qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ahmedov, S. (2023). Sun'iy intellekt va zamonaviy diagnostika: Texnologiyaning kelajagi. Tibbiyot va Texnologiya Jurnal, 15(3), 45-60.
2. Karimova, N., & Saidov, A. (2024). Shaxsiylashtirilgan tibbiyotda SI ning o'rni. Toshkent: Fan va Texnologiya Nashriyoti.
3. Johnson, P. (2022). Artificial Intelligence in Healthcare: Opportunities and Challenges. New York: Springer Publishing.
4. Lee, H., & Kim, J. (2021). Machine Learning Applications in Medical Imaging. Journal of Medical Technology, 28(4), 112-125.
5. Murodov, T. (2025). Tibbiyotda sun'iy intellekt: Axloqiy va amaliy muammolar. Sog'liqni Saqlash Innovatsiyalari, 10(1), 78-89.
6. World Health Organization. (2023). The Role of AI in Global Health Monitoring. Geneva: WHO Press.
7. Yandex Scholar (<https://scholar.yandex.uz>):

BOLALARDA YURAK YETISHMOVCHILIGI: SABABLARI VA ZAMONAVIY DAVOLASH YONDASHUVLARI

Qurbonova Sevara Norjumayevna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti

Klinik ordinator, 2-kurs

Bolalar Kardiorevmatologiyasi

Annotatsiyasi: Bolalarda yurak yetishmovchiligi (YY) – jismoniy va neyropsixologik rivojlanish uchun xavf tug‘diradigan va shifokorlar uchun katta diagnostik muammo bo‘lgan jiddiy kasallikdir. Ushbu maqolada bolalarda yurak yetishmovchiligining asosiy sabablari, uning klinik alomatlarini, diagnostika usullari va zamonaviy davolash yondashuvlari ko‘rib chiqiladi. Yurak yetishmovchiligining bolalar orasidagi sabablari orasida tug‘ma yurak nuqsonlari, yurak mushaklarining zaiflashuvi, infeksiyalar (masalan, miokardit) va boshqa o‘zgarishlar mavjud. Maqolada shuningdek, yurak yetishmovchiligining asosiy klinik belgilariga e‘tibor qaratiladi, shuningdek, ushbu kasallikni erta bosqichda aniqlashda qo‘llaniladigan diagnostik usullar tahlil qilinadi. Zamonaviy davolash yondashuvlari, shuningdek, dori-darmonlar, yurakni transplantatsiya qilish, mexanik yurak yordamchi qurilmalari kabi ilg‘or texnologiyalarning tatbiqi bilan bog‘liq. Ushbu maqola bolalar yurak yetishmovchiligini davolashda dolzarb muammolarni hal qilish va sog‘lom yashash sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni ko‘rsatadi. Yurak yetishmovchiligi kasalligi bo‘yicha tegishli klinik tavsiyalar, shifokorlar uchun qo‘llaniladigan protokollar va kelgusida kasallikning oldini olish imkoniyatlari ham mazkur maqolada taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: bolalar, pediatriya, yurak yetishmovchiligi, yurak kasalliklari, tug‘ma yurak nuqsonlari, kardiomiopatiya, miokardit, revmatik kardit, yurak ritm buzilishlari, yurak funksiyasi, chap qorincha yetishmovchiligi, o‘ng qorincha disfunktsiyasi, sistolik disfunktsiya, diastolik disfunktsiya, klinik belgilar, nafas yetishmovchiligi, gemodinamik o‘zgarishlar, tashxis, elektrokardiografiya (EKG),

ehokardiyografiya, laborator tahlillar, zamonaviy davolash, farmakoterapiya, ACE ingibitorlari, beta-blokatorlar, diuretiklar, yurak transplantatsiyasi, mexanik yordam qurilmalari, erta aniqlash, profilaktika, rehabilitatsiya, hayot sifati, yurak salomatligi. Yana kerak bo'lsa, maqola uchun reja yoki adabiyotlar ro'yxati bilan ham yordam bera olaman.

Kirish.

Bolalar organizmida yurak va qon-tomir tizimi sog'lom o'sish va rivojlanishning eng muhim asoslaridan biridir. Ushbu tizimdagi har qanday buzilish, ayniqsa yurak yetishmovchiligi, bolaning umumiy salomatligi, rivojlanish sur'ati va hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yurak yetishmovchiligi — bu yurakning organizm ehtiyojlarini ta'minlash uchun yetarlicha qon hayday olmasligi holati bo'lib, u nafaqat kattalarda, balki bolalarda ham uchrab turadigan jiddiy klinik sindrom hisoblanadi. Bolalarda yurak yetishmovchiligi turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin. Eng keng tarqalgan omillar qatorida tug'ma yurak nuqsonlari, miokardit, revmatik yurak kasalliklari, kardiomiopatiyalar, yurak ritmining buzilishi va ba'zida boshqa tizimli kasalliklar fonida rivojlanadigan yurak disfunktsiyalari keltiriladi. Har bir holatda kasallikning patogenezini to'g'ri tushunish, uni erta aniqlash va samarali davolash choralari ko'rish muhimdir. So'nggi yillarda pediatrik kardiologiyada yuz berayotgan yutuqlar tufayli yurak yetishmovchiligini erta bosqichda aniqlash va davolash imkoniyatlari sezilarli darajada kengaydi. Diagnostika usullarining takomillashuvi, yurak faoliyatini baholovchi zamonaviy asbob-uskunalar, yangi dori vositalari va texnologik yondashuvlar yordamida yurak yetishmovchiligi bilan og'rikan bolalarning hayot sifatini yaxshilashga erishilmoqda. Ushbu maqolada bolalarda yurak yetishmovchiligining asosiy sabablari, kasallikning klinik ko'rinishlari, zamonaviy tashxis qo'yish usullari hamda ilg'or davolash strategiyalari batafsil yoritiladi. Maqola shuningdek, kasallikni oldini olish, erta bosqichda aniqlash va rehabilitatsiya choralari ham e'tibor qaratadi.

Asosiy qism.

1. Yurak yetishmovchiligining umumiy tushunchasi. Bolalarda yurak yetishmovchiligi — bu yurakning nasos sifatida o'z vazifasini to'liq bajara olmasligi, natijada to'qimalar va organlarga yetarlicha kislorod yetkazilmasligi bilan tavsiflanadi. Bu holat bolaning o'sish va rivojlanishiga, jismoniy faolligiga, hatto hayotiga xavf

tug‘diradi. Yurak yetishmovchiligi chap qorincha, o‘ng qorincha yoki ularning ikkalasining birgalikdagi funksional buzilishiga qarab tasniflanadi.

2. Etiologiyasi (sabablari). Bolalarda yurak yetishmovchiligining sabablari yoshga bog‘liq holda farq qiladi. Quyidagi omillar asosiy etiologik sabablar hisoblanadi: Tug‘ma yurak nuqsonlari (ko‘priklar, stenozlar, septal defektlar): bu holatlar yurakda qon oqimi buzilishiga olib kelib, yurakka ortiqcha yuk tushishiga sabab bo‘ladi. Miokardit – yurak mushagining virusli yoki bakterial infeksiyalar natijasida yallig‘lanishi. Kardiomiopatiyalar – yurak mushagining genetik yoki idiopatik o‘zgarishlari natijasida yuzaga keladigan surunkali holatlar. Revmatik yurak kasalliklari – ko‘pincha streptokokk infeksiyasi oqibatida rivojlanadigan yurak klapanlari zararlanishi. Arterial gipertenziya – qon bosimining balandligi yurakka ortiqcha yuk tushirish orqali yurak yetishmovchiligiga sabab bo‘lishi mumkin. Aralash omillar – surunkali o‘pka kasalliklari, endokrin buzilishlar (masalan, tireotoksikoz), metabolik sindromlar va irsiy kasalliklar.

3. Klinik ko‘rinishlari. Yurak yetishmovchiligi belgilari bolaning yoshiga, kasallikning sababi va og‘irligiga bog‘liq ravishda farqlanadi. Umumiy klinik belgilarga quyidagilar kiradi: Nafas olishning tezlashuvi, nafas qisilishi. Oziqlanishda qiyinchilik, og‘irlik ortmasligi (ko‘pincha chaqaloqlarda) Bosh aylanishi, tez charchash, holsizlik, Shishlar (ayniqsa pastki qismlarda) Oyoq-qo‘llarda sovuqlik, ko‘karish, Yurak urishining tezlashuvi (taxikardiya) Gepatomegaliya (jigar kattalashuvi)

4. Diagnostika usullari. Yurak yetishmovchiligini aniqlashda zamonaviy diagnostika usullari muhim ahamiyatga ega: Klinik tekshiruv – umumiy ko‘rik, yurak urish ritmi va tonlari, nafas olish xususiyatlarini o‘rganish. Ehokardiyografiya (EKO) – yurak tuzilmasini, klapanlar holatini, qon oqimi va qisqaruvchanlikni baholaydi. Elektrokardiyografiya (EKG) – yurak ritmidagi o‘zgarishlarni aniqlashda qo‘llaniladi. Ko‘krak qafasi rentgeni – yurak soya kattaligi va o‘pka qon aylanishi holatini ko‘rsatadi. Laborator tahlillar – qonning umumiy ko‘rsatkichlari, yurak fermentlari (troponin, BNP), virusli infeksiyalar mavjudligini aniqlash.

5. Davolashning zamonaviy yondashuvlari. Bolalarda yurak yetishmovchiligini davolashda integratsiyalashgan yondashuv muhimdir. Dastlab kasallik sababini aniqlab, asosiy etiologiyani bartaraf etishga qaratilgan terapiya o‘tkaziladi. Quyidagi usullar qo‘llaniladi:

A. Dori vositalari: Diuretiklar – ortiqcha suyuqlikni chiqarish orqali yurakka tushadigan yukni kamaytiradi (furosemid, spironolakton). ACE ingibitorlari – qon bosimini pasaytirib, yurakni himoya qiladi (enalapril, kaptopril). Beta-blokatorlar – yurak urishini nazorat qiladi va yurak yuklanishini kamaytiradi (metoprolol, carvedilol). Inotrop dorilar – yurak qisqaruvchanligini kuchaytiradi (digoksin).

B. Jarrohlik yondashuvi: Tug‘ma yurak nuqsonlarini bartaraf etish uchun operatsiyalar. Yurak klapanlari protezlash. Og‘ir holatlarda yurak transplantatsiyasi.

C. Qo‘shimcha choralar: Oziqlanishni tartibga solish, suyuqlik cheklovi. Rehabilitatsiya va jismoniy yuklama nazorati. Psixologik yordam va oilaviy maslahat.

6. Profilaktika va kuzatuv. Kasallikning oldini olishda erta aniqlash, perinatal tashxis, ona va bolaga sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, yuqumli kasalliklarni vaqtida davolash muhim ahamiyatga ega. Yurak kasalligi mavjud bo‘lgan bolalar muntazam ravishda kardiolog nazoratida bo‘lishi lozim.

Xulosa:

Bolalarda yurak yetishmovchiligi – bu turli etiologik omillar ta‘sirida rivojlanadigan, yurakning nasos funksiyasi yetarli bo‘lmagan holat bo‘lib, bolaning umumiy salomatligi, o‘sinh-rivojlanishi va hayot sifatiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi. Kasallikning erta aniqlanishi, to‘g‘ri tashxis qo‘yilishi va zamonaviy davolash yondashuvlarining qo‘llanilishi bemor bolalarning hayotini saqlab qolish va sog‘lom yashashini ta‘minlashda muhim omildir. Yurak yetishmovchiligining asosiy sabablari – tug‘ma yurak nuqsonlari, miokardit, kardiomiopatiyalar va boshqa yurak kasalliklari bo‘lib, ularni erta bosqichda aniqlash va kompleks yondashuv asosida davolash eng samarali usullardan hisoblanadi. Dori vositalari, zarur hollarda jarrohlik aralashuvlar va rehabilitatsiya choralarining to‘g‘ri tanlanishi yurak faoliyatini tiklashga yordam beradi. Shuningdek, yurak yetishmovchiligi bilan og‘rigan bolalarni muntazam kuzatib borish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va profilaktik choralarga amal qilish kasallikning og‘ir asoratlari va qaytalanishining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kardiologik xizmatlarning doimiy rivojlanib borishi ushbu kasallikka chalingan bolalarning kelajagi uchun katta umid uyg‘otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Алексеев С.Л., Суханов Е.И. Сердечная недостаточность у детей. — Москва: Медицина, 2019.
2. Карпова И.П. Детская кардиология. — Санкт-Петербург: СпецЛит, 2020.
3. Мазурин О.П. Врожденные пороки сердца у детей. — Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2018.
4. Хоменко А.Г., Ковалев В.Н. Клиническая кардиология детского возраста. — Киев: Здоров'я, 2017.
5. Braunwald E. Heart Disease: A Textbook of Cardiovascular Medicine. — 11th ed. — Elsevier, 2019.
6. Park M.K. Pediatric Cardiology for Practitioners. — 7th ed. — Elsevier, 2021.
7. Allen H.D. et al. Moss & Adams' Heart Disease in Infants, Children, and Adolescents. — 10th ed. — Lippincott, 2021.
8. World Health Organization (WHO). Congenital heart defects: factsheet, 2023.
9. Uzbekiston Respublikasi Sog‘liqni Saqlash Vazirligi. Bola yurak kasalliklarini tashxislash va davolash bo‘yicha klinik protokollar. — Toshkent, 2022.
10. Салаева А.Б. Сердечная недостаточность у детей: современные аспекты диагностики и лечения // Российский педиатрический журнал, 2020. №5.
11. Murkamilova G.Sh., Tojiboeva D.M. Yurak kasalliklarining zamonaviy diagnostika usullari // Tibbiyotda innovatsiyalar. — 2023. №2(14).
12. Ivanov D.V. Современные подходы к лечению хронической сердечной недостаточности у детей // Кардиология, 2021. №7.
13. American Heart Association. Pediatric Heart Failure Guidelines. — 2022.
14. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Pediatriyada yurak yetishmovchiligi bo‘yicha metodik tavsiyalar. — Toshkent, 2021.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

15. Rasulova M.M., Hamroqulova D.Sh. Bolalarda yurak yetishmovchiligi: sabablari va davolashda zamonaviy yondashuvlar // Tibbiyot fanlari axborotnomasi, 2023. №3(41).

ИЗМЕНЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФЕРТИЛЬНОСТИ МУЖЧИН ПЕРЕНЕСШИХ COVID-19

С.С.Кариев¹, К.Д.Абдурахманов²

¹Центр развития профессиональной квалификации медицинских работников
Министерства здравоохранения Республики Узбекистан

²Термезский филиал Ташкентской медицинской академии, Узбекистан

Кариев С.С.– <https://orcid.org/0000-0001-5566-2595>

Абдурахманов К.Д.– <https://orcid.org/0009-0006-4799-1077>

CHANGES IN FERTILITY RATES IN MEN WHO HAVE HAD COVID-19.

S.S.Kariev¹, K.D.Abdurakhmanov²

¹Department of Urology and Andrology of the Center for the development of
professional qualification of medical workers of the Ministry of Health of the Republic
of Uzbekistan

²Department of General Surgery, Pediatric Surgery, Urology and Pediatric Urology of
Termez branch of Tashkent Medical Academy

According to scientific research, SARS-CoV-2 can hurt the male reproductive system.

Purpose: of this study was to study the main indicators of semen fluid in men after COVID-19 infection.

Methods. The study included male patients who had recovered from COVID-19. Between February 2020 and September 2021, semen analysis was performed on 48 men. The 26 of them had a history of COVID-19 and had laboratory confirmation of the last infection (IgG). The key indicators of the spermogram were studied: Volume of ejaculate, Total number of sperm, Concentration of sperm, Percentage of pathological forms, pH of semen fluid, and concentration of leukocytes. The data collected were compared with data from scientific publications on similar topics to clarify trends in male fertility rates in the region.

Results. The spermogram indicators of patients who recovered from COVID-19 differed significantly from the indicators of patients who did not survive COVID-19 infection. Their ejaculate volume is 2 times less, and the total number of sperm is 3.6 times less.

Accordingly, the concentration of spermatozoa is reduced by almost two times. An increase in the pH of semen fluid was detected. The percentage of pathological forms of sperm is 2 times higher.

The comparison with data from 20 years ago, confirmed that significant changes had occurred: decrease in the number of spermatozoa (5 times in pts. After COVID-19 and 2.6 times in pts. had not COVID-19), the number of actively motile spermatozoa and immobile spermatozoa (a decrease of 1.8 times and an increase of 1.6 times, respectively, in those pts after COVID-19).

Conclusion. Men who have had COVID-19 and have elevated levels of IgG SARS-CoV-2 are characterized by significant quantitative and qualitative changes in fertility. Therefore, the COVID-19 coronavirus infection affects male reproductive function and may thus contribute to the aggravation of the already ongoing decline in male fertility in recent decades. These data indicate a possible decline in the birth rate in this region.

Keywords: COVID-19, SARS-CoV-2, male fertility, male reproductive system.

COVID-19 ўтказган эркакларда фертилик кўрсаткичларида ўзгаришлар. С.С.Кариев¹, К.Д.Абдурахманов²

¹Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳузуридаги Тиббиёт ходимларининг касбий малакасини ривожлантириш маркази.

²Тошкент тиббиёт академиясининг Термиз филиали.

Илмий тадқиқотларга кўра, SARS-CoV-2 эркаклар репродуктив тизимига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Тадқиқотнинг мақсади: COVID-19 инфекциясини ўтказган эркаклар сперма суюқлигининг асосий кўрсаткичларини ўрганиш ва таҳлил қилиш.

Тадқиқот усуллари. Тадқиқотга COVID-19дан соғайган эркаклар киритилди. 2020 йил февраль ойидан 2021 йил сентябрь ойигача 48 эркакнинг сперма суюқлиги таҳлил қилинди. Улардан 26 нафари COVID-19 касаллигини ўтказган бўлиб, ушбу инфекция лаборатор текширувлар орқали тасдиқланган. Тадқиқот давомида спермограмма асосий кўрсаткичлари ўрганилди: эякулят ҳажми, умумий сперматозоидлар сони, сперматозоидлар концентрацияси, патологик шакллар фоизи, сперма суюқлигининг рН кўрсаткичи ва лейкоцитлар концентрацияси. Натижалар шу соҳадаги илмий нашрлар маълумотлари билан

солиштирилди ва минтақа эркакларининг фертиллик кўрсаткичлари бўйича тенденцияларни аниқлаш мақсадида таҳлил қилинди.

Тадқиқот натижалари: COVID-19 ўтказган эркакларнинг спермограмма кўрсаткичлари COVID-19 инфекциясини бошидан ўтказмаган эркаклар кўрсаткичларидан сезиларли даражада фарқ қилди. Уларда эякулят ҳажми 2 маротаба камайган, умумий сперматозоидлар сони эса 3,6 маротаба камайган. Шунга мос равишда, сперматозоидлар концентрацияси ҳам деярли 2 маротаба пасайган. Сперма суюқлигининг pH кўрсаткичлари ошганлиги аниқланган. Патологик шаклларга эга сперматозоидлар фоизи эса 2 маротаба ортиқ бўлган.

Йигирма йил олдинги маълумотлар билан солиштирилганда, ишончли ўзгаришлар рўй бергани тасдиқланди: сперматозоидлар сони сезиларли даражада камайган (COVID-19ни бошидан ўтказганларда 5 маротаба, COVID-19 билан касалланмаганларда эса 2,6 маротаба). Шунингдек, фаол-ҳаракатчан сперматозоидлар сони камайган (COVID-19ни бошидан ўтказганларда 1,8 маротаба), ҳаракатсиз сперматозоидлар сони эса 1,6 маротаба ошган.

Хулосалар. COVID-19 ни ўтказган ва қон зардобида IgG SARS-CoV-2 даражаси юқори бўлган эркакларда фертилликнинг ишончли миқдорий ва сифат ўзгаришлари кузатилади. Демак, COVID-19 коронавирус инфекцияси эркакларнинг репродуктив тизимига таъсир кўрсатади ва шу йўл билан охириги ўн йилликларда кузатилаётган эркаклар фертиллиги пасайишининг янада кучайишига сабаб бўлиши мумкин. Ушбу маълумотлар минтақа бўйича туғилиш даражасининг камайиши эҳтимолига ишора қилади.

Калит сўзлар: COVID-19, SARS-CoV-2, эркаклар фертиллиги, эркаклар репродуктив тизими.

Долзарблиги.

2017 йилда эълон қилинган мета-таҳлил маълумотлари шуни кўрсатадики, сўнги қирқ йил давомида (1973-2011 йиллар) спермограмма асосий кўрсаткичлари 50-60%га камайган [1]. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) спермограмма баҳолаш бўйича тавсияларни мунтазам равишда қайта кўриб чиқмоқда. Таъкидлаш жоизки, бу тавсиялар ҳамда бошқа кўрсаткичлар ҳам йил сайин пасаяди. Шунга

кўра, ҳар йили сперма сифатининг камайиш тенденцияси яққол намоён бўлмоқда [2, 3].

Айрим муаллифларнинг фикрига кўра, аниқ манбаларга таянган маълумотларнинг йўқлиги, мавжуд маълумотларнинг туликмаслиги ва етарли эмаслиги сабабли бу хулосалар нотўғри. Уларнинг фикрича, вақт ўтиши билан сперма параметрларининг пасайишини тасдиқлайдиган ишончли далиллар йўқ. Баҳслар асосан ўтган аср мобайнида қўлланилган сифатсиз маълумотлар ва нотўғри талқинлар туфайли пайдо бўлган. Бугунги куннинг ишончлироқ замонавий маълумотлари эса шунга ишора қиладики, на сперма параметрлари, на эркаклар фертиллиги охириги аср мобайнида ўзгармаган [3].

Кузатилаётган ўзгаришларнинг аҳамиятли сабаблари атроф-муҳитнинг ўзгариши билан боғлиқ. кимёвий моддалар таъсири ва кам ҳаракат, турмуш тарзи сперматогенезга салбий таъсир кўрсатади [4] ва бу тенденция, эҳтимол, бутун аҳоли орасида янада кучаяди. Олиб борилаётган тадқиқотлар эса ушбу пасайишнинг эҳтимоллий сабабларини аниқлаши лозим.

Сўнги 5 йил ичида содир бўлган ҳодисалар туфайли, эркаклар фертиллиги кўрсаткичларида янада чуқурроқ ўзгаришлар кузатилиши мумкинлигини асосли равишда кутса бўлади. Бу, айниқса, коронавирус инфекциясининг эркаклар саломатлигига таъсири билан боғлиқ. Сўнги илмий тадқиқотларга кўра, SARS-CoV-2 эркакларнинг репродуктив тизимига салбий таъсир кўрсатиши мумкин, бу сперматозоидлар сони ва ҳаракатчанлигининг камайишига, эректил функция бузилишига, қонда тестостерон даражасининг пасайишига олиб келиши мумкин [5].

Дунёнинг айрим минтақаларида сперма сифати ва туғилиш коэффицентларининг пасайиши, шунингдек, бошқа ўзгаришлар ҳақидаги хабарлар фонида, эркаклар фертиллиги ўзгаряптими, деган саволни ўрганиш зарур. Буларнинг барчаси ушбу муаммони тадқиқ қилишни давом эттиришнинг муҳимлигини ва зарурлигини кўрсатади [6].

Мақсад. COVID-19 инфекциясини ўтказган эркаклар сперма суяқлигининг асосий кўрсаткичларини ўрганиш ва таҳлил қилиш.

Материал ва усуллар.

Беморлар тавсифи.

Тадқиқотга COVID-19дан соғайган эркаклар жалб қилинди. 2020 йил февраль ойидан 2021 йил сентябрь ойигача 48 эркакнинг сперма суюқлиги таҳлил қилинди. Уларнинг 26 нафариди COVID-19 билан касалланганлик тарихи мавжуд бўлиб, инфекция лаборатория орқали тасдиқланган (1-группа) — қон зардобиди IgG даражаси юқори бўлган. Ушбу гуруҳ беморларининг ўртача ёши $26,3 \pm 2,7$ йилни ташкил этган. Қолган 22 эркакда COVID-19 инфекциясининг субъектив ёки лаборатор белгилари кузатилмаган (2-группа). Ушбу гуруҳ беморларининг ўртача ёши $29,9 \pm 0,6$ йилни ташкил этган. Тадқиқот ўтказилиш вақтида ҳар икки гуруҳдаги эркаклардан бирортаси COVID-19га қарши эмланмаган.

Таққослаш мақсадида 2000 йилларда Ўзбекистонда олиб борилган илмий тадқиқотлардан, хусусан, А.А. Ғайбуллаев ва Б.М. Рахматуллаевнинг тадқиқотларида келтирилган маълумотлар танлаб олинди [7, 8].

Лаборатория тадқиқотлари.

Тадқиқотга киритилган барча беморлар стандарт умумқабул қилинган тавсияларга мувофиқ таҳлиллар топширишган [9]. Сперма таҳлили Sperm Quality Analyzer SQA-iO анализаторида (Хитой) амалга оширилди. Таҳлил ЖССТ тавсияларига кўра бажарилди [10]. Шунингдек, маълумотларни тўғри йиғилишини таъминлаш учун, беморлар қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратишга урғу берилди:

- Сперма тўлиқ йиғиш идишига тушишига ишонч ҳосил қилиш;
- Сперма йиғиш учун презерватив ишлатмаслик;
- Намуна йиғишдан олдин иккидан етти кунгача эякуляциядан тийилиш;
- Иккинчи намуна биринчи намунадан икки ҳафтадан кечиктирмасдан йиғилиши;
- Сперматозоидлар ҳаракатчанлигига таъсир қилиши мумкин бўлган суюлтиргичларни ишлатмаслик.

Тадқиқотда таҳлил учун олинган сперма суюқлигининг асосий кўрсаткичлари сифатида қуйидагилар танланган:

- Эякулят ҳажми,
- Сперматозоидлар умумий сони,
- Сперматозоидлар концентрацияси,
- Патологик шаклларга эга сперматозоидлар фоизи,

- Сперма суюқлиги рН даражаси,
- Сперма суюқлигида лейкоцитлар концентрацияси.

Сийдик-таносил тизимида бактериал инфекция мавжудлигини истисно қилиш мақсадида Meares-Stamey синамаси ўтказилди. Бактериал инфекциянинг билвосита белгиси сифатида нитрит мавжудлиги ҳам назорат қилинди.

Статистик таҳлил.

Барча статистик таҳлиллар шахсий компьютерда “Microsoft Excel 2013”, “Microsoft Access 2013” дастурий таъминотлари, шунингдек, статистик дастурлар пакети “R for Windows 2.15.0” ёрдамида ўтказилди. Ўртача арифметик қиймат (M), ўртача квадратчиқчан оғиш (σ), нисбий қийматлар (такрорланиш тезлиги, %) ҳисобланди. Ўртача қийматларни таққослаганда олинган ўлчовларнинг статистик аҳамияти Стьюдент (t) критерийси (нормал тақсимотда) ва Уилкокс тестидан (ненормал тақсимотли ва непараметрик маълумотларни таҳлил қилишда) фойдаланиб аниқланди. Тадқиқотда келтирилган ишонч интерваллари (CI) ишонч эҳтимоли $p=95\%$ учун қурилди (ушбу тадқиқотда танланган танқидий аҳамият даражаси 0,05 га тенг).

Тадқиқот натижалари.

Беморларнинг клиник тавсифи.

Ушбу тадқиқотга Сурхондарё вилоятидан 48 эркак жалб қилинди, улар андрологик қабул учун амбулаторияга мурожаат қилган. Уларнинг 26 нафариди COVID-19 билан касалланганлик тарихи тасдиқланган бўлиб, (касалликдан 1,5-2 ой ўтган ва касаллик тугашидан камида 42 кун ўтгандан кейин текширув ўтказилган). Қолган 22 бемор эректил дисфункция бўйича текширувдан ўтган бўлиб, уларда ҳеч қандай сурункали ҳамроҳ касалликлар аниқланмаган.

COVID-19 лабораторияда антитаначаларнинг G синфи (IgG) SARS-CoV-2 RBD-доменининг S-оқсилга нисбатан ижобий натижаси орқали тасдиқланган. Ушбу антитаначалар даражаси хемилюминесцент иммунологик таҳлил усули билан аниқланган (SW-3700 анализаторида, MES компанияси, Хитой). Миқдорий ўлчов диапазони: 2,9 - 5680 ВАУ/мл.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Рандомизация ва натижалар аниқлиги учун, текширувдан ўтказилган беморларда иммуноглобулин G синфининг ошишига олиб келиши мумкин бўлган бошқа касалликлар мавжудлиги истисно қилинди. Бундай касалликларга ревматоид артрит, тизимли қизил ўчоқли қизамик, Шегрен синдроми, шунингдек, саркоидоз, жигарнинг сурункали касалликлари, сурункали ёки такрорланувчи инфекциялар ва паразитар касалликлар киради. Биринчи гуруҳ беморларида пневмониядан сўнг қолдиқ ҳолатлар аниқланган, шунингдек, эректил дисфункциянинг енгил даражаси ва ҳар икки гуруҳдаги беморларда IV категорияли абактериал простатитнинг белгилари кузатилган (1-жадвал).

Жадвал 1. Беморларнинг клиник белгилари.

Группа	Ёши. Медиана (IQR)	Ўтказилган COVID-19 касаллиги оғирлик даражаси, n (%)			Хамроҳ касалликлар		IgG ≥ 10,0 BAU /мл,	
		Енгил даража	Ўрта даража	Оғир даража	Бор	Йўқ	Бор	Йўқ
COVID-19 Тасдиқланган	27,0 (21- 44)	17 (65,4)	7(26,9)	2(7,7)	12 (46,2)	14 (53,8)	26 (100)	МЙ
COVID-19 Тасдиқланмаган	29,0 (19- 45)	МЙ	МЙ	МЙ	6(27,3)	16 (72,7)	МЙ	22 (100)
Қисқартмалар: МЙ – маълумот йўқ / татбиқ этилмайди								

Текширувлар жараёнида аниқланган маълумотларга кўра COVID-19 билан касалланган беморларнинг спермограмма кўрсаткичлари COVID-19 инфекциясини ўтказмаган беморларникидан ишончли фарқ қилади (2-жадвал). Биринчи гуруҳдаги беморларда эякулят ҳажми иккинчи гуруҳ беморлари билан солиштирилганда 2 баробар камайган. Шунингдек, сперматозоидларнинг умумий сони иккинчи гуруҳдаги беморларникидан 3,6 баробар камроқ ($p < 0,05$). Бу билан бирга, сперматозоидлар концентрацияси ҳам 2 баробар камайган ($p < 0,05$). Кейинги мезон — фаол ҳаракатчан сперматозоидлар фоизи COVID-19 ўтказган эркакларда 23,7% камайган, ҳаракатсиз сперматозоидлар фоизи эса 16% ошган. Тирик ва ўлган сперматозоидлар фоизига келсак, Covid-19 ўтказган ва ўтказмаган эркаклар спермограмма кўрсаткичлари ўртасида асосли фарқ кузатилмади.

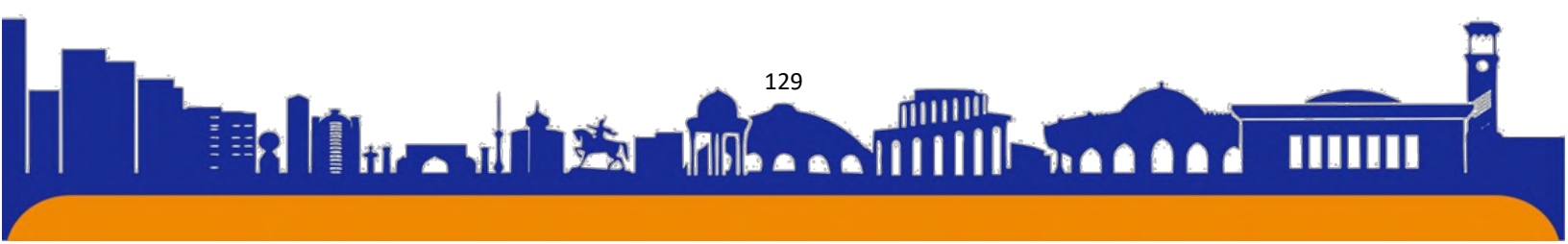
Қизиқарли жихат эякулятнинг рН даражасининг ошганлигидир. Биринчи гуруҳ (COVID-19 ўтказган эркакларда) рН даражаси иккинчи гуруҳ эркаклариникидан ишончли даражада ($p < 0,05$) юқорилиги аниқланди. Сперматозоидларнинг патологик шакллари фоизи ҳам биринчи гуруҳдаги беморларда 2 мартаба юқори ($p < 0,05$). Лейкоцитлар концентрацияси кўрсаткичи ҳам шунга ўхшаш тартибда ошган ($p < 0,05$) ва биринчи гуруҳдаги беморларда 3,8 баробар юқорилиги намоён бўлди.

Жадвал 2. Эякулятнинг лаборатория тадқиқотлари натижалари

Меёр	COVID-19 ўтказганлар (n=26), $M \pm m$	COVID-19 ўтказмаганлар (n=22), $M \pm m$	p
Эякулят ҳажми, мл	1,94±0,08	3,86±0,21	<0,05
Умумий сперматозоидлар сони, млн	44,16±6,14	159,1±12,3	<0,05
Сперматозоидлар сони, млн/мл	22,37±2,90	42,72±2,89	<0,05
Сперма суюқлигининг рН	8,41±0,12	7,61±0,02	<0,05
Касалланганлик формаси, %	27,72±1,29	12,73±0,88	<0,05
Лейкоцитлар сони, млн/мл	2,78±0,29	0,72±0,11	<0,05

А.А. Гайбуллаев ва Б.М. Раҳматуллаевнинг тадқиқотларидаги [7, 8] шу каби спермограмма кўрсаткичлари параметрларига кўра, 20 соғлом, нормал репродуктив қобилиятига эга эркакларда спермал суюқликнинг 1 млдаги сперматозоидлар миқдори 40 дан 112 млн/мл гача, фаол ҳаракатчан сперматозоидларнинг улуши 50-80%, секин ҳаракатланувчилар 10-20%, ҳаракатсизлар 10-30%, тириклари 50-90%, ўлганлари эса 10-50% ташкил этган. Бутун гуруҳ учун ўртача кўрсаткичлар нисбатан юқори бўлган: сперматозоидлар миқдори $86,0 \pm 14,0$ млн/мл ва фаол ҳаракатчан сперматозоидлар миқдори $71,3 \pm 6,2\%$ ташкил этган.

Жадвал 3. Спермограмма кўрсаткичларининг даврлар бўйича солиштирма тавсифи.

Группа	Сперматозоидлар сони (млн / мл)	Фаол ҳаракатчан	Нофаол ҳаракатчан (%)	Ҳаракатсиз турлар (%)	Тирик турлар (%)	Ўлик турлар (%)
2000й-2006й.	111,8±12,6	63,5±2,9	14,3±0,9	22,3±2,2	65,0±1,7	35,0±1,7
2020й. 1-гурӯҳ	22,4±2,9*	34,6±4,1*	14,7±2,3	36,5±4,2*	67,2±2,5	32,8±2,2
2020й. 2-гурӯҳ	42,72±2,89*	58,3±3,1	11,2±1,5	20,5±3,2	69,9±2,7	30,1±3,7
p < 0,05 – 2000/2006 йилги маълумотлар билан фарқ борлигини кўрсатади						

2000 йилги маълумотлар ва 2020 йилдаги натижаларимиз солиштирилганда кескин фарқ қилади. COVID-19 билан касалланган беморларда 1 мл спермада сперматозоидлар сони 20 йил аввалгига нисбатан деярли 5 баробар камайган ($p < 0,05$). COVID-19 билан касалланмаган беморларда ҳам бу кўрсаткич ишончли даражада паст ($p < 0,05$), аммо тафовут даражаси нисбатан камроқ бўлди - 1 мл спермада сперматозоидлар сони 2,6 баробарга кам. Кейинги мезон — фаол ҳаракатчан сперматозоидлар сони (фоизда) 2020 йилда 1-чи гуруҳ (COVID-19 ўтказган) беморларида 1,8 мартаба камайган ($p < 0,05$), ҳаракатсиз сперматозоидлар сони эса 1,6 мартаба ошган ($p < 0,05$). 2-чи гуруҳ (COVID-19 билан касалланмаганлар) беморларида сперматозоидлар ҳаракатчанлигидаги пастлашишда фарқ асоссиз бўлди ($p > 0,05$). Тирик ва ўлган сперматозоидлар фоизига келсак, 2000 ва 2020 йил маълумотлари ўртасида кескин фарқ аниқланмади, 2020 йилдаги ҳар икки гуруҳлар орасида бир хил. Шундай қилиб, текширувларда топилган ўзгаришлар тўғридан-тўғри COVID-19 билан касалланиш билан боғлиқлиги намоён бўлмоқда.

Натижалар муҳокамаси.

Сўнги йиллардаги бир қатор нашрларда, SARS-CoV-2 спермада топилмаганига қарамай, умумий ҳолда эркакларнинг репродуктив функциясига таъсир қилиши ва шу билан бирга, эркаклар фертиллигининг пасайишига сабаб бўлиши ҳақидаги маълумотларни топиш мумкин. Аммо COVID-19 билан касалланган ва касалликдан тузалган эркакларда сперманинг сифат

кўрсаткичларини таҳлил қилишда ушбу тадқиқотларда турли натижалар қайд этилган [2, 3, 11]. Олинган натижалардан 2-2,5 ойдан кейинги қайта таҳлилларда бу кўрсаткичлар яхшиланган, лекин оптимал даражага етмаган. Оиладаги иккала жуфтликка ҳам, ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланувчи клиникаларга ҳам COVID-19 инфекцияси билан касалланган эркекларнинг сперма кўрсаткичларини алоҳида баҳолаш имкониятини кўриб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, SARS-CoV-2 касаллигини ўтказган эркеклар учун уларнинг сперма суюқлиги сифатининг нормаллашиши ва унинг муддатлари бўйича аниқ маълумотлар мавжуд эмас.

Коронавирус инфекциясининг кўп тизимларга таъсирлари организмнинг кўплаб аъзоларининг функционал ҳолатини сезиларли даражада ўзгартириши тўғрисидаги турли маълумотлар мавжуд. Жумладан, юрак, ўпка, буйраклар, тери, мия ва эркекларнинг репродуктив функцияси асосий нишон аъзолардир [12, 13]. Маълумки, бир неча вирусли инфекциялар, масалан эпидемик паротит (қулоқ шиншиғи), сперма сифати ва эркеклар фертиллигини пасайиши ва умуман йўқолиши билан боғлиқ [14]. Бундан ташқари, ҳар қандай юқори ҳароратли ҳолатлар постмейоз даврга салбий таъсир кўрсатиши ва сперматозоидларнинг концентрацияси, морфологияси ва ҳаракатчанлиги кўрсаткичларига жиддий ўзгаришлар киритиши тасдиқланган [15].

Охирги йилларда олиб борилган структур ва функционал текширув натижалари шуни кўрсатдики ангиотензин айлантурувчи фермент 2 рецептори SARS-CoV-2 инфекцияси учун нишон экан. Бу ферментнинг Лейдиг ва Сертоли хужайраларида экспрессия қилиниши мояклар коронавирус инфекцияси учун эҳтимолий нишон бўлиши мумкинлигини тахмин қилиш имконини беради. Yang ва ҳаммуаллифлар [17] маълумотларига кўра COVID-19 билан оғриган беморларда Лейдиг хужайралари сонининг камайиши, уруғ каналчаларининг зарарланиши, шунингдек моякларда енгил лимфоцитар яллиғланиш мавжудлиги ҳақида ахборотлар бор.

Айрим нашрларда COVID-19 инфекциясининг эркеклар репродуктив функциясига салбий таъсири, асосан, тизимли яллиғланиш реакцияси ва оксидатив стрессни индукция қилиши билан боғлиқ бўлиши мумкинлиги таъкидланади [18]. Тадқиқот жараёнида аниқланган ўзгаришлар COVID-19дан кейин эркеклар фертиллигининг ёмонлашиши ҳақидаги тахминни тасдиқлади. Бу яқин келажакда

туғилиш кўрсаткичларининг камайишига олиб келадиган яна бир далил бўлиб, шунингдек, аҳолининг тор ихтисослик бўйича мутахассисларга мурожаат қилишининг ортиши кутилмоқда [4].

Шубҳасиз, спермограммада аниқланган ўзгаришларнинг сабаб-оқибат алоқасини таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Маълумки, агар сперма суюқлигининг рН қиймати нормадан юқори бўлиб, 7.5 дан ошса ва ишқорий диапазонда бўлса, бу ҳолда яллиғланиш жараёни ёки инфекция мавжудлигини тахмин қилиш мумкин. Илмий тадқиқотлар шуни тасдиқлайдики, инфекциялар турли механизмлар орқали эркаклар фертиллигини пасайтиради. Бу маҳаллий иммунитет регуляциясининг бузилиши оқибатида бўлиши мумкин, бу эса сперматозоидларга қарши аутоантителалар пайдо бўлишига ва эркакларнинг кўшимча безлари фаолиятининг бузилишига олиб келади. Бунинг натижасида сперма суюқлигининг сифати ёки миқдори камаяди. Бундан ташқари, патогенлар сперматозоидларни тўғридан-тўғри ёки улар чақирган яллиғланиш медиаторлари орқали шикастлаши мумкин [19, 20, 21].

Бизнинг кузатувларда яллиғланиш мавжудлигини тасдиқловчи яна бир белгилардан бири бу сперма суюқлигида лейкоцитлар концентрациясининг ошиши бўлган. Ҳар қандай ҳолатда ҳам, 1гчи гуруҳ беморларнинг ҳеч бири COVID-19 инфекциясининг ўткир даврида эпидидимит ёки орхит касаллиги билан оғримаган, аммо уларда лейкоцитлар концентрацияси 2-груруҳга нисбатан тўрт баробар юқори бўлган. Бу Еникеев Д. ва унинг ҳаммуаллифлари томонидан ўтказилган тадқиқотлар, ҳамда бошқа адабиётларнинг таҳлилига мос келади [5]. Нитрит тестининг манфий натижалари ва сийдик ҳамда сперма суюқлиги намуналарида микрофлора ўсишининг йўқлиги беморларимизда асептик (микробсиз) яллиғланиш мавжудлигини кўрсатди.

Жаҳоннинг айрим ҳудудларида сперма суюқлиги сифати ва туғилиш коэффициентларининг пасайиши ҳақидаги маълумотлардан келиб чиқиб, эркакларнинг фертиллик қобилияти пасайганлиги масаласи долзарб бўлиб қолмоқда. Бизнинг тадқиқотлар шуни кўрсатдики, COVID-19 ўтказган эркакларда, ҳақиқатан ҳам, сперматозоидлар миқдорида COVID-19 ўтказмаган эркакларга нисбатан 3,6 баробар камайиши билан кузатилади, бу эса юқоридаги тенденцияни тасдиқлайди. Ҳақиқатдан ҳам, ушбу ҳудудда эркаклар фертиллик қобилияти пасайган. Энг кескин ўзгаришлар COVID-19 ўтказган эркакларда кузатилган бўлиб, уларда

сперматозоидларнинг фаол ҳаракатчан сперматозоидлар улуши COVID-19 ўтказмаган эркекларга нисбатан 23.7%га камайган, ҳаракатсиз сперматозоидлар сони эса 16% ошган. Демак, COVID-19 касаллиги эркеклар репродуктив саломатлигига салбий таъсир кўрсатиб, спермограмма кўрсаткичларининг қисқа ёки узоқ муддатли ёмонлашувига олиб келиши мумкин.

ЖССТ мезонларига мувофиқ сперматозоидлар сони меъёр даражада бўлса ҳам, уларнинг ҳаракатланиш қобилияти бузилиши мумкин, бу эса ўз навбатида тухум хужайра уруғланишини ва ҳомиладорлик жараёнини қийинлаштиради. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, ушбу соҳада тадқиқотлар давом этмоқда ва коронавирус инфекциясининг эркеклар саломатлигига бўлган оқибатлари ҳақида яқиний ҳулосалар қилиш учун янада кўпроқ тадқиқотлар зарур.

Шундай қилиб, сўнгги 20 йил ичида минтақа эркекларида сперма сифатининг барқарор пасайиши тенденцияси кузатилмоқда. Бунинг сабаблари нафақат COVID-19 билан боғлиқ бўлиши, балки экология омиллари, турмуш тарзи ва ёшга доир ўзгаришлар билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин. Бу эса атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва турмуш тарзини ўзгартириш орқали репродуктив саломатликни сақлаш чораларини кўриш зарурлигини таъкидлайди.

Хулоса.

COVID-19 инфекциясини бошдан кечирган ва қон зардобидида COVID-19 га қарши IgG даражаси юқори бўлган эркекларнинг фертилик қобилиятида ушбу инфекция умумий таъсири оқибатида аниқ ўзгаришлар аниқланди. Коронавирус инфекцияси билан касалланмаган (қон зардобидида IgG даражаси меъёрда бўлган) шахслар билан таққослаганда, касалликни ўтказган эркекларда куйидаги ўзгаришлар аниқланди: эякулят ҳажми ва сперматозоидлар умумий сони пасайган, патологик шакллар фоизи ва сперма суюқлиги рН даражаси ошган. Спермограмма асосий кўрсаткичларининг глобал даражада пасайиш тенденцияси фонидида, бу маълумотлар фертилик қобилиятининг бузилишига олиб келиши мумкин бўлган жиддий ўзгаришлар мавжудлигини тасдиқлайди. Шу муносабат билан, ушбу ҳудудда туғилиш коэффицентининг камайиши эҳтимоли бор. Шунинг учун, COVID-19 инфекцияси билан боғлиқ ҳолда эркеклар репродуктив тизимида кузатилаётган ўзгаришларнинг механизмларини аниқлаш, шунингдек, сперма

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

суяқлиги сифат ва миқдор кўрсаткичларининг нормаллашув муддатларини ўрганишга қаратилган чуқурроқ рандомизация қилинган тадқиқотларни талаб этилади. Бундан ташқари, даволаш ва реабилитация жараёни самарадорлигини баҳолашда нафақат спермограмма кўрсаткичларидаги ўзгаришлар, балки мазкур оилаларида ҳомиладорлик юзага келиши асосий натижа сифатида қаралиши зарур.

Маънавий зиддиятлар.

Муаллифлар манфаатлар тўқнашуви ва молиявий кўмак йўқлигини тасдиқлайдилар.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Temporal trends in sperm count: a systematic review and meta-regression analysis. H. Levine et al., Human Reproduction Update, Vol.23, No.6 pp. 646–659, 2017. doi:10.1093/humupd/dmx022.
2. EAU Guidelines. Sexual and Reproductive Health: MALE INFERTILITY, 129-160. Edn. presented at the EAU Annual Congress, Paris 2024. ISBN 978-94-92671-23-3. <https://uroweb.org/guidelines/sexual-and-reproductive-health/chapter/male-infertility>
3. Are worldwide sperm counts declining? Jørgensen, Niels et al. Fertil Steril. 2021. Volume 116, Issue 6:1457-1463. doi: 10.1016/j.fertnstert.2021.10.020.
4. Eleven-year longitudinal study of U.S. sperm donors demonstrates declining sperm count and motility. S. Chang, , T. G. Nazem, D. Gounko, J. Lee, N. Bar-Chama, J. M. Shamonki, C. Antonelli, A. B. Copperman. FERTILITY & STERILITY. Vol. 110, No. 4, Supplement, September 2018. e54 ASRM Abstracts. O-126 Tuesday, October 9, 2018 12:00 PM.
5. Prospective two-arm study of testicular function in patients with COVID-19. Enikeev D, Taratkin M, Morozov A, et al. Andrology. 2022;10:1047–1056. <https://doi.org/10.1111/andr.13159>.
6. Is human fecundity changing? A discussion of research and data gaps precluding us from having an answer. Smarr MM, Sapra KJ, Gemmill A, Kahn LG, Wise LA, Lynch CD, et al. Hum Reprod 2017;32:499–504.

7. Гайбуллаев А.А., Болгарский И.С., Рахматуллаев Б.М. Гемодинамические изменения в определении степени варикоцеле и её связи с патоспермией // Лучевая диагностика и лучевая терапия на пороге третьего тысячелетия. Сборник 1-й Российского научного форума. - Москва, 2000. С. 143 - 145.
8. Рахматуллаев Б.М. Цветная ультразвуковая доплерография в диагностике клинического и субклинического варикоцеле. Автореферат диссертации на соискание ученой степени Кандидата медицинских наук. Ташкент – 2006. 28С.
9. WHO laboratory manual for the examination and processing of human semen, 5th ed. (2010).
10. World Health Organization. Ejakulatdiagnostik: Spermogramm nach WHO-Kriterien 2010 [Semen analysis: spermogram according to WHO 2010 criteria]. Gottardo F, Kliesch S; Urologe A. 2011 Jan;50(1):101-8. German. doi: 10.1007/s00120-010-2466-6. PMID: 21161160.
11. Association between post-COVID-19 conditions and male semen quality in Japan: A descriptive investigation. Taketomo Maruki, Shinichiro Morioka, Yusuke Miyazato, Shinya Tsuzuki, Kentaro Takezawa, Sohei Kuribayashi, Satoshi Kutsuna, Norio Ohmagari, Shinichiro Fukuhara. Journal of Infection and Chemotherapy 30 (2024) 1194–1196. <https://doi.org/10.1016/j.jiac.2024.06.021>
12. Semen impairment and occurrence of SARS-CoV-2 virus in semen after recovery from COVID-19. M. Gacci, M. Coppi, E. Baldi, A. Sebastianelli, C. Zaccaro, S. Morselli, et al. Hum Reprod, 36 (2021), pp. 1520-1529, 10.1093/humrep/deab026.
13. COVID-19 and male reproductive function: a prospective, longitudinal cohort study. B.H. Maleki, B. Tartibian. Reproduction, 161 (2021), pp. 319-331, 10.1530/REP-20-0382].
14. Viral threat to male fertility. W. Liu, R. Han, H. Wu, Daishu Han. Andrologia, 50 (2018), Article e13140, 10.1111/and.13140
15. History of febrile illness and variation in semen quality. E. Carlsen, A.M. Andersson, J.H. Petersen, N.E. Skakkebaek. Hum Reprod, 18 (2003), pp. 2089-2092, 10.1093/humrep/deg412.
16. Single-cell RNA expression profiling of ACE2, the receptor of SARS-CoV-2. Y. Zhao, Z. Zhao, Y. Wang, Y. Zhou, Y. Ma, W. Zuo. Am J Respir Crit Care Med, 202 (2020), pp. 756-759, 10.1164/rccm.202001-0179LE.

17. Pathological findings in the testes of COVID-19 patients: clinical implications. M. Yang, S. Chen, B. Huang, J.M. Zhong, H. Su, Y.J. Chen, et al. *Eur Urol Focus*, 6 (2020), pp. 1124-1129, 10.1016/j.euf.2020.05.009.
18. COVID-19, oxidative stress and male reproduction: possible role of antioxidants. P. SenGupta, S. Dutta, S. Roychoudhury, U.J.A. D'Souza, K. Govindasamy, A. Kolesarova. *Antioxidants*, 11 (2022), p. 548, 10.3390/antiox11030548.
19. Sperm success and immunity. S. Wigby, S.S. Suarez, B.P. Lazzaro, T. Pizzari, M.F. Wolfner. *Curr Top Dev Biol*. 2019; 135: 287–313. doi:10.1016/bs.ctdb.2019.04.002.
20. Urogenital infection as a risk factor for male infertility. Schuppe H-C, et al. *Deutsches Aerzteblatt International*, 2017. 114(19), 339–346.
21. Male infertility: Causes and cures. Wald M. *Sexuality, Reproduction and Menopause*. 2005;3(2):83-87. doi:10.1016/J.SRAM.2005.09.006.

RAQAMLI TEXNOLOGIYA VOSITASIDA TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Muradov Salaxiddin Djumanazarovich

Fan va texnologiyalar universiteti “Aniq fanlar” kafedrası katta o‘qituvchisi

Jumanazarov Sardor Iqtisod yunalishi talabasi

saloxiddinmuradov2@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada hozirgi vaqtda eng dolzarb masalalardan biri hisoblangan raqamli ta’lim texnologiyalarining o‘quv jarayoniga joriy etish istiqbollari, raqamli texnologiyalar vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish, zamonaviy raqamli texnologiya vositalaridan foydalanishning asosiy pedagogik maqsadlari, talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiya vositalarining o‘rni va uning metodologik asoslarini o‘rganish va samarali yo‘llarini o‘rganish keltirilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются перспективы внедрения цифровых образовательных технологий в образовательный процесс, что в настоящее время является одним из наиболее актуальных вопросов, развитие технической творческой компетентности учащихся посредством цифровых технологий, основные педагогические цели использования современных средств цифровых технологий, роль средств цифровых технологий в развитии технической творческой компетентности учащихся, а также исследование их методических основ и эффективных способов.

Kalit so‘zlar: ta’lim texnologiyasi, raqamli axborot texnologiyalari, kompyuter texnologiyasi, texnologik innovatsiya.

Ключевые слова: образовательные технологии, цифровые информационные технологии, компьютерные технологии, технологические инновации.

Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalari va raqamli vositalarning roli tobora ortib bormoqda. Ta’lim sohasi ham ushbu texnologik o‘zgarishlar ta’sirida yangilanishlar kiritib, raqamli texnologiyalardan keng foydalanishga intilmoqda. Xususan, raqamli ta’lim texnologiyalari talabalar uchun o‘quv jarayonini yanada samarali va interaktiv qilish, ularga turli manbalardan axborotni tezda topish, qayta ishlash va baholash imkonini

bermoqda. Bugungi kunda axborotni izlash va uni samarali foydalanish talabalarning asosiy kompetensiyalaridan biriga aylanib borayotgan bir vaqitda raqamli texnologiya vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati darajasida ko'tarilishi insonni intellektual va ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalashni nazarda tutgan holda, oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifalari sifatida, talabalarning fanlar asoslari bo'yicha mustahkam bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, ularda bilim olish ehtiyojini, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarni, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lish ko'nikmalarini shakllantirish kabi yo'nalishlarni belgilab berdi.

Oliy ta'limda o'rgatilayotgan har bir fanning maqsad va vazifalari belgilab qo'yilgan. Asosan amaliy faoliyat bilan uzviy bog'liq bo'lgan raqamli axborot texnologiyalari nining ham o'z maqsad, vazifalari bo'lib, talabalardnini o'qitishdan ko'zlangan asosiy maqsad raqamli texnologiya vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari talabalarning uz mutaxassisliklariga ijodiy yondashishi ularning ma'naviy, badiiy va axloqiy madaniyatini, milliy g'urur hamda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, tafakkurini kengaytirish, talabalarda ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o'stirish hamda tashabbuskorlikni tarbiyalashdan iboratdir. Shaxsning kasbiy jihatdan shakllanishi oliy ta'limda kasbiy ta'lim olish jarayonidan boshlanadi. Oliy dargohlarining fan dasturlari mazmuni bo'lajak mutaxassislariga kasbi bo'yicha bilimlar berish, mutaxassislik faoliyat sirlarini o'rgatish va talabalarda ko'nikma hosil qilishga qaratilgan. Shuni hisobga olgan holda mahorat va ijodkorlik haqidagi tushunchalarni esga olib ketish maqsadga muvofiq bo'ladi. Maxorat– bu ishni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan, shaxsning shaxsiy xususiyatlari kombinatsiyasidir. Mahorat haqida gapirganimizda harqanday soha mutaxassislarini tayyorlashda pedagogning roli pedagogik mahoratga ega bo'lgan pedagog asosiy o'rinni egallashi pedagogik mahorat tushunchasiga aloxida etibor berish zaruriyatini yaratadi. "Xozzirgi zamon pedagogik kompetentlikga ega mutaxassis bu – o'z kasbining mohir ustasi raqamli texnologiya vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalariga ega bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondosh fanlar sohaslarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis'dir.

Globalashuv jarayoni jadal sur'atlar bilan hayotimizga kirib kelayotgan bir davrda, o'z bilimi, kuchi, imkoniyatlariga tayanadigan, raqamli va axborot texnologiyalar vositasida o'z sohasida ijodkorlik qobiliyatlarini namoyon etgan holda talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantira oladigan, jamiyat, davlat manfaatlarini o'z manfaatlar bilan uyg'un holda ko'radigan etuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash zarurligi, mamlakatda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslari konsepsiyasini amalga oshirish sharoitida mustaqil, ijodiy fikrlovchi, zamonaviy fantexnika va uning ishlash texnologiyasini mukammal egallagan, tadbirkor mutaxassislarni tayyorlash oliy ta'limi muassasalari oldida turgan muhim vazifalardan biriga aylandi. Ushbu vazifalarni bajarish va ijodiy natijaga erishishda 2 ta muxum vazifani ro'l tutadi.

1 Texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirishi.

2. Raqamli texnologiyalar vasitalari.

Ushb 2 ta vazifadan 1 chisinini texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirishi ni o'rganib chiqamiz va taxlil qilamiz.

1.1. XX asrning 40-yillari oxirlarida rossiyalik olim Genrix Saulovich Altshuller o'z olidiga texnikada yangi ixtirolarni qanday qilib maqsadli yaratish mumkin, degan muammoni qo'ydi. Ta'kidlash kerakki, u paytgacha texnikadagi mutlaq hamma ixtirolar, shu bilan birga fan va sanaddagi kashfiyotlar amal va xatolar yo'li bilan qilinardi.

Raqamli va axborot texnologiyalar vositalari ijodkorlik faoliyatining ilmiy asoslangan texnologiyalari yo'q edi. Bu muammoni echish uchun Altshuller texnik ixtirolarning patent fondini tahlil qildi, bu jarayonda texnikaning rivojlanish qonuniyatlarini ochdi va 60-yillarning boshlarida u ixtirochilik masalalarini echish algoritmining birinchi modifikatsiyasini yaratdi. Shu paytdan boshlab Genrix Saulovich injenerlar va hamma xohlovchilar uchun tinglovchilarni texnik masalalarni echish uchun algoritmni qo'llashga o'rgatadigan o'quv seminarlari o'tkaza boshladi, parallel holda uni mukammallashtirish ishlarini davom ettirdi. Bu tadqiqotlar natijasida Altshuller texnikaning rivojlanish qonunlarini shakllantiradi. Shu tarzda ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi (TRIZ) tug'iladi.

Seminarlarda tinglovchilarni o'qitish Altshuller oldiga yangi muammoni qo'ydi – nimaga tinglovchilarning katta qismi ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi (TRIZ)ni o'zlashtirgandan keyin ham yangi texnik ixtirolarini yaratmaydilar. Bu muammoni echish uchun Alg'tshuller ijodkorlik faoliyati umumiy qonuniyatlarini ochish maqsadida ytuk

yaratuvchilarning biografiyalari to'g'risida adabiyotlarni tahlil qildi, ularni bilish ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi (TRIZ)ni o'qitish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Uning omadi keladi va natijada ijodkor shaxs xislatlari va hayotiy strategiyalari to'g'risida ta'limot yaratadi. G.S.Altshuller qilgan xulosa o'zining oddiyligi va shu bilan birga murakkabligi: huddi sanhat, matematika va fizika qonunlari kabi ijodkorlik texnologiyalarini har kim egallashi mumkin, butun hayoti davomida ijodkor shaxs xislatlarini ozchilik o'zida tarbiyalashi mumkin va faqat ayrimlarigina o'z hayotini ijodkor shaxs hayotiy strategiyasi qonuniyatlariga muvofiq yashashlari mumkin. 80- yillar o'rtalarida Altshullerning izdoshlari ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi (TRIZ) elementlarini sanhatda, fanda, pedagogikada, psixologiyada, meditsina va boshqa yo'nalishlarda qo'llay boshladilar. Natijada kasbiy faoliyatning yangi yo'nalishlari: triz + pedagogika, triz + biznes, triz + sanhat, triz + tibbiyot yuzaga keldi. Bu yo'nalishlardagi ishlar ko'p sonli nashrlarda aks ettirilgan jiddiy ilmiy natijalar olib keldi. Hozirgi vaqtda TRIZ muvaffaqiyatli rivojlanayapti, Xalqaro ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi (TRIZ) assotsiatsiyasi yaratildi, G.S.Altshuller uning prezidenti hisoblanadi. MDHning ko'pgina yirik shaharlarida va qator boshqa davlatlarda ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi (TRIZ) markazlari va maktablari faoliyat olib bormoqda.

Shu bilan birga ijodkorlik asosida ta'lim berish ham rivojlanayapti. Ijodkorlik jarayonida mantiq va intuitsiyaning har xil ahamiyatga ega bo'lishini frantsuz olimi A.Puankare ko'rsatib o'tgan edi. Xususan, u "Fanning o'zida intuitsiya, agar bir qancha ustunliklarga ega bo'lganligini hisobga olinmasa, analiz doimo isbotning yakkayu yagona qonuniy quroli bo'lishiga intilib borayotgan bir davrda ham u ixtiro qilishda asosiy qurol bo'lib qolaveradi" - deb yozadi. Ijodkorlikni amalga oshirish davrlari va uning bosqichlari to'g'risida boshqa olimlar ham bir necha bor o'z fikrlarini bildirganlar. Xususan, bu haqda mashhur fizik M. Born quyidagi fikrlarni larni keltirgan:Men fandagi analitik holda oldindan aytilgan fikrlarni kundalik ishlarimizdan keskin farq qilishini ko'rmayapman. Ayrim kriteriyalar bo'yicha ko'rsatilgan obraz to'liq hisoblanib, unga xarakterli bo'lgan barcha xususiyatlarga egaligini biz kundalik hayotimizda hisobga olib boramiz. Biroq sintetik jihatdan oldindan aytish qisman ma'lum bo'lgan hodisaning real obrazi o'zining haqiqiylikidan farq qiladi, degan gipotetik taxminga asoslanadi. Agar u tajribada tasdiqlansa, uning asosida qonuniy hisoblangan gipoteza yotgan bo'lsa-da, oldindan aytish yangi bilim beradi. Lekin uning muvaffaqiyati intuitsiyaga juda bog'liqdir". M.Born o'z fikrini ikki tipdagi ixtiroga oid tarixiy misollar bilan: ulardan biri mavjud

nazariyani mantiqiy analiz qilish bilan amalga oshiradi, boshqasi esa, shu kunga qadar aloqasiz bo'lgan tajribalarning o'zaro bog'liqligi mavjud ekanligi haqidagi muammolarni yangi nazariya yaratish bilan tushuntiradi.

Birinчисiga, Adams va unga aloqasiz holda Lever'elarning boshqa planetalar harakatida yuz bergan bir oz o'zgarishlar asosida aytilgan nazariyasiga muvofiq, Galiley tomonidan Neptun planetasining ochilishi kiradi. M.Borning aytishicha, bu erda nazariya rivojlanmadi: "Bu matematika san'ati va toqatining ulkan siljishi, shuningdek, natijalarga bo'lgan ishonch edi. Biroq ularni e'tirof etmaganda ham, bu hol nazariyaning dunyoqarashini kengaytirgani yo'q; bu ma'lum bo'lgan Nyuton mexanikasining qo'llanilishini analitik jihatdan oldindan aytish edi".

Ikkinchi tip ixtiroga A.Eynshteyn tomonidan aytilgan "Quyosh yaqinida yorug'likning chetlanishi" kiradi. Bu inert va gravitatsion massaning praporsionalligi haqidagi muhim faktni sezish va M.Borning ta'biricha, «tajriba natijalarining uzun zanjiridagi gigant sintez», deb atalgan yangi nazariyaning yaratilishini talab qiladi.

Raqamli texnologiya vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirishda va uni texnologiya sfatida qo'llashda pedagog xam talaba xam bilimlarni to'g'ri idrok etishlari, anglashlari, eslab qolishlari va amalda ijodiy qo'llashlari, zarur ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun didaktik prinsiplar va o'rganiladigan materialning xarakteriga muvofiq eng samarali metodlaridan foydalanishi kerak. Ma'lumki, ta'lim metodining turli klassifikatsiyasi mavjuddir. Talabalarga Aniq va tabiiy fanlardan bilimlarni berishda talabalarning texnik ijodkorligi amaliyoti uchun eng ma'quli o'zaro bog'liq ikkita jarayon - pedagogning rahbarlik faoliyati va talabalarning mustaqil ijodiy faoliyati yaqqol namoyon bo'ladigan - pedagog va talabalar ishining usullari bo'yicha beriladigan metodlar klassifikatsiyasidir. Bu klassifikatsiya o'quvchilarning mehnatga tayyorlanishi va unumli mehnatida asosiy o'rinni egallaydi.

Ijodiy faoliyat metodlarining ana shunday klassifikatsiyasi sifatida quyidagilar qabul qilinishi mumkin: muammoli ta'lim metodlari - o'quv materialini muammoli bayon etish, izlanish suhbatlari, tadqiqot metodi; og'zaki metodlar - ijodiy suhbat; ko'rsatmalilik metodlari - ratsionalizatorlik faoliyatini kuzatish, turli ijodiy ishlarni namoyish qilish; amaliy ish metodlari - o'quvchilarning mustaqil ijodiy ishlari, texnik adabiyotlar va spravochniklar bilan ishlash; nazorat qilish metodlari - ijodiy topshiriqlarni tekshirish, texnik masalalarni hal etish va ularni nazorat qilish. Bunda pedagogning vazifasi har bir

amaliy mashgʻulotda texnik ijodkorlikning turli metodlarini uygʻunlashtirib, oʻquvchilar oʻquv materialini chuqur oʻzlashtirishini taʼminlashdan iboratdir.

Texnik ijodkorlikning turli metodlari va didaktik usullari oʻquv materialining mazmuniga va mashgʻulotda hal qilinadigan didaktik hamda tarbiyaviy vazifalarga qarab har xil yusuunda qoʻshib va oʻzaro bogʻlab qoʻllanadi. Talabalarni ijodiy faoliyatga jalb etish boʻyicha asosiy zamonaviy raqamli texnik, texnologik, psixologik pedagogik talablarni bajarish bilan birga bunday faoliyatning mazmuniga qoʻyilgan maqsadga va metodlarni tanlash ham katta ahamiyatga ega. Hozir qator samarador metodlar aniqlangan, ularga quyidagilar kiradi: raqamli texnologiyalarni qoʻllab modellashtirish; raqamli texnologiyalarni qoʻllab manipulyativ konstruksiyalash; raqamli texnologiyalarni qoʻllab maʼlumotlari qisqartirilgan texnik xujjatlarni qoʻllash; ijodiy masalalarni hal qilish; ijodiy topshiriqlarni raqamli texnologiyalarni qoʻllab bajarish; ilgari tayyorlangan konstruksiyalarni raqamli texnologiyalarni qoʻllab oʻzlashtirib, raqamli texnologiyalarga oid texnik vositalar (shu jumladan trenajerlar)dan foydalanib kam-koʻstlarini tuzatish kabilar. Ana shu metodlardan muayyan tartibda foydalanish talabalarning ijodiy qobiliyatlarini oʻstirish ularda texnik sohadagi mehnatga qiziqish uygʻotish imkonini beradi.

Ijodkorlik masalalarini echishning tahliliy metodida muammo echimini topish uchun uning matematik modelini raqamli texnologiyalar orqali qurish koʻzda tutiladi. Bu metodda echim aniqligi obʼekt yoki jarayon koʻrsatkichlarining oʻrganish uchun ishlab chiqilgan model koʻrsatkichlariga mutanosiblik darajasi bilan belgilanadi, ijodkorlik masalalarini tadqiq qilishning keltirilgan metodlarini talabalar faoliyatiga moslash uchun ularni amalga oshirish qadamlarini birmuncha soddalashtirish hamda subektiv ixtirolardan foydalanish uchun qoʻllashda ikkala guruhga tegishli metodlardan iborat umumiy majmua ishlab chiqish talab etiladi.

2. Raqamli texnologiyalar vasitalari.

Ushbu 2 ta vazifadan 2 chisini ni “Raqamli texnologiyalar vasitasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish jarayonini oʻrganib chiqamiz va taxlil qilamiz.

Ushbu maqolaning maqsadi raqamli texnologiyalar vasitasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish jarayonini oʻrganishdir. Maqsad quyidagi jihatlarni qamrab oladi:

1. Axborot kompetentligini aniqlash: Talabalarning raqamli axborot kompetentligi tushunchasini aniqlash, uning tarkibiy qismlarini belgilash va zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rnini tahlil qilish.
2. Raqamli ta'lim texnologiyalarini o'rganish: Raqamli ta'lim texnologiyalarining xilmaxilligini va ularning ta'lim jarayonidagi rolini o'rganish. Ushbu texnologiyalarning axborot kompetentligini oshirishdagi samaradorligini baholash.
3. Innovatsion usullarni aniqlash: Talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishda samarali bo'lgan innovatsion ta'lim usullarini aniqlash va ularni amaliyotda qo'llash yo'llarini ko'rsatish.
4. Tahlil va baholash: Raqamli ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayonida joriy etilishi natijasida talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirish darajasini tahlil qilish va baholash.

Takliflar berish: Olingan natijalar asosida ta'lim muassasalariga talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Maqola oxirida, raqamli ta'lim texnologiyalarining talabalarning axborot kompetentligini oshirishda qanday yangi imkoniyatlar yaratishi mumkinligi haqida fikrlar bildiriladi.

Raqamli ta'lim texnologiyalarining talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishdagi o'rnini bilan bog'liq ilmiy adabiyotlar tahlili, mavjud nazariy va amaliy tadqiqotlar asosida amalga oshirildi. Adabiyotlar tahlili quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

Raqamli ta'lim texnologiyalarining ta'limdagi roli: Ko'plab tadqiqotlar raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonini isloh qilish va zamonaviy talabalarning ehtiyojlariga javob berishda ahamiyatini ta'kidlaydi. Masalan, Anderson (2016) raqamli ta'lim platformalarining o'qitish va o'rganish jarayonidagi muhim o'rnini, interaktiv muhit yaratishdagi roli va talabalar o'rtasida jamoaviy ishni rag'batlantirishini ko'rsatadi[1].

Axborot kompetentligini rivojlantirish: Axborot kompetentligi raqamli ta'lim jarayonida mustaqil o'rganish, axborotni tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bularning barchasi turli tadqiqotlarda (misol uchun, Martin, 2017)[2] talabalarning muvaffaqiyati va ularning kasbiy tayyorgarliklarida muhim ahamiyatga ega ekani ko'rsatilgan.

Innovatsion ta'lim usullari: Flipped learning, gamification va blended learning kabi innovatsion ta'lim usullari talabalarni motivatsiya va faol ishtirok etishga undaydi. Smith va Jones (2018) o'z tadqiqotlarida[3] bu usullar yordamida o'quv jarayonining

samaradorligini oshirishni ko'rsatdilar. Ular shuningdek, bunday yondashuvlar talabalar o'rtasida axborot kompetentligini rivojlantirishda muhim omil ekanligini ta'kidlashadi.

Muammolar va qiyinchiliklar: Raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda yuzaga keladigan muammolar, masalan, texnologiyalarga qaramlik va ular bilan ishlashda yuzaga keladigan qiyinchiliklar hamda o'quvchilarning axborotni to'g'ri baholay olish ko'nikmalarining yetishmasligi (Khan, 2019)[4] muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlar, raqamli ta'lim jarayonida o'qituvchilar va ta'lim muassasalari tomonidan e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan jihatlarni ko'rsatadi.

Kelajak istiqbollari: Raqamli ta'lim texnologiyalarining o'sishi, ularning ta'lim tizimidagi roli va ahamiyatining oshishi kutilmoqda. Yang va Yang (2020) tadqiqotlarida [5], raqamli texnologiyalar asosidagi o'quv jarayonlarining yangi imkoniyatlar yaratishi va talabalarning tayyorgarligini oshirishdagi o'rni ta'kidlanadi.

Ushbu adabiyotlar tahlili raqamli ta'lim texnologiyalarining axborot kompetentligini rivojlantirishdagi muhim ahamiyatini ko'rsatadi. Olingan natijalar, raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonida integratsiyasi va ularni amaliyotda qo'llash orqali talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratish va ularning axborot kompetentligini oshirishda samarali yondashuvlar ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi.

Ushbu tadqiqotda raqamli texnologiya vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalarini o'rganish uchun quyidagi materiallar va metodlar qo'llanildi:

Materiallar:

- Adabiyotlar: Tadqiqotda raqamli texnologiya vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar va maqolalar o'rganildi. Ushbu materiallar talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirish texnologiyalari va ularning samaradorligini baholashda asos bo'lib xizmat qildi.

- Tadqiqotlar: Mavzu bo'yicha ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari tahlil qilindi. Bu tadqiqotlar, odatda, raqamli texnologiya vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari samaradorligini oshirishni o'z ichiga oladi.

Metodlar:

- Kvalitativ tadqiqot metodlari: Talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish jarayonidagi raqamli texnologiyalarining o'rni haqida fikr va mulohazalarni o'rganish uchun intervyu va so'rovnomalar usullari qo'llanildi. Bu metodlar orqali

talabalarning raqamli vositalardan qanday foydalanishi, ularning ta'lim jarayonidagi roli va ta'siri o'rganildi.

- Kvantitativ tadqiqot metodlari: Talabalarning axborot kompetentligini baholash uchun so'rovnomalar orqali statistik ma'lumotlar to'plandi. Ushbu ma'lumotlar raqamli ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi samaradorligini aniqlashda foydalanildi.

- Tahlil usullari: Olingan ma'lumotlar sifatida o'rganilgan materiallar, intervyu va so'rovnomalar natijalari tahlil qilinib, raqamli ta'lim texnologiyalarining talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishdagi samaradorligi va o'zaro aloqasi o'rganildi.

Ushbu metodlar va materiallar yordamida tadqiqot natijalarining ishonchligini ta'minlash, axborot kompetentligini rivojlantirish jarayonida raqamli ta'lim texnologiyalarining o'rnini aniqlash maqsadida amalga oshirildi. Tadqiqot natijalari, raqamli ta'lim texnologiyalarining talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishdagi o'rnini haqida muhim ma'lumotlar taqdim etdi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli vositalar talabalarning axborotga bo'lgan munosabatini va uning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini o'zgartiradi. Raqamli texnologiyalarning ta'siri: Tadqiqot davomida aniqlanganidek, raqamli ta'lim texnologiyalari talabalarga axborot izlash va tahlil qilish jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi. Masalan, onlayn kutubxonalar va resurslar yordamida talabalar turli manbalarni tezda topa olishadi, bu esa ularda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, videodarslar, interaktiv dasturlar va boshqa multimedia vositalari ta'lim jarayonini yanada jonlantirib, talabalarni o'zlashtirishga ko'proq jalb qiladi.

Innovatsion ta'lim usullari: Raqamli texnologiyalarni qo'llashning boshqa bir muhim jihati – bu innovatsion ta'lim usullarining joriy etilishi. Masalan, flipped learning (tashqi dars) yoki gamification (o'yinlashtirish) kabi usullar talabalar o'rtasida jamoaviy muhokama va faol ishtirok etishni rag'batlantiradi. Bu usullar talabalarni mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga va axborot manbalaridan samarali foydalanishga undaydi.

Ta'lim muassasalaridagi amaliyot: Shuningdek, tadqiqotda raqamli ta'lim texnologiyalarining ta'lim muassasalaridagi joriy etilishi va qo'llanilishi natijalarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari raqamli platformalar va vositalardan foydalangan holda o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi muloqotni kuchaytirishi, hamda o'quv jarayonini yanada interaktiv va samarali qilish imkoniyatlarini yaratishi mumkin.

Challengerlar va muammolar: Biroq, raqamli ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi bilan bog'liq ba'zi muammolar ham mavjud. Talabalar ba'zi hollarda texnologiyalarga qaram bo'lib qolishlari yoki ularni to'g'ri va samarali foydalanish qobiliyatini rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Shuningdek, barcha talabalar uchun barqaror internet aloqasi va kerakli qurilmalarga ega bo'lish muhim ahamiyatga ega.

Natijada, raqamli ta'lim texnologiyalarining axborot kompetentligini rivojlantirishdagi roli juda katta, ammo bularni amalga oshirishda ta'lim muassasalari va o'qituvchilar tomonidan ehtiyotkorlik bilan yondashish lozim. Kelajakda raqamli ta'lim texnologiyalarining o'rni va ahamiyati yanada oshishi kutilmoqda, bu esa ta'lim jarayonini yanada rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqot raqamli ta'lim texnologiyalarining talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishdagi o'rni va samaradorligini o'rganishga qaratilgan. Olingan natijalar quyidagi asosiy xulosalarni taklif etadi:

1. Axborot kompetentligining oshishi: Raqamli ta'lim texnologiyalari talabalarga axborotni izlash, tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Talabalar onlayn kutubxonalar, resurslar va multimedia vositalari yordamida o'z bilimlarini kengaytirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
2. Interaktiv ta'lim jarayoni: Raqamli texnologiyalar o'quv jarayonini interaktiv va qiziqarli holga keltiradi. Innovatsion usullar, masalan, flipped learning va gamification, talabalar o'rtasida faol ishtirokni rag'batlantiradi, bu esa o'qitish jarayonini yanada samarali qiladi.
3. Mustaqil o'rganish ko'nikmalari: Talabalar raqamli texnologiyalar yordamida mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim tajribalarga ega bo'ladilar. Ushbu ko'nikmalar ularni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlashda, shuningdek, professional hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.
4. Challengerlar va yechimlar: Tadqiqot davomida aniqlangan muammolar, jumladan, texnologiyalarga qaramlik va ularni to'g'ri foydalanish qiyinchiliklari, ta'lim muassasalari va o'qituvchilar tomonidan hal qilinishi lozim. Bu, o'z navbatida, ta'lim jarayonining sifatini oshirish va talabalar uchun yanada samarali o'quv muhitini yaratish imkonini beradi.

Natijada, raqamli ta'lim texnologiyalarining axborot kompetentligini rivojlantirishdagi roli katta ahamiyatga ega. Ularning ta'lim jarayonida to'g'ri va samarali qo'llanilishi talabalar uchun yangi imkoniyatlar va yutuqlarni ochadi. Kelajakda raqamli ta'lim

texnologiyalarining rivojlanishi va ularning ta'lim jarayonida qo'llanilishi yanada muhim bo'lib qoladi, shuning uchun ta'lim muassasalari va o'qituvchilar o'z faoliyatlarini yanada takomillashtirishga e'tibor qaratishlari zarur. Ushbu tadqiqot raqamli ta'lim texnologiyalarining talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishdagi roli va ahamiyatini o'rganishga qaratilgan bo'lib, olingan natijalar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Raqamli ta'lim texnologiyalarining samaradorligi: Raqamli texnologiyalar, jumladan onlayn resurslar, multimedia materiallar va interaktiv dasturlar, talabalarga axborotni izlash va tahlil qilishda yordam beradi. Bu esa ularning axborot kompetentligini oshirishga imkon yaratadi.
2. Innovatsion ta'lim usullarining qo'llanilishi: Talabalar o'rtasida faol ishtirokni rag'batlantirish va o'quv jarayonini qiziqarli qilish uchun innovatsion ta'lim usullari, masalan, flipped learning va gamification, muvaffaqiyatli qo'llanilishi lozim. Bu usullar talabalarni mustaqil fikrlashga va muammolarni hal qilishga undaydi.
3. Muammolar va yechimlar: Raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi jarayonida yuzaga keladigan muammolar, masalan, texnologiyalarga qaramlik, ta'lim muassasalari va o'qituvchilar tomonidan hal qilinishi zarur. Bu, o'z navbatida, ta'lim jarayonining sifatini oshirish va talabalar uchun yanada samarali o'quv muhitini yaratish imkoniyatini beradi.
4. Kelajak istiqbollari: Raqamli ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni kelajakda yanada muhim bo'lib qoladi. Ta'lim muassasalari raqamli vositalardan samarali foydalanish orqali talabalarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlashda, ularning axborot kompetentligini rivojlantirishda va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini oshirishda katta imkoniyatlarga ega.

Umuman olganda, raqamli ta'lim texnologiyalari talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ularni ta'lim jarayonida to'g'ri va samarali qo'llash orqali o'quv muhitini yaxshilash, talabalarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini oshirish va zamonaviy ta'lim talablari darajasida tayyorlash mumkin. Tadqiqot natijalari, shuningdek, ta'lim sohasidagi innovatsion yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi, bu esa kelajakda raqamli ta'lim texnologiyalaridan yanada samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Bizning fikrimizga ko'ra, talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda darsda raqamli texnologiyalar vositasida turli qiziqarli masalalarning o'rinli qo'llanilishi raqamli

texnologiyalar vositasida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR:

- 1.Nazarov, I., Hasanov, A., Mirjamolova, F., Khaldarov, H., & Alibekov, S. (2021). Modern educational technologies. *Revista geintec-gestao inovacao e tecnologias*, 11(3), 245-252.
- 2.Khasanov A.A., Khasanova S.S. Theoretical approaches to the creation of pedagogical concepts // *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 10 (2023): 185-190.
- 3.Statistical analysis and forecasting of cotton yield dynamics in Kashkadarya region of Republic of Uzbekistan. Kudrat Ruzmetov, Akhtamjon Faiziev, Salakhiddin Murodov, Odina Kurbonbekova. *E3S Web of Conf.* 389 03080 (2023) DOI: 10.1051/e3sconf/202338903080 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338903080>
- 4.Talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 53–56. Retrieved from. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4380>
5. Muradov , S. D. (2023). Talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 53–56. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4380>
- 6.Muradov S. D. TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA // *Educational Research in Universal Sciences*. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 53-56.
- 7.Muradov, Salaxiddin Djumanazarovich. "TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." *Educational Research in Universal Sciences* 2.14 (2023): 53-56.
- 8.Muradov, S. D. (2023). TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 53-56.
- 9.Anderson, T. (2016). *The Theory and Practice of Online Learning*. Athabasca University Press.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

10.Khojayeva G. A. O ‘Quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 879-882.

11.Khojayeva G. A. Development of heuristic ability //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 441-443.." Educational Research Review, 15(3), 95-112.

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF EXOTIC PLANT NAMES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Xamroyeva Dildora Shavkat qizi

1st year master's student at Termez University of Economics and Service

Madina Madiyeva

Scientific supervisor

Abstract: This article explores the structural and semantic characteristics of exotic plant names in English and Uzbek languages. It analyzes how such names are formed, the linguistic and cultural factors influencing their usage, and the degree of borrowings and adaptations in both languages. The research highlights similarities and differences in morphological structures, metaphoric meanings, and etymological origins of exotic plant terms, contributing to a better understanding of cross-cultural linguistic representation of flora.

Keywords: exotic plants, structural features, semantic analysis, Uzbek language, English language, etymology.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi ekzotik o'simlik nomlarining strukturaviy va semantik xususiyatlari o'rganiladi. Unda bu nomlarning shakllanishi, ularning ishlatilishiga ta'sir etuvchi lingvistik va madaniy omillar hamda har ikki tildagi so'zlarning o'zlashtirilishi va moslashtirilish darajasi tahlil qilinadi. Tadqiqot morfologik tuzilma, metaforik ma'no va etimologik kelib chiqishdagi o'xshashlik va farqlarni yoritadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Kalit soʻzlar: ekzotik oʻsimliklar, strukturaviy xususiyatlar, semantik tahlil, oʻzbek tili, ingliz tili, etimologiya.

Аннотация: В статье рассматриваются структурные и семантические особенности названий экзотических растений в английском и узбекском языках. Анализируются способы их образования, влияние лингвистических и культурных факторов, а также степень заимствования и адаптации в обоих языках. Работа подчеркивает сходства и различия в морфологических структурах, метафорическом значении и этимологии терминов, обозначающих экзотические растения.

Ключевые слова: экзотические растения, структурные особенности, семантический анализ, узбекский язык, английский язык, этимология.

In recent decades, the study of plant names has attracted the attention of linguists, ethnobotanists, and cultural researchers. Exotic plant names, in particular, offer a rich area of investigation due to their linguistic uniqueness and cultural backgrounds. This article focuses on comparing exotic plant names in English and Uzbek, aiming to uncover structural and semantic patterns, as well as to trace influences of culture and history on their formation.

The research employed a comparative linguistic methodology. A corpus of exotic plant names was compiled from dictionaries, botanical references, and online plant databases. The collected data were analyzed in terms of their morphological structures, semantic roles, and etymological sources. The study also examined how native speakers of English and Uzbek perceive and use these plant names.

The analysis revealed several structural differences between English and Uzbek exotic plant names. English tends to preserve Latin or Greek origins, often using compound structures. Uzbek, on the other hand, frequently adapts foreign names through phonetic

modification or integrates them with native linguistic elements. Semantically, many plant names in both languages carry metaphorical meanings related to appearance, habitat, or usage.

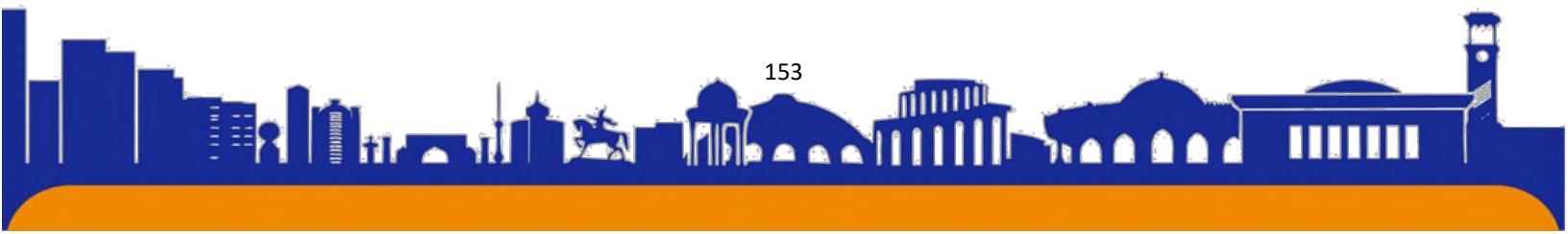
The structural and semantic features of exotic plant names are shaped by both linguistic rules and cultural experiences. English reflects its colonial and scientific heritage, while Uzbek shows a blend of traditional knowledge and modern borrowings. Understanding these differences can aid translators, educators, and botanists in cross-cultural contexts. The study demonstrates that exotic plant names in English and Uzbek possess unique structural and semantic features. Their analysis not only enriches linguistic theory but also contributes to the broader understanding of how language and culture interact in naming natural objects. The comparative analysis of exotic plant names in English and Uzbek has revealed significant structural and semantic differences, as well as some notable similarities. While English exotic plant names often retain their Latin or Greek roots, reflecting a strong scientific tradition, Uzbek equivalents frequently undergo phonological adaptation or are enriched by native linguistic components. Semantically, both languages use metaphor and descriptive features to convey information about the plant's appearance, origin, or usage. These linguistic strategies not only facilitate understanding but also reflect the cultural perspectives embedded within each language. The study highlights the importance of cross-linguistic and cross-cultural analysis in understanding how languages adapt to global botanical knowledge, and it opens the door for further research in ethnolinguistics, translation studies, and plant taxonomy.

References

1. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language.
2. Brown, C.H. (1984). Language and Living Things: Uniformities in Folk Classification

- and Naming.
- 3. Oxford English Dictionary.
- 4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. (2010). Fan nashriyoti.
- 5. PlantNet Plant Database. (<https://identify.plantnet.org/>)

O‘ZBEKISTONDA AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

Sultanmuradov Sardor

Rahimov Temurbek

Toshkent kimyo xalqaro universiteti TOUP - 701U talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo‘ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda agroturizmni rivojlantirish masalalari keng yoritilgan. Unda agroturizm tushunchasi, uning iqtisodiy, ekologik va madaniy ahamiyati, mamlakatimizda mavjud imkoniyatlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilingan. Shuningdek, dunyo tajribasi asosida O‘zbekiston sharoitiga mos takliflar ishlab chiqilgan. Muallif agroturizm orqali qishloq aholisining bandligini oshirish, yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish va milliy madaniyatni targ‘ib qilish mumkinligini asoslab beradi. Maqola ilmiy-ommabop uslubda yozilgan bo‘lib, keng kitobxonlar, ayniqsa turizm sohasi mutaxassislari, talabalar va tadbirkorlar uchun foydalidir.

Kalit so‘zlar: Agroturizm, O‘zbekiston, qishloq xo‘jaligi, turizm, ekologik turizm, fermer xo‘jaligi, iqtisodiy rivojlanish, madaniy meros, qishloq infratuzilmasi, barqaror rivojlanish, sayyohlik, turistik xizmatlar, mahalliy brendlar, xorijiy tajriba, yoshlar imkoniyati, mehmondo‘stlik, qishloq turizmi, eko-turizm, innovatsion yechimlar, qishloq madaniyati.

KIRISH

So‘nggi yillarda turizm sohasi global miqyosda sezilarli darajada o‘sib bormoqda. Ayniqsa, an‘anaviy sayohat turlaridan tashqari, ekologik, sog‘lomlashtiruvchi, ekstremal va **agroturizm** kabi yangi yo‘nalishlar keng ommalashmoqda. Agroturizm – bu qishloq xo‘jaligi faoliyatiga asoslangan dam olish va turizm turi bo‘lib, shahar aholisi uchun tabiat bilan yaqindan tanishish, qishloq hayotini his qilish, ekotizimni anglash, milliy urf-odat va taomlar bilan tanishish imkonini beradi. Ushbu maqolada O‘zbekiston sharoitida

agroturizmni rivojlantirish istiqbollari, mavjud imkoniyatlar, muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ilmiy-ommabop tarzda yoritiladi.

Agroturizm tushunchasi va uning ahamiyati

Agroturizm (lotincha *agri* – “yer”, “qishloq xo‘jaligi” va *turismo* – “sayohat”) – bu mehmonlar qishloq xo‘jaligi joylariga tashrif buyurib, fermer xo‘jaliklarida ishtirok etishi, hayvonlarga qarashi, urug‘ ekish yoki yig‘im-terimda qatnashishi mumkin bo‘lgan turizm turi. Bu yo‘nalish nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki madaniy almashinuv, ekologik barqarorlik va mintaqaviy rivojlanishga ham xizmat qiladi.

Agroturizmning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati quyidagilarda ko‘zga tashlanadi:

- Qishloq aholisi daromad manbalarini diversifikatsiya qiladi;
- Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlari reklama qilinadi;
- Milliy madaniyat va urf-odatlar ommalashadi;
- Ekoturizm va barqaror rivojlanishga hissa qo‘shiladi.

O‘zbekistonda agroturizmni rivojlantirish uchun mavjud imkoniyatlar

O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi sohasida katta salohiyatga ega bo‘lgan mamlakatdir. Respublikada to‘rt fasl mavjud bo‘lib, iqlim sharoiti dehqonchilik, bog‘dorchilik, chorvachilik va uzumchilik uchun qulaydir. Shu bilan birga, yurtimizda turli mintaqalar o‘zining noyob tabiiy resurslari, go‘zal landshaftlari va boy tarixiy-madaniy merosi bilan ajralib turadi. Quyida bu boradagi asosiy imkoniyatlar keltirilgan:

Iqlim va tabiat boyliklari – Farg‘ona vodiysi, Qashqadaryo, Surxondaryo, Jizzax va Samarqand viloyatlarida qishloq hayoti va tabiat uyg‘unligi yaxshi saqlanib qolgan.

Fermer xo‘jaliklarining ko‘pligi – Mamlakat bo‘ylab minglab yirik va kichik fermer xo‘jaliklari mavjud, ular mevalar, sabzavotlar, uzum, paxta yetishtiradi.

Mehmondo‘stlik an‘analari – O‘zbek xalqining azaliy mehmondo‘stlik madaniyati agroturizm uchun kuchli poydevor hisoblanadi.

Yangi turistik zonalar – So‘nggi yillarda “Yangi O‘zbekiston” turizm strategiyasi doirasida turizm infratuzilmasi rivojlanmoqda, bu agroturistik loyihalarni ham qamrab oladi.

Milliy taomlar va hunarmandchilik – Qishloq joylarida o‘zbek oshxonasi, xalq hunarmandchiligi va madaniy tadbirlar turistlar uchun qiziqarli tajriba bo‘la oladi.

Agroturizmni rivojlantirishdagi muammolar

O‘zbekiston sharoitida agroturizm salohiyatiga qaramay, bu yo‘nalishda qator muammolar mavjud:

Infratuzilmaning yetishmasligi – Ko‘plab qishloqlarda yo‘llar, transport va mehmonxona xizmatlari hali to‘laqonli shakllanmagan.

Kadrlar tayyorlash masalasi – Turizm sohasida malakali mutaxassislar, ayniqsa, qishloq joylarida tanqis.

Marketing va axborot tanqisligi – Aksar agroturistik ob‘ektlar xorijiy yoki mahalliy sayyohlarga yetarli reklama qilinmaydi.

Tashkiliy-huquqiy kamchiliklar – Agroturizm faoliyatini tartibga soluvchi aniq qonuniy baza va imtiyozlar tizimi hali to‘liq shakllanmagan.

Tadbirkorlik tashabbusining sustligi – Ayrim joylarda fermerlar bu yo‘nalishdagi imkoniyatlarni yetarlicha tushunmagan bo‘lishi mumkin.

Agroturizm istiqbollari va takliflar

Agroturizmni rivojlantirish O‘zbekiston uchun barqaror va inklyuziv iqtisodiy o‘shishning muhim vositasiga aylanishi mumkin. Buning uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. **Davlat qo‘llab-quvvatlovi** – Agroturizm bilan shug‘ullanadigan tadbirkorlar uchun imtiyozli kreditlar, soliq yengilliklari va grantlar ajratilishi zarur.

2. **Ta'lim va malaka oshirish** – Agroturizm operatorlari uchun maxsus kurslar, treninglar tashkil etish, til va mehmondo'stlik madaniyatini o'rgatish kerak.
3. **Digital marketing strategiyasi** – Ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar va turistik platformalar orqali agroturistik maskanlar faol reklama qilinishi kerak.
4. **Yagona agroturistik platforma** – O'zbekistondagi barcha agroturistik xizmatlar yagona onlayn platformada jamlanishi, bu orqali bron qilish, yo'l xaritalari, xizmat narxlari va sharhlar ko'rish mumkin bo'lishi kerak.
5. **Hududiy klasterlar yaratish** – Har bir viloyat yoki tuman o'ziga xos agroturizm klasteriga ega bo'lishi, bu esa turizmni hududlararo muvozanatda rivojlantiradi.

Agroturizmning ekologik va madaniy ahamiyati

Agroturizm nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi yo'nalish, balki **ekologik va madaniy merosni saqlovchi muhim omil** hamdir. Qishloq joylariga tashrif buyuruvchi sayyohlar tabiat bilan uyg'un holda dam olishadi, chiqindilarni kamaytirish, suvni tejash, tabiiy mahsulotlar iste'mol qilish kabi odatlar bilan tanishadi. Bu esa ularning ekologik ongini shakllantiradi.

Shuningdek, har bir hudud o'zining **milliy taomlari, kuy-qo'shiqlari, xalq urf-odatlari, hunarmandchiligi** orqali sayyohlar e'tiborini tortishi mumkin. Agroturizm ana shu boyliklarni xalqaro miqyosda namoyon qilish, yosh avlodga yetkazish va asrab-avaylash vositasiga aylanadi. Masalan, Boysun, Shahrisabz, Xo'jand, Rishton, Xiva kabi tarixiy va madaniy markazlarda agroturistik elementlarni birlashtirish katta imkoniyatlar ochadi.

Xorijiy tajriba va O'zbekiston uchun ibratli model

Dunyodagi ko'plab davlatlar agroturizmni milliy rivojlanish strategiyasiga aylantirgan. Quyida bir nechta muvaffaqiyatli misollar keltiriladi:

- **Italiya** – bu sohada yetakchilardan biri. Toskana, Umbria kabi mintaqalarda fermerlar o'z tomorqalarida mehmonxonalar ochib, "farmhouse" modeli asosida xizmat ko'rsatishmoqda. Sayyohlar vino, zaytun moyi, pishloq tayyorlashda qatnashishadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

- **Hindiston** – Maharashtra shtatida "barqaror qishloq turizmi" loyihasi orqali minglab fermerlar mahalliy va xorijiy turistlarni qabul qiladi. Ular an'anaviy hind taomlarini pishirish, sariy kiyish, dehqonchilik qilish kabi tajribalarda ishtirok etadilar.
- **Turkiya** – O'rta Yer dengizi mintaqalarida organik fermer xo'jaliklarida ekoturistik dam olish maskanlari tashkil qilingan. Sayyohlar har bir hududga xos an'analar bilan tanishib, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini o'z qo'li bilan yetishtirish imkoniyatiga ega.

O'zbekiston uchun ushbu tajribalardan quyidagi ibratli jihatlar ahamiyatli bo'lishi mumkin:

- **Mahalliy urf-odatlarini turizmga integratsiya qilish** (masalan: atlas to'qish, tandirda non yopish, pillachilik).
- **"Fermer+mehmonxona" modeli** orqali xizmat ko'rsatish.
- **Qishloq ayollari va yoshlarini jalb qilish** orqali gender tengligini ta'minlash.
- **Eko-logolar va "Green Label" tizimi** orqali ekologik me'yorlarga javob beruvchi maskanlarni rag'batlantirish.

Agroturizm va yoshlar: yangi imkoniyatlar eshigi

Yoshlar uchun agroturizm – bu nafaqat yangi ish o'rni, balki o'z g'oyalarini amalga oshirish uchun katta maydon. Zamonaviy texnologiyalarni (dronlar, mobil ilovalar, onlayn platformalar) agroturizmga tatbiq etish orqali yoshlar:

- Mahalliy brendlar yaratishi,
- Virtual sayohatlar uyushtirishi,
- Turistik xizmatlar portallarini ishlab chiqishi,
- Ijtimoiy tarmoqlarda "bloggerlik turizmi" asosida reklama bilan shug'ullanishi mumkin.

Bu orqali **agroturizm – innovatsiya, ekologiya va madaniyat chorrahasida rivojlanadigan sohaga** aylanadi.

Xulosa o‘rnida: agroturizm – kelajakning barqaror yo‘li

O‘zbekiston zamini o‘zining serhosil yerlari, mehnatkash aholisi va boy tarixiy merosi bilan agroturizmni rivojlantirish uchun barcha asosiy omillarga ega. Davlat siyosatidagi islohotlar, xususi sektorning jalb qilinishi, xalqaro tajribalardan o‘rganish hamda mahalliy tashabbuslarning rag‘batlantirilishi orqali bu yo‘nalish milliy iqtisodiyotning mustahkam ustuniga aylanishi mumkin. Agroturizm – bu oddiy bir sayohat emas, bu **madaniyatlararo muloqot, tabiat bilan uyg‘unlik va iqtisodiy barqarorlik sari qo‘yilgan muhim qadamdir**. Har bir fermer, har bir qishloq ahli va har bir yosh o‘z hissasini qo‘shsa, bu harakat yurtimizda yangi sahifa ochadi.

Agroturizm – bu nafaqat sayyohlar uchun dam olish va bilim olish imkoniyati, balki mahalliy aholi uchun yangi daromad manbai, ekologik barqarorlik va madaniy merosni asrash vositasidir. O‘zbekiston agroturizm salohiyati nuqtai nazaridan Markaziy Osiyodagi eng ilg‘or davlatlardan biri bo‘lishi mumkin. Buning uchun mavjud imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalanish, tizimli yondashuv, davlat va xususi sektor hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Agroturizm orqali O‘zbekistonning qishloq go‘shalari global turizm xaritasiga kirishi hech gap emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.X., Abdug‘aniev M.M. *Turizm asoslari*. – Toshkent: “Iqtisod-Moliya”, 2019.
2. Amonov S.A. *Qishloq xo‘jaligida turizm faoliyatini tashkil etish*. – Samarqand: “Zarafshon”, 2021.
3. Bobonazarova D.S. *Agroturizm va uning rivojlanish istiqbollari*. – Toshkent: “Fan va Texnologiya”, 2022.
4. Fayzullayeva M.X. *O‘zbekistonda ichki turizmni rivojlantirishning dolzarb masalalari*. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.
5. Hasanov B.B. *Ekoturizm: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: “Iqtisodchi”, 2021.
6. Jo‘rayev E.A. *Agroturizmning xorijiy tajribalari va O‘zbekiston uchun ibratli jihatlar*. – Buxoro: “Baraka Print”, 2020.
7. Karimov S.R. *Qishloq turizmini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar*. – Andijon: “Ilm Ziyο”, 2022.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

8. Mirzayev Z.Z. *Barqaror turizm va mintaqaviy taraqqiyot*. – Toshkent: “Fan”, 2018.
9. Tursunov A.A. *Agroturizm – yangi iqtisodiy imkoniyat*. // “Iqtisodiyot va Innovatsiyalar” jurnali. – 2023, №3.
10. Yoqubova N.N. *Agroturizmning rivojlanish omillari*. // “Turizm va madaniyat” ilmiy-amaliy jurnali. – 2021, №2.

KORPORATIV MASLAHATCHILARNING STRATEGIK BOSHQARUVDAGI ROLI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Eshquvatova E'zoza Aslonqul qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
ezozaeshquvatova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada korporativ maslahatchilarning strategik boshqaruv tizimidagi roli va ularning rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida korporativ maslahatchilarning zamonaviy iqtisodiyot sharoitida kompaniyalarning strategik qarorlari sifatiga ta'siri, ESG tamoyillarini integratsiyalashuvi va raqamli transformatsiya jarayonlaridagi ishtiroki haqida atroflicha to'xtalib o'tilgan. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar (AQSh, Germaniya) tajribalarini qiyosiy tahlil qilish asosida mahalliy korxonalarda korporativ maslahatchilar rolini kuchaytirish orqali yuzaga kelishi mumkin bo'lgan strategik o'zgarishlar aniqlandi. Tadqiqot natijalari asosida O'zbekiston sharoitida konsalting xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Korporativ maslahatchi, strategik boshqaruv, ESG, raqamli transformatsiya, konsalting xizmati, innovatsion yechimlar.

ABSTRACT

This article analyzes the role of corporate consultants in strategic management and examines current development trends in this field. The research focuses on the impact of corporate consultants on the quality of strategic decision-making, their involvement in the integration of ESG principles, and participation in digital transformation processes under modern economic conditions. A comparative analysis between Uzbekistan and foreign countries (such as the United States and Germany) highlights potential strategic improvements that could arise from strengthening the role of corporate consultants in domestic joint-stock companies. Based on the findings, practical recommendations are proposed for the development of consulting services in the context of Uzbekistan.

Keywords: Corporate consultant, strategic management, ESG, digital transformation, consulting service, innovative solutions.

АННОТАЦИЯ

В данной статье проанализирована роль корпоративных консультантов в системе стратегического управления и рассмотрены актуальные тенденции их развития. В исследовании особое внимание уделено влиянию консультантов на качество стратегических решений, их участию в интеграции принципов ESG и в процессах цифровой трансформации в условиях современной экономики. Сравнительный анализ опыта Узбекистана и зарубежных стран (США, Германия) позволил выявить возможные стратегические изменения при усилении роли корпоративных консультантов в отечественных акционерных обществах. По итогам исследования предложены практические рекомендации по развитию консалтинговых услуг в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: Корпоративный консультант, стратегическое управление, ESG, цифровая трансформация, консалтинговые услуги, инновационные решения.

KIRISH

Hozirgi tez o'zgaruvchan global iqtisodiyot sharoitida korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish kompaniyalarning muvaffaqiyati uchun muhim omilga aylangan. Nafaqat yirik kompaniyalar, balki o'rta va kichik biznes subyektlari ham o'z faoliyatini samarali yo'lga qo'yish, global tendensiyalar bilan uyg'unlashish hamda uzoq muddatli barqarorlikka erishish uchun malakali, strategik fikrlovchi korporativ maslahatchilarga tayanishga ehtiyoj sezmoqda. Shu sababdan ham, korporativ maslahatchilarning ahamiyati tobora ortmoqda. Korporativ maslahatchilar strategik rejalashtirish, risklarni boshqarish, raqamli transformatsiya va ESG tamoyillarini tatbiq etishda tashkilotlar uchun muhim hamkor hisoblanadi.

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya, ESG tamoyillari, barqaror rivojlanish, sun'iy intellekt va katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash masalalari korporativ maslahatchilik faoliyatining ajralmas qismlariga aylanmoqda. Shuningdek, yangi bozorlarga chiqish, risklarni tahlil qilish, yetkazib berish zanjirini optimallashtirish kabi murakkab masalalarga individual yondashuv ham aynan korporativ maslahatchilar tomonidan amalga oshirilmoqda.

Mazkur maqolada korporativ maslahatchilarning strategik boshqaruvdagi o'rni, rivojlanish tendensiyalari hamda xorij va O'zbekiston tajribalari qiyosiy tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

"Korporativ maslahatchi" (corporate consultant) tushunchasi ilk bor XX asrning o'rtalarida Amerika iqtisodiy va boshqaruv adabiyotlarida paydo bo'lgan. Ushbu atama birinchi marta Alfred D. Chandler tomonidan "Strategy and Structure" (1962) asarida tizimli tarzda yoritilgan bo'lib, unda korporativ maslahatchilar "kompaniyaning strategik yo'nalishini aniqlash va uni amaldagi boshqaruv strukturasi bilan uyg'unlashtirishda muhim vositachi" sifatida ta'riflangan¹.

Xalqaro tajriba va mahalliy ilmiy ishlarni o'rganish orqali korporativ maslahatchilar haqida quyidagi fikrlar shakllangan. Chandler (1962) maslahatchilarning strategik rejalashtirish va tashkilot strukturasi uyg'unligidagi rolini ta'kidlaydi. Mintzberg (1994) esa maslahatchilarni tashqi ekspertlar sifatida ichki bilimlarni integratsiya qilish zarurligini ko'rsatadi. Deloitte (2023) raqamli transformatsiya jarayonlarida maslahatchilarning ahamiyatini qayd etadi.

2023-yilgi McKinsey hisobotida ta'kidlanishicha, yirik kompaniyalar strategik qarorlarni tez va ishonchli qabul qilish uchun "moslashtirilgan konsalting xizmatlarini, ayniqsa raqamli sohada, strategik sheriklik deb bilmoqda"². Boston Consulting Group (BCG, 2023) ma'lumotlariga ko'ra, ESG integratsiyasida eng muvaffaqiyatli kompaniyalar konsalting xizmatlaridan doimiy foydalanadi. EY Global (2022) esa shuni bildiradiki, "strategik transformatsiyalar samarasi tashqi ekspertlar ishtirokiga bevosita bog'liq".

O'zbekistonlik olimlar ham bu tushunchaning nazariy asoslarini ishlab chiqishga hissa qo'shmoqdalar. Jumladan, iqtisod fanlari doktori X. Q. Xolmuminov o'z tadqiqotlarida korporativ konsaltingni korxonalar strategik rivojlanishiga ta'sir etuvchi innovatsion yondashuv deb ta'riflagan: "Korporativ maslahatchi korxonaning tashqi muhitga moslashishida va ichki resurslarni samarali boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi"³.

Iqtisod fanlari nomzodi G. Yusupova esa konsalting xizmatlarini "axborot, tahliliy va strategik qarorlarni qabul qilishni ta'minlovchi mexanizm" sifatida e'tirof etadi va bu

¹ Chandler, A. D. (1962). *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise*. MIT Press.

² McKinsey & Company. (2023). *The State of Strategy Consulting in a Digital World*. <https://www.mckinsey.com>

³ Xolmuminov, X. Q. (2019). *Korxonalarda strategik boshqaruv: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

xizmatlar o‘zbek korxonalarini uchun ayniqsa rivojlanayotgan kapital bozorida dolzarb ekanligini ta’kidlaydi⁴.

Yana bir muhim nazariy manba sifatida iqtisodchi olim B. Mahmudovning ishlarini keltirish mumkin. U o‘z maqolalarida korporativ maslahatchining korxonaga ustav kapitali, qaror qabul qilish zanjiri va mulkchilik strukturasi bo‘yicha tavsiyalari korxonaga barqarorligini oshirishga xizmat qilishini ta’kidlaydi⁵.

Shunday qilib, korporativ maslahatchi tushunchasi nazariy jihatdan chuqur asoslangan bo‘lib, u global boshqaruv amaliyotida ham, O‘zbekiston real sektorida ham o‘zining dolzarbligini isbotlagan. Hozirgi bosqichda bu institutni yanada tizimlashtirish va normativ jihatdan mustahkamlash masalasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы).

Tadqiqotni amalga oshirishda qo‘yilgan maqsadlarni amalga oshirishda taqqoslash (komparativ) tahlili, kontent (mazmuniy) tahlil va statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tahlillar va natijalar muhokamasi (Analysis/Анализ).

O‘zbekistonda korporativ maslahatchilik faoliyati oxirgi yillarda bosqichma-bosqich shakllanmoqda. Dastlab, ushbu soha asosan xorijiy donor tashkilotlar va yirik xalqaro konsalting kompaniyalarining loyiha asosidagi faoliyati orqali joriy etila boshlandi. Ayni paytda esa, yirik banklar, aksiyadorlik jamiyatlari va davlat ishtirokidagi kompaniyalar o‘zlarining strategik qarorlarini ishlab chiqishda ichki yoki tashqi maslahatchilardan foydalanishga kirishmoqda. Biroq, maslahatchilik xizmatlari hali to‘liq institutsional asosga ega emas, ularning roli cheklangan hamda huquqiy va professional me‘yorlar tizimi to‘liq shakllanmagan.

AQSh va Germaniya tajribalari asosida korporativ maslahatchilarning kompaniyalardagi roli va vazifalariga qaralganda, ularning tashkilotdagi funksional o‘rni ancha keng va chuqur integratsiyalashganligini ko‘rish mumkin. AQShda McKinsey & Company, Bain & Company, Deloitte kabi yirik konsalting firmalari yirik kompaniyalar uchun strategik rejalashtirish, transformatsion menejment, risklarni tahlil qilish, sun‘iy intellektni joriy etish va ESG tamoyillarini tatbiq etish bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatadi. Germaniyada esa maslahatchilar, xususan Roland Berger, PwC Germany kabi

⁴ Yusupova, G. (2020). “O‘zbekistonda korporativ konsalting xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari”, Iqtisodiyotni modernizatsiyalash jurnali, №2, 45–49-betlar.

⁵ Mahmudov, B. (2021). “Korporativ boshqaruvda maslahatchilar instituti”, Ilmiy-amaliy iqtisodiy jurnal, №3.

kompaniyalar orqali sanoat kompaniyalari va texnologik guruhlar uchun barqarorlik, texnologik modernizatsiya va moliyaviy strategiyalarni shakllantirishda faol ishtirok etadilar.

McKinsey & Company tomonidan 2023-yilda o‘tkazilgan global tadqiqotga ko‘ra, korporativ maslahatchilar jalb etilgan kompaniyalarda strategik qarorlar qabul qilish tezligi 27% ga, sifat darajasi esa 34% ga oshgan⁶. Bu maslahatchilarning faqat tashqi maslahat beruvchi emas, balki real vaqtli tahlil va tavsiyalar asosida strategik qarorlar ishlab chiqishda faol ishtirok etayotganini ko‘rsatadi

Accenture 2023-yilgi hisobotida qayd etilishicha, ularning raqamli konsalting loyihalari orqali mijoz kompaniyalarning o‘rtacha rentabelligi 15–25% gacha oshgan. Bu natijalar maslahatchilarning sun‘iy intellekt, bulutli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tahlil vositalarini qo‘llab, transformatsiya strategiyasini amaliyotga tadbiiq etayotganini isbotlaydi⁷.

Deloitte kompaniyasi tomonidan olib borilgan tahlilga ko‘ra, 2022–2023-yillar oralig‘ida korporativ maslahatchilar ishtirokida ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) strategiyalari joriy etilgan kompaniyalar investitsion jozibadorlik darajasini o‘rtacha 20% ga oshirgan⁸. Bu xalqaro bozorda mas‘uliyatli boshqaruv tamoyillariga asoslangan yondashuvlarning naqadar dolzarb ekanligini ko‘rsatadi.

Xalqaro tajribada maslahatchilar tashkilotlarda faqat tashqi muammolarni hal etish bilan cheklanmay, balki ichki boshqaruv muhitini qayta shakllantirish, innovatsion fikrlash va liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishga ham katta e‘tibor qaratmoqda. Masalan, Bain & Company tomonidan amalga oshirilgan “Leadership Alignment” loyihasi doirasida yuqori darajadagi menejerlar orasida strategik qarorlar bir xilligi 40% ga oshgan.

Oxirgi besh yil ichida O‘zbekistonda korporativ maslahatchilik xizmatlaridan foydalanish 25% dan 68% gacha oshganligi kuzatilmoqda⁹. Quyidagi jadvalda O‘zbekiston va xorij mamlakatlaridagi maslahatchilik xizmatlarining rivojlanish ko‘rsatkichlari taqqoslangan:

⁶ McKinsey & Company. (2023). The State of Organizations 2023. Retrieved from <https://www.mckinsey.com>

⁷ Accenture. (2023). Digital Transformation Projects Portfolio. Retrieved from <https://www.accenture.com>

⁸ Deloitte. (2022). InsightDriven Organization: Annual Report. Retrieved from <https://www2.deloitte.com>

⁹ Davlat Statistika Qo‘mitasi. (2023). Konsalting xizmatlari bo‘yicha yillik hisobotlar. <https://stat.uz>

Jadval 1

AQSh, Germaniya va O‘zbekiston kontekstida korporativ maslahatchilar faoliyatining solishtirma tahlili¹⁰

Asosiy vazifalar	AQSh	Germaniya	O‘zbekiston
Strategik rejalashtirish	To‘liq integratsiyalashgan	Tizimli yondashuvda	Cheklangan
Raqamli transformatsiya bo‘yicha maslahat	Yuqori	Yuqori	O‘rtacha
ESG strategiyasi ishlab chiqish	Standart amaliyot	Asosiy yo‘nalishlardan biri	Boshlang‘ich bosqich
Transformatsion menejmentda ishtirok	Keng qamrovli	Muvofiqlashtirilgan	Kam
Konsalting xizmatlarini sertifikatlash	Yuqori darajada nazorat qilinadi	Yevropa standartlariga mos	Rasmiy tizim mavjud emas

Bu tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda korporativ maslahatchilarning strategik boshqaruvdagi roli hali to‘liq shakllanmagan. Mavjud faoliyat asosan loyiha asosida olib boriladi va konsalting xizmatlari ko‘proq tashqi moliyaviy maslahat bilan chegaralangan. Rivojlangan mamlakatlarda esa korporativ maslahatchilar tashkilotning uzoq muddatli strategik qarorlarini shakllantirishda doimiy sherik sifatida ishtirok etadilar.

Korporativ maslahatchilar AQShda innovatsion texnologiyalarni kompaniya faoliyatiga joriy etishda, ESG ko‘rsatkichlari asosida korporativ barqarorlikni ta‘minlashda, shuningdek, moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqishda strategik sherik sifatida ishtirok etadilar. Germaniyada ular ayniqsa texnologik modernizatsiya va ishlab chiqarish tizimlarining raqamlashtirilishi yo‘nalishlarida muhim rol o‘ynaydi.

¹⁰ Muallif tomonidan tadqiqot jarayonidagi tahlillar natijasida tayyorlangan

O‘zbekiston tajribasida esa bu faoliyat hali yangi bosqichda bo‘lib, mavjud maslahatchilar ko‘proq loyihalash, moliyaviy maslahat va marketing tahlil bilan cheklanmoqda. Mahalliy mutaxassislar malakasini oshirish, sohani institutsional jihatdan mustahkamlash, hamda konsalting xizmatlaridan foydalanishni rag‘batlantirish orqali bu faoliyatni strategik boshqaruvning ajralmas qismiga aylantirish mumkin.

Korporativ maslahatchilarning roli kuchaytirilsa, O‘zbekiston AJlarida strategik qarorlar sifatining oshishi, raqobatbardoshlikning ortishi, ESG tamoyillarining samarali tatbiqi, innovatsion yechimlarning joriy etilishi kabi bir qator ijobiy o‘zgarishlar kutilmoqda.

Xulosa va takliflar (Conclusions/Заключения).

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, korporativ maslahatchilar zamonaviy korporativ boshqaruv tizimida strategik qarorlarning sifatli qabul qilinishi, raqamli transformatsiya, ESG tamoyillarining joriy qilinishi va umumiy boshqaruv samaradorligining oshishida muhim o‘rin tutadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, korporativ maslahatchilar tashkilotlar uchun tashqi ekspert sifatida emas, balki barqaror rivojlanish bo‘yicha strategik sherik sifatida qaraladi.

O‘zbekiston sharoitida esa bu faoliyat hali to‘liq shakllanmagan, lekin bu yo‘nalishda ijobiy harakatlar mavjud. Bu borada quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Korporativ maslahatchilik faoliyatini tartibga soluvchi mustaqil normativ-huquqiy baza yaratish. Bu orqali xizmat ko‘rsatish sifati, mas‘uliyati va layoqati aniqlashtiriladi.
2. Kompaniyalarda ichki konsalting bo‘limlarini tashkil etish. Bu bo‘limlar strategik rejalashtirish, ichki audit va raqamli innovatsiyalarni joriy qilishda faol bo‘lishi kerak.
3. Xalqaro tajriba asosida konsalting xizmatlari bozorini liberallashtirish. Chetdan investitsiyalarni jalb qilish, xalqaro konsalting firmalari uchun qulay ish muhitini yaratish orqali raqobatbardosh xizmatlarni yo‘lga qo‘yish mumkin.
4. ESG va raqamli transformatsiya sohasida strategik maslahat xizmatlarini rag‘batlantirish. Korxonalarda ijtimoiy va ekologik mas‘uliyatni oshirish uchun konsalting xizmatlarini grantlar, subsidiya yoki soliq imtiyozlari orqali qo‘llab-quvvatlash kerak.

Yuqoridagi takliflar asosida korporativ maslahatchilarning O‘zbekiston iqtisodiyotidagi o‘rni va samaradorligi oshadi, bu esa boshqaruv sifati va barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun muhim zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar (References/Литературы)

1. Chandler, A. D. (1962). Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. MIT Press.
2. McKinsey & Company. (2023). The State of Strategy Consulting in a Digital World. <https://www.mckinsey.com>
3. Asatov, R. S. (2021). Korporativ boshqaruvda konsalting xizmatlarining roli. Iqtisodiyot va ta’lim, (3), 48–52.
4. Nazarov, M. S. (2022). Axborot texnologiyalari asosida konsalting xizmatlarini takomillashtirish yo‘llari. Innovatsion rivojlanish – kelajagimiz asosi, Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, 105–110.
5. Davlat Statistika Qo‘mitasi. (2023). Konsalting xizmatlari bo‘yicha yillik hisobotlar. <https://stat.uz>
6. Accenture. (2023). Digital Transformation Projects Portfolio. Retrieved from <https://accenture.com>
7. Deloitte. (2022). InsightDriven Organization: Annual Report. Retrieved from <https://deloitte.com>

ESG TAMOYILLARINING KORPORATIV STRATEGIYALARGA TA'SIRI: O'ZBEKISTON SHAROITIDA TAHLIL

Saliyeva Zuhra Davronbek qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Kechki ta'lim va magistratura fakulteti

Telefon: +998943192411

Email: saliyevazuhra2@gmail.com

Annotatsiya. Ekologik, ijtimoiy va boshqaruv tamoyillarini (ESG) korporativ strategiyaga qo'shilishi zamonaviy global iqtisodiyotda raqobatbardosh va tashqi ta'sirlarga chidamli bo'lishga intilayotgan aksiyadorlik jamiyatlarida ustuvor ahamiyatga ega. Ushbu maqolada samarali ESG integratsiyasiga qaratilgan korporativ strategiyani ishlab chiqishning asosiy bosqichlari va asoslari tasvirlangan. Maqolada ESG, uning tarkibiy qismlarining ahamiyati, shuningdek, integratsiya jarayonida kompaniyalar duch keladigan qiyinchiliklar va imkoniyatlar ko'rib chiqiladi va ESG strategiyalarining afzalliklari, muammolari, O'zbekistonda korxonalar bu jarayonga qanday moslashayotgani hamda SWOT tahlil orqali ularning imkoniyatlari ochib beriladi.

Ka'lit so'zlar: ESG tamoyillari, korporativ strategiya, integratsiyalash,

Kirish

Dunyo bo'ylab barqaror rivojlanish muhim tamoyilga aylanar ekan, ESG tamoyillari (Environmental, Social, Governance) korporativ strategiyalarning ajralmas qismiga aylanmoqda. Xususan, iqlim o'zgarishi, ijtimoiy adolat va shaffof boshqaruv kabi mezonlar investorlar, mijozlar va davlatlar tomonidan tobora ko'proq talab qilinmoqda. O'zbekiston ham 2030-yilgacha mo'ljallangan Yashil iqtisodiyot strategiyasi va SDG (SDGs) maqsadlariga asoslanib, ESG tamoyillarini joriy etishga intilmoqda. Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ ijtimoiy ma'suliyatning ortishi va boshqaruvdagi ijobiy tomonga global siljish ESGni korporativ strategiyaning muhim jihatiga aylantirdi. Aksiyadorlik

jamiyatlari uchun ESGNI amalga oshirish nafaqat me'yoriy standartlarga rioya qilishni, balki biznes amaliyotini investorlar, iste'molchilar va boshqa manfaatdor tomonlarning o'sib borayotgan umidlariga muvofiqlashtirishni ham anglatadi. Yaxshi ishlab chiqilgan ESG strategiyasi kompaniyalarga xavflarni minimallashtirishga, ish faoliyatini optimallashtirishga va yangi investitsiya imkoniyatlaridan foydalanishga yordam beradi. Ushbu maqola aktsiyadorlik jamiyatlari uchun moslashtirilgan samarali ESG strategiyasini yaratish bo'yicha bosqichma-bosqich ko'rsatma beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

ESG tushunchasi ilk bor 2004-yilda BMT tashabbusi doirasida “Who Cares Wins” nomli hisobotda ilgari surilgan. Ushbu hisobotda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv omillarining ahamiyati e'tirof etilgan. 2006-yilda esa BMT “Mas'ul investitsiya tamoyillari” (PRI – Principles for Responsible Investment)ni joriy etgan bo'lib, ESG bu tamoyillar markazida joylashgan. Ular quyidagicha tariflanadi.

Environmental (Ekologiya)-kompaniya faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini minimallashtirishga qaratilgan ya'ni karbonat angidrid chiqindilari, suvdan foydalanish, energiya samaradorligi, qayta tiklanadigan energiya manbalari kabi mavzularga qaratilgan islohotlar.

Social (Ijtimoiy soha)- kompaniyaning xodimlar, yetkazib beruvchilar, mijozlar va jamoalar bilan munosabatlarni qanday boshqarishini, mehnat amaliyotini, xilma-xillik va inklyuzivlikni, jamoatchilikni jalb qilishni va inson huquqlarini o'rganadi.

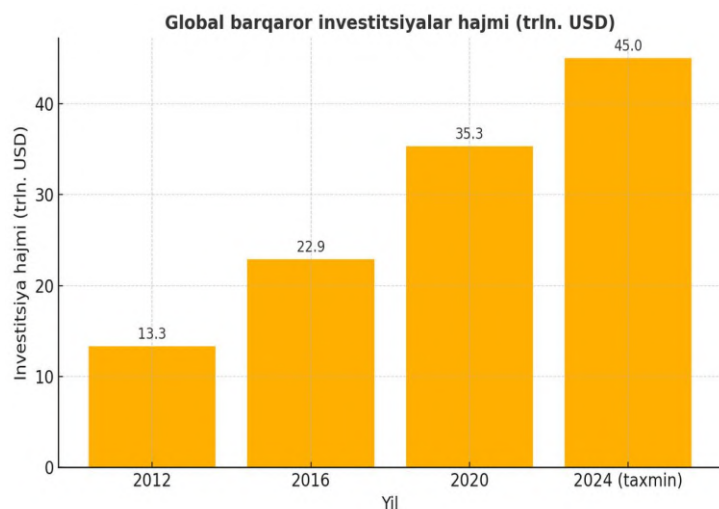
Governance (Korporativ boshqaruv)-tarkibiga kompaniya boshqaruvining tuzilishi va amaliyoti, kengashning xilma-xilligi, ish haqi, axloqiy siyosat, qonuniy talablarga rioya qilish, shaffoflik kiradi.

ESG mezonlari investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonida muhim omilga aylangan. Investorlar endilikda nafaqat moliyaviy samaradorlik, balki kompaniyalarning ekologik, ijtimoiy va boshqaruviy mas'uliyatini ham hisobga olmoqda. Aynan shu yondashuv “barqaror” va “ta'sirga yo'naltirilgan” investitsiyalar hajmining keskin o'sishiga sabab bo'lmoqda. ESG prinsiplariga amal qiluvchi kompaniyalar atrof-muhitga yetkazilishi mumkin bo'lgan zarar, qonunchilikdagi cheklovlar yoki obro'ga putur yetkazuvchi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

holatlarga nisbatan kamroq ta’sirchan deb hisoblanadi. Bu esa ularni investorlar uchun yanada jozibador variantga aylantiradi.

Quyidagi raqamlar global investitsiya muhiti ESG mezonlari asosida tubdan o‘zgarayotganini va bu tendensiya barqaror tus olayotganini ko‘rsatmoqda. (1-jadval)

1-jadval. Global barqaror investitsiyalar hajmi (AQSh dollari trillionda):

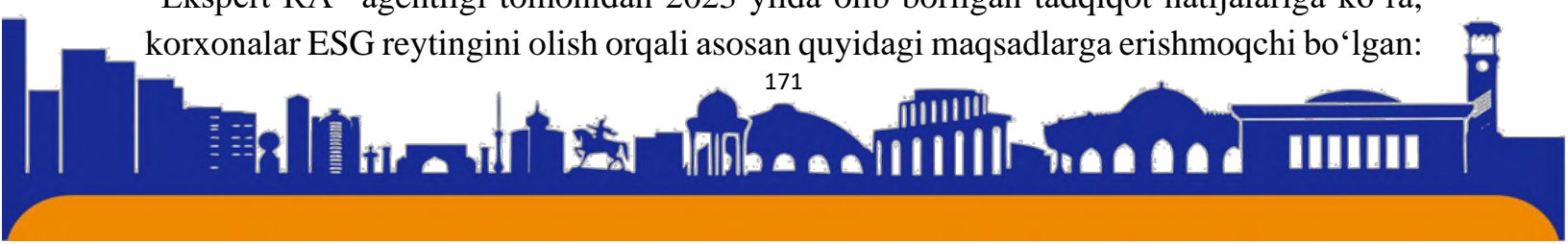
Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы).

Ilmiy maqola yozishda quyidagi usullardan foydalanilgan: tahlil, taqqoslash, tizimlashtirish va deduktiv metod.

Tahlillar va natijalar muhokamasi (Analysis/Анализ).

Kompaniyalarning ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) yondashuviga bo‘lgan qiziqishi so‘nggi yillarda sezilarli darajada oshdi. Buning asosiy sababi – jamiyatda ekologik va ijtimoiy muammolarning chuqur anglanayotgani va bu muammolarga nisbatan javobgarlik hissining ortib borishidir. ESG tamoyillarining amaliyotga tatbiq etilishi nafaqat kompaniyalarning ijtimoiy va ekologik ta’sirini kamaytiradi, balki ularning ichki va tashqi manfaatdor tomonlar bilan o‘zaro aloqalarini mustahkamlaydi. Bugungi kunda bu yondashuv nafaqat mijozlar va xodimlar, balki investorlar, hamkorlar va tartibga soluvchi organlar tomonidan ham katta qiziqish bilan qarshi olinmoqda.

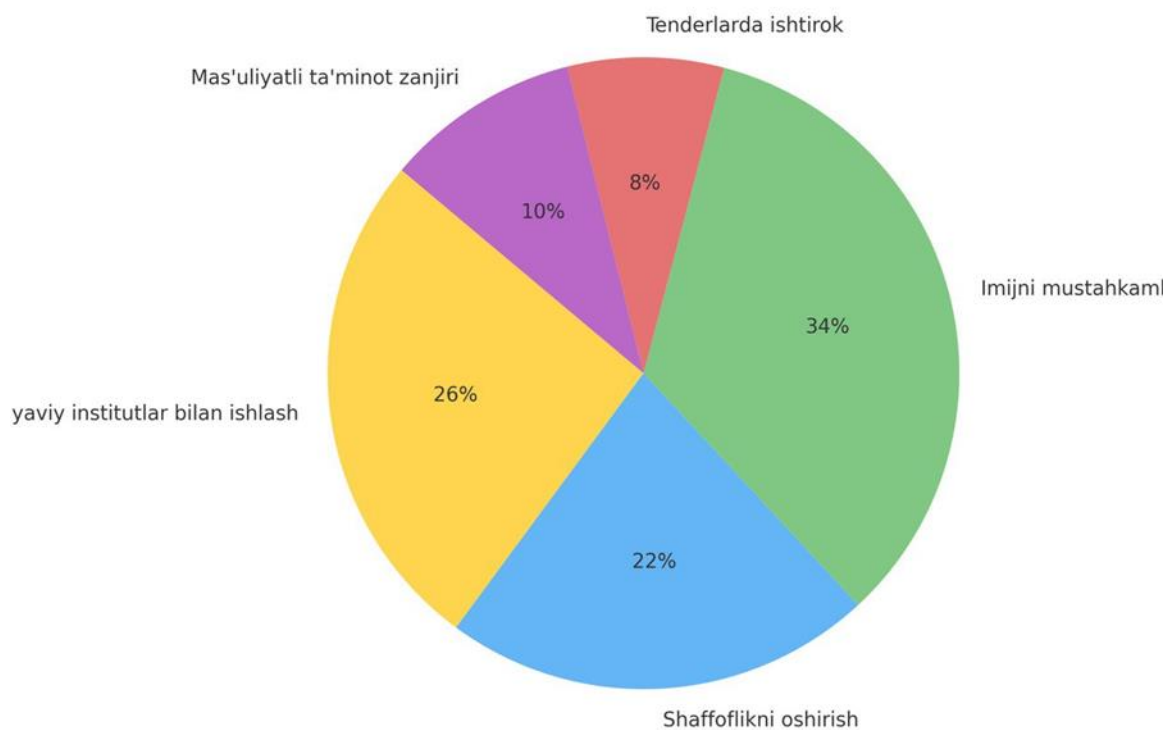
“Ekspert RA” agentligi tomonidan 2023 yilda olib borilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, korxonalar ESG reytingini olish orqali asosan quyidagi maqsadlarga erishmoqchi bo‘lgan:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

- korporativ obro‘ va imijni yaxshilash (34%);
- banklar hamda investorlar bilan samarali hamkorlik qilish (26%);
- faoliyatning ochiqligi va shaffofligini oshirish (22%);
- mas’uliyatli ta’minot zanjirlarini shakllantirish (10%);
- turli tenderlarda qatnashish imkoniyatlarini kengaytirish (8%)(1-rasm)

ESG reytinglarini olishdagi kompaniya maqsadlari

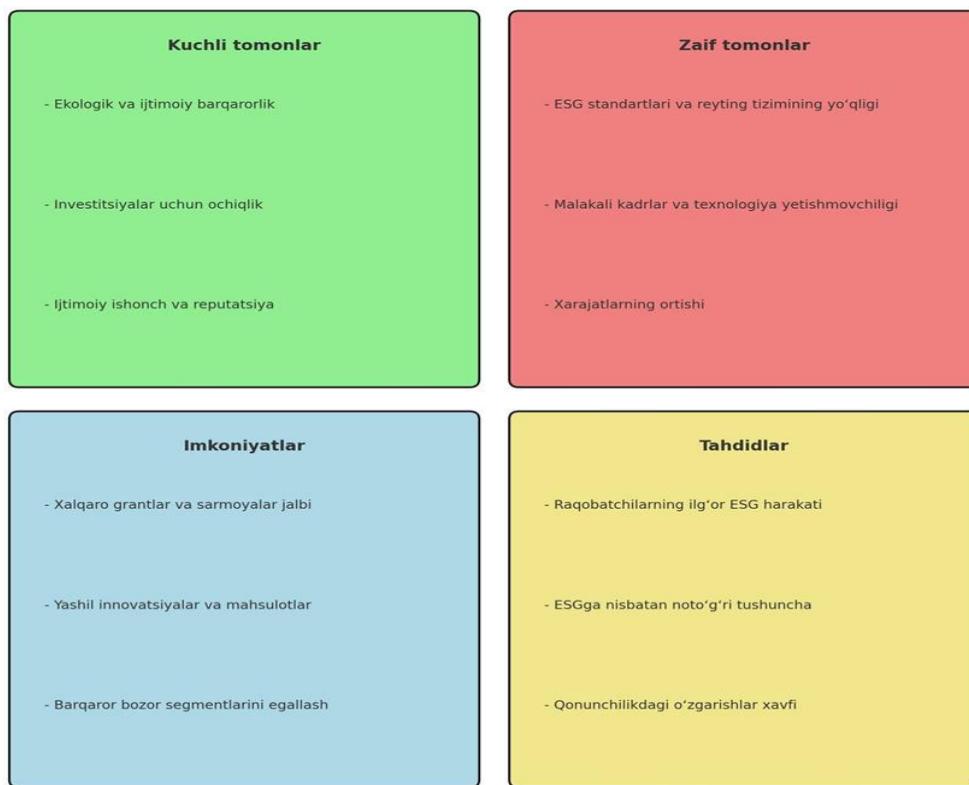
1-rasm

ESG tamoyillarini korporativ strategiyaga integratsiya qilish ko‘plab tashkilotlar uchun oson kechmaydi. Bu jarayon turli tashkiliy, moliyaviy va madaniy to‘siqlar bilan kechishi mumkin. Biroq, zamonaviy boshqaruv yondashuvlari va samarali mexanizmlarni qo‘llash orqali ushbu muammolarni bartaraf etish va kompaniyaning barqaror rivojlanishini ta’minlash mumkin. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ESG transformatsiyasini boshlayotgan kompaniyalar eng avvalo o‘z strategik yo‘nalishlarini aniq belgilashi,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

maqsadlarini tushunarli shaklda shakllantirishi va bu tamoyillarni faoliyatining barcha bosqichlariga izchil tatbiq etishga tayyor bo'lishlari zarur . ESG tamoyillarini korporativ strategiyaga qo'shishda quyidagi SWOT tahlil asosida baholash mumkin(2-rasm):

ESG korporativ integratsiya strategiyasini ishlab chiqish muhim hisoblanadi. ESGning aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasiga qo'shilishi tizimli yondashuvni talab qiladi. Eng muhim qadamlar quyida keltirilgan:

- 1-qadam: ESG ning joriy samaradorligini baholang va bo'shliqlarni aniqlang
- Kompaniyaning amaldagi holati va faoliyatini baholash uchun ESG auditini o'tkazish.
  - Xalqaro ESG standartlari (masalan, GRI standartlari, SASB asoslari) asosida kuchli, zaif va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash.
  - Manfaatdor tomonlarni (masalan, xodimlar, investorlar va mijozlar) kompaniyaning ESG harakatlariga oid taxminlari va tasavvurlarini tushunish uchun jalb qiling.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

2-qadam: ESG maqsadlari va asosiy ishlash ko'rsatkichlarini (KPI)aniqlang

-Har bir ESG komponenti uchun aniq, o'lchanadigan, erishish mumkin, tegishli va vaqt cheklangan (aqlli) maqsadlarni belgilang.

- Uglerodni kamaytirish, xodimlarni jalb qilish va boshqaruv amaliyoti kabi sohalarda taraqqiyotni kuzatish uchun asosiy ishlash ko'rsatkichlarini ishlab chiqish.

- ESG maqsadlarini kompaniyaning missiyasi va qarashlariga mos kelishini ta'minlash uchun kengroq korporativ maqsadlar bilan tekislang.

3-qadam: harakatlar rejasini ishlab chiqing va resurslarni taqsimlang

- Esgni birlashtirish uchun zarur bo'lgan muddatlar, mas'uliyat va resurslarni o'z ichiga olgan harakatlar rejasini ishlab chiqish.

- ESG tashabbuslarini amalga oshirishni qo'llab-quvvatlash uchun zarur resurslarni, shu jumladan texnologiya, o'qitish va byudjetni taqdim etish.

4-qadam: ESG tashabbuslarini amalga oshirish va taraqqiyotni kuzatish

- Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish, xilma-xillik dasturlarini ishga tushirish va shaffof boshqaruv usullarini joriy etish kabi tashabbuslarni amalga oshirish.

- ESG imkoniyatlarini oshirish uchun texnologiyalardan foydalanish(masalan, emissiya monitoringi uchun sun'iy intellekt, shaffof hisobot uchun blockchain).

- Kompaniyaning ESG maqsadlariga erishish yo'lida bo'lishini ta'minlash uchun muntazam hisobot va ma'lumotlarni tahlil qilish orqali taraqqiyotni kuzatib boorish.

Xulosa va takliflar (Conclusions/Заключения).

Ushbu qiyinchiliklarni engish va ESGNING muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlash uchun aktsiyadorlik jamiyatlari:

1. Ilg'or texnologiyalardan foydalaning: monitoring, hisobot berish va shaffoflikni yaxshilash uchun sun'iy intellekt, narsalar Interneti va blockchain kabi ilg'or texnologiyalardan foydalaning.

2. O'zaro faoliyat funksional jamoalarni yarating: ESG harakatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirishni ta'minlash uchun turli bo'limlar vakillaridan ESG ishchi guruhini tuzing.

3. Manfaatdor tomonlarni erta jalb qiling: qo'llab-quvvatlash, ma'lumot to'plash va maqsadlar bo'yicha kelishish uchun manfaatdor tomonlarni ESG rejalashtirish jarayoniga jalb qiling.

5. Doimiy monitoring va moslashish: ishlash ma'lumotlari, manfaatdor tomonlarning mulohazalari va tartibga soluvchi o'zgarishlar asosida ESG strategiyasini muntazam ravishda ko'rib chiqing va moslashtiring.

ESGning aktsiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasiga qo'shilishi uzoq muddatli muvaffaqiyat, xatarlarni boshqarish va jahon bozorida raqobatbardoshlik sari muhim qadamdir. Amaldagi amaliyotni baholash, maqsadlarni belgilash, texnologik echimlarni amalga oshirish va manfaatdor tomonlarni jalb qilishni o'z ichiga olgan tizimli yondashuvga rioya qilish orqali kompaniyalar barqaror biznes modelini yaratishi mumkin. ESGga global e'tibor oshgani sayin, ESG integratsiyasini birinchi o'ringa qo'yadigan kompaniyalar kapitalga kirishni yaxshilash, operatsion samaradorlikni oshirish va obro' qiymatini oshirishdan foyda ko'rishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar (References/Литературы)

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Expert RA. (2023). ESG transformatsiyasi va reyting olishdagi kompaniya motivlari. <https://raexpert.ru> (<https://raexpert.ru/>)
2. Global Sustainable Investment Alliance (GSIA). (2020). Global Sustainable Investment Review 2020. <https://www.gsi-alliance.org> (<https://www.gsi-alliance.org/>)
3. UNEP FI. (2019). Rethinking Impact to Finance the SDGs. United Nations Environment Programme Finance Initiative.
4. World Economic Forum. (2021). Measuring Stakeholder Capitalism: Towards Common Metrics and Consistent Reporting.
5. Khan, M., Serafeim, G., & Yoon, A. (2016). Corporate Sustainability: First Evidence on Materiality. *The Accounting Review*, 91(6)
6. Eccles, R.G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes and Performance. *Management Science*, 60(11),

KICHIK BIZNESNING HUDUD EKSPORT SALOHIYATIGA TA'SIRI

Xurramov Ramazon Allayor o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari fakulteti

“Buxgalteriya hisobi va statistika” kafedrası o'qituvchisi

tel: +998-33-507-97-95, e-mail: ramazon_xurramov@tues.uz

Annotatsiya

Mazkur maqolada kichik biznes subyektlarining hududiy eksport salohiyatiga ko'rsatayotgan ta'siri tahlil qilinadi. Ayniqsa, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va innovatsion faoliyat yo'nalishlarida kichik tadbirkorlik eksport imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, kichik biznesning hududlar kesimida tashqi iqtisodiy faoliyatdagi o'rni, ularning infratuzilma bilan integratsiyasi va qo'shilgan qiymat yaratishdagi roli yoritiladi. Maqola davomida sohaga oid statistik ma'lumotlar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Ushbu tadqiqotda kichik biznes subyektlarining eksport hajmiga ta'siri, ularning tovar yetkazib berishdagi ishtiroki va logistika imkoniyatlaridan foydalanish darajasi tahlil etildi. Hududlar eksport salohiyatining tarkibiy qismlari, ya'ni ishlab chiqarish imkoniyatlari, bozor talabi va infratuzilma bilan bog'liq jihatlar chuqur o'rganildi. Ayniqsa, kichik biznes subyektlarining eksportga yo'naltirilgan strategiyalar ishlab chiqishdagi ahamiyati ko'rsatib berildi.

Tahlil natijalari kichik biznesning iqtisodiy barqarorlikka va hududiy raqobatbardoshlik darajasini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, kichik biznesni eksportga yo'naltirishda duch kelinayotgan to'siqlar, xususan, moliyaviy resurslar, malakali kadrlar va xalqaro sertifikatlash tizimlari bo'yicha muammolar ko'rsatib o'tildi.

Maqola yakunida kichik biznes subyektlari uchun hududiy eksport infratuzilmasini rivojlantirish, ularni tashqi bozorga moslashtirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar. Kichik biznes, eksport salohiyati, hududiy iqtisodiyot, tashqi savdo, logistika, innovatsiya, infratuzilma, qo'shilgan qiymat.

Abstract

This article analyzes the impact of small businesses on regional export potential. In particular, small businesses in the areas of production, service provision and innovation are considered as an important factor expanding export opportunities. It also highlights the role of small businesses in foreign economic activity in the regions, their integration with infrastructure and their role in creating added value. The article develops practical recommendations based on statistical data on the sector.

This study analyzes the impact of small businesses on export volumes, their participation in the supply of goods and the level of use of logistics capabilities. The components of the export potential of regions, namely production capabilities, market demand and infrastructure-related aspects, were studied in depth. In particular, the importance of small businesses in developing export-oriented strategies was shown.

The results of the analysis confirm that small businesses have a positive impact on economic stability and increasing the level of regional competitiveness. At the same time, the obstacles faced by small businesses in exporting were highlighted, in particular, problems with financial resources, qualified personnel, and international certification systems. The article concludes with recommendations for developing regional export infrastructure for small businesses, adapting them to foreign markets, and improving state support mechanisms.

Keywords. Small business, export potential, regional economy, foreign trade, logistics, innovation, infrastructure, added value.

KIRISH

So‘nggi yillarda kichik biznes iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, uning eksport faoliyatidagi ishtiroki nafaqat umumiy eksport hajmini oshirish, balki hududiy rivojlanishga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli kichik biznesning eksport salohiyatini chuqur tahlil qilish va baholash bugungi kunning dolzarb masalalaridandir.

Kichik tadbirkorlik subyektlari odatda moslashuvchanlik, yangilikka ochiqlik va bozorga tez chiqish imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Aynan mana shu xususiyatlar ularni hududiy eksport tizimining muhim bo‘g‘iniga aylantiradi. Eksport salohiyatini oshirish orqali ular nafaqat daromad oladi, balki yangi ish o‘rinlari yaratadi va iqtisodiy faollikni ta’minlaydi.

Eksport faoliyati bilan shug'ullanish kichik biznes uchun nafaqat yangi bozorlar ochadi, balki ularning mahsulot sifatini oshirish, xalqaro sertifikatlariga moslashish va zamonaviy boshqaruv uslublarini joriy etishga undaydi. Bu esa o'z navbatida, hududiy iqtisodiyotda innovatsion faollikni kuchaytiradi.

Kichik biznes eksport salohiyatini oshirishda davlat siyosati, moliyaviy ko'mak, logistika tizimi va tashqi savdo shart-sharoitlari kabi omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ushbu maqolada mazkur omillarning kichik biznesga ta'siri ham atroflicha tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahon banki, Xalqaro mehnat tashkiloti va BMTning UNCTAD kabi nufuzli xalqaro tashkilotlari kichik biznesning eksport salohiyatiga qo'shgan hissasi bo'yicha bir qator tahliliy hisobotlar chop etgan. Ular kichik korxonalar mahsulotining qo'shilgan qiymat darajasini oshirish orqali eksportga salmoqli ta'sir ko'rsatishini ta'kidlashadi.

Mahalliy olimlar – M. Karimov, N. Toshpo'latov, G. Umarova kabi iqtisodchilar kichik biznesni rivojlantirish va uni tashqi bozorlarga integratsiyalashuvi masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlarida hukumat siyosatining muhim yo'nalishlarini tahlil qilganlar. Jumladan, eksportni qo'llab-quvvatlovchi institutlar faoliyatiga katta e'tibor qaratilgan.

Statistik ma'lumotlarga asoslangan tahlillar, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi va Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi axborotlariga ko'ra, so'nggi yillarda kichik biznes eksportdagi ulushi 25 foizga yaqinlashgan. Bu esa sohaning eksportga yo'naltirilganligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlarni tahlil qilish orqali shuni anglash mumkinki, kichik biznes eksport salohiyatini yuksaltirishda yagona yondashuv emas, balki hududlar kesimida individual strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Ushbu tadqiqotda tizimli tahlil, solishtirma usul, statistik tahlil va empirik kuzatuv metodlari qo'llanildi. Hududiy darajadagi eksport ko'rsatkichlari kichik biznes ishtirokidagi dinamik o'zgarishlar bilan solishtirildi.

Metodologiya asosida Surxondaryo, Andijon, Buxoro viloyatlaridagi kichik korxonalar faoliyati va ularning eksportdagi ulushi tahlil qilindi. Bu ma'lumotlar rasmiy davlat portallaridan, so'rovnomalardan va mahalliy hokimlik hisobotlaridan olindi.

Shuningdek, eksport salohiyatining asosiy indikatorlari (eksport hajmi, mahsulot turlari, eksport geografiyasi) asosida kichik biznesning eksportga qo'shgan hissasi hisoblab chiqildi. Bu indikatorlar asosida regressiya tahlili amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari asosida kichik biznesning eksportga ijobiy ta’sirini ifodalovchi model ishlab chiqildi. Ushbu model asosida hududiy eksport strategiyalarini shakllantirish takliflari berildi.

NATIJARAR

Tadqiqot natijalariga ko’ra, kichik biznes subyektlari eksport salohiyatining o’sishida muhim o’rin tutadi. Ayniqsa, qishloq xo’jaligi mahsulotlari, to’qimachilik va charm sanoati yo’nalishlarida eksport ko’rsatkichlari yuqori sur’atlarda ortmoqda.

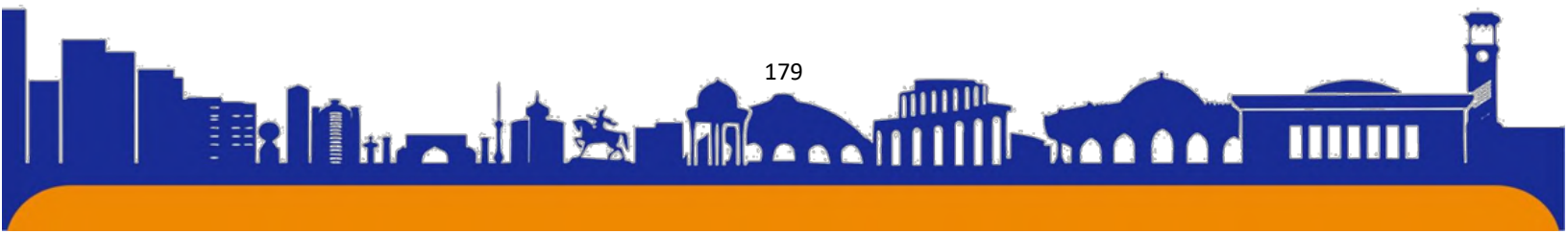
Eksport faoliyatiga kichik korxonalarining jalb etilishi hududiy daromadlarning oshishi, bandlik darajasining ko’tarilishi va infratuzilmaning rivojlanishiga olib kelmoqda. Bu esa hududiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Natijalarga ko’ra, eksport salohiyati yuqori bo’lgan hududlarda kichik biznesni moliyalashtirish hajmi, innovatsion texnologiyalarga ega bo’lgan korxonalar soni ham ko’proq. Bu esa investitsiyalarning kichik biznes orqali tashqi bozorga yo’naltirilishini anglatadi.

Biroq eksportda muvofiqlik sertifikatlari, texnik reglamentlarga javob berish va xalqaro logistika muammolari hali ham to’liq yechim topmagan. Bular kichik korxonalar eksport salohiyatining to’laqonli namoyon bo’lishiga to’sqinlik qilmoqda.

Jadval: O’zbekistonning ayrim hududlarida kichik biznes subyektlarining eksportdagi ulushi (2024-yil yakuni bo’yicha)

Hudud	Eksport hajmi (mln. \$)	Kichik biznes ulushi (%)	Asosiy eksport turlari	O’sish sur’ati (2023 ga nisbatan, %)
Andijon	280	52%	To’qimachilik, tayyor kiyim-kechak	12.5%
Buxoro	190	47%	Charm buyumlari, gilam mahsulotlari	10.2%
Farg’ona	220	49%	Meva-sabzavot, neft-kimyo mahsulotlari	11.7%
Surxondaryo	160	55%	Qishloq xo’jaligi, qurilish materiallari	13.1%

Hudud	Eksport hajmi (mln. \$)	Kichik biznes ulushi (%)	Asosiy eksport turlari	O'sish sur'ati (2023 ga nisbatan, %)
Toshkent shahri	450	38%	Farmatsevtika, avtomobil ehtiyot qismlari	9.4%

Mazkur jadvalda O'zbekistonning beshta asosiy hududi kesimida kichik biznes subyektlarining eksport faoliyatiga qo'shgan hissasi ko'rsatib o'tilgan. Jadvalning "Eksport hajmi" ustuni hududlar bo'yicha umumiy eksport miqdorini (mln. AQSH dollari), "Kichik biznes ulushi" esa aynan kichik tadbirkorlik subyektlari hissasini ifodalaydi.

Misol uchun, **Surxondaryo viloyati** kichik biznes ulushi bo'yicha yetakchi (55%) hisoblanib, asosan qishloq xo'jaligi va qurilish materiallarini eksport qilmoqda. Bu viloyatda kichik biznes eksportining o'sish sur'ati ham yuqori (13.1%).

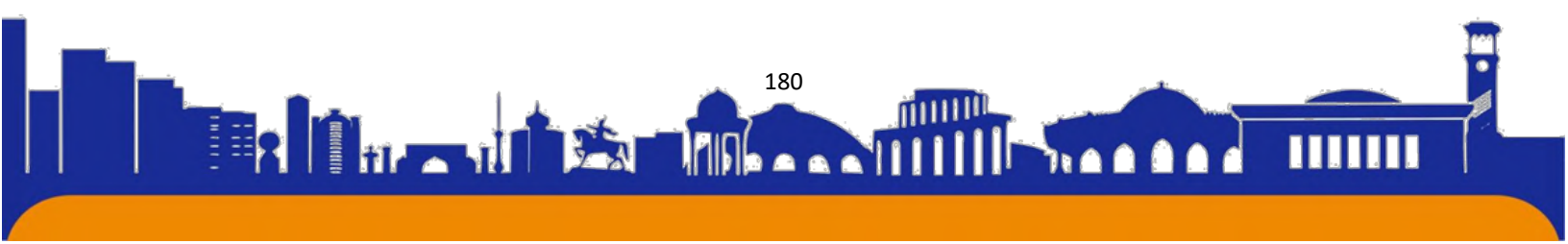
Toshkent shahri eksport hajmi bo'yicha yetakchilik qilayotgan bo'lsa-da, kichik biznes ulushi nisbatan past (38%) bo'lib, bu yirik korxonalar ustuvorligini ko'rsatadi. Biroq, farmatsevtika va avtomobil sanoatidagi kichik korxonalar sezilarli o'sishga erishgan.

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, **kichik biznes subyektlari eksport salohiyatini oshirishda muhim o'rin tutmoqda**, ayniqsa hududiy imkoniyatlar va ixtisoslashuvni inobatga olgan holda. Jadval eksport siyosatini hududlar kesimida individual strategiyalar asosida shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Kichik biznes eksport salohiyatini oshirishda beqiyos imkoniyatlarga ega. Ularning hududiy eksportga qo'shgan hissasi iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi omil sifatida qaralishi zarur. Shuningdek, bu sohaning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini ta'minlash dolzarb masalalardan biridir.

Hududiy eksport strategiyalarini ishlab chiqishda kichik biznesning sektoral tahlilini o'tkazish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish lozim. Shu jumladan, soliq imtiyozlari, kreditlar, eksport kafolatlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Kelgusida kichik biznesning eksport imkoniyatlarini kengaytirish uchun raqamli platformalar, e-commerce tizimlari, xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etish kabi zamonaviy yondashuvlar zarur. Bu esa mahsulotlarni global bozorlarga olib chiqishda yordam beradi.

Maqolada keltirilgan takliflar asosida hududiy eksport salohiyatini kuchaytirishga qaratilgan harakatlar natijasida mamlakat tashqi savdo balansini ijobiy tomonga o'zgartirishga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi ma'lumotlari. (2024)
2. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi hisobotlari. (2024)
3. World Bank Group. "Small and Medium Enterprises and Export Performance." (2023)
4. Karimov M. "Tashqi iqtisodiy faoliyatda kichik biznesning o'rni." – Iqtisodiyot va innovatsiya, 2022.
5. UNCTAD. "Empowering SMEs for Export Competitiveness." United Nations, 2022.

ПСИХОЛОГИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА

Асадуллаев Давлатбек

Студент 1 курса факультета «Мировая Экономика и Менеджмент»

Университета Мировой Экономики и Дипломатии

davlatbekasadullayev07@gmail.com

Научный руководитель: А.Х.Арипова

доцент кафедры Узбекского и русского языков, PhD

Университета мировой экономики и дипломатии

mumtozim@mail.ru

Аннотация: Эта работа написана для выявления отношений между ранним этапом самостоятельной жизни человека и изучением психологии. В особенности, влияние этих знаний на социальную активность и удовлетворения от своей жизни в плане отношений. Более того, путём анализа работ, связанных как с психологией, так и неврологией было выявлена положительная связь занятости этой наукой с когнитивными способностями человека.

Ключевые слова: психология, личностное развитие, социальная адаптация, образование, психологическое образование, эмоциональный интеллект, социальная активность.

Annotatsiya: Ushbu maqola mustaqil hayotning erta bosqichi va psixologiyani o'rganish o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash maqsadida yozilgan. Xususan, bu bilimlarning ijtimoiy faoliyatga ta'siri va munosabatlar nuqtai nazaridan o'z hayotidan qoniqish, psixologik hamda nevrologik sohalarga oid ilmiy ishlarning subyektiv tahlili yordamida ushbu fanni o'rganish va insonning kognitiv qobiliyatlari o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: psixologiya, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy ko'nikuvchanlik, ta'lim, psixologik ta'lim, hissiy bilim, jamoaviy faollik.

Annotation: This paper is written to identify the relationship between early independent life and the study of psychology. In particular, the impact of this knowledge on social activity and satisfaction with one's life in terms of relationships. Moreover, by analyzing works related to both psychology and neuroscience, a positive relationship was found between the study of this science and human cognitive abilities.

Key words: psychology, personal growth, social adaptation, education, psychological education, emotional intelligence, social activeness.

В мире, где изменения происходят каждую секунду, молодёжь не всегда успевает адаптироваться к стремительному ритму жизни. Это становится причиной многих ментальных расстройств, таких как депрессия, отчуждённость и тревожность. Поддержка взрослых играет важную роль в решении подобных проблем, однако не у всех родителей или опекунов есть время или знания для этого. В такие моменты психология может стать важным инструментом самопомощи и личностного роста. Она не только является одной из самых молодых академических дисциплин, но и мощным ресурсом для построения карьеры и эффективного взаимодействия в обществе (Holmes, 2008). Так, стоит ли современному поколению инвестировать время и ресурсы в изучение этой науки?

В исследовании использовались литературный анализ, библиометрические методы и изучение источников. Это позволило определить значение изучения психологии в современном мире и её влияние на молодёжь.

Первым методом стал обзор литературы по теме. Были проанализированы научные статьи, посвящённые влиянию психологического образования на устойчивость к стрессу и общественную адаптацию. В частности, особое внимание уделялось работам, изучавшим механизмы формирования устойчивости к стрессу (Baloglu, 2015), а также влиянию психологической осведомлённости на благополучие и уровень удовлетворённости жизнью (Suldo et al., 2014).

После анализа литературы собранные сведения были обработаны. Не все источники учитывали актуальные тенденции и подтверждали, что студенты,

изучающие психологию, легче адаптируются, активнее в обществе и осознаннее принимают решения (Redhana, 2024). Эти данные позволили уточнить закономерности и подтвердить влияние психологического образования на когнитивное и личностное развитие современной молодёжи.

Анализ данных проводился с использованием индуктивного метода. Согласно научным исследованиям, индуктивный анализ показал, что изучение психологии помогает молодым людям не только лучше понимать эмоции, но и чувствовать себя увереннее в обществе. В частности, исследование Holmes (2008) подтверждает, что осознание собственных эмоций способствует формированию здоровых отношений и повышает удовлетворённость жизнью.

Также были применены библиометрические методы для оценки значимости изученных источников. Был проведён анализ цитируемости ключевых исследований, посвящённых влиянию психологического образования на когнитивные процессы (Karger, 2024; Cerebral Cortex, 2003). Эти данные позволили определить актуальность темы и выявить надёжные источники, доказывающие влияние психологии на личностное развитие.

Результаты

Почему психология?

Темп развития мира продолжает ускоряться, а люди, особенно молодёжь, не всегда успевают за этими изменениями. Академическая нагрузка, финансовые трудности, проблемы социализации – всё это может привести к стрессу и эмоциональному выгоранию. Исследования показывают, что студенты, изучающие психологию, лучше справляются со стрессовыми ситуациями благодаря пониманию механизмов работы эмоций и когнитивных процессов (Baloglu, 2015). Это помогает им быстрее адаптироваться к новым условиям и повышает устойчивость к жизненным трудностям.

Как студенты могут использовать эту науку в своих целях?

Опрос среди первокурсников показал, что студенты, знакомые с основами психологии и теорией личности, более уверены в себе и проявляют большую социальную активность (Suldo et al., 2014). Основная причина заключается в их

понимании природы эмоций и закономерностей человеческого поведения. Эти знания способствуют развитию коммуникативных навыков, что, в свою очередь, облегчает построение дружеских и профессиональных отношений. Кроме того, они помогают студентам лучше организовывать своё время и снижать уровень тревожности во время экзаменов (Redhana, 2024).

Связаны ли развитие мозга и изучение психологии?

Прямая взаимосвязь между изучением психологии и развитием мозга остаётся предметом научных дискуссий. Однако исследования в области неврологии показывают, что число нейронных связей в мозгу растёт пропорционально количеству приобретённых знаний (Cerebral Cortex, 2003). В частности, когнитивные науки подтверждают, что обучение сложным концепциям, таким как психологические теории, способствует укреплению нейронных связей и развитию когнитивных способностей (Karger, 2024). Это даёт основания предположить, что изучение психологии не только помогает в социальной адаптации, но и напрямую влияет на интеллектуальное развитие.

Результаты исследования показывают положительную связь между изучением психологии и социальной жизнью современной молодёжи. Было определено, что обладание знаниями механизмов данной области способствует лучшему пониманию внутреннего и внешнего эмоционального мира человека, повышает гибкость характера и помогает справляться со стрессом (Baloglu, 2015). Более того, как отмечается в Suldo et al. (2014), студенты, имеющие базовые психологические знания, демонстрируют более высокий уровень удовлетворённости жизнью и социальной активности, особенно в университетской среде.

Кроме того, исследование Holmes (2008) подтверждает, что осознание собственных эмоций способствует формированию здоровых отношений и повышает удовлетворённость жизнью. Этот вывод подтверждается анализом карьерного роста, демонстрирующим связь между профессиональным успехом и изучением психологии (Redhana, 2024).

Значимость выявленных результатов можно повысить, устранив два ограничения. Во-первых, исследование фокусировалось в основном на жизни студентов и их

связи со знаниями в психологии, тогда как влияние этих знаний на другие возрастные и социальные группы остаётся малоизученной темой. Во-вторых, большинство исследований основано на корреляциях, что подчёркивает необходимость дальнейших эмпирических работ для выявления причинно-следственных связей.

Независимо от выбранного жизненного пути, каждый человек взаимодействует с обществом в той или иной степени. Для достижения успеха в таких условиях важно не только обладать профессиональными навыками, но и разбираться в психологии человеческого поведения. Эта наука давно вышла за рамки академических дисциплин и превратилась в необходимый инструмент для личностного роста и социальной адаптации. Учитывая, что её влияние распространяется не только на индивида, но и на его окружение, можно с уверенностью сказать: изучение психологии – это ценная инвестиция в будущее.

Использованная литература

1. Baloglu, M. (2015) *Evaluation of the Student Life-Stress Inventory-Revised*. Доступно по: <https://www.researchgate.net/publication/286926169> [Дата обращения: 20 марта 2025].
2. Holmes, J. (2008) *The cost of lower self-esteem: Testing a self- and social-bonds model of health*. Доступно по: <https://www.researchgate.net/publication/5568463> [Дата обращения: 20 марта 2025].
3. Journal of Happiness Studies (2013) *Subjective well-being and social connectedness*. Доступно по: <https://link.springer.com/article/10.1007/S10902-013-9414-2> [Дата обращения: 22 марта 2025].
4. Karger, S. (2024) *The Relationship between Cognition and Brain Size*. Доступно по: <https://karger.com/bbe/article/99/2/109/860281> [Дата обращения: 22 марта 2025].
5. Redhana, I. W. (2024) *STUDENT DEVELOPMENT: Psychological and Educational Perspectives*. Доступно по: <https://www.researchgate.net/publication/383095662> [Дата обращения: 22 марта 2025].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

6. Cerebral Cortex (2003) *Neural pathways and cognitive function*. Доступно по: <https://academic.oup.com/cercor/article-abstract/13/11/1124/274054> [Дата обращения: 22 марта 2025].
7. [Oratory and its linguistic methodological means](#) // 2007
8. [Sociocultural realities in the development of personality](#) // 2018

ISHSIZLIK SABABLARI VA UNI HAL QILISH YO‘LLARI

Ismoilov Shohnur Ozod o‘g‘li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti 1-kurs talabasi

ismoilovshohnur07@gmail.com

Annotatsiya:

Mazkur maqolada O‘zbekistonda ishsizlik muammosi chuqur tahlil qilinib, uning sabablari va hal qilish yo‘llari yoritilgan. So‘nggi yillarda ishsizlik darajasi sezilarli pasaygan bo‘lsa-da, texnologik o‘zgarishlar, demografik o‘shish va mehnat migratsiyasi kabi omillar hali ham muhim rol o‘ynamoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 2021-yilda 9,6% bo‘lgan ishsizlik 2024-yilga kelib 5,8% gacha tushgan. Bu hukumatning bandlikni oshirishga qaratilgan islohotlari, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash va investitsiyalarni jalb qilish natijasida erishilgan yutuqdir. Biroq, hududiy tafovutlar va texnologik taraqqiyot tufayli ba‘zi kasblar yo‘qolmoqda, bu esa yangi ish o‘rinlari yaratish zaruratini oshiradi. Maqolada ishsizlikni kamaytirish bo‘yicha samarali strategiyalar, jumladan, ta‘lim tizimini isloh qilish va zamonaviy kasblarga moslashish kabi yo‘nalishlar taklif etiladi.

***Kalit so‘zlar:** ishsizlik, bandlik, mehnat bozori, texnologik o‘zgarishlar, iqtisodiy islohotlar, O‘zbekiston.*

1.Kirish:

Hozirgi kunda ishsizlik nafaqat alohida shaxslar, balki butun jamiyat uchun dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ishsizlik tushunchasi Xasanov N.N. va boshqalarning tarifiga ko‘ra, bu iqtisodiy faol aholining bir qismi munosib ish topa olmaganida yuzaga keladigan jarayondir. Ishsizlik inson manfaatlariga bevosita ta‘sir qiluvchi asosiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biridir. Ko‘plab odamlar uchun ishini yo‘qotish oilasining turmush darajasining pasayishiga, shaxsiy hayotdagi tangliklarga va inson ruhiyatiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Hozirgi iqtisodiy hayotda ishchiga bo‘lgan talab unga bo‘lgan taklifdan kamligini sababli ishsizlik yuzaga keladi. Iqtisodiyotda umumiy talab va taklif muvozanati buziladi, bozor talabining pasayishi mehnatga bo‘lgan ehtiyojning ham kamayishiga olib keladi. Natijada, ishchi kuchining bir qismi ortiqcha bo‘lib qoladi. Iqtisodiyot rivojlanishi bilan malakali ishchi kuchiga bo‘lgan talab ortadi, malakasiz mehnatga ehtiyoj kamayadi.

Iqtisodiyotda ishsizlik sabablarini o'rganishning asosiy maqsadi – bandlikni yaxshilash orqali mamlakatda mehnat kuchini kengaytirish va aholining turmush darajasini yanada oshirish chora-tadbirlarini ishlab chiqishdir. Bu esa puxta tuzilgan strategik qadamlar va islohotlarni talab qiladi.

2.Adabiyotlar sharhi:

Ishsizlik va bandlik masalalari ko'pgina olimlar ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan. Jumladan, Sh.M.Ortiqov (2024) xorijiy mamlakatlarda bandlikni ta'minlash masalalarini statistik tahlilni amalga oshirgan bo'lsa, N.X.Turopova (2023) O'zbekistonda ishsizlikning hududlar taqsimotida o'rganib, tahlil qilgan.

F.D.Hojiqulova, O.Eshquvvatov (2023), J.Karimov (2022) lar izlanishlarida mehnat bozoriga sun'iy intellektning tasirini tadqiq etganlar.

Ishsizlikka umumiy ta'sir etuvchiomillar va yechimlarni, shuningdek, O'zbekistonda o'tgan yillarda sodir bo'lgan ishsizlikka oid ayrim holatlar va ularga qo'llanilgan yechimlar, hozirgi paytda sodir bo'layotgan ishsizlikning sabablari va ularni bartaraf etishga yondashilgan yechimlarni ilmiy asoslab beradi [A.Shomurodov (2023), S.Muxamedov (2025)].

Shu bilan birga, Karimova (2022), M.Hasanova (2024) tomonidan olib borilgan tadqiqot O'zbekiston yoshlarida ishsizlik sabablarini o'rganib, malaka va ta'lim tizimining mehnat bozoriga mos emasligi natijasida yoshlar orasida ishsizlik kuchayishini ta'kidlagan. F.Doniyorova (2018), D.Turg'unboyeva (2024), Cyberleninka.ru. (2024) lar esa ishsizlikning oshishiga asosiy sababi tashqi migratsiya bilan bog'liq deb hisoblaydi.

Arthur H.Goldsmith (1996) ishsizlikning ruhiy salomatlik va ijtimoiy munosabatlarga ta'sirini o'rganib, uzoq muddatli ishsizlikning insonlarning ruhiy va ijtimoiy hayotiga salbiy ta'sir qilishini aniqlashgan. Shuningdek, Usmonova V.B. fikricha, ishsizlik darajasi oshgani sari, jinoyatchilik va oilalarda notichlik ham oshib boradi.

Musurmankulova G.(2024), Raxmatullayeva Sh. va Sadriddinova S.(2024) fikrlariga ko'ra, yoshlarni texnologiyalar rivojlanishi bilan mos keladigan yangi kasblarga o'qitish, davlatda ishchilarning malakasi oshishiga sababchi bo'ladi. Shuningdek, yoshlar va ishsizlar uchun bepul yoki subsidiyalangan kasb-hunar kurslarini tashkil etish. (X.D.Aliyev, 2022)

Mazkur tadqiqotlarning natijalari, ulardagi ilmiy asoslangan takliflar, amaliy tavsiyalar va xulosalarga qo'shilgan holda aytish joizki, aholini ish bilan bandligi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

ta'minlash borasidagi mavjud muammolarni yechish va bu bo'yicha statistik tahlillarni amalga oshirgan holda masalani hal etishning tashkiliy, iqtisodiy va institutsional jihatlarini ilmiy jihatdan yanada tadqiq etish, shuningdek innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish lozim.

3. Tadqiqot metodologiyasi:

3.1. Tadqiqot ma'lumotlari

Ushbu maqola aniq va foydali xulosaga kelish maqsadida faqatgina ishonarli va rasmiy manbalardan World Bank, Stat.uz saytlari ma'lumotlaridan foydalanadi. Tadqiqot 2000-2024-yilgi ma'lumotlarni muxokama qiladi.

3.2. Tadqiqot usuli

Tadqiqot ishsizlik sabablari va unga yechimlarni chuqur o'rganish maqsadida PEST tahlil usulidan foydalangan holda amalga oshirildi.

4. Tahlil va natijalar:

Tadqiqot davomida PEST tahlil usuli doirasida turli ma'lumotlar to'plandi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ishsizlik sabablari va yechimlari o'rtasidagi bog'liqlikka bir qator omillar ta'sir ko'rsatmoqda.

Siyosiy omillarning ta'siri. (1-rasm)

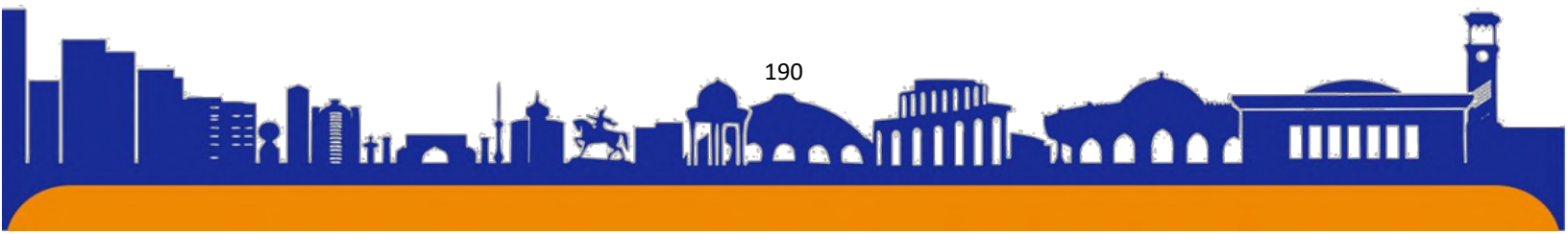
1-rasm. Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlariga muvofiq.

Ishsizlik darajasi / Уровень безработицы / Unemployment rate
 Jozda / в процентах / in %
 Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlariga muvofiq / По данным Министерства занятости и сокращения бедности / According to the Ministry of Employment and Poverty Reduction

Hududlar	Худудлар	Регионы	Regions	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
O'zbekiston Respublikasi	Ўзбекистон Республикаси	Республика Узбекистан	Republic of Uzbekistan	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,2	5,0	4,9	5,0	5,4	5,0	4,9	4,9	5,1	5,2	5,2	5,8	9,3	9,0	10,5	9,6	8,9
Qoraqalpog'iston Respublikasi	Қорқаقلوڭئوستان Республикаси	Республика Каракалпакстан	Republic of Karakalpakstan	1,7	1,7	1,5	1,1	1,0	1,0	0,8	7,0	7,0	6,9	7,4	6,6	6,4	6,2	5,4	5,3	5,4	6,0	9,5	9,1	10,5	10,1	9,1
Andijon	Андижон	Андижанская	Andijan	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	5,9	5,8	5,4	5,8	5,3	5,3	5,4	5,6	5,6	5,6	6,0	9,6	9,2	10,9	9,9	9,1
Buxoro	Бухоро	Бухарская	Bukhara	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	4,5	4,4	4,9	5,2	4,9	4,7	4,8	5,2	5,5	5,4	5,5	8,7	8,9	10,6	9,8	8,8
Jizzax	Жиззах	Джизакская	Jizzakh	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	4,2	4,1	4,5	5,7	5,2	5,0	5,1	5,4	5,2	5,4	5,0	9,8	9,2	11,0	10,1	9,3
Qashg'ariy	Қашғарӣ	Кашкарская	Kashkadarya	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	5,2	5,0	5,1	5,8	5,3	5,3	5,2	5,5	5,5	5,3	6,1	9,7	9,3	11,1	10,2	9,3
Navoiy	Навоий	Навоийская	Navoi	1,0	0,5	0,6	0,6	0,9	0,6	0,7	5,0	4,9	5,1	4,9	4,7	4,9	5,2	5,2	5,0	5,0	5,2	8,7	8,5	9,4	8,8	8,0
Namang'ni	Наманган	Наманганская	Namangan	0,5	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3	6,0	5,8	5,4	5,9	5,4	5,3	5,2	5,3	5,2	5,3	5,8	9,6	9,1	10,6	9,7	8,9
Samarqand	Самарқанд	Самаркандская	Samarqand	0,4	0,5	0,5	0,3	0,3	0,2	0,2	5,5	5,4	5,4	6,0	5,5	5,4	5,3	5,6	5,7	5,7	6,5	9,7	9,3	11,0	9,9	9,3
Surg'ondaryo	Сурғондарё	Сурхандарьинская	Surkhdariya	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	4,8	4,7	5,0	5,8	5,4	5,2	5,2	5,5	5,5	5,6	6,7	9,7	9,3	11,1	10,2	9,3
Sirdaryo	Сирдарё	Сырдарьинская	Syrdarya	0,4	0,7	0,4	0,4	0,4	0,2	0,3	4,1	4,0	4,4	4,5	4,3	4,0	4,3	4,6	4,9	4,4	5,1	9,3	9,3	11,0	10,2	9,3
To'shkent	Тошкент	Ташкентская	Tashkent	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	4,0	3,9	4,5	4,1	3,8	3,6	3,6	3,9	4,1	4,1	5,2	9,0	8,9	10,5	9,4	8,8
Farg'ona	Фарғона	Ферганская	Fergana	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	3,5	3,4	3,5	3,7	3,0	3,0	4,8	5,4	5,4	5,5	6,4	9,7	9,3	10,9	10,0	9,2
Xorazm	Хоразм	Хорезмская	Khorezm	0,5	0,8	1,0	1,3	1,6	0,9	0,6	4,8	4,7	5,2	5,5	5,2	5,3	5,3	5,5	5,4	5,5	5,7	9,4	9,1	10,9	9,9	9,0
To'shkent sh.	Тошкент ш.	г. Ташкент	Tashkent city	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	3,3	3,3	3,4	3,3	3,4	3,3	3,4	3,6	3,8	3,6	4,5	7,9	7,4	8,0	7,0	6,5

Manba: <https://gov.uz/oz/bv>

(1-rasm) da keltirilganidek, 2000-2006 yilda ishsizlik darajasi 1% dan past bo'lgan va bunga bir nechta sabablar mavjud.

1. O'sha yillarda O'zbekistonda bandlikni aniqlash usullari hozirgi zamonaviy xalqaro me'zonlardan farq qilgan. Rasmiy bandlik ko'rsatkichi asosan davlat sektorida ishlayotgan va qishloq xo'jaligida shug'ullanayotgan aholiga asoslangan edi.
2. Ishchi kuchining katta qismi norasmiy sektorda – dehqonchilik, hunarmandchilik, chakana savdo va qurilish sohalarida faoliyat yuritgan. Ko'pchilik ro'yxatdan o'tmagan holda ishlaganligi sababli, rasmiy statistika ularni ishsiz deb hisoblamagan.
3. Iqtisodiy qiyinchiliklar tufayli ko'plab o'zbekistonliklar Rossiya va boshqa mamlakatlarga ishlash uchun ketgan. Ularning aksariyati rasmiy statistikada hisobga olinmagan, natijada ichki mehnat bozorida ishsizlik darajasi sun'iy ravishda past bo'lib ko'ringan.

2016-yil hokimyat almashgandan keyin, sohada raqamlashtirish islohoti amalga oshirildi. Natijada, 2018-yilda mamlakat aholisining necha foizi ishsiz ekanligi nisbatan aniq ma'lumotlar keltirildi.

Iqtisodiy omillarding ta'siri

Mehnat bozorining asosiy ko'rsatkichlaridan yana bittasi ishsizlik darajasidir. U doimiy ish joyiga ega bo'lmagan va ishga kirishishga tayyor iqtisodiy faol aholi ulushini aks ettiradi. O'zbekistonda so'nggi yillarda ishsizlik darajasining pasayish kuzatilmoqda, bu esa mehnat bozoridagi ijobiy tendensiyalardan dalolat beradi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yilgacha bu ko'rsatkich tushib brogan. Ammo, 2020-yilgi COVID-19 pandemiya davrida zavodlarni yopilishi, ko'plab iqtisodiy subyektlarning ishlamasligi ishchi o'rnini yanada qisqartirgani sababli bu sonlar 10,5% gacha oshgan. Shunday bo'lishiga qaramasdan, hukumat tomonidan qabul qilingan qo'llab-quvvatlov choralari sababli ishsizlik darajasi keskin kamaymagan. 2022-yilga kelib esa, pandemiyadan oldingi ko'rsatkichlar to'liq tiklanib, hatto oshgan. 2022-yilda ishsizlik darajasi 8,9% ni tashkil etgan. Va bu o'tgan 2021-yilga qaraganda 0,7% kamayganligini ko'rsatadi, ya'ni, 1,3 million

kishiga kamaygan. Keyingi 2023-yili esa ishsizlik darajasi sezilarli darajada kamaydi. O'sha yili statistikaga ko'ra 6,8% foizga tushgan. Bu esa o'z o'rnida o'tgan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

yilgiga nisbatan 2,1% tushganini bildiradi. Oxirgi yili, ya'ni, 2024-yili bu ko'rsatkich 5,8% ga yetdi. Bu esa ish o'rinlarini yaratish bo'yicha hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar va qo'llab-quvvatlov dasturlari

natijasida mehnat bozorida ijobiy o'zgarishlar kuzatilayotganini bildiradi. (2-rasm)

2-rasm. Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlariga muvofiq.

Manba: <https://gov.uz/oz/bv>

Ijtimoiy omillarning ta'siri

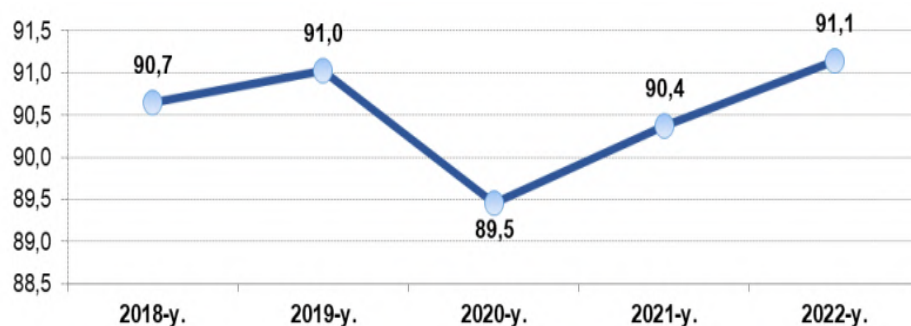
Mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida, shuningdek aholi bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirish bo'yicha davlat siyosatini amalga oshirishda demografik holat muhim o'rin tutadi. 2023-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra mamlakatimizda yashovchi doimiy aholi soni 36 mln. kishini tashkil etib, yil davomida 768,8 ming kishiga yoki 2,1 % ga ko'paygan. Bundan ko'rinib turibdiki har yili aholi soni o'rtacha 700 ming kishiga ortmoqda. Aholining asosiy qismini, ya'ni 56,7 % ini mehnatga layoqatli yoshdagilar tashkil etgan bo'lsa, o'z o'rnida 31,9 % i mehnatga layoqatli yoshdan kichiklar va 11,4% i mehnatga layoqatli yoshdan kattalar hissasiga to'g'ri kelmoqda. O'tgan 2022-yilda respublikamizda mehnatga layoqatli yoshdagi aholi soni 20 mln.505,3 ming kishini tashkil etgan bo'lib, ushbu ko'rsatkichni 2018-yil ma'lumotlari bilan taqqoslanganda 713,6 ming kishiga yoki 3,6 foizga ko'payganligi kuzatildi. Bu esa

Yil	Ishsizlik darajasi(%)	Bandlik darajasi(%)
2019	9,0	91
2020	10,5	89,5
2021	9,6	90,4
2022	8,9	91,1
2023	6,8	93,2
2024	5,8	94,2

o'z o'rnida yangi ish o'rinlarini yaratish orqali aholi bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirish choralarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Mehnat bozorining asosiy

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

ko'rsatkichlaridan biri hisoblangan bandlik darajasi ko'rsatkichi ma'lum bir ish joyida band bo'lgan iqtisodiy faol aholi ulushini aks ettiradi. Respublikamizdagi iqtisodiy faol aholi soniga nisbatan bandlik darajasi 2019-yilda 90,7 foizni tashkil etgan. 2022-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 91,1 foizga yetganligini kuzatish mumkin (3-rasm).

1-rasm. O'zbekiston Respublikasidagi bandlik darajasi, % da

3-rasm. Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi

Manba: <https://gov.uz/oz/bv>

Texnologik omillarning ta'siri

Texnologik taraqqiyot, xususan avtomatlashtirish va sun'iy intellekt (SI)ning rivojlanishi, mehnat bozoriga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Avtomatlashtirish natijasida oddiy va takrorlanuvchi vazifalarni bajaruvchi ish o'rinlari qisqarishi kuzatilmoqda. Masalan, OECD hisobotiga ko'ra, robotlarning joriy etilishi past malakali ish o'rinlarining kamayishiga olib kelgan. Xitoy misolida, past malakali ishlab chiqarish sektorida avtomatlashtirish va xalqaro raqobat tufayli ish o'rinlarining qisqarishi kuzatilmoqda. Bu esa millionlab past malakali ishchilarning ishdan bo'shashiga olib kelmoqda.

Biroq, texnologik taraqqiyot natijasida ish o'rinlarining yo'qolishi bilan birga, yangi ish o'rinlari ham yaratilmoqda. Masalan, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalari yangi kasblar va sohalarni shakllantirmoqda. Shuning uchun, texnologik o'zgarishlarga moslashish uchun kasbiy tayyorgarlik va qayta o'qitish dasturlariga e'tibor qaratish muhimdir.

Umuman olganda, texnologik omillar mehnat bozorida muayyan kasblar va malaka darajalariga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, bu o'zgarishlarga moslashish uchun ta'lim va malaka oshirish dasturlarini rivojlantirish zarur.

5.Xulosa va kelgusi tadqiqotlarga tavsiyalar

O'zbekiston mehnat bozorida so'nggi yillarda ishsizlik darajasining sezilarli pasayishi kuzatildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 2021-yilda 9,6% ni tashkil

etgan ishsizlik darajasi 2024-yilga kelib 5,8% gacha pasaydi. Bu hukumat tomonidan amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar, bandlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash dasturlari natijasi hisoblanadi. Biroq, ishsizlik muammosi hali ham dolzarb bo'lib, texnologik o'zgarishlar, demografik o'sish, hududiy tafovutlar, mehnat migratsiyasi kabi omillarni hisobga olgan holda, ishsizlik muammosini yanada samarali hal qilish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Bunda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, zamonaviy kasb-hunar o'qitish tizimini kuchaytirish, investitsiya muhitini yaxshilash va hududiy bandlik dasturlarini kengaytirish kabi chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda olib boriladigan tadqiqotlar ishsizlik muammosining chuqur ildizlarini aniqlash va samarali yechimlar ishlab chiqish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga hamda aholining farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi Toshkent moliya instituti Qo'lyozma huquqida. Ishsizlikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar va uni bartaraf etish yo'llari. (n.d.). Available at: <https://api.ziyonet.uz/uploads/books/835095/5afd62ecf0066.pdf> [Accessed 27 Mar. 2025].
2. O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi. (2025). *O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi*. [online] Available at: <https://gov.uz/oz/bv> [Accessed 27 Mar. 2025].
3. Stat.uz. (2024). *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi*. [online] Available at: <https://www.stat.uz/uz/>.
4. World Bank (2025). *World Bank Open Data*. [online] World Bank. Available at: <https://data.worldbank.org/>.
5. Farspublishers.org. (2025). *View of O'ZBEKISTONDA ISHSIZLIKNING SABABLARI VA YECHIMLARI*. [online] Available at: <https://farspublishers.org/index.php/ijessh/article/view/1779/2773> [Accessed 27 Mar. 2025].
6. Ortiqov Shavkat Muxammadi o'g'li (2024). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOLI BANDLIGINI OSHIRISH

MASALALARI. *Zenodo*. [online]

doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.10686159>.

7. Goldsmith, A.H., Veum, J.R. and Darity, W. (1996). The psychological impact of unemployment and joblessness. *The Journal of Socio-Economics*, 25(3), pp.333–358. doi:[https://doi.org/10.1016/s1053-5357\(96\)90009-8](https://doi.org/10.1016/s1053-5357(96)90009-8).
8. ‘Yangi O‘zbekistonda statistika nazariyasi va amaliyotidagi islohotlar: muammolar va yechimlar’ mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. (n.d.). doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.10532889>.
9. Interoncof.com. (2025). *View of ISHSIZLIK, UNING OQIBATLARI VA OLDINI OLISH YO‘LLARI*. [online] Available at: <https://interoncof.com/index.php/USA/article/view/272/270> [Accessed 27 Mar. 2025].
10. Vasila Botirovna, U. (n.d.). *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM 332 O‘ZBEKISTONDA ISHSIZLIK MUAMMOSI VA UNI HAL QILISH CHORA TADBIRLARI*. [online] Available at: https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/4708/20706/65c5b4f5663ac___Usmonova%2BVasila%2BBotirovna%2B.pdf [Accessed 27 Mar. 2025].

ТЕХНИКА РЕЧИ И КУЛЬТУРА ОРАТОРСКОГО МАСТЕРСТВА В ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ

Олимова Доно Шакировна

К.п.н., доцент, зав. кафедры узбекского языка и литературы, языков
Ургенчского филиала ТМА

Кутлимуратова Зилола Зафарбековна

Магистрант 1 ого курса направления общей онкологии Ургенчского филиала
ТМА

Аннотация. Статья представляет собой результаты комплексного эмпирического исследования, направленного на выявление уровня сформированности техники речи и культуры ораторского мастерства среди различных социальных и профессиональных групп населения Хорезмской области в 2023–2025 гг. В ходе исследования были применены методы количественного и качественного анализа, включая анкетирование, экспертные интервью, наблюдение и контент-анализ публичных выступлений. Полученные данные позволили определить корреляционные связи между уровнем владения речевой техникой и профессиональной принадлежностью, возрастом, а также образовательным уровнем респондентов. Исследование выявило доминирующие дисфункции речевой коммуникации и предложило стратегические рекомендации по их преодолению.

Ключевые слова: исследование, техника речи, культура речи, ораторское мастерство, Хорезмская область, коммуникативная компетентность, речевая социализация, публичная коммуникация.

Актуальность исследования. Современное гуманитарное знание фиксирует растущую значимость речевой культуры как ключевого индикатора социально-культурной и профессиональной зрелости личности [4,6]. Особенно остро дефицит коммуникативных компетенций ощущается в постсоветском образовательном пространстве, где техника речи нередко редуцирована до формальных навыков декламации, а культура ораторского выступления подменяется риторическими клише [5,9]. В условиях Узбекистана, в частности в Хорезмской области, проблема осложняется отсутствием системных образовательных программ, направленных на

развитие речевой активности, критического мышления и структурированной вербальной экспрессии [3]. Кроме того, в условиях усиливающейся цифровизации и виртуализации коммуникационных процессов, живое устное слово утрачивает приоритетность, что требует переосмысления его роли в формировании речевой идентичности и развития профессиональной самопрезентации [1,7]. В связи с этим систематическое научное исследование состояния техники речи и культуры публичного выступления приобретает актуальность как в теоретико-методологическом, так и в прикладном аспекте [2,8].

Цель исследования. Цель исследования — установить уровень сформированности техники речи и ораторской культуры в Хорезмской области и разработать методологические рекомендации по их развитию с учётом региональной специфики. Осуществить критический анализ теоретических источников по теме исследования. Диагностировать уровень речевой культуры среди студентов, преподавателей и госслужащих Хорезмской области. Определить факторы, способствующие или препятствующие развитию техники публичного выступления. Сформулировать методические предложения для образовательных учреждений региона.

Материалы и методы исследования. Исследование проводилось на базе образовательных и административных учреждений Хорезмской области в период с января 2023 года по март 2025 года. Исследовательская выборка составила 523 респондента, включая: студентов 2–4 курсов (48%); преподавателей вузов и колледжей (32%); представителей государственных структур (20%). Методологическая основа исследования включала следующие подходы: Эмпирический подход – анкетирование, наблюдение, интервью; системный анализ – выявление связей между уровнем речевой культуры и институциональными условиями; контент-анализ – изучение видеозаписей публичных выступлений, речевых тренингов, студенческих дебатов; социолингвистический анализ – оценка структуры, интонационной организации и семантической нагрузки публичных речей. Анкетирование проводилось с использованием валидированной шкалы самооценки коммуникативных умений (по методике Е.М. Борисовой), а также шкалы оценки риторической экспрессии.

Результаты исследования. Исследование позволило получить следующую научно обоснованную картину: низкий уровень владения техникой речи

зарегистрирован у 56% студентов и 39% государственных служащих. Проблемы включали неразвитую артикуляцию, неправильное интонирование, отсутствие логических пауз. Недостаточный уровень коммуникативной гибкости наблюдался у 61% преподавателей: речь воспринималась как монотонная, перегруженная терминами, слабая в экспрессивном плане. Наличие речевых барьеров, связанных с психологическими факторами (страх сцены, неуверенность), зафиксировано у 72% респондентов в возрасте до 25 лет. Отсутствие целенаправленных программ развития речевой компетенции в учебных заведениях Хорезмской области констатировано в 84% случаев. Корреляционный анализ показал прямую зависимость между уровнем техники речи и вовлечённостью в неформальные речевые практики (участие в дебатах, студенческих форумах и др.).

Выводы. Научное исследование показало, что техника речи и культура ораторского мастерства в Хорезмской области находятся на стадии несформированной речевой компетенции. Выявлены дефициты в методическом обеспечении речевого образования, а также потребность в разработке программ, направленных на формирование у студентов и специалистов системной речевой активности.

1. Разработка региональной образовательной концепции «Культура публичной речи» с учётом социолингвистических особенностей региона.
2. Внедрение в учебный процесс тренингов по технике речи, дебатным технологиям и речевому самоконтролю.
3. Создание площадок для неформального речевого взаимодействия: клубов ораторского мастерства, театральных студий, конкурсов.
4. Подготовка кадров (риторов, методистов, тренеров) на базе университетов Хорезмской области.
5. Разработка цифровых инструментов (мобильных приложений, онлайн-курсов) по культуре речи на узбекском и русском языках.

Список использованной литературы

1. Ахмедова, З. (2024). Влияние английского языка на современный узбекский язык и культуру. В: Сборник материалов конференции: Развитие исследовательского духа. Самарканд: Jainkwell Publishing. С. 368–370.

2. Ниятова, М. Н., & Пирмухаммедова, М. М. (2023). Литературные нормы и культура речи. В: Конференция по универсальным научным исследованиям 2023. Джизак: Универсальное издательство.

3. Ниятова, М. Н., & Анорабаева, М. Б. (2023). Исследование коммуникативных качеств речи. В: Конференция по универсальным научным исследованиям 2023. Джизак: Универсальное издательство.

4. Уринова, У. А. (2024). Проблемы публичного выступления студентов. В: Международная конференция и качественная индексация журналов. Ташкент: Phoenix Publication. С. 241–244.

5. Уринова, У. А. (2024). Анализ системы мероприятий и заданий, направленных на улучшение навыков публичного выступления. В: Новости НУУз. Ташкент: Национальный университет Узбекистана.

6. Кучкарова, З. А., & Ниятова, М. Н. (2023). Речевой этикет и речевая активность. В: Конференция по универсальным научным исследованиям 2023. Джизак: Универсальное издательство.

7. Кучкарова, З. А., & Ниятова, М. Н. (2023). Национальные особенности жестов в английском языке. В: Конференция по универсальным научным исследованиям 2023. Джизак: Универсальное издательство.

8. Нуллоев, У. А., Джораева, М. У., & Шерматов, Б. Э. (2023). Развитие речевых навыков студентов через интерес к культуре зарубежных стран. В: ORIENS. Ташкент: Oriens. С. 113–115.

9. Эшанкулова, Н. Х. (2023). Язык и межкультурная коммуникация в Узбекистане. В: Образование, наука и инновационные идеи в мире. Ташкент: New Journal. С. 80–83.

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA ART-TERAPIYANING AHAMIYATI.

Mengliqulova Maftuna

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi “Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası o`qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada art-terapiya insonning ijodiy ko'nikmalaridan foydalangan holda psixoterapiya usullaridan biri deyiladi. Uning maqsadi tinchlanish, dam olish va ichki uyg'unlikka erishish. San'at yordamida odam o'zining eng yashirin his tuyg'ularini-g'azab, qo'rquv, xafagarchilik, noaniqlikni ifoda etishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Terapiya, art-terapiya, mijoz, munosabat, nazariya, art-terapevt, diagnostika, estetik ehtiyojlar, rivojlanish.

"Ijodkorlik" tushunchasini faoliyatning alohida turi, shu jumladan shaxsning umumiy rivojlanishini belgilaydigan fikrlash, motivatsiya, qobiliyatlar kabi zarur tarkibiy qismlar sifatida talqin qiladilar. Psixologik tadqiqotlarda ijodkorlikni rivojlantirish bilan bog'liq sohalar alohida o'rin egallaydi-ijodiy muammolarni hal qilish muvaffaqiyatini belgilaydigan maktab o'quvchisining shaxsiy xususiyatlari. Ixtisoslashtirilgan ta'limni joriy etish bilan maktab o'quvchilarining ijodkorligini rivojlantirish ayniqsa muhimdir, bu esa ushbu xususiyatni va uni rivojlantirishni oldindan aniqlashni talab qiladi. O'smirlik davrida ijodkorlikni rivojlantirish ayniqsa muhimdir. Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'smirlik o'z shaxsiyati va uning xususiyatlarini anglash davri sifatida inson ijodiyotining rivojlanishida asosiy o'rinni egallaydi.

Zamonaviy psixologiyada art-terapiya ko'pincha esga olinadi. Ushbu texnikaning turlari va usullari xilma-xildir, bu eksperimentlar uchun juda katta maydonni ta'minlaydi. Darhaqiqat, mashg'ulotlar paytida bemorlar o'zlarining his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini ifoda etishlari, san'atning turli shakllari, jumladan rasm, raqs, kompozitsiya, haykaltaroshlik va hokazolardan foydalanib, shaxsiy xususiyatlarini o'rganish imkoniyatiga ega. Psixologiyada eng mashhur art terapiya turlarini ko'rib chiqishdan oldin, ushbu tuzatish uslubini yaratish va rivojlantirish tarixiga e'tibor qaratish lozim.

Dastlab, badiiy davolanish sxemasi Z.Freyd, C. Jung, A.Maslou kabi taniqli shaxslarning nazariyalarida taqdim etilgan. Ammo amalda faraziy modellar faqat XX asrning 30-yillarida qo'llanila boshlandi. Shunga o'xshash tuzatish usuli urush tugaganidan keyin AQSHdan Germaniyaga ko'chib ketgan bolalarni davolashda

qo‘llanila boshlandi. O‘sha paytlarda art-terapiya stressni engish va fashist lagerlarida bo‘lgan davrda olgan jarohatlariga qarshi kurashishning yagona yo‘li bo‘lgan. Birinchi tajribalar ijobiy natija berdi, shuning uchun "art davolash" tobora ommalashib bordi. Bugungi kunda art terapiya deyarli barcha turlari psixoterapiyada keng qo‘llaniladi. Bunday usul odamga ko‘p muammolarni tushunishga va hal qilishga shaxsiyatining yangi qirralarini ochishga imkon beradi.

"Art terapiya" atamasi "san‘at"-san‘at, "art-terapiya"-art-terapiya ularning psixo-emotsional holatini ifoda etish uchun plastik tasviriy san‘atni davolashni anglatadi. Ushbu atama birinchi bo‘lib A.Hill tomonidan 1938 yilda ishlatilgan, sanatoriyalarda sil kasalligi bilan og‘rigan bemorlar bilan ishlashini tavsiflashda foydalanilgan. Art-terapiya XX asrning 30-yillarida paydo bo‘lgan. Birinchi marta AQSHda natsistlar lagerlaridan olib kelingan bolalar bilan ishlashda art-terapevtik usullar qo‘llanilgan. Uning rivojlanishining boshida art-terapiya Z.Freydning psixoanalitik qarashlarini aks ettirdi. Junga unga ko‘ra mijozning badiiy faoliyatining yakuniy mahsuloti (xoh rasm, xoh haykaltaroshlik, installyatsiya bo‘lsin) uning ongsiz ruhiy jarayonlarini ifoda etadi. 1960 yilda Amerikada Art Therapy Assotsiatsiyasi tashkil etildi.

Art-terapiyaning vazifalariga quyidagilar kiradi:

Diagnostika. Ijodkorlik yordamida mijozning asosiy muammolari nimadan iboratligini, qaysi sohada u bilan yuz beradigan narsaga ko‘proq e‘tibor berish kerakligini aniqlash mumkin.

Tuzatish. Art-terapiya yordamida siz odamga o‘z xatti-harakatlarini yanada konstruktiv tarzda o‘zgartirishga, qo‘rquv, xavotirlardan xalos bo‘lishga, e‘tiqodlarni cheklashga, fobiyalarga yordam bera olasiz.

Rivojlanish. Art-terapiyaning asosiy funksiyalaridan biri insonning kuchli va zaif tomonlarini va ularning rivojlanishini aniqlashdir.

Estetik ehtiyojlarni qondirish. Art-terapevtik jarayon davomida haqiqiy ijodkorlik boshlanadi. Mijozlar rasmlar, musiqa, she‘rlar va hatto kitoblarni yaratadilar. Qizig‘i shundaki, bu ko‘pincha o‘zini to‘liq "dunyoviy" deb hisoblaganlar bilan, ijodkorlik va ilhomdan uzoq bo‘lgan hollarda yuz beradi

Psixoterapiya va albatta, art terapiya yordamida siz psixologik travma, qiyin tajribalar bilan ishlashingiz mumkin.

Deyarli har bir psixolog bemorni davolashning biron bir bosqichida art-terapiya kabi usulga murojaat qilish zarurligini his qiladi. Ushbu texnikaning turlari va usullari davolash

rejimini sezilarli darajada diversifikatsiya qilishi, bemorning farovonligini yaxshilashi va unga chuqur mojarolarni hal qilishda yordam berishi mumkin. Ushbu tuzatish sxemalaridan foydalangan holda, shifokor bir nechta maqsadlarga ega. San'at darslari odamga salbiy his-tuyg'ularni, shu jumladan tajovuzni va ijtimoiy maqbul shaklda ozod qilish imkonini beradi. Masalan, haykallar yoki chizmalar ustida ishlash stressni engillashtirish va almashtirishga imkon beradi. San'at-og'zaki bo'lmagan muloqot qilish imkonini beradi. Ba'zan odam ichki nizolarni vizual tasvirlar yordamida, so'zlarni ishlatmasdan, nima yuz berayotganini to'g'ri tasvirlashga harakat qilmasdan tushunishi va ifodalashi osonroq bo'ladi. Psixologiyada san'at ob'ektini yaratish jarayonini o'z ichiga olgan art terapiya turlari shifokorga ko'plab qiziqarli materiallarni olish imkoniyatini beradi, bu esa keyinchalik izohlash va tashxis qo'yish uchun ishlatilishi mumkin. Birgalikda san'at darslari sizga bemor va uning terapevti o'rtasida tezkor aloqa o'rnatishga, kerakli ishonch darajasiga erishishga, xijolatni engishga va mashg'ulotlar uchun qulay sharoit yaratishga imkon beradi.

Art-terapiya odamni bostirishga odatlangan his-tuyg'ular va fikrlarni ishlab chiqishga imkon beradi. Ba'zida bu bemor uchun o'z his-tuyg'ularini ifoda etishning yagona usuli. San'at darslari o'zini tuta bilish va o'zini tarbiyalash tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi.

Afzalligi shundaki, maktabgacha yoshdagi va boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun deyarli barcha turdagi art-terapiya katta imkoniyatlar ochadi.

Zamonaviy amaliyotda art-terapiyaning qaysi turlari qo'llaniladi, degan savolga javob berishdan oldin, qanday natijalarga erishish mumkinligi bilan tanishib chiqishingiz kerak. Aslida, san'at bilan davolash, uning soddaligiga qaramay, shunchaki ajoyib effekt beradi. Art-terapiya odamga his-tuyg'ularni ifoda etish, stimullarga nisbatan reaksiyalarni, ayniqsa tajovuzkorlik haqida ko'proq gapirishga imkon beradi. Agar biz tabiat tomonidan berkitilgan bemorlar haqida gapiradigan bo'lsak, unda bu yondashuv ularga dam olish, ijtimoiy ma'qullash, muloqot qilishni o'rganish va ochilish imkoniyatini beradi. Bunday davolash bemor bilan og'zaki bo'lmagan aloqa qilish imkoniyatini beradi. Bu juda muhimdir, chunki u kommunikativ to'siqni engib o'tishga, odamning psixologik himoyasiga kirishga va ishonchli muhit yaratishga yordam beradi. Art-terapiya bemorga shaxsiy o'sish nuqtai nazaridan imkon beradi.

Darhaqiqat, ijod jarayonida hayolot rivojlanadi, turli xil badiiy qobiliyatlar namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, xuddi shu rasm yoki modellashtirish konsentratsiyani,

qat'iyatlilikni, o'zini-o'zi tarbiyalashni talab qiladi va bu fazilatlar kundalik hayotda juda foydali.

-Ijodiy jarayon bemorlarga o'z his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini anglashga yordam beradi, boshqa tomondan esa hayotga qarashga yordam beradi.

-San'at darslari turli xil psixologik va hissiy jarohatlarga dosh bera oladi.

-Mashg'ulotlar san'at ob'ektlarini yaratish yoki o'rganish jarayonini o'z ichiga olganligi sababli, biz o'z-o'zini hurmat qilishni oshirish haqida gapirishimiz mumkin. Albatta, tayyor rasm yoki haykaltaroshlik, musiqa, fotografiya haqida qo'shimcha bilimlar odamni iste'dodli va ma'lumotli his qilishga yordam beradi.

Bolalar bilan ishlashda art-terapiya kabi sohalar asosan qum terapiyasi, ertak terapiyasi, izoterapiya (rasm terapiyasi, tasviriy san'at) qo'llaniladi. Ushbu usullarning elementlari ko'pincha o'z ishlarida bolalar bog'chasidagi tarbiyachilar va psixologlar, rivojlanayotgan markazlar o'qituvchilari, nutq terapevtlari va tuzatish o'qituvchilari tomonidan qo'llaniladi.

Art-terapiyada ko'plab yo'nalishlar mavjud. Bundan tashqari, yangilari hali ham paydo bo'lmoqda. Asosiy yo'nalishlar qatoriga quyidagilar kiradi:

Izoterapiya-rasm, tasviriy san'at yordamida davolash. mijozlarga cho'tkalar va bo'yoqlardan, qalamlardan, ba'zan esa-hislar uchun qalamlar, qalamlar, qalamlardan foydalanish taklif etiladi. Bugungi kunda ushbu uslub eng mashhurlaridan biridir. Rasm chizish kishiga chuqur mojarolarni engish, g'azab, tajovuz va umidsizlikni tashlash imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, bemor ish oxirida qoniqishni his qiladi. Inson tomonidan yaratilgan rasmlar yoki boshqa san'at asarlari ijtimoiy maqbullikni olishga, o'ziga bo'lgan hurmatni oshirishga va izolyasiya va murakkablikni engishga yordam beradi.

Mandaloterapiya-mandaladan foydalangan holda davolash. Mijozga mandala yaratish taklif etiladi-uni chizish, rangli iplardan to'qish, qum yordamida katta hajmli buyumlar yaratish topshirig'i beriladi.

Musiqa terapiyasi-Art-terapiya yo'nalishi, bu musiqa yordamida davolashni nazarda tutadi. Shunday qilib, odamga tayyor musiqa tinglash, uni ijro etish yoki o'z ritmlarini yaratish taklif qilinishi mumkin. Musiqa turli xil terapevtik effektlarni keltirib chiqarishi sir emas. Bu yoki boshqa tovushlar insonning asab tizimiga bevosita ta'sir qiladi, ma'lum fiziologik reaksiyalarni, shuningdek, hissiyotlarni keltirib chiqaradi. Masalan, bitta musiqiy kompozitsiya yurak urish va nafas olishni tezlashtiradi, quvnoq

kayfiyatni yaratadi, boshqasi esa odamga to'liq dam olishga yordam beradi.

Ertak terapiyasi- ertak, afsonalar va afsonalarda metafora yordamida davolash. Mijozga tayyor ertakni o'qish va tahlil qilish, uning bir qismini qayta yozish yoki so'rov bo'yicha o'z ertakini yozish taklif etiladi.

To'qimalar bilan davolash - to'qimalar bilan terapevtik ish. Bunday holda, odam turli xil to'qimalardan foydalangan holda kompozitsiyalar yaratadi.

Biblioterapiya- o'qishning shifobaxsh ta'siri yoki matn bilan ishlashning boshqa shakli. Bu erda bir kishi tanish va notanish matnlarni o'qiydi, o'zi uchun muhim bo'lgan so'zlarni tanlaydi, shu so'zlardan xabarlar yozadi va hokazo.

Qo'g'irchoq terapiyasi- turli xil qo'g'irchoqlar bilan davolash. Mijoz turli xil materiallardan o'z qo'g'irchoqlarini yasashga taklif qilinadi.

Kollaj-kollajlarni yaratish orqali davolash. Qog'oz, kesilgan rasmlar kerakli xaritaga aylanadi;

Fototerapiya-insonning rivojlanishi va shaxsan o'sishi uchun fotografiyaning terapevtik imkoniyatlaridan foydalangan holda davolash. Bu fotosuratlar, do'stlar va begonalar bilan ishlashni anglatadi;

Testoplastika- plastik materiallar bilan ishlov berish: tuzlangan xamir, loy, plastilin.

O'yinterapiyasi kattalar uchun ham mos keladi. Masalan, o'yin davomida bemor hayotdagi biron bir manzarani ishlab chiqishi va xatti-harakatlarini tartibga solishi mumkin. Aytgancha, bunday mashg'ulotlarga ko'pincha bolalar ota-onalari bilan birga kelishadi - birgalikdagi o'yin bolalar va kattalarga yaqinlashishga, o'zlarini va bir-birlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, art-terapiya-bu insonga xizmat ko'rsatish kasbi bo'lib, unda badiiy materiallar, ijodiy jarayon va yakuniy san'at mahsuloti terapevtik o'zaro ta'sir uchun vositadir. Qaysi art-terapiya modeli qo'llanilishidan qat'i nazar, bemorlar yoki mijozlar badiiy materiallar bilan o'zaro aloqada bo'lganda va ushbu materiallardan maqsadli foydalanish jarayonida o'zlari haqida biror narsa o'rganganda, shaxsiy xabardorlik va o'sish sodir bo'ladi. har bir inson o'zini ifoda etishiga ehtiyoj sezadi, va biron bir narsani yaratib, u o'zini go'yo o'zini-o'zi uyg'unligini topganday his qiladi. Voyaga etgan odam o'zini ifoda etish to'g'risida qaror qabul qilishi qiyin va u birinchi qadamni qo'ygan va terapiya to'g'risida qaror qilganida qo'llab-quvvatlanishi

kerak. Terapevtning vazifasi - odam o'z muammolarining ma'nosini tushunishi va ulardan chiqish yo'lini topishi, muammoga yangicha qarashi mumkin bo'lgan vaziyatni yaratishdir.

Foydalangan adabiyotlar

1. Alieva E.G. Ijodiy iste'dod va uni rivojlantirish shartlari // Ta'lim faoliyatini psixologik tahlil qilish M.: IP RAS, 1991 yil
2. Altshuller G.S. Ijod aniq fan sifatida: Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi M: Sov. radio, 1979 - 184 b.
3. Baryshnikova E.J1. Ijodkor bolalarning hissiy holatlarining xususiyatlari: t.f.n. psixolog. Fanlar: 19.00.07. M., 2000.-340 b
4. Zakirova L.M. O'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi davrida shaxsning intellektual faoliyatining ijodiy tarkibiy qismlarini rivojlantirish: Diss. Ph.D. psixolog. Fanlar: 19.00.01.-Qozon.: 2001.158 b.
5. Zaretskiy V.K., Xolmlgorova A.B. Ijodiy muammolarni hal qilishni semantik tartibga solish // Ijod psixologiyasidagi muammolarni o'rganish. -M.; Fan, 1983.-P. 62-101.
6. Zinkevich-Evstigneeva T.D., Grabenko T.M. Ijodiy terapiya bo'yicha seminar. Sankt-Peterburg, "Rech", 2002 yil.
7. Bolalar va o'smirlar bilan psixologik o'yinlar bo'yicha seminar / Azarova T.V., Barchuk O.I., Beglova T.V., Bityanova M.R., Koroleva E.G., Pyatkova O.M. Sankt-Peterburg: Pyotr, 2003 yil

LINGUODIDACTIC ISSUES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM

Safarova Dildora

the teacher of JSPU

Abdulazizova Ruxshona Saidakabar qizi

EMAIL: abdulazizovaruxshona04@gmail.com

Pirimqulova Munis Ro‘zimurod qizi

EMAIL: pirimqulovamunis77@gmail.com

Annotation: This article explores the linguodidactic aspects of foreign language teaching within the continuing education system. It highlights the importance of adaptive teaching methods, learner-centered approaches, and the integration of modern technologies to address the diverse needs of adult learners. The discussion focuses on the theoretical foundations of linguodidactics, challenges in curriculum development, and the significance of lifelong learning in a globalized world. Special attention is given to methods that enhance motivation, intercultural competence, and communicative skills in non-traditional learning environments.

Keywords: Linguodidactics, foreign language teaching, continuing education, lifelong learning, communicative competence, adult learners, language curriculum, educational innovation.

In the context of continuing education, foreign language teaching requires a unique set of linguodidactic strategies that accommodate the specific needs of adult learners. Unlike traditional education systems, continuing education often serves a diverse group of students, including working professionals, retirees, and individuals seeking personal or career development. This diversity necessitates a flexible, adaptive, and learner-centered approach.

The Role of Linguodidactics: Linguodidactics, as a branch of pedagogy, focuses on the scientific principles of language instruction. In the realm of continuing education, it emphasizes the importance of aligning teaching methods with adult learning psychology. Adults bring prior knowledge, experience, and defined goals to the learning process, which must be considered in curriculum design. Effective foreign language instruction in this context relies on problem-solving tasks, contextual learning, and real-life communication scenarios.

Methodological Approaches: Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), and the use of blended learning models are particularly effective in adult education. These methods prioritize meaningful communication and practical language use over rote memorization. Teachers act as facilitators, guiding learners through activities that simulate real-life interactions—such as job interviews, negotiations, or travel situations.

Challenges and Solutions: One of the key challenges in continuing education is maintaining learner motivation over time. To address this, programs must incorporate relevant and engaging content, goal-oriented instruction, and continuous feedback. Another challenge is time constraints; many adult learners juggle education with work and family responsibilities. Hence, modular courses, online learning opportunities, and self-paced materials are crucial components of modern linguodidactic design.

The Importance of Technology: Digital tools play an essential role in enhancing language learning. Interactive apps, virtual classrooms, and online collaboration platforms provide learners with greater access to language practice and exposure. They also facilitate autonomous learning, which is vital for adults who may not have regular classroom access.

Intercultural Competence and Lifelong Learning: Foreign language education in continuing education also aims to build intercultural awareness and global communication skills. By promoting exposure to different cultures, learners develop empathy and adaptability—traits that are essential in multicultural workplaces and societies. Lifelong language learning fosters personal growth, cognitive flexibility, and career advancement, making it a fundamental component of modern education systems.

The linguodidactic approach to foreign language teaching in the continuing education system plays a critical role in meeting the diverse needs of adult learners. By

focusing on communicative competence, practical application, and learner autonomy, educators can create dynamic and effective learning environments. The integration of modern technologies, flexible methodologies, and culturally responsive content further enhances the quality and accessibility of instruction. As global communication becomes increasingly essential, the demand for lifelong language learning continues to grow. Therefore, the continuing education system must remain adaptive, inclusive, and innovative. A well-designed linguodidactic framework not only supports language acquisition but also promotes personal development, career advancement, and intercultural understanding—key pillars of success in the 21st century.

References:

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
2. Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2010). *Language Curriculum Design*. Routledge.
3. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching* (5th ed.). Pearson Education.
4. Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching* (5th ed.). Pearson Longman.
5. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.
6. Ushakov, D. N. (2019). *Lingvodidaktika: Uchebnik dlya studentov pedagogicheskikh vuzov*. Moscow: Akademiya.
7. Galskova, N. D., & Gez, N. I. (2006). *Teoriya obucheniya inostrannym yazykam: Lingvodidaktika i metodika*. Moscow: Akademiya.
8. Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
9. Littlewood, W. (2004). *Foreign and Second Language Learning: Language Acquisition Research and its Implications for the Classroom*. Cambridge University Press.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

10. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

POST-PANDEMIYA DAVRIDA TURIZM

Ashurova Muhsina Sherali qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada post-pandemiya davrida turizm sohasi duch kelgan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari yoritilgan. Maqolada pandemiyadan keyingi global va mahalliy tendensiyalar, sayohat madaniyatidagi o‘zgarishlar, xavfsizlik va raqamlashtirishning ortib borayotgan ahamiyati tahlil qilinadi. O‘zbekiston misolida ichki turizmning rivojlanishi, ekologik va sog‘lomlashtirish turizmining istiqbollari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotda statistik va kognitiv yondashuvlar uyg‘unlashtirilgan bo‘lib, turizmning zamonaviy bosqichiga xos jihatlar chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Post-pandemiya, turizm, ichki turizm, ekologik turizm, sog‘lomlashtirish turizmi, raqamlashtirish, xavfsizlik, sayohat madaniyati, barqaror rivojlanish, kognitiv yondashuv, turizm tendensiyalari, O‘zbekiston, turizm siyosati, pandemiya ta’siri.

Abstract

This article explores the challenges faced by the tourism industry in the post-pandemic era and highlights strategies for recovery and adaptation. It analyzes global and local trends, shifts in travel behavior, and the growing importance of safety and digitalization. Using Uzbekistan as a case study, the paper examines the development of domestic tourism and the prospects of ecological and wellness tourism. The research integrates statistical and cognitive approaches, offering an in-depth analysis of the key features characterizing modern tourism in the post-pandemic context.

Key words: Post-pandemic, tourism, domestic tourism, ecological tourism, wellness tourism, digitalization, safety, travel culture, sustainable development, cognitive approach, tourism trends, Uzbekistan, tourism policy, pandemic impact.

KIRISH

Koronavirus pandemiyasi global turizm sanoatiga mislsiz ta'sir ko'rsatdi. 2020-yilda dunyo bo'ylab millionlab sayohatlar bekor qilindi, chegaralar yopildi, mehmonxonalar, aeroportlar va diqqatga sazovor joylar faoliyatini to'xtatdi. Shu tariqa, xalqaro turizm tarixidagi eng og'ir inqiroz davrini boshdan kechirdi. Ammo insoniyat o'z tajribasi, moslashuvchanligi va yangilikka intilishi bilan bu muammolarni yengib o'tishga kirishdi. Post-pandemiya davri aynan shunday jarayon — o'zgarishlar, yangilanish va imkoniyatlar davridir. Ushbu maqolada biz pandemiyadan keyingi turizmning holati, undagi yangi yo'nalishlar va O'zbekiston misolida mavjud imkoniyatlarni ko'rib chiqamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Post-pandemiya davrida turizm sohasi bo'yicha ko'plab xalqaro va mahalliy tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu adabiyotlar tahlili sohaga oid asosiy ilmiy qarashlar va empirik natijalarni umumlashtirishga qaratilgan. Xalqaro miqyosda Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) tomonidan e'lon qilingan hisobotlar (2020–2023) pandemiyaning turizmga ta'siri, turizm oqimlarining kamayishi va sohaning tiklanish strategiyalarini tahlil qilgan. Bu hisobotlar asosida, turizmning barqarorlik, ekologik muvozanat va raqamlashtirish yo'nalishlariga yo'nalgani aniqlangan. Mahalliy miqyosda esa O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, shuningdek, Markaziy Osiyo mintaqasida olib borilgan tadqiqotlarda ichki turizmning ahamiyati, ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri va mehmonxona infratuzilmasining rivojlanishi keng yoritilgan. Masalan, 2022–2023-yillardagi O'zbekistonga kelgan sayyohlar sonining tiklanishi va sayyohlar profilidagi o'zgarishlar mahalliy olimlar tomonidan batafsil tahlil qilingan (Karimova, 2023; Tursunov, 2022). Ayni paytda ilmiy maqolalarda turizmning kognitiv-emotsional jihatlari, sog'liqni saqlash bilan bog'liq xavotirlar sababli tanlovdagi o'zgarishlar (Maslow nazariyasi asosida) ham ko'rib chiqilmoqda. Shu bilan birga,

turizmda "yashil iqtisodiyot", "aqlli sayohatlar" va "virtual turizm" kabi tushunchalarning ahamiyati ortmoqda.

Turizmning yangi yo‘nalishlari

Pandemiyadan keyin sayohatchilarning xatti-harakatlari tubdan o‘zgardi. Endi sayyohlar salomatlik, xavfsizlik, xususiylik va ekologik tozalikka katta e‘tibor qaratmoqda. Shu sababli quyidagi tendensiyalar sezilarli darajada kuchaydi:

1. **Ichki turizmning o‘sishi.** Chegaralarning vaqtincha yopilishi va xalqaro sayohatlarga nisbatan cheklovlar ichki turizmga talabni oshirdi. Odamlar o‘z mamlakatining go‘zal maskanlarini qaytadan kashf eta boshladilar.
2. **Ekoturizm va tajriba asosidagi sayohatlar.** Tabiyatga yaqin bo‘lish, ekologik toza hududlarda dam olish, mahalliy urf-odatlar bilan tanishish pandemiyadan keyingi asosiy qadriyatlardan biriga aylandi.
3. **Raqamli turizm (virtual sayohatlar).** Texnologiyalar turizmga ham kirib keldi — 3D ekskursiyalar, AR/VR vositalar orqali diqqatga sazovor joylarni virtual tomosha qilish imkoniyati ko‘paydi.
4. **Sog‘lomlashtiruvchi va “wellness” turizm.** Salomatlik muhim qadriyatga aylangach, sanatoriylar, SPA markazlari va yoga retreat-larga bo‘lgan talab oshdi.

O‘zbekiston turizmida post-pandemiya yondashuvlari

O‘zbekiston ham pandemiyadan katta saboqlar oldi va turizm sohasini tiklash yo‘lida faol harakatga tushdi. So‘nggi yillarda quyidagi yutuqlarni qayd etish mumkin:

- **2022-yil yakunlariga ko‘ra,** O‘zbekistonga tashrif buyurgan chet ellik turistlar soni 5,2 million kishini tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich 2021-yilga nisbatan ikki baravar ko‘pdir.
- **Ichki turizm**da esa yil davomida 10 milliondan ortiq mahalliy sayyohlar harakatlanib, tarixiy va tabiiy obidalarni ziyorat qilishdi.
- **“Ipak yo‘li” turizm loyihalari,** qadimiy shaharlarda (Samarqand, Buxoro, Xiva) yangi mehmonxonalar, aeroportlar va madaniy markazlarning ochilishi bilan boyitildi.

- **Vizasiz rejim va soddalashtirilgan kirish tartiblari** 90 dan ortiq davlat fuqarolari uchun amal qilmoqda, bu esa turizm oqimini oshirishda muhim omil bo'ldi.

Raqamlashtirish va zamonaviy yondashuvlar

Pandemiya texnologiyalarning ahamiyatini yana bir bor ko'rsatdi. O'zbekistonda quyidagi raqamli yondashuvlar joriy qilinmoqda:

- **E-tourism platformalari** orqali sayohatlar oldindan rejalashtirilmoqda, mehmonxonalar bron qilinmoqda va gid xizmatlari onlayn buyurtma qilinmoqda.
- **QR-kodli axborot tizimlari** diqqatga sazovor joylar haqida ko'proq ma'lumot olishni osonlashtirdi.
- **"Smart city" loyihalari** turistik shaharlarda axborot texnologiyalarini sayyohlar uchun qulaylik yaratish maqsadida keng joriy qilmoqda.

Kutilayotgan natijalar va istiqbollar

Kelgusi yillarda O'zbekiston turizmida quyidagi natijalar kutilmoqda:

- 2025-yilga kelib O'zbekistonga tashrif buyuradigan chet ellik sayyohlar sonini 10 millionga yetkazish;
- Turizm sohasi orqali YIM (YAIM)ga qo'shiladigan ulushni 5 foizgacha oshirish;
- Yangi ish o'rinlari yaratish va xizmat ko'rsatish sohasida mahalliy aholini jalb qilish.

Koronavirus pandemiyasi global turizm industriyasiga misli ko'rilmagan zarbani berdi. Deyarli barcha davlatlar chegaralarni yopdi, xalqaro parvozlar to'xtatildi, turistik obyektlar, mehmonxonalar, gidlar va boshqa ko'plab soha vakillari inqiroz holatiga tushib qoldi. Dunyodagi millionlab sayohatlar bekor qilindi, turizm sohasi chuqur iqtisodiy va ijtimoiy muammolarga yuz tutdi. Ammo har qanday inqiroz – bu faqat yo'qotish emas, balki yangilanish va qayta tiklanish uchun imkoniyat hamdir. Pandemiyadan keyingi davrda turizm o'zining yangi bosqichiga kirdi: xavfsizlik, sog'liqni saqlash, ekologik tozalik va raqamlashtirish asosiy ustuvor yo'nalishlarga aylandi.

Post-pandemiya davrida odamlarning sayohatga bo'lgan yondashuvi sezilarli darajada o'zgardi. Endi ko'pchilik xavfsiz, odamsiz va tabiatga yaqin joylarda hordiq chiqarishni afzal ko'rmoqda. Shu bilan birga, mahalliy turizm, ya'ni ichki sayohatlar soni keskin oshdi. Odamlar o'z mamlakatidagi diqqatga sazovor joylarni, tarixiy obidalarni, tabiiy manzaralarni qayta kashf etishga kirishdi. Bu esa turizmning markazlashuviga emas, balki hududiy diversifikatsiyasiga yo'l ochdi. Sayohatlar orqali sog'lomlashtirish, stressdan xalos bo'lish, o'zini anglash, madaniy meros bilan yaqinroq tanishish singari maqsadlar avvalgidan-da dolzarb bo'lib qoldi.

Texnologiyalarning tezkor rivojlanishi ham turizmda muhim o'rin egalladi. Virtual turizm, onlayn gidlik xizmatlari, raqamli xaritalar, QR-kodli axborot tizimlari va "aqli turizm" (smart tourism) tushunchasi hayotimizga kiribkeldi. Bu esa turizmni nafaqat xavfsiz, balki zamonaviy va interaktiv qilmoqda. Shu jihatdan, post-pandemiya turizmini raqamlashtirishsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

O'zbekiston ham ushbu global tendensiyalar doirasida o'z yo'lini belgilab oldi. So'nggi yillarda mamlakatda turizmni rivojlantirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, viza rejimi soddalashtirildi, ko'plab xorijiy davlatlar fuqarolari uchun vizasiz kirish tartibi joriy qilindi. Turizm infratuzilmasi kengaytirildi, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarda zamonaviy mehmonxonalar, aeroportlar, madaniy markazlar ochildi. Ichki turizm ham faollashdi: viloyatlararo sayohatlar, festivallar, ekskursiyalar orqali mahalliy aholi o'rtasida turizm madaniyati shakllana boshladi.

Bundan tashqari, O'zbekistonda sog'lomlashtirish turizmi, ekologik yo'nalishdagi sayohatlar, ziyorat turizmi va ekstremal sport turlari ham rivojlanmoqda. Bu esa nafaqat iqtisodiy foyda, balki mahalliy aholining bandligini ta'minlash, hududiy infratuzilmani yaxshilash, milliy madaniyatni targ'ib qilishga xizmat qilmoqda. Raqamli platformalar orqali sayohatni rejalashtirish, mehmonxonani band qilish, gid xizmatlarini onlayn olish imkoniyatlari yildan yilga ortib bormoqda. Bu esa turizmni samaraliroq va qulayroq tizimga aylantirmoqda.

Pandemiyadan keyingi davrda turizmni rivojlantirish, uni zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirish va barqaror iqtisodiy sektorga aylantirish har qanday davlat uchun dolzarb vazifadir. O'zbekiston ushbu yo'lda faol harakat qilmoqda va sayyohlar uchun nafaqat

tarixiy obidalarga, balki mehmondo‘stlik, osoyishtalik va o‘ziga xos milliy urf-odatlariga boy yo‘nalish sifatida namoyon bo‘lmoqda. Yaqin yillarda mamlakatda turizm sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini kuchaytirish rejalashtirilgan. Post-pandemiya davrida turizm endilikda faqat iqtisodiy faoliyat emas, balki inson salomatligi, madaniy aloqalar va ruhiy tiklanish vositasiga aylanmoqda.

NATIJALAR

Olib borilgan tadqiqotlar va adabiyotlar tahliliga asoslanib, post-pandemiya davrida turizm sohasida bir qator muhim natijalar va o‘zgarishlar aniqlangan. Avvalo, pandemiyadan keyingi davrda sayohatga bo‘lgan yondashuv sezilarli darajada o‘zgardi. Sayyohlar endilikda sog‘liq va xavfsizlik omillariga ko‘proq e‘tibor qaratmoqda. Bu esa turizm infratuzilmasida gigiyenik sharoitlar, tibbiy xizmatlar va raqamli yechimlarning ustuvorligini oshirdi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, pandemiya global turistik oqimlarning pasayishiga olib kelgan bo‘lsa-da, ichki turizmning tiklanishi ancha tez ro‘y berdi. Ayniqsa, O‘zbekiston misolida viloyatlararo sayohatlar sonining ortgani, mahalliy diqqatga sazovor joylarga bo‘lgan qiziqish kuchaygani kuzatildi. Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarda ichki va xorijiy sayyohlar soni bosqichma-bosqich ko‘paymoqda. Bunda davlat tomonidan turizmni qo‘llab-quvvatlash siyosati, vizasiz kirish rejimining kengaytirilishi, reklama va targ‘ibot kampaniyalari muhim rol o‘ynadi.

Tadqiqotlar raqamlashtirish jarayonlarining turizmga ijobiy ta‘sir ko‘rsatganini ham ko‘rsatmoqda. Masalan, mobil ilovalar, onlayn gid xizmatlari, virtual ekskursiyalar va QR-kodli axborot tizimlari sayohatni yanada qulay va xavfsiz qiladi. Bu esa pandemiyadan so‘ng paydo bo‘lgan ishonchsizlik muhitini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Tahlil

Ekoturizm va sog‘lomlashtirish turizmining rivojlanishi esa insonlar orasida salomatlik, tabiiy muhit va ruhiy farovonlikni qadrlash darajasining oshganini ko‘rsatadi.

Pandemiya insonlarni hayotga boshqacha nazar bilan qarashga undadi – bu esa sayohatning ham shakli, ham maqsadini o‘zgartirdi. Endi sayohat faqat ko‘ngilochar faoliyat emas, balki sog‘lom turmush tarzi va o‘zini anglash vositasi sifatida qaralmoqda. Shuningdek, so‘rovlar natijasida aniqlanishicha, ko‘pchilik sayyohlar pandemiyadan keyin kichik guruhlarda sayohat qilishni afzal ko‘radi, katta mehmonxonalardan ko‘ra, kichik oilaviy mehmonxonalar yoki eko-uylarni tanlamoqda. Bu esa mahalliy biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga olib kelmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, post-pandemiya davrida turizm yangi shakllarga, qadriyatlarga va texnologiyalarga asoslangan holda rivojlanmoqda. Bu esa turizmni faqat iqtisodiy sektor sifatida emas, balki ijtimoiy va madaniy taraqqiyot omili sifatida ham qayta talqin qilish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Xulosa o‘rnida

Post-pandemiya davrida turizm faqatgina iqtisodiy tiklanish vositasi emas, balki yangi dunyoqarash, sog‘lom turmush va madaniyatlararo muloqot vositasiga aylanmoqda. Bu davr har bir davlat, xususan, O‘zbekiston uchun o‘z turistik brendini mustahkamlash, yangi yondashuvlarni sinovdan o‘tkazish va dunyo xaritasida o‘z o‘rnini topish uchun noyob imkoniyatdir. Endi turizm – bu nafaqat sayohat, balki yangilanish, o‘zini anglash va global uyg‘unlik sari intilishdir.

Ushbu mavzu doirasida o‘rganilgan ilmiy va statistik adabiyotlar turizm sohasining pandemiyadan oldingi, pandemiya davridagi va post-pandemiya davridagi holatlarini solishtirish imkonini berdi. Xalqaro miqyosda Jahon Turizm Tashkilotining yillik hisobotlari, xususan 2020–2023-yillardagi statistik ma’lumotlar asosida sayyohlik oqimlaridagi keskin pasayish va bosqichma-bosqich tiklanish jarayonlari aniq ko‘rsatilgan. UNWTO hisobotlarida sog‘liqni saqlash standartlariga e’tibor ortganligi, ekologik turizmga qiziqishning kuchaygani va raqamli texnologiyalarning roli alohida ta’kidlanadi. Shuningdek, turizmga barqarorlik, yashil energiyadan foydalanish va mahalliy iqtisodiyot bilan integratsiyalashuv masalalari global ilmiy jurnallarda yoritilgan. O‘zbekiston misolida olib borilgan mahalliy tadqiqotlarda pandemiyadan keyingi ichki turizmning faollashuvi, yangi yo‘nalishlarning shakllanishi va hukumat tomonidan qabul qilingan strategik hujjatlar (masalan, Turizmni rivojlantirish

konsepsiyasi) asosida sohaga davlat qo‘llovi chuqur tahlil qilingan. Shu bilan birga, mahalliy olimlar tomonidan yuritilgan tadqiqotlarda sayyohlar psixologiyasi, xavfsizlik talablari va yangi turistik xatti-harakatlar ham o‘rganilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova, N. (2023). *O‘zbekiston turizmining post-pandemiya davridagi rivojlanishi*. Toshkent: Turizm va madaniyatni rivojlantirish markazi.
2. Maslow, A. H. (1943). *A theory of human motivation*. Psychological Review, 50(4), 370-396.
3. Tursunov, S. (2022). *Turizmda kognitiv yondashuvning o‘rni va ahamiyati*. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
4. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2020). *Impact of COVID-19 on tourism: A global overview*. Madrid: UNWTO.
5. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2021). *Tourism recovery trends: The road to recovery*. Madrid: UNWTO.
6. World Economic Forum. (2021). *The future of travel and tourism post-COVID*. Geneva: WEF.
7. World Health Organization (WHO). (2020). *COVID-19 and tourism: Managing the impacts*. Geneva: WHO.
8. Baimuradov, M. (2021). *Turizmining barqaror rivojlanishi va ekologik sayohatlar*. Toshkent: Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish instituti.
9. Ivanov, S. & Webster, C. (2021). *The future of tourism: Post-COVID trends and challenges*. Journal of Tourism Futures, 7(1), 56-72.
10. Smith, V. L. (2020). *Tourism and the cultural economy*. Annals of Tourism Research, 84, 103-110.

O'SMIRLAR PSIXOLOGIYASI: MUHIM O'ZGARISHLAR VA RIVOJLANISHLAR

Sobirova Lobar Raximovna

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

“Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada o’smir yoshdagi bolalar organizmida kevhadigan jarayonlar, xususiyatlar, ijtimoiy-psixologik o’zgarishlari va hamda ota-onalar uchun tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so’zlar: o’smirlik, o’spirinlik, psixologik, ijtimoiy, kognitiv rivojlanish, noverbal aloqa, ijtimoiy media, inqiroz, balog’at, kechinmalar, psixologik tuzilmalar

O’smirlik davri - bu muhim o'zgarishlar va rivojlanish davri. O’smirik yillari – ota-onalar uchun ham, bolalar uchun ham murakkab davr. Bu yoshda farzandllar ham o’z fikrini to’g’ri deb hisoblashadi. Ota-onalar ham kichkintoy deb hisoblab yurgan bolasining endi o’z fikrlari, o’z qarashlari, o’z qadriyatlarini bayon qilishlarini qabul qilishlari qiyin bo’ladi. O’tish davri yoki o’smirlik bu – bolaning katta insonga aylanishining uzoq va qiyin bosqichi. Jahon sog’liqni saqlash tashkiloti o’smirlarni 10 yoshdan 19 yoshgacha bo’lgan bolalar va yoshlar deb belgilaydi. Bu davrda inson nafaqat jismonan, balki psixologik jihatdan ham o’sadi.

O’spirinlik davri- bu shaxsning qaramlik darajasini shakllantirishi mumkin bo’lgan davr bo’lib, turli madaniy nuqtayi nazarlarga ko’ra turli yo’llar bilan belgilanishi mumkin. Shaxsiy tajriba insonning madaniy me’yorlari yoki urf odatlari bilan belgilanadi, yoshlarning qaramlik darajasi esa oilasiga hissiy va iqtisodiy jihatdan qanchalik tayanishini anglatadi. Bu davrda o’smirda turli psixologik o’zgarishlar bo’ladi.

O’smirlar rivojlanishining asosiy xususiyatlari

- Jismoniy Rivojlanish

O'smirlik davri - bu tez sur'atlar bilan jismoniy o'sish davri. Balandlik va vaznning keskin o'sishi kuzatiladi.

- Kognitiv Rivojlanish

O'smirlar abstrakt fikrlash, muammolarni hal qilish va mulohaza yuritish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

- Ijtimoiy-Emotsional Rivojlanish

Shaxsning o'z-o'zini anglashi, ijtimoiy munosabatlar va o'ziga xos qadriyatlar shakllanadi.

O'smirlik davrida shaxsning ijtimoiy-psixologik o'zgarishlari

1. Mustaqillikka intilish O'smirlar o'zlarining mustaqilligini va o'ziga xosligini namoyon qilishni istaydi.
2. O'ziga xos qadriyatlarni shakllantirish Ular o'zlarining qadriyatlari va e'tiqodlarini shakllantiradi, ularni oila va jamiyatdan farqlash mumkin.
3. Ijtimoiy aloqalar O'smirlar o'z tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarni muhim deb hisoblaydi va guruhlarga qo'shiladilar.

O'smirlik davrida o'z-o'zini anglashning o'zgarishi

1. Kimman ? Ular o'zlarini kim deb hisoblaydi? Qiziqishlar, qobiliyatlar va e'tiqodlarni aniqlash.
2. Nima? Ular nimaga qiziqishadi? O'ziga xos qiziqishlar, hobbi va martaba tanlovlari
3. Qayerda? Ular o'zlarini qayerga tegishli deb hisoblaydi? Jamiyatdagi o'rni va guruhlar.
4. Qanday? Ular qanday odam bo'lishni istaydi? Shaxsning qadriyatlari va maqsadlari.

O'smirlik davrida kommunikativ xususiyatlar, quyidagilar:

Til

O'smirlar o'zlarining tengdoshlari bilan muloqot qilish uchun o'ziga xos til va slenglardan foydalanadilar.

Ijtimoiy Media

Ular ijtimoiy media orqali muloqot qilish, g'oyalarni almashish va o'zlarini ifoda etish uchun keng imkoniyatlarga ega.

Noverbal Aloqa

O'smirlar his-tuyg'ularini ifoda etishda tanadagi imo-ishora va yuz ifodalari muhim rol o'ynaydi.

Psixolog L.S.Vigotskiy o'smir yoshi psixologiyasini,,psixik rivojlanishdagi inqiroz'' deb nomlagan. O'smirlik davridagi inqiroz-o'smir kechinmalari, uning strukturasi, mazmunining qat'iy o'zgarishi, buzilishidir. U 13 yoshni inqirozni sindiradigan nuqtasi deb atagan. Inqirozdan keying davrlar ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan subektiv yanada qiyinroq deb ataladigan yangi psixologik tuzilmalar shakllanadi.

Maktabda o'qitiladigan fanlar o'smir uchun taxminlarni yuzaga keltirish yoki tekshirish uchun sharoit bo'lib xizmat qiladi. J. Piajening ta'kidlashicha "Ijtimoiy hayot uch narsaning ta'siri –til, mazmun, qoidalar asosida shakllantiriladi. Bu borada o'zlashtirilgan ijtimoiy munosabatlar o'z-o'zidan tafakkurning yangi imkoniyatlarini yaratadi.

O'smir farzand tarbiya qilayotgan yoki bo'lajak ota-onalar uchun tavsiyalar:

- Bunday davrda o'smir bilan qanday muuloqot qilish kerak

Balog'at davrini hech kim chetlab o'tolmaydi. Farzandlaringiz ulg'aymoqda, sizdan uzoqlashmoqda va bu normal holat. O'smirning o'zini topishi va mustaqil bo'lishiga urunishlarini rag'batlantirib, uni asta sekin qo'yib yuborishga tayyor bo'ling.

- Bu yoshdagi o'zingizni eslang

Albatta, siz ham farishta bo'lmagansiz, siz ham ota-onangizni asablarini buzgansiz. Agar o'zingizni o'smirdek his qilsangiz, gormonlar va tengdoshlarining fikri bilan boshqariladigan bolangiz bilan gaplashish osonroq bo'ladi.

- Farzandlaringizning sevimli mashg'ulotlarini qo'llab quvvatlang

Agar farzandingiz o'zini qiziqtirgan narsa haqida siz bilan gaplashishga tayyor bo'lsa ajoyib. Bu shuni anglatadiki, gormonal bo'ronlarga qaramay, orangizdagi aloqa saqlanib qolgan. Bunday paytda uning tanlovi va samimiy qiziqishiga hurmat ko'rsatish kifoya.

- **Unga yangi tanasi bilan kelishishiga yordam bering**

O'smirlar uchun juda tez o'zgarib turadigan yangi tanasi bilan kurashish oson emas. Hech qachon uning tashqi ko'rinishini tanqid qilmang. Aksincha, unga o'zining yangi shaxsini qabul qilishiga va sevishiga yordam bering. Uning o'z-o'zini qadrlashini qo'llab-quvvatlang, boshqa odamlar bilan solishtirmang. Sportga rag'batlantiring, birga stadionga yoki sport zaliga olib boring.

- **Savollar va maslahatlar bilan bosim o'tkazmang**

O'smirlar ko'pincha haddan tashqari g'amxo'rlik, maslahatlar va so'roqlarga o'xshash suhbatlardan jahli chiqadi. Agar bola istaklarsiz javob bersa, taktikani o'zgartiring. Kamroq gapiring, ko'proq tinglang va unga gapirish imkoniyatini bering. U bilan kattalar kabi suhbat quring.

- **Xato qilishiga ruxsat bering**

Farzandingizni qattiq nazorat ostida ushlamang, uning uchun hamma narsani hal qilishni to'xtating. Siz maslahat berishingiz, noto'g'ri qadamning mumkin bo'lgan oqibatlari haqida gapirishingiz mumkin, lekin o'smirga muommoga duch kelishiga imkon bering. Aksariyat hollarda u bundan saboq oladi. Shunchaki uni: "Men senga aytgandim" degan jumla bilan boshlamang

- **Ko'proq quchoqlang**

O'smir qanchalik qaysar va asabiy bo'lib ko'rinmasin, u vaqti-vaqti bilan ota-onasining mehriga muhtoj. Bag'riga bosish-g'amxo'rlik va xavfsizlik belgisi. Muhimi, uni omma ko'z o'ngiga, tengdoshlari oldida erkalab, quchoqlamang.

- **Farzandingizni qanday bo'lsa shunday qabul qiling**

Aslida bu qoida nafaqat o'smir bilan, balki har qanday odam bilan muloqot qilish uchun qo'llaniladi. Farzandingizni o'z munosabatingiz va qarashlaringizga muvofiq qayta

yasashga urinmang. U qanday bo'lishidan qat'iy nazar mehr berish kerak bo'lgan alohida odam.

Xulosa va tavsiyalar

O'smirlik davri - bu o'zgarishlar va rivojlanish davri. O'smirlarga tushunish, qo'llab-quvvatlash va muvaffaqiyatli rivojlanish uchun zarur sharoitlarni yaratish muhimdir. Ushbu ma'lumotlar o'smirlarning muvaffaqiyatli kelajagini shakllantirishga yordam beradi. Ta'lim muassasalarida pedagoglar o'smirlarga ta'lim berishda quyidagilarga e'tibor berishlari muhim:

- o'smirning darsdagi faoliyati
- maktab jamoasiga munosabati
- tengdoshlar bilan hamfikrlilikning yo'lga qo'yilganligi
- o'quv jarayonidagi o'quvchilarning qiziqish va e'htiyojlariga e'tiborli bo'lishi
- mustaqil fikrlashlari uchun o'zlarini qiziqtirgan soha bo'yicha faoliyat olib borishlari uchun sharoit yaratilishiga e'tibor berilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya.- T.:TDPU, 2014 y.
2. Karimova V.M., Akramova F.A. "Psixologiya". 1-qism. Ma'ruzalar matni. -T.: TDIU, 2005. - 208 b.
3. E.G'oziev. Tafakkur psixologiyasi. Toshkent. "O'qituvchi". 1990.
4. Umumiy psixologiya. A.V.Petrovskiy tahriri ostida. "O'qituvchi", T., 1992.

AGROTURIZM VA UNING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Sayitmurodov Sevdiyor Akbar o`g`li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 701U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqola agroturizmning O'zbekistondagi rivojlanish imkoniyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada agroturizmning ta'rifi, uning iqtisodiy, ekologik va madaniy ahamiyati, shuningdek, ushbu turizmning qishloq joylarida qanday rivojlanishi mumkinligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda agroturizmning O'zbekistonning qishloq hududlarida yangi ish o'rinlarini yaratish, mahalliy iqtisodiyotni mustahkamlash va tabiiy resurslarni barqaror ravishda boshqarishga yordam berishi ko'rsatilgan. Maqola agroturizmni rivojlantirish uchun zarur infratuzilma, mahalliy aholi bilan ishlash, ekologik masalalarni hal qilish bo'yicha takliflar va strategiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Agroturizm, qishloq turizmi, iqtisodiy rivojlanish, ekologik barqarorlik, madaniy meros, tabiiy resurslar, qishloq xo'jaligi, turizm infratuzilmasi, mahalliy aholi, barqaror turizm, qishloq hududlari, turizm sohasida treninglar, ekologik izlar, sayohat turlari.

Abstract

This article is dedicated to exploring the development opportunities of agritourism in Uzbekistan. The paper discusses the definition of agritourism, its economic, ecological, and cultural significance, as well as how this type of tourism can develop in rural areas. The study demonstrates that agritourism can help create new job opportunities, strengthen the local economy, and manage natural resources sustainably in Uzbekistan's rural regions. The article presents recommendations and strategies for developing agritourism,

focusing on necessary infrastructure, working with local communities, and addressing ecological concerns.

Key words: Agritourism, rural tourism, economic development, ecological sustainability, cultural heritage, natural resources, agriculture, tourism infrastructure, local communities, sustainable tourism, rural areas, tourism training, ecological footprints, travel types.

KIRISH

Agroturizm, o'z navbatida, qishloq xo'jaligi va tabiatga asoslangan sayohat turi bo'lib, turizmning yangi va jadal rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biridir. Bu turizm turi faqatgina dam olish yoki turistik xizmatlar bilan cheklanib qolmasdan, balki sayohatchilarga qishloq hayoti bilan tanishish, qishloq mehnati jarayonlarida ishtirok etish, tabiiy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini taqdim etadi. Agroturizm nafaqat mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishga, balki an'anaviy qishloq madaniyatini saqlab qolishga ham yordam beradi. Agroturizm, asosan, qishloq joylarida joylashgan fermer xo'jaliklari, bog'lar, fermalar, yoki boshqa qishloq xo'jaligi faoliyatlari bilan bog'liq turizm faoliyatidir. Bu turizm turi odamlarni qishloq muhitiga olib borib, ularning tabiat, hayvonot dunyosi, qishloq mehnati va mehnat madaniyati bilan tanishishini ta'minlaydi.

Agroturizm, asosan, qishloq joylarida joylashgan fermer xo'jaliklari, bog'lar, fermalar, yoki boshqa qishloq xo'jaligi faoliyatlari bilan bog'liq turizm faoliyatidir. Bu turizm turi odamlarni qishloq muhitiga olib borib, ularning tabiat, hayvonot dunyosi, qishloq mehnati va mehnat madaniyati bilan tanishishini ta'minlaydi. Agroturizm faoliyati qishloq mehnatiga jalb qilish, tabiiy landshaftlar bilan aloqani o'z ichiga oladi. Sayohatchilar qishloq ishlariga, masalan, ekin ekish, hosil yig'ish, hayvon boqish kabi faoliyatlarga jalb qilinadi. Bu ularga qishloq hayoti bilan bevosita tanishish imkonini beradi.

Agroturizm o'zining asosiy xususiyatlaridan biri sifatida tabiiy landshaftlar bilan aloqani o'z ichiga oladi. Sayohatchilar toza havoda yurish, dam olish va tabiatning go'zalligini kashf etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Agroturizm orqali sayohatchilar mahalliy xalqning madaniyati, urf-odatlarini, an'anaviy ovqatlarini bilan tanishishadi.

Sayohatchilar o'zlarining kundalik hayotlaridan uzoqda, tabiiy va tinch muhitda dam olish imkonini beradi. Bu sayohat turi stressni kamaytirish va salomatlikni yaxshilash uchun ham foydalidir. Agroturizm nafaqat sayohatchilar uchun qiziqarli tajriba bo'lishi bilan birga, mahalliy jamoalar va iqtisodiyot uchun ham bir qator foydalar keltiradi. Birinchidan, agroturizm qishloq joylarida yangi ish o'rinlarini yaratadi, bu esa ishsizlikni kamaytiradi. Sayohatchilar qishloq mahsulotlarini xarid qilishlari, fermerlar va mahalliy ishlab chiqaruvchilarga qo'shimcha daromad keltiradi. Bu jarayon nafaqat iqtisodiyotni jonlantiradi, balki qishloqdagi yangi turizm xizmatlari va infratuzilmasini rivojlantiradi. Ikkinchidan, agroturizm tabiiy resurslarni samarali va barqaror foydalanishga yordam beradi. Qishloq xo'jaligi faoliyatlari va tabiatni o'zaro uyg'unlashtirish orqali ekosistemalarni saqlash mumkin. Agroturizm shuningdek, qishloq hayoti va tabiatning o'zaro aloqasini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Bu orqali tabiatni saqlash va ekologik muammolarni hal qilishga yordam berishi mumkin. Uchinchidan, agroturizm orqali an'anaviy qishloq hayotining elementlarini saqlab qolish va targ'ib qilish imkoniyati yuzaga keladi. Sayohatchilar qishloq xalqining madaniyatini o'rganishlari, milliy an'analarni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Mahalliy urf-odatlar, an'anaviy musiqalar va oshxonalar orqali sayohatchilar madaniy turizmni rivojlantirish imkoniga ega bo'ladilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Agroturizmga oid ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar so'nggi yillarda jadal ravishda kengayib bormoqda. Agroturizm, turizmning yangi shakli sifatida, nafaqat tabiatga, balki iqtisodiyot, madaniyat va ekologiya bilan ham chambarchas bog'liq bo'lib, ko'plab sohalarni o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, agroturizm haqida olib borilgan tadqiqotlar turli mamlakatlardagi qishloq rivojlanishi, iqtisodiy barqarorlik va madaniy merosni saqlashga qaratilgan tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Masalan, B. Krugman (2008) agroturizmni iqtisodiy rivojlanishning bir vositasi sifatida ko'rib, uning qishloq xo'jaligi sektorining rentabelligini oshirish va mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratishdagi ahamiyatini ta'kidlagan. T. Phelps (2010) esa, agroturizmning ekologik barqarorlikka bo'lgan ta'sirini o'rganib, bu turizm turi orqali qishloq muhitining saqlanishi va qayta tiklanishiga qanday yordam berishi mumkinligini ko'rsatgan. T. Jones va S. Brown (2012) agroturizmning madaniy va ijtimoiy tomonlarini, xususan, mahalliy an'analar va qishloq

hayotini tashviq qilishdagi rolini yoritib, bu turizmning madaniy irsni saqlashga yordam berishini ta'kidlagan. O'zbekiston kontekstida, agroturizmni rivojlantirishga oid adabiyotlar nisbatan cheklangan bo'lsa-da, ayrim ilmiy maqolalar va hisobotlar bu sohani rivojlantirishning muhimligini ko'rsatib, mavjud imkoniyatlarni tahlil qilmoqda. Shuningdek, O'zbekistonning qishloq xo'jaligi va tabiiy resurslari agroturizm uchun katta salohiyatga ega ekanligini ta'kidlovchi tadqiqotlar mavjud. F. Shukurov (2020) O'zbekistonning qishloq hududlarida agroturizmni rivojlantirishni targ'ib qilish uchun zarur infratuzilma va turistik yo'nalishlar yaratishning ahamiyatini ko'rsatgan. U agroturizmning turizm sanoatidagi o'rnini kengaytirish uchun qishloq xo'jaligini diversifikatsiya qilish, madaniy merosni saqlash va ekologik barqarorlikni ta'minlash zarurligini ta'kidlagan.

NATIJALAR

O'zbekistonning qishloq xo'jaligi va tabiiy resurslarining boyligi agroturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. O'zbekistonda tabiiy go'zalliklar, tog'li hududlar, cho'llar, daryo va ko'llar agroturizmni rivojlantirish uchun ideal joylardir. Bu joylar nafaqat turizmni, balki ekologik va madaniy turizmni ham qo'llab-quvvatlaydi. O'zbekistonning keng dalalari, bog'lari va poliz ekinlari agroturizmni rivojlantirish uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Sayohatchilar bunday joylarda fermerlar bilan ishlash va qishloq hayotini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi. O'zbekistonning an'anaviy qishloq hayoti, uning o'ziga xos madaniyati va urf-odatlari agroturizmni rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Mahalliy xalqning mehnat va turmush tarzi, an'anaviy hunarmandchilik, musiqa va raqslar turizmni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bunday sharoitda agroturizmni rivojlantirish, nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ekologik jihatdan ham foydali bo'ladi. Agroturizm orqali O'zbekistonda mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish, yangi turizm turlari va infratuzilma yaratish imkoniyatlari mavjud. Bunday turizmni rivojlantirish, mahalliy xalqni turizm sohasida treninglardan o'tkazish, qishloq infratuzilmasini mustahkamlash, yangi turistik yo'nalishlar yaratish kabi chora-tadbirlarni talab qiladi. Agroturizm, O'zbekistonning barcha hududlarida amalga oshiriladigan strategik rivojlanish dasturlarining bir qismi bo'lishi mumkin. Shunday qilib, agroturizm – bu sayohatchilarga tabiat va qishloq hayoti bilan tanishish imkonini beradigan, iqtisodiy va ekologik jihatdan foydali bo'lgan turizm yo'nalishidir. O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirish, mahalliy

iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga, ekologik resurslarning saqlanishiga va madaniyatning yangilanishiga olib kelishi mumkin. Bu turizm yo'nalishini yanada rivojlantirish uchun qishloq infratuzilmasini mustahkamlash, yangi turistik yo'nalishlar yaratish va mahalliy xalqni turizm sohasida treninglardan o'tkazish zarur. Tadqiqot jarayonida agroturizmning O'zbekistondagi holati va uning rivojlanish imkoniyatlari tahlil qilindi. Olingan natijalar quyidagi asosiy jihatlarda to'plandi:

1. **Qishloq joylarida agroturizm faoliyati:** Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda agroturizm faqatgina ayrim hududlarda cheklangan bo'lib, uning rivojlanishi uchun zarur infratuzilma hali to'liq shakllanmagan. Qishloq joylarida agroturizmga qiziqish bor, ammo ko'plab hududlarda turistlar uchun zarur xizmatlar, mehmonxonalar, transport va boshqa qulayliklar yo'q. Shu bilan birga, tadqiqot natijalariga ko'ra, qishloq xo'jaligi faoliyatiga jalb qiluvchi sayohat turlari, masalan, hosil yig'ish, hayvon boqish va fermerlik jarayonlarida ishtirok etish, sayohatchilarni jalb qilishda muvaffaqiyatli hisoblanadi.
2. **Iqtisodiy ta'sir:** So'rovlar va statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, agroturizm faoliyatining o'sishi qishloq joylarida yangi ish o'rinlari yaratadi va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Sayohatchilar tomonidan qishloq mahsulotlariga bo'lgan talabning ortishi, qishloq xo'jaligi va turizm sohalarini birlashtirish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, mahalliy aholi daromadlarini oshirish va ijtimoiy farovonlikni yaxshilashga yordam berishini ko'rsatmoqda.
3. **Madaniy va ekologik ta'sir:** Agroturizm mahalliy madaniyat va urf-odatlarini targ'ib qilishda katta rol o'ynaydi. Sayohatchilar, mahalliy an'analar, hunarmandchilik, oshpazlik va boshqa madaniy xususiyatlarni o'rganish orqali qishloq madaniyatini saqlashga hissa qo'shadi. Biroq, ekologik jihatdan agroturizmning barqaror rivojlanishi uchun, qishloq joylarida tabiiy resurslarni to'g'ri boshqarish va sayohatchilarning ekologik izlarini kamaytirish muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tabiiy resurslarning saqlanishi va ularning samarali foydalanilishi bo'yicha chora-tadbirlar zarur.
4. **Mahalliy aholi fikri:** Mahalliy aholi orasida agroturizmga bo'lgan qiziqish mavjud bo'lib, ular bu turizmning rivojlanishiga ijobiy qarashmoqda. Biroq, ko'plab aholi vakillari agroturizmni rivojlantirish uchun qishloq infratuzilmasining

yaxshilanishini, ayniqsa, yo'llar, mehmonxonalar va transport tizimini rivojlantirishni ta'kidlagan. Shuningdek, mahalliy aholi turizm sohasida treninglar va ta'lim olish imkoniyatlariga ega bo'lishni xohlaydi.

Agroturizm faoliyati quyidagi asosiy unsurlarga ega:

1. **Qishloq mehnati:** Sayohatchilar qishloq ishlariga, masalan, ekin ekish, hosil yig'ish, hayvon boqish kabi faoliyatlarga jalb qilinadi. Bu ularga qishloq hayoti bilan bevosita tanishish imkonini beradi.
2. **Tabiat bilan yaqin aloqalar:** Agroturizm o'zining asosiy xususiyatlaridan biri sifatida tabiiy landshaftlar bilan aloqani o'z ichiga oladi. Sayohatchilar toza havoda yurish, dam olish va tabiatning go'zalligini kashf etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
3. **Mahalliy madaniyat va an'analar:** Qishloq turizmi orqali sayohatchilar mahalliy xalqning madaniyati, urf-odatlarini, an'anaviy ovqatlari bilan tanishishadi.

Agroturizmning Foydalari

Agroturizm nafaqat sayohatchilar uchun qiziqarli tajriba bo'lishi bilan birga, mahalliy jamoalar va iqtisodiyot uchun ham bir qator foydalar keltiradi:

1. **Iqtisodiy rivojlanish:** Agroturizm qishloq joylarida yangi ish o'rinlarini yaratadi, bu esa ishsizlikni kamaytiradi. Sayohatchilar qishloq mahsulotlarini xarid qilishlari, fermerlar va mahalliy ishlab chiqaruvchilarga qo'shimcha daromad keltiradi.
2. **Tabiatni saqlash:** Agroturizm tabiiy resurslarni samarali va barqaror foydalanishga yordam beradi. Qishloq xo'jaligi faoliyatlari va tabiatni o'zaro uyg'unlashtirish orqali ekosistemalarni saqlash mumkin.
3. **Madaniyatni saqlash:** Agroturizm orqali an'anaviy qishloq hayotining elementlarini saqlab qolish va targ'ib qilish imkoniyati yuzaga keladi. Sayohatchilar qishloq xalqining madaniyatini o'rganishlari, milliy an'analarni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.
4. **Tashrif buyuruvchilar uchun yangi imkoniyatlar:** Agroturizm sayohatchilarga o'zlarining kundalik hayotlaridan uzoqda, tabiiy va tinch muhitda dam olish imkonini beradi. Bu sayohat turi stressni kamaytirish va salomatlikni yaxshilash uchun ham foydalidir.

O'zbekistonda Agroturizmning Rivojlanish Imkoniyatlari

O'zbekistonning qishloq xo'jaligi va tabiiy resurslarining boyligi agroturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. O'zbekistonda quyidagi omillar agroturizmni rivojlantirishga yordam beradi:

1. **Tabiiy go'zalliklar:** O'zbekistonning tog'li hududlari, cho'llari, daryo va ko'llari agroturizmni rivojlantirish uchun ideal joylardir. Bu joylar nafaqat turizmni, balki ekologik va madaniy turizmni ham qo'llab-quvvatlaydi.
2. **An'anaviy qishloq hayoti:** O'zbek qishloqlari o'zlarining o'ziga xos madaniyati va an'analari bilan mashhur. Mahalliy xalqning mehnat va turmush tarzi, an'anaviy hunarmandchilik, musiqa va raqslar turizmni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Fermer xo'jaliklari va bog'dorchilik: O'zbekistonning keng dalalari, bog'lari va poliz ekinlari agroturizmni rivojlantirish uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Sayohatchilar bunday joylarda fermerlar bilan ishlash va qishloq hayotini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Tahlil

O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirish imkoniyatlari juda katta. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu turizm turi nafaqat qishloq iqtisodiyoti uchun, balki ekologiya va madaniyatni saqlash uchun ham muhim ahamiyatga ega. Agroturizmni rivojlantirishda to'siqlar mavjud bo'lsa-da, ularning barchasi hal etilishi mumkin.

Birinchidan, infratuzilmaning etishmasligi agroturizmning rivojlanishiga eng katta to'siq bo'lmoqda. Yo'llar, mehmonxonalar, transport tizimi va boshqa infratuzilma elementlari qishloq joylarida rivojlantirilishi kerak. Sayohatchilar uchun qulay sharoitlar yaratish va xizmatlarni kengaytirish, ularni qishloq joylarida uzoq muddat qolishga rag'batlantiradi.

Ikkinchidan, agroturizmni rivojlantirish uchun mahalliy aholi bilan yaqindan ishlash kerak. Aholi turizm faoliyatining iqtisodiy foydasini anglab yetgan, ammo ko'plab kishilar turizm sohasida tajriba va malakaga ega emas. Shuning uchun, treninglar va ta'lim

berish, mahalliy aholini turizmga tayyorlash muhimdir. Bu esa, agroturizmni barqaror va samarali rivojlantirishning asosi bo'ladi.

Uchinchidan, agroturizmning ekologik jihatlari hamda tabiiy resurslarni boshqarish muhim masalalardir. O'zbekistonda agroturizmning rivojlanishi tabiiy resurslarni himoya qilishga hamda ekologik izlarning kamayishiga xizmat qilishi kerak. Sayohatchilarga ekologik toza va barqaror turizm tajribasini taqdim etish, resurslarni tejash va tabiiy muhitni saqlashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, agroturizmning iqtisodiy va madaniy jihatlarni birlashtirish orqali O'zbekistonda qishloq joylarida yangi turistik yo'nalishlar yaratish va ularni rivojlantirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatdi. Bu esa, qishloq iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga, mahalliy xalqning daromadlarini oshirishga va ekologik barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa

Agroturizm – bu sayohatchilarga tabiat va qishloq hayoti bilan tanishish imkonini beradigan, iqtisodiy va ekologik jihatdan foydali bo'lgan turizm yo'nalishidir. O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirish, mahalliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga, ekologik resurslarning saqlanishiga va madaniyatning yangilanishiga olib kelishi mumkin. Bu turizm yo'nalishini yanada rivojlantirish uchun qishloq infratuzilmasini mustahkamlash, yangi turistik yo'nalishlar yaratish va mahalliy xalqni turizm sohasida treninglardan o'tkazish zarur. Agroturizm, o'z navbatida, qishloq xo'jaligi va tabiatga asoslangan sayohat turi bo'lib, turizmning yangi va jadal rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biridir. Bu turizm turi faqatgina dam olish yoki turistik xizmatlar bilan cheklanib qolmasdan, balki sayohatchilarga qishloq hayoti bilan tanishish, qishloq mehnati jarayonlarida ishtirok etish, tabiiy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini taqdim etadi. Agroturizm nafaqat mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishga, balki an'anaviy qishloq madaniyatini saqlab qolishga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jorj, T. (2012). Agroturizm va uning iqtisodiy ta'siri. Tashkent: O'zbekiston Davlat Noshirligi.

2. Jonson, P., va Brown, S. (2010). Agroturizm: Madaniyat va ekologiyaning ahamiyati. Toshkent: Fan va Texnologiya.
3. Krugman, B. (2008). Agroturizm va iqtisodiy rivojlanish: Yangi imkoniyatlar. Tashkent: Iqtisodiy Tadqiqotlar Markazi.
4. Phelps, T. (2010). Agroturizm va ekologik barqarorlik. Toshkent: Ekologiya va Turizm.
5. Phelps, T., va McDonald, H. (2011). Qishloq turizmining barqaror rivojlanishi: Agroturizmning roli. Tashkent: Yangi O'zbekiston.
6. Shukurov, F. (2020). O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirish: Muammolar va istiqbollar. Toshkent: Qishloq Xo'jaligi Noshirligi.
7. Smith, R. (2014). Qishloq hududlarida agroturizmni rivojlantirish usullari. Tashkent: Agroindustria.
8. Tursunov, A. (2017). Agroturizm va uning O'zbekiston qishloq xo'jaligidagi roli. Toshkent: Fan va Tarix.
9. White, C. (2015). Agroturizm: Ekologik va madaniy jihatlar. Toshkent: Qishloq Madaniyati Noshirligi.
10. Yusupov, K. (2019). Agroturizm va uning iqtisodiy samaradorligi. Toshkent: Iqtisodiy Tahlil Noshirligi.

O‘ZBEKISTONDA KAMBAG‘ALLIK VA ISHSIZLIKNI KAMAYTIRISH - AHOLI TURMUSH DARAJASINI SIFATINI OSHIRISHNING USTUVOR MAQSADI

Djumaeva Sayyora Orzievna
Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputati

Annotatsiya. Yurtimizda yaqin yillardan boshlab aholi turmush darajasini sifatini oshirishga, kambag‘allikni qisqartirishga qaratilgan bir qator muammalar yechimlarini hal qilishga doir islohatlar qilinib, unda milliy iqtisodiyotni yuksaltirishdagi, yangi ish o‘rinlarini yaratishga, mamlakat aholisini hayot farovonligini oshirishga, kambag‘allikni qisqartirishga yo‘naltirilmogda. Maqolada, biz kambag‘allikni qisqartirish va aholi turmush darajasi yaxshilash bo‘yicha xorij va mahalliy olimlarning tadqiqot natijalari tahlil qilganmiz. Kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha yaratilgan tizim hamda kelgusi rejalar to‘g‘risida tahliliy fikrlar keltirib o‘tganmiz.

Kalit so‘zlar: Kambag‘allik, turmush tarzi, kambag‘allikni qisqartirish, milliy iqtisodiyot, farovonlik, aholi turmush darajasi, aholi daromadlari,

Аннотация. В последние годы в нашей стране реализуются реформы, направленные на повышение качества жизни населения и сокращение бедности, решение ряда проблем, уделяется особое внимание оздоровлению национальной экономики, созданию новых рабочих мест, повышению благосостояния населения страны, сокращению бедности. В статье проанализированы результаты исследований зарубежных и отечественных ученых по вопросам сокращения бедности и повышения уровня жизни населения. Мы предоставили аналитические данные о системе, созданной для сокращения бедности, и планах на будущее.

Ключевые слова: Бедность, образ жизни, сокращение бедности, национальная экономика, благосостояние, уровень жизни, доходы населения,

Annotation. In recent years, our country has been implementing reforms aimed at improving the quality of life of the population and reducing poverty, solving a number of problems, which are aimed at improving the national economy, creating new jobs, improving the well-being of the country's population, and reducing poverty. In the article, we analyzed the results of research by foreign and domestic scientists on poverty reduction and improving the living standards of the population. We presented analytical views on the created system for poverty reduction and future plans.

Keywords: Poverty, lifestyle, poverty reduction, national economy, well-being, standard of living, income of the population,

Kirish. Ijtimoiy rivojlanish jamiyatdagi har bir insonning o'z salohiyatini to'liq ishga solishi uchun uning farovonligini oshirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Jamiyat faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan har bir fuqaroning farovonligi bilan bog'liq sanaladi. Ijtimoiy davlat modeli yuqori sifatli ta'lim, tibbiy yordam ko'rsatish, oilalar, bolalar, ayollar, keksa fuqarolar, nogironlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, muhtojlarni uy-joy bilan ta'minlash, xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish va qashshoqlikni kamaytirishga qaratilgan hisoblanadi.

Bugungi kunda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirishning muhim vazifalaridan biri, shubhasiz fuqarolarning huquq va erkinliklarini to'laqonli ta'minlash, fuqarolarning munosib hayot kechirishlari borasida qulay shart-sharoitlarni yaratib berish, aholi orasida kambag'allikni qisqartirish, jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, daromadlarni oshirish, kafolatlangan asosiy ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va ulardan barchaning birdek foydalanishini ta'minlashdan iboratdir.[1]

Muhokama. Konstitutsiyamizda "Davlat fuqarolarning bandligini ta'minlash, ularni ishsizlikdan himoya qilish, shuningdek kambag'allikni qisqartirish choralarini ko'rishi, fuqarolarning kasbiy tayyorgarligini va qayta tayyorlanishini tashkil etadi hamda rag'batlantirishi" ga alohida urg'u berilgan. Bundan tashqari, hududlarda mahallabay ishlash tizimi asosida aholi turmush darajasini oshirish chora-tadbirlari borasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-martdagi "Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida amalga oshiriladigan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5041-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 11-

avgustdagi “Kambag‘al va ishsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini oshirish va kasb-hunarga o‘qitishga qaratilgan hamda aholi bandligini ta‘minlashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4804-son qarori, hamda Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 9-avgustdagi “Hududlarda “mahallabay” ishlash asosida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish va aholining doimiy daromad manbalarini ko‘paytirish orqali kambag‘allikni qisqartirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 504-son qarori va shu kabi qator meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu mahallabay ishlash tizimi asosida aholi turmush darajasini oshirishga muayan xizmat qiladi.[5] “O‘zbekiston-2030” strategiyasida 59-maqсад sifatida “hududlarda xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish”, 60-maqсад sifatida “hududlarni kompleks rivojlantirish, urbanizatsiya strategiyasini amalga oshirish, aholini arzon uy-joy bilan ta‘minlash darajasini oshirish”, 61-maqсад sifatida “infratuzilma loyihalarini barqaror va uzoq muddatli moliyalashtirish manbalari bilan ta‘minlash” kabilarning ko‘zda tutilishi mamlakatda ijtimoiy sohani rivojlantirishga katta e‘tibor qaratilayotganligining dalil hisoblanadi.[4]

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda dunyoda aholi turmush darajasini oshirishga ta‘sir etuvchi ichki va tashqi omillar va ularga qaratilgan islohatlar, kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar keng ko‘lamda davom etmoqda. Jumladan, tadqiqotchilar Abduvoxidov va Kamilovalar (2023) jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirishda inson kapitali va uning raqamlashtirish sharoitidagi o‘rniga alohida to‘xtalib o‘tadilar. Ularning fikricha, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan taraqqiyoti ko‘p jihatdan inson kapitaliga bog‘liq bo‘lgani holda, ijtimoiy sohalarni rivojlantirish ham o‘z navbatida inson salohiyatini ro‘yobga chiqarishga yo‘naltirilishi lozim.[2]

Tadqiqotchi Yuldasheva va Ametovalar mahalliy byudjetlar daromadlari tarkibini barqarorlashtirish, to‘lov intizomiga rioya etish, soliqlarning byudjet tizimi bo‘g‘inlari o‘rtasida taqsimlanish mexanizmini takomillashtirish, soliqqa oid qonunbuzarliklarga barham berish va ularning oldini olish, iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida hamda ijtimoiy sohani rivojlantirishda mahalliy byudjet mablag‘larini samarali boshqarishning asosiy yo‘nalishlarini izlab topish kabilar dolzarb masalalardan biri ekanligini va aholi yashash sharoitini yaxshilash, ijtimoiy farovonligini oshirish, turar joy va kommunal xizmatlar bilan bog‘liq xarajatlar hamda ijtimoiy sohani rivojlantirish mahalliy byudjetlar xarajatlarining asosiy yo‘nalishini tashkil etishi lozimligini ta‘kidlaydi.[3]

Rossiyalik tadqiqotchi Feklistova "...ko'p jihatdan, ijtimoiy soha rivojining orqada qolishi ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish borasida samarali davlat boshqaruvining mavjud emasligi, obyektiv sifat va miqdoriy baholash usullarining nomukammalligi va alohida tarkibiy qismlarning va umuman ijtimoiy sohaning ko'rsatkichlarini uzoq muddatli rejalashtirishning yo'qligi bilan bog'liq", deb ta'kidlaydi.[2]

Yana bir mahalliy tadqiqotchi Mirzayeva o'z tadqiqotlarida ijtimoiy sohani rivojlantirish to'g'ridan-to'g'ri davlat byudjeti mablag'laridan samarali foydalanish bilan bog'liq ekanligini ta'kidlaydi, uning fikricha ijtimoiy sohani rivojlantirish ajratilayotgan byudjet mablag'larining miqdori bilan emas, balki o'z o'rnida va samarali ishlatilishi bilan chambarchas bog'liq.[1]

Tadqiqotchi olimlar Hasanov, Eminovlar (2001) bozor iqtisodiyoti sharoitida hududlarda oila daromadini ko'paytirish qay darajada tashkil etilayotganligi haqida fikr yuritib, bu o'rinda aholi turmush darajasini rivojlantirish, aholining moddiy farovonligini oshirish yo'llari quyidagi konkret vazifalarni o'z ichiga oladi, deb ta'kidlashadi:[1]

- xizmatga bo'lgan iste'mol talablarini aniqlash, ularni rivojlantirish imkoniyatlarini baholash hamda qondirishning shakl, usul va navbatlilikini belgilash;
- aholi daromadlari tuzilmasini oshirish va o'zgarish istiqbollari belgilash;
- iste'molning o'sishini oldindan ko'ra bilish va uning tarkibini takomillashtirish;
- iste'mol talabi tuzilmasini o'zgartirish;
- uy-joy muammosini hal qilishning yo'l va muddatlarini belgilash;
- xizmatlar ko'rsatish, maorif, madaniyat, sog'liqni saqlash, shuningdek, transport va aloqa sohalarini rivojlantirish.

Yuqorida amalga oshirilgan ilmiy-tadqiqot ishlari aholi daromadlari tabaqalanishi va kambag'allikni qisqartirishda xususiy tadbirkorlik yo'nalishlarining nazariy-amaliy jihatlarini yetarlicha, tizimli tadqiq etilmaganligi, xalqaro tashkilotlar va xorijning boy tajribasidan samarali foydalangan holda respublikada kambag'allikni aniqlash va qisqartirish yuzasidan tavsiyalarni takomillashtirish va uning tadqiqot mavzusi sifatida tanlanishiga asos bo'ldi.

Tahlil va natijalar. O'zbekistonda kambag'allikni kamaytirish va o'sib borayotgan tengsizlikni cheklashga yordam berishda ijtimoiy sohani yaxshilash dolzarb ahamiyatga egadir. Ijtimoiy soha aholining turmush sifati ko'rsatkichlarini shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. U sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya va sport, ta'lim, madaniyat, ijtimoiy

yordam va ijtimoiy ta'minot, uy-joy kommunal xo'jaligi, ijtimoiy sug'urta va pensiya ta'minoti kabi sohalarni qamrab oladi. Ular quyidagi umumiy xususiyatlar bilan tavsiflanadi:[3]

– mazkur tarmoqlar tomonidan asosan xizmatlar ko'rinishida taqdim qilinuvchi ne'matlar insonlarning kundalik hayot kechirishini ta'minlashga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi;

– taqdim etiluvchi ne'matlar yetarlicha tashqi samara ko'lamiga ega bo'ladi;

– ushbu tarmoqlarning faoliyati qiymat baholashlarni amalda tizimli qo'llash obyekti hisoblanadi.

Ijtimoiy soha tarmoqlari o'zining aniq manzilga yo'naltirilganligi bilan ajralib turgani holda, ular inson kapitalini boyitish, insonlarning moddiy, jismoniy va ma'naviy imkoniyatlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Sog'liqni saqlash kasalliklarning oldini olish va davolash bilan shug'ullansa, jismoniy tarbiya va sport insonlarning salomatligini mustahkamlashga va sport musobaqalari va tadbirlari esa, ishtirokchi va tomoshabinlarning ijobiy hissiyotlarini boyitishga hissa qo'shadi. Ta'lim odamlarning bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlaydi; madaniyat va san'at tashkilotlari va ommaviy axborot vositalari faoliyati odamlarga ijobiy estetik taassurotlar va bilimlarni beradi. Ijtimoiy xizmatlar yoshi, nogironligi, kasalliklari va boshpanasini yo'qotishi sababli tashqi yordamga muhtoj odamlarning kundalik ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Uy-joy kommunal xo'jaligi odamlarning kundalik hayotining moddiy sharoitlari (suv ta'minoti, isitish, yoritish va boshqalar)ni takror ishlab chiqarishni ta'minlaydigan uy-joylarga texnik xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi. Ijtimoiy sug'urta, ijtimoiy nafaqalar va pensiya ta'minoti vaqtincha nogironlik, ishlab chiqarishda olingan jarohati, qarilik va boshqalar tufayli daromadlarini yo'qotgan odamlarning moddiy imkoniyatlarini ma'lum darajada ushlab turishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Respublikamizda davlat tomonidan amalga oshirilayotgan kambag'allik ni iqsqartirishga qaratilgan ijtimoiy siyosatning asosiy maqsadi mahalla tizimini rivojlantirish orqali jamiyatda aholining asosiy hayotiy ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan qulay ijtimoiy muhit va shart-sharoitlar yaratishdir.

Kambag'allikni qisqartirishda «Mahallabay» ishlash tizimi orqali yaxshi natijalarga erishish mumkin. Bunda «Mahallabay» ishlash tizimi orqali «og'ir» mahallalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularda oilaviy tadbirkorlikni kengaytirish,

aholining daromad manbalarini ko'paytirish va ishsizlikni bartaraf etishning ustuvor yo'nalishlari belgilab olinadi: Unga quyidagilar kiradi:[5]

mahallalarning «o'sish nuqtalari»ni aniqlash va yangi tadbirkorlikni, jumladan, «drayver» loyihalarni amalga oshirishda tashabbuskorlarga ko'maklashish va shu orqali har bir mahallaning ijtimoiy-iqtisodiy o'sishini ta'minlash;

aholining doimiy daromad manbalarini yanada ko'paytirish, oilaviy tadbirkorlikni va o'zini o'zi band qilib ishlash faoliyatini yanada kengaytirish choralari ko'rish;

mahallalarda tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish istagi bo'lgan tashabbuskorlarni biznes asoslariga o'qitish;

xonadonlarda tomorqa yerlaridan samarali foydalanish, daromadlilikini yanada oshirish, mahsulot ishlab chiqarish uchun zarur asbob-uskuna va xom-ashyo bilan imtiyozli kreditlar asosida ta'minlash, shuningdek, ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotishga ko'maklashish jarayonlarini tashkil etish uchun «yetakchi» tadbirkorlik subyektlarini birlashtirish;

tadbirkorlik loyihalarini amalga oshirishga ko'maklashish va faoliyatini monitoring qilib borish, ishlab chiqaradigan mahsuloti (xizmati) bozorini topishiga yordam berish kabilardan iborat.

O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish va aholi farovonligini yaxshilash borasida quyidagi yo'nalishlarda ishlar amalga oshirilmoqda:[6]

Birinchi yo'nalish – xususiy sektor va tadbirkorlikni rivojlantirish. Hozirgi vaqtga kelib, uch yil ichida aholi umumiy daromadlari tarkibida ish haqi ulushining kamayishi va kichik biznesdan olinadigan daromadlar ulushining oshishi kuzatildi. Xususan, 2021-yilda ish haqi bo'yicha daromadlar 70,2 foizni, kichik biznesdan esa 0,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil oxiriga kelib bu ko'rsatkich mos ravishda 62,7% va 2,9 foizga teng bo'ldi.

Ikkinchi yo'nalish – yangi ish o'rinlari yaratish. 2022-yilda mehnat organlariga ariza topshirgan ishsizlar soni 2021-yilga nisbatan 2 baravar kam bo'ldi. 2023-yilning yakunlariga ko'ra, ishsizlik darajasi 8,1 foizgacha pasaygan.

Uchinchi yo'nalish ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash hisoblanadi. O'tgan yili Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Shaffoflikning ortishi va aholi ehtiyojlarini manzilli o'rganish yordam oluvchilar ro'yxatini qayta ko'rib chiqish, 2 ming nafar yolg'iz va parvarishga muhtoj kishilarni qo'llab-quvvatlashni tashkil etish imkonini berdi. Ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlar ko'lami 250 turga kengaytirildi. O'zbekistonda

ijtimoiy yordam olayotgan kam ta'minlangan oilalar soni 2023-yilda 2,3 mln nafarga oshdi. Ajratilayotgan mablag'lar hajmi yiliga 7 baravar – 11 trln so'mgacha oshdi.

To'rtinchi yo'nalish – farovonlikni oshirish va kambag'allik darajasini kamaytirishning muhim omili sifatida ta'lim sifati va undan foydalanish imkoniyatini oshirish. Sezilarli yutuqlarga qaramay, ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi o'qitish uslublari va standartlari hali ham takomillashtirishga muhtoj.

Beshinchi yo'nalishi – sog'liqni saqlash va tibbiy xizmatlardan, shu jumladan, kam ta'minlanganlar uchun foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish. 6 yil davomida sog'liqni saqlash sohasida xizmatlar hajmi 2,1 baravarga – 1,7 trln so'mdan (136 mln dollar) 6,4 trln so'mga (513 mln dollar) oshdi. Onalar o'limi darajasi qariyb 34 foizga, 5 yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi 26 foizga kamaydi. Bugungi kunda tibbiyot muassasalarini 100% raqamlashtirishga erishish va moliyalashtirishni ikki baravar oshirish sog'liqni saqlash sektorini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qiladigan bo'lsak, yuqorida aytilganlarning barchasiga asoslanib, farovonlikni oshirish va qashshoqlikka qarshi kurashda davlatning o'rni juda yuqori degan xulosaga kelish mumkin.

Ta'kidlash joizki, yangi O'zbekistonning ijtimoiy siyosati yo'nalishi allaqachon belgilab olingan va uni amalga oshirish uchun barcha resurslardan foydalanilmoqda. Shu bilan birga, kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar darajasiga asoslanishi kerak bo'lgan ijtimoiy sohadagi xarajatlar samaradorligini yanada oshirish muhim jihatlardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bobanazarova Jamila Xolmurodovna. Barqaror iqtisodiy o'sish asosida kambag'allikni qisqartirish mexanizmlarini boshqarish. Raqamli iqtisodiyot ilmiy-elektron jurnali. 222-232 b. 8-son www.infocom.uz 222-232 b.
2. Hasanov I., Eminov A. (2001) Oila daromadini ko'paytirish qay darajada tashkil etilayapti. //O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. №7- 8. B. 41-42.
3. Mukhitdinov K. S., Rakhimov A. N. (2020) Empirical models which were built for each sector of the service sector to the population of the region //South Asian Journal of Marketing & Management Research. – T. 10. – №. 12. – C. 72-85.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

4. O‘zbekistonning 2030-yilgacha barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish to‘g‘risida milliy hisoboti. Toshkent – 2023, 25-26 b.
5. <https://lex.uz/docs/5562556#5565774>
6. www.kun.uz

TIBBIY TASVIRLARNI QAYTA ISHLASH USULLARI VA SUN'IIY INTELLEKT YORDAMIDA KASALLIKLARNI ANIQLASH TEXNOLOGIYALARI

Suyunova Ra'no Ro'ziboy qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

“Axborot texnologiyalari” kafedrası 1-kurs magistranti

Email: suyunovarano996@gmail.com

Annotatsiya. Tabiiy tasvirlarni qayta ishlash va sun'iy intellekt yordamida kasalliklarni aniqlash texnologiyalari zamonaviy tibbiyotda diagnostika jarayonlarini avtomatlashtirish va aniqlikni oshirish uchun qo'llaniladi. Ushbu yo'nalishda tasvirlarni oldindan ishlov berish, xususiyatlarni ajratib olish, segmentatsiya, shuningdek, mashinasozlik va chuqur o'rganish algoritmlari keng qo'llaniladi. Konvolyutsion neyron tarmoqlari (CNN) kabi algoritmlar yordamida o'smalar, yurak kasalliklari va boshqa patologiyalar samarali tashxis qilinadi. Texnologiyalar diagnostik jarayonlarni tezlashtirish, xatolarni kamaytirish va qiyin hollarda tibbiy ekspertlarga yordam berish imkonini beradi. Shu bilan birga, ma'lumot sifati, axborot xavfsizligi va maxfiylik bilan bog'liq muammolar texnologiyaning kengroq joriy etilishi yo'lidagi muhim omillardir.

Kalit so'zlar: diagnostika, kasalliklarni aniqlash, sun'iy intellekt, kardiologiya, Tasvir segmentatsiyasi.

Kirish. Zamonaviy tibbiyotda raqamli tibbiy tasvirlarning roli va ularni qayta ishlash texnologiyalari doimiy ravishda oshib bormoqda. Tibbiy tasvirlar diagnostika jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lib, shifokorlarga to'g'ri tashxis qo'yishga yordam beradi. Ayniqsa, rentgenografiya, kompyuter tomografiyasi (KT), magnit-rezonans tomografiya (MPT), ultratovush (УЗИ) va boshqa tibbiy tadqiqot usullari kabi usullarni o'z ichiga olgan rentgen diagnostikasi keng qo'llaniladi. Ushbu texnologiyalar yordamida shifokorlar inson tanasining turli qismlarini o'rganishlari, kasalliklarni aniqlashlari va davolash usullarini ishlab chiqishlari mumkin. Biroq, bunday tasvirlarni tahlil qilish va ularni kerakli ma'lumotlarga aylantirish ko'pincha murakkab va ko'p vaqt talab qiladigan jarayondir[1].

Kasalliklarni erta aniqlash va samarali davolash choralari bemorlarning hayot sifatini yaxshilash hamda o'lim holatlarini kamaytirishda asosiy rol o'ynaydi. Shu maqsadda, sun'iy intellekt texnologiyalari tibbiyotda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Tasvirni qayta ishlash va tahlil qilishda sun'iy intellekt algoritmlaridan foydalanish tibbiy tasvirlarning murakkabligini bartaraf etib, ularni chuqur o'rganish orqali kasalliklarni aniqlashda yuqori aniqlik va tezlikni ta'minlamoqda.

Radiologiya, neyrologiya va kardiologiya kabi sohalarda sun'iy intellektdan foydalanish tibbiy amaliyotga yangi innovatsiyalar olib kirdi. MRI, CT va rentgen tasvirlarini avtomatik tahlil qilish usullari yordamida shishlar, qon tomir kasalliklari, neyrodegenerativ kasalliklar kabi bir qator kasalliklarni aniqlash sezilarli darajada osonlashdi. Sun'iy intellektning rivojlanishi nafaqat tashxis jarayonini tezlashtirish, balki inson xatolarini kamaytirishga ham yordam bermoqda. Shu sababli, ushbu texnologiyalarni tibbiyotga keng joriy etish dolzarb masalaga aylandi[2].

Ushbu maqolada tibbiy tasvirlarni qayta ishlashning zamonaviy usullari va sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida kasalliklarni aniqlash yo'nalishidagi yutuqlar tahlil qilinadi. Bunda asosiy e'tibor tibbiy tasvirlarni tahlil qilish jarayonining afzalliklari, cheklovlari va amaliy tadbirlariga qaratiladi.

Asosiy qism

Tibbiy tasvirlarni qayta ishlash va sun'iy intellekt yordamida kasalliklarni aniqlash texnologiyalari tibbiyotda diagnostika jarayonini tezkor va aniq amalga oshirish imkonini yaratmoqda.

1. Tasvirlarni qayta ishlash usullari

- ❖ Tasvirni tozalash va yaxshilash - Shovqinlarni olib tashlash, kontrastni oshirish va tasvir sifatini yaxshilash orqali diagnostik natijalarning aniqligini oshirishga xizmat qiladi.
- ❖ Segmentatsiya - Tasvirni qism-qismga ajratish orqali organlar yoki kasallangan hududlarni alohida ajratib ko'rsatish mumkin.
- ❖ Anomalikani aniqlash - Normadan og'ishlar, masalan, shish yoki patologik tuzilmalarning avtomatik tahlil qilinishi.

2. Suniy intellekt yordamida diagnostika

- ❖ Konvolyutsion neyron tarmoqlari (CNN) - Radiologik tasvirlar orqali kasalliklarni aniqlashda keng qo'llaniladi. Masalan, o'pka saratoni yoki diabetik retinopatiya belgilari.

❖ Chuqur o'rganish (Deep Learning) - Tasvirlardagi murakkab tuzilishlarni tahlil qilish va ulardan xulosa chiqarish uchun foydalaniladi [3].

❖ Avtomatik tashxis tizimlari - Sun'iy intellekt yordamida ishlab chiqilgan algoritmlar MRI, CT va X-ray tasvirlarini o'rganib, kasalliklarning mavjudligi haqidagi xulosalarni beradi.

3. Kasalliklarni aniqlashdagi texnologiyalar

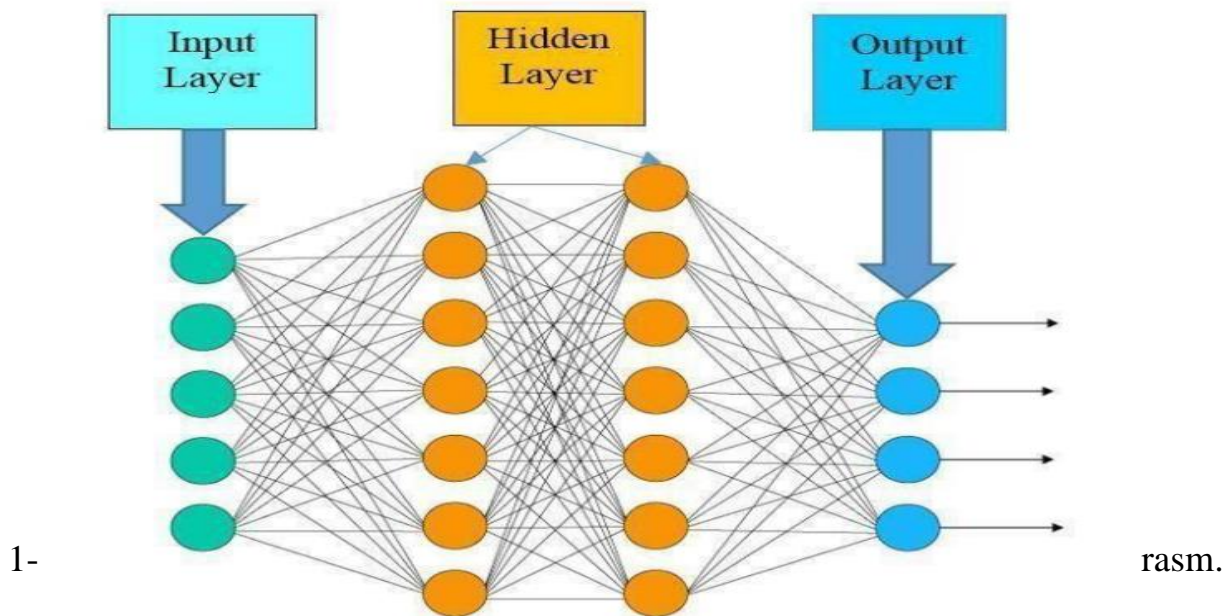
❖ Radiologik diagnostika - MRI, CT va rentgen tasvirlari asosida shishlar, infarkt yoki boshqa kasalliklarni aniqlashda sun'iy intellekt algoritmlarining samaradorligi isbotlangan.

❖ Klinik qo'llanilish - Tizimlar kasalliklarni aniqlashda inson aniqligiga yaqin yoki undan yuqori natijalarni ko'rsatib, tibbiy xizmat sifatini oshirishga hissa qo'shmoqda.

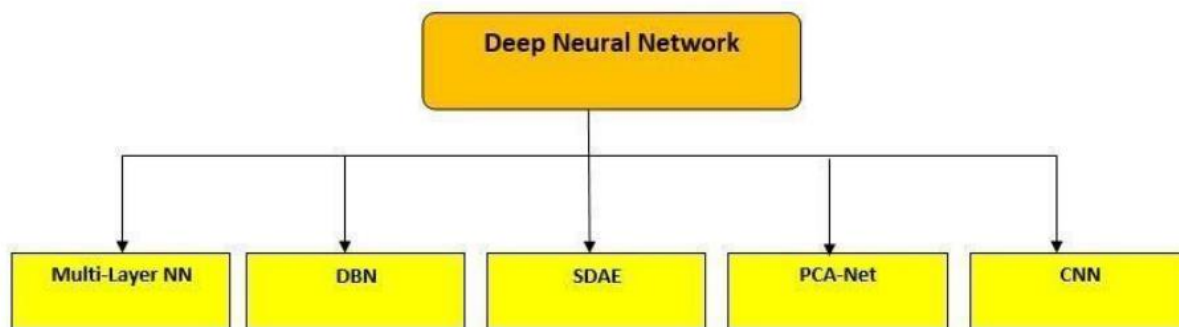
Sun'iy intellekt texnologiyalari diagnostika tezligini oshirib, tibbiyotda yangi davrni boshlab bermoqda va turli kasalliklarni erta aniqlashda ishonchli yordamchi bo'lib xizmat qilmoqda.

Tibbiy tasvirni tahlil qilishning mavjud usullari va yondashuvlarini ko'rib chiqish.

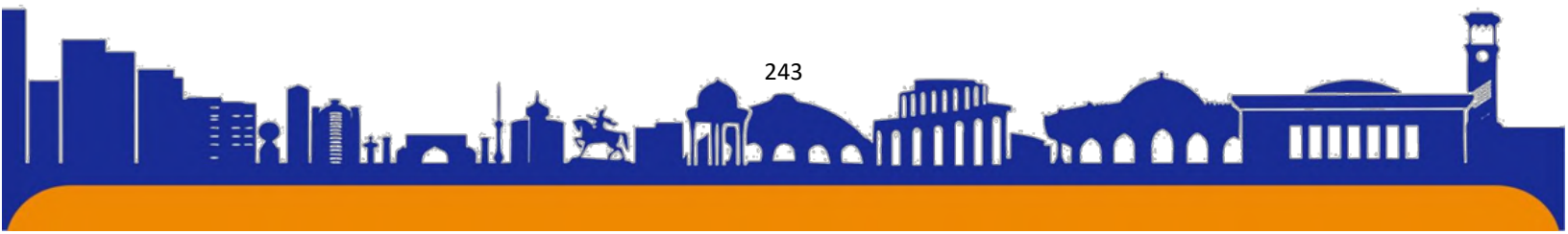
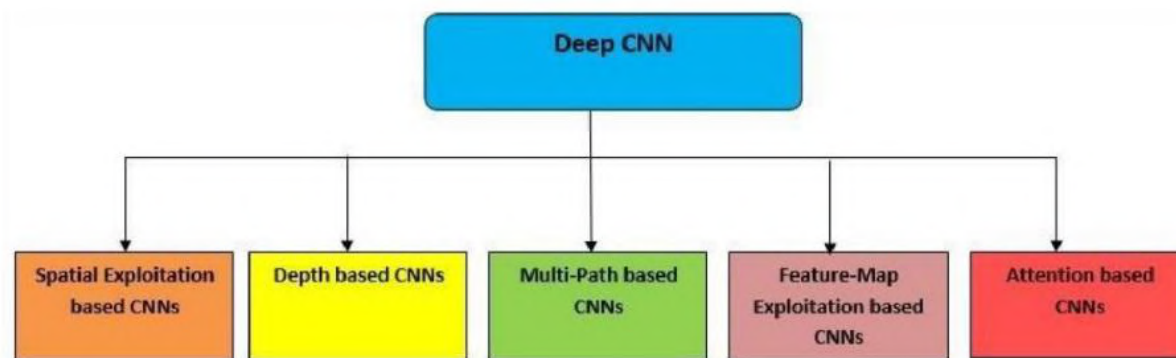
Biz saratoni kasallikni tashxislash uchun sun'iy neyron tarmoq (ANN) modellari bo'yicha adabiyotlarni tizimli ko'rib chiqamiz. Turli ANN modellarining afzalliklari va cheklovlari, jumladan, Spike Neural Network (SNN), Deep Belief Network (DBN), Convolutional Neural Network (CNN), Multilayer Neural Network (MLNN), Multilayer Autoencoders (SAE), 1-rasm. 2-rasmda kirish, yashirin va chiqish qatlamlaridan iborat ANN namunasi ko'rsatilgan. ANN - bu tasniflash, bashorat qilish va vizualizatsiyani o'z ichiga olgan turli vazifalar uchun mos keladigan mashinani o'rganish algoritmi. Bundan tashqari, ANN bir nechta turdagi ma'lumotlardan foydalangan holda fanlararo muammolarni hal qilish uchun mos keladi, ular tuzilmagan, yarim tizimli va tuzilgan ma'lumotlar bo'lishi mumkin[4].

ANNning oldinga tarqalishi misoli.

2-rasm. DNNning oldinga tarqalishi misoli.

3-rasm. Deep CNNning oldinga tarqalishi misoli.

Ilmiy yangiligi. Tibbiy tasvirlarni qayta ishlash va sun'iy intellekt texnologiyalarining qo'llanilishi zamonaviy tibbiyotda diagnostika jarayonlarini innovatsion darajaga olib chiqmoqda. Ushbu sohadagi ilmiy yangiliklar quyidagilarni o'z ichiga oladi[5].

1. Chuqur o'rganish texnologiyalarining keng joriy qilinishi - Konvolyutsion neyron tarmoqlari (CNN) va U-Net kabi modellar tibbiy tasvirlarni segmentatsiya va tasniflashda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda. Chuqur o'rganish modellarining o'z-o'zini o'rganuvchanligi diagnostika jarayonida qiyin aniqlanadigan patologiyalarni aniqlash imkonini beradi.

2. Ko'p modal tibbiy tasvirlarni integratsiya qilish - Bir vaqtning o'zida MRI, KT va ultratovush tasvirlarini birlashtirish orqali yanada aniqroq diagnostik ma'lumotlar olinmoqda. Bu nafaqat kasallikni aniqlash, balki uning rivojlanish dinamikasini kuzatishga ham imkon beradi.

4-rasm(real vaqt rejimida tashxis qo'yish)

3. Real vaqt rejimida tashxis qo'yish - Sun'iy intellekt algoritmlarining tezligi diagnostika jarayonlarini real vaqt rejimida bajarishga imkon beradi. Misol uchun, operatsiya vaqtida tasvirlar asosida shikastlangan to'qimalarni aniqlash amaliyoti.

4. Personalizatsiya qilinadigan modellar - Har bir bemor uchun maxsus moslashtirilgan algoritmlar ishlab chiqilmoqda. Bu yondashuv individual fiziologik va genetik ma'lumotlarni hisobga olish imkonini beradi[6].

5. O'rganish uchun katta ma'lumotlar bazasining qo'llanilishi - Big Data texnologiyalari sun'iy intellekt tizimlarini yanada ko'p miqdordagi klinik tasvirlar bilan o'qitishni ta'minlaydi. Bu nafaqat mavjud diagnostik usullarni takomillashtiradi, balki yangi kasallik belgilarini aniqlashga ham yordam beradi.

6. Noinvaziv diagnostika usullari - Sun'iy intellekt yordamida noinvaziv tashxislash usullari (masalan, rentgen yoki ultratovush orqali) invaziv usullarni minimallashtirish imkonini beradi. Bu bemor uchun xavfsizroq va kam xarajatli yondashuvni taqdim etadi.

7. Klinik tadbqiqotlar va amaliyotning uyg'unligi - Sun'iy intellekt texnologiyalari klinik sharoitlarda muvaffaqiyatli sinovdan o'tmoqda, bu esa ilmiy g'oyalarning amaliy tadbqiqotga aylanishini tezlashtirmoqda[7].

Ushbu ilmiy yangiliklar sun'iy intellektni tibbiyotning ajralmas qismiga aylantirib, sog'liqni saqlash tizimining sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Natijalar samaradorligi. Tibbiy tasvirlarni qayta ishlash va sun'iy intellekt texnologiyalarining qo'llanilishi diagnostika jarayonining samaradorligini bir necha jihatdan oshiradi.

1. Aniqlikning oshishi - Sun'iy intellekt algoritmlari, xususan, chuqur o'rganish modellarining qo'llanilishi diagnostik jarayonlarda inson xatolarini sezilarli darajada kamaytiradi. Misol uchun, konvolyutsion neyron tarmoqlar (CNN) yordamida o'smalarni yoki patologik o'zgarishlarni erta aniqlash aniqligi ba'zi sohalarda 95–98% gacha yetmoqda.

2. Tezkorlik - Tibbiy tasvirlarni avtomatlashtirilgan qayta ishlash usullari diagnostik vaqtni sezilarli qisqartiradi. Masalan, KT yoki MRI tasvirlarini tahlil qilish uchun sun'iy intellekt modeliga bir necha soniya kerak bo'ladi, bu esa shifokorlar uchun katta vaqt tejash imkonini beradi.

3. Resurslardan samarali foydalanish - Sun'iy intellekt modellarining yuqori samaradorligi sog'liqni saqlash tizimlarida kadrlar va texnologik resurslarni yanada

oqilona taqsimlash imkonini beradi. Masalan, masofadan turib tashxis qo‘yish imkoniyati chekka hududlarda tibbiy xizmat sifatini oshiradi.

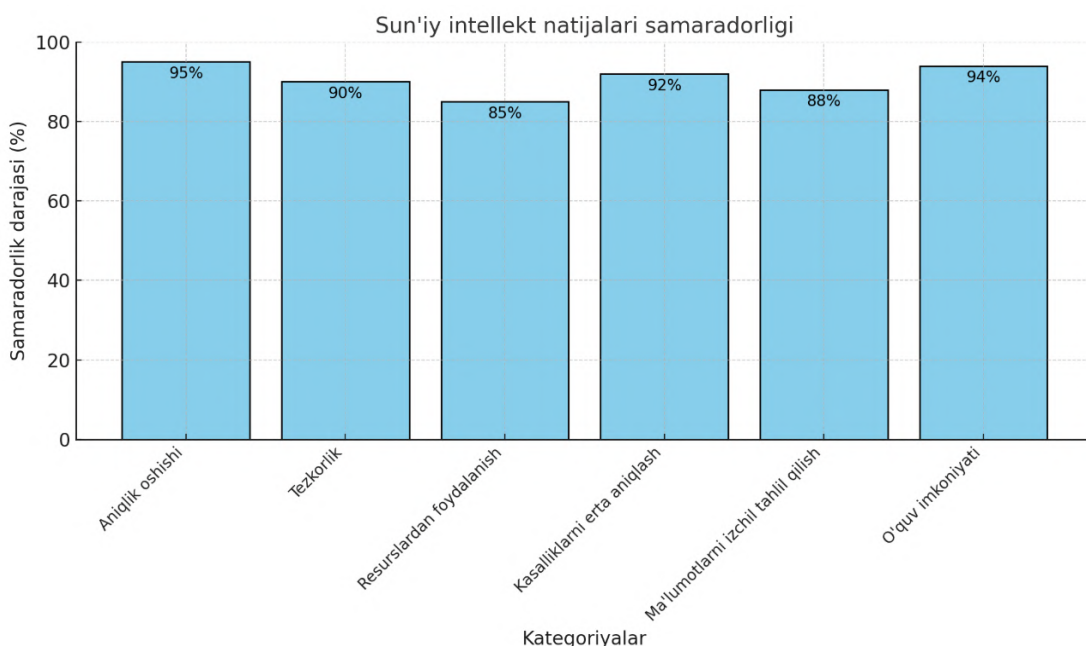
4. Kasalliklarni erta aniqlash - O‘smalar, yurak kasalliklari va diabetik retinopatiya kabi patologiyalarni erta bosqichda aniqlash imkoniyati davolashni tezroq boshlashga va natijada bemorlarning sog‘ayish imkoniyatini oshirishga yordam beradi.

5. Ma’lumotlarni izchil tahlil qilish - Sun’iy intellekt doimiy va obyektiv tahlil qilish imkoniyatiga ega, bu esa diagnostik jarayonlarning izchilligini ta’minlaydi. Ayniqsa, murakkab kasalliklarni o‘rganishda insonning subyektiv fikrlari va tajribasidan kelib chiqadigan xatolarni oldini oladi[8].

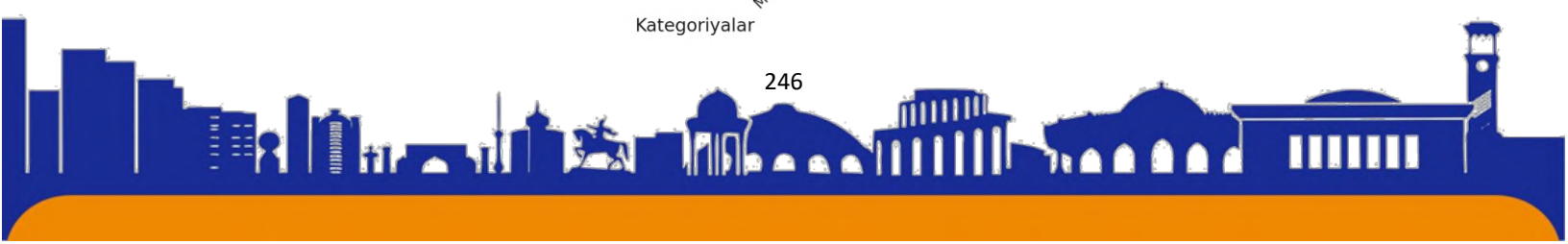
6. Sun’iy intellekt yordamida o‘rganish imkoniyati - Modellar katta miqdordagi ma’lumotlar bazasi asosida doimiy ravishda takomillashadi, bu esa ularning samaradorligini vaqt o‘tishi bilan oshiradi.

Natijaviy cheklovlar

- Ma’lumot sifati: Natijalar faqat to‘g‘ri va sifatli ma’lumotlar bazasi mavjud bo‘lgandagina ishonchli bo‘ladi.
- Texnik infrastrukturaga qaramlik: Sun’iy intellekt tizimlarini samarali ishlatish uchun yuqori darajadagi texnologik vositalar zarur.
- Tibbiy tasdiqlash zarurati: Modellar keng qo‘llanilishidan oldin klinik sinovlardan o‘tishi kerak.

5-rasm
(Samaradorlik ko'rsatkichi)

Umuman olganda, ushbu texnologiyalar diagnostika jarayonining aniqligi va tezligini oshirish orqali bemorlar hayot sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi.

Tibbiy tasvirlarni qayta ishlash va sun'iy intellekt yordamida kasalliklarni aniqlash texnologiyalari diagnostika jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Zamonaviy algoritmlar va usullar bemorlarning kasalliklarini erta aniqlash, aniqlikni oshirish hamda vaqt va resurslarni tejash imkonini bermoqda[9].

Sun'iy intellekt yordamida ishlangan tizimlar inson xatolarini kamaytirib, murakkab kasalliklar, jumladan, saraton, yurak-qon tomir kasalliklari va neyrodegenerativ kasalliklarni aniqlashda yuqori natijalarni ko'rsatmoqda. Shuningdek, bu texnologiyalar klinik tahlillarning izchilligi va ishonchliligini oshirgan holda tibbiy xizmat sifatini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Xulosa qilib aytganda, tibbiyotda sun'iy intellektni keng joriy etish nafaqat tashxis qo'yish jarayonlarini takomillashtiradi, balki sog'liqni saqlash tizimini samarali boshqarish uchun mustahkam zamin yaratadi. Bu esa bemorlar hayotini saqlab qolishda va ularning sog'lom hayot kechirishida muhim omil hisoblanadi[10].

Xulosa. Tabiiy tasvirlarni qayta ishlash va sun'iy intellekt texnologiyalarini diagnostika jarayoniga joriy qilish zamonaviy tibbiyotda katta yutuqlarga erishishga imkon yaratdi. Ushbu texnologiyalar inson xatolarini kamaytirish, diagnostik jarayonlarni tezlashtirish va aniqlikni oshirish orqali sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini oshiradi.

Sun'iy intellekt algoritmlari, xususan, konvolyutsion neyron tarmoqlari (CNN) va boshqa chuqur o'rganish usullari tibbiy tasvirlardan muhim diagnostik ma'lumotlarni ajratib olishda yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda. Onkologiya, kardiologiya, nevrologiya va oftalmologiya sohalarida bu texnologiyalar o'smalarni erta aniqlash, yurak kasalliklarini tashxislash va diabetik retinopatiyani tahlil qilishda qo'llanilmoqda.

Biroq, ushbu texnologiyalarni amaliyotga joriy qilishda ma'lumotlar sifati, axborot xavfsizligi va modellarni klinik tasdiqlash kabi muammolarni hal etish zarur. Shuningdek, tibbiy xodimlar va texnologiyalar o'rtasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yish, sun'iy intellektidan samarali foydalanishni ta'minlash uchun zarurdir.

Kelajakda tibbiy tasvirlarni qayta ishlash va sun'iy intellektning qo'llanilishi diagnostikada yanada innovatsion yondashuvlarni olib kelib, sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. Deep Learning. MIT Press. 2016.
2. Litjens, G., et al. (A survey on deep learning in medical image analysis. Medical Image Analysis, 2017. 42, 60-88.
3. LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. Deep learning. Nature, 2015. 521(7553), 436-444.
4. Ronneberger, O., Fischer, P., & Brox, T. U-Net: Convolutional networks for biomedical image segmentation. International Conference on Medical Image Computing and Computer-Assisted Intervention (MICCAI). 2015.
5. Suzuki, K. Overview of deep learning in medical imaging. Radiological Physics and Technology, 2017. 10(3), 257-273.
6. Esteva, A., et al. Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. Nature, 2017. 542(7639), 115-118.
7. Lundervold, A. S., & Lundervold, A. An overview of deep learning in medical imaging focusing on MRI. Zeitschrift für Medizinische Physik, 2019. 29(2), 102-127.
8. Yamashita, R., et al. Convolutional neural networks: an overview and application in radiology. Insights into Imaging, 2018. 9(4), 611-629.
9. Zhang, J., et al. Medical image segmentation using deep learning: A survey. arXiv preprint arXiv:1906.01412. 2019.
10. WHO Artificial intelligence in health care: Opportunities and challenges. World Health Organization. 2021.

GIPERTONIYA KASALLIGI VA O‘PKANING SURUNKALI OBSTRUKTIV KASALLIGI BOR BEMORLARDA TELMISARTANNING YURAKNING SISTOLIK VA DIASTOLIK DISFUNKSIYALARIGA TA’SIRI

Xoltajiyev Xurshid Otabek o‘g‘li

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi

Kardiologiya mutaxassisligi birinchi kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gipertoniya kasalligi va o‘pkaning surunkali obstruktiv kasalligi (O‘SOK) bilan og‘rigan bemorlarda Telmisartanning yurakning sistolik va diastolik funksiyalariga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqot davomida Telmisartan preparatining yurak mushaklarining qisqarish (sistolik) va bo‘shashish (diastolik) fazalariga bo‘lgan ijobiy terapevtik ta’siri aniqlangan. Shuningdek, Telmisartan nafaqat qon bosimini barqarorlashtirish, balki yurak yetishmovchiligi rivojlanishini sekinlashtirishda ham muhim ahamiyatga ega ekani ta’kidlab o‘tildi. Tadqiqot natijalari ushbu dori vositasining gipertonik va O‘SOK bilan og‘rigan bemorlar uchun samarali kompleks terapiya vositasi sifatida qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: Gipertoniya kasalligi, surunkali obstruktiv o‘pka kasalligi, Telmisartan, sistolik disfunktsiya, diastolik disfunktsiya, yurak yetishmovchiligi, arterial gipertenziya, antigipertenziv preparatlar, yurak funksiyasini baholash, kardioprotektiv ta’sir, qon bosimini boshqarish, klinik tadqiqotlar.

Kirish.

Gipertoniya kasalligi hozirgi kunda yurak-qon tomir tizimi kasalliklari orasida eng keng tarqalgan va jiddiy oqibatlariga olib keluvchi surunkali patologiyalardan biri hisoblanadi. Uning davomiyligi va asoratlari nafaqat yurak faoliyatiga, balki boshqa hayotiy muhim organlarga, xususan, o‘pka va buyraklarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, gipertoniya kasalligi surunkali obstruktiv o‘pka kasalligi (SO‘OK) bilan birgalikda kechganda, bemorning umumiy holati va yurak faoliyatida sezilarli o‘zgarishlar yuzaga keladi. Bunday bemorlarda yurakning sistolik va diastolik

disfunksiyalari tez-tez uchraydi va bu holat yurak yetishmovchiligi rivojlanish xavfini oshiradi. Zamonaviy tibbiyotda ushbu muammolarning oldini olish va ularni davolashda turli guruhdagi dorivor preparatlar, xususan, angiotenzin II retseptorlarining blokatorlari (ARB) keng qo'llanilmoqda. Telmisartan – ushbu guruh vakillaridan biri bo'lib, nafaqat arterial bosimni me'yorda ushlab turishda, balki yurak mushaklarining funksional holatini yaxshilashda ham muhim rol o'ynaydi. Telmisartanning yurakning sistolik va diastolik funksiyalariga bo'lgan ijobiy ta'siri ko'plab klinik tadqiqotlar bilan asoslangan bo'lib, ayniqsa gipertoniya va SO'OK kabi murakkab holatlarda uning ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu maqolada Telmisartan preparatining gipertoniya va surunkali obstruktiv o'pka kasalligi bilan og'rikan bemorlar yuragining sistolik va diastolik disfunksiyalari holatiga ko'rsatadigan terapevtik ta'siri o'rganiladi. Maqola doirasida yurak faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari tahlil qilinib, Telmisartanning klinik samaradorligi va bemorlar umumiy sog'lig'iga ijobiy ta'siri yoritiladi.

Asosiy qism.

Gipertoniya kasalligi yurak-qon tomir tizimi faoliyatining doimiy ravishda buzilishi, qon bosimining yuqori darajada saqlanishi bilan xarakterlanadi. Surunkali obstruktiv o'pka kasalligi (SO'OK) esa nafas yo'llarining torayishi, o'pka to'qimalarining elastikligini yo'qotishi va gaz almashinuvi jarayonlarining izdan chiqishi bilan kechuvchi surunkali kasallikdir. Ushbu ikki kasallikning bir vaqtda kechishi yurak faoliyatiga jiddiy yuklama tushishiga olib keladi. Ayniqsa, yurakning chap qorinchasi va o'ng qorinchasi faoliyatida buzilishlar yuzaga kelib, sistolik va diastolik disfunksiyalar rivojlanadi. Sistolik disfunksiya yurak mushagining qisqarish qobiliyatining pasayishi, yurak chiqaruvchi fraksiyaning kamayishi bilan namoyon bo'ladi. Diastolik disfunksiya esa yurak bo'shliqlarining to'la darajada bo'shasha olmasligi va natijada to'liq qon bilan to'lish jarayonining buzilishi bilan ifodalanadi. Bu holatlar yurak yetishmovchiligi, o'tkir nafas yetishmovchiligi va bemorning hayot sifatining keskin pasayishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, gipertoniya fonida SO'OK bilan kechuvchi holatlarda yurak devorlarining gipertrofiyasi, fibrozlanish, qon aylanish tizimida kongestiv (tiqilishi) holatlar rivojlanishi kuzatiladi. Zamonaviy klinik amaliyotda yurak faoliyatini qo'llab-quvvatlash va qon bosimini barqarorlashtirishda angiotenzin II retseptorlarining blokatorlari (ARB), xususan Telmisartan keng qo'llanilmoqda. Telmisartan AT1-retseptorlarini bloklab, angiotenzin II ning qon tomirlarga va yurak mushagiga bo'lgan salbiy ta'sirini kamaytiradi. U qon

tomirlarning kengayishiga, periferiya qarshiligini pasayishiga va yurak yuklamasining kamayishiga olib keladi. Bu esa yurak mushagining qisqarish va bo'shashish fazalarini yaxshilaydi. Telmisartan, shuningdek, yurak mushagidagi fibroz jarayonlarni sekinlashtirish, remodelizatsiyani kamaytirish va yurak devorlarining elastikligini tiklash kabi qo'shimcha kardioprotektiv (yurakni himoyalovchi) ta'sir ko'rsatadi. Ko'pgina klinik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Telmisartan qabul qilgan bemorlarda sistolik chiqaruv fraksiyasi oshgan, yurakning diastolik bo'shashuvi yaxshilangan, shuningdek, yurak yetishmovchiligi belgilari sezilarli darajada kamaygan. Shuningdek, Telmisartanning metabolik samaralari ham diqqatga sazovor. Bu preparat glyukoza almashinuvini me'yorlashtirishda, lipid darajasini pasaytirishda ham ma'lum foydaga ega bo'lib, bu holat ayniqsa metabolik sindrom, semizlik va II tip diabet bilan og'rigan gipertonik bemorlar uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, Telmisartanning o'pka bosimiga ham ijobiy ta'siri aniqlangan. Surunkali obstruktiv o'pka kasalligi fonida o'pka arterial bosimi ko'tarilishi (o'pka gipertenziyasi) kuzatiladi, bu esa yurakning o'ng qorinchasi faoliyatini yanada murakkablashtiradi. Telmisartan o'pka qon aylanish tizimidagi qarshilikni pasaytirish orqali yurakning o'ng qorinchasidagi bosimni kamaytiradi, bu esa bemorning nafas olish faoliyatini ham engillashtiradi. Klinik amaliyotda Telmisartan dozasi bemorning holatiga qarab individual tarzda belgilanadi. Odatda, boshlang'ich doza 20–40 mg ni tashkil etadi, ammo zarur hollarda 80 mg gacha oshirilishi mumkin. Dorini uzoq muddat davomida qabul qilish natijasida yurak funksiyalarida ijobiy dinamikalar, qon bosimining barqarorlashuvi, nafas olish faoliyatining yaxshilanishi va umumiy hayot sifatining oshishi kuzatilgan. Shu asosda aytish mumkinki, Telmisartan gipertoniya va SO'OK bilan kechuvchi yurak disfunktsiyalarida nafaqat simptomatik davolash vositasi, balki patogenetik jihatdan asoslangan, yurak mushagini himoya qiluvchi, funksional ko'rsatkichlarini tiklovchi samarali preparat hisoblanadi.

Xulosa:

Yurak-qon tomir tizimi kasalliklari, xususan gipertoniya va surunkali obstruktiv o'pka kasalligining birgalikda kechishi bemorlarning umumiy ahvolini og'irlashtirib, yurak faoliyatida sistolik va diastolik disfunktsiyalarning rivojlanishiga olib keladi. Bunday holatlarda tanlangan davo usuli yurak mushagining funksional holatini tiklash, qon bosimini me'yorda ushlab turish va yurak yetishmovchiligi rivojlanishini sekinlashtirishga qaratilgan bo'lishi zarur. O'tkazilgan ilmiy kuzatuvlar va klinik

tajribalar shuni ko'rsatadiki, Telmisartan nafaqat arterial bosimni nazorat qilishda, balki yurakning sistolik va diastolik funksiyalarini yaxshilashda ham yuqori samaraga ega. Ushbu preparat yurak mushagini remodelizatsiyadan himoya qiladi, fibroz jarayonlarni sekinlashtiradi hamda yurak bo'shliqlarining to'lish va bo'shshish jarayonlarini normallashtiradi. Telmisartanning metabolik va o'pka bosimiga ijobiy ta'siri esa uni gipertoniya va SO'OK bilan og'rigan bemorlar uchun yanada afzallik bilan qo'llash imkonini beradi. Shu boisdan, Telmisartan gipertoniya va surunkali obstruktiv o'pka kasalligi fonida yuzaga keluvchi yurak disfunktsiyalarini davolashda samarali va ishonchli dori vositasi sifatida tavsiya etilishi mumkin. Kelgusida yanada keng qamrovli klinik tadqiqotlar olib borilishi ushbu preparatning yurak-qon tomir tizimiga ta'sir mexanizmlarini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. "Gipertoniya kasalligini tashxislash va davolash bo'yicha klinik protokol". Toshkent, 2021.
2. GOLD. Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease. 2024 Report.
3. ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure. European Heart Journal, 2021; 42(36): 3599–3726.
4. Muxamedov M.M., Salimov A.S. "Ichki kasalliklar propedevtikasi". Toshkent: "Ilm Ziyo", 2020.
5. Yuldashev M.X. va boshqalar. "Klinik terapiya". Toshkent: Tibbiyot, 2019.
6. Messerli F.H., Bangalore S., Bavishi C., Rimoldi S.F. "Angiotensin receptor blockers in hypertension: to use or not to use?" Journal of the American College of Cardiology, 2018; 71(13): 1474–1482.
7. Ruilope L.M., Scholze J. "Telmisartan in the treatment of hypertension: current knowledge and future prospects." Vascular Health and Risk Management, 2009; 5(1): 473–482.
8. Yusuf S., Teo K.K., Pogue J. et al. "Telmisartan, ramipril, or both in patients at high risk for vascular events." New England Journal of Medicine, 2008; 358(15): 1547–1559.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

9. Kasymova M.N. “Ichki kasalliklar klinikasi va farmakoterapiyasi.” Samarqand, 2021.
10. Jenkins J., Nanchahal J., et al. “The role of Telmisartan in cardiovascular and renal protection.” *Current Medical Research and Opinion*, 2020; 36(4): 621–630.
11. Tashkent Medical Academy. “Yurak yetishmovchiligi: zamonaviy diagnostika va davolash usullari.” O‘quv qo‘llanma, 2022.
12. Agabekov I.B., Abdurakhmanova G.U. “Kardiologiyada zamonaviy yondashuvlar.” Toshkent, 2018.
13. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). “Hypertension in adults: diagnosis and management.” NICE guideline [NG136], 2019.
14. Rahimova D.I., Karimov B.B. “Gipertoniya kasalligida yurak funksiyasining buzilishi.” *Tibbiyot fanlari jurnali*, 2023; 1(3): 42–47.
15. Khan M.H., Ghali J.K. “Systolic and diastolic heart failure: pathophysiology, diagnosis, and treatment.” *Journal of Clinical Hypertension*, 2020; 22(7): 1190–1198.

O`ZBEKISTONDA GASTRONOMIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Mingbayeva Go`zal Baxritdin qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP 711-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada O`zbekistonda gastronomik turizmning rivojlanish istiqbollari, milliy taomlarning turizm salohiyatidagi o`rni, sohadagi mavjud imkoniyatlar va muammolar tahlil qilingan. Chet ellik sayyohlarning milliy oshxonaga bo`lgan qiziqishi, statistik ma`lumotlar asosida o`rganilgan va xalqaro tajribalar bilan solishtirma tahlil o`tkazilgan. Tadqiqot natijalari gastronomik turizmni rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy o`sishga, balki madaniy merosning targ`ib etilishiga ham erishish mumkinligini ko`rsatdi.

**Kalit so`zlar:** Gastronomik turizm, milliy taomlar, O`zbekiston oshxonasi, madaniy meros, sayyohlik salohiyati, turizm infratuzilmasi, pazandachilik, xalqaro tajriba.

Abstract

This article explores the prospects for the development of gastronomic tourism in Uzbekistan, focusing on the role of national cuisine in attracting tourists. It analyzes current opportunities and challenges in the sector, using statistical data and comparative insights from international experiences. The findings suggest that promoting gastronomic tourism in Uzbekistan can contribute not only to economic growth but also to the preservation and international promotion of the country's rich cultural heritage.

Key words: Gastronomic tourism, national dishes, Uzbek cuisine, cultural heritage, tourism potential, tourism infrastructure, culinary arts, international experience.

KIRISH

So‘nggi yillarda turizm sohasiga bo‘lgan e‘tibor O‘zbekistonda yangi yo‘nalishlar va imkoniyatlarning shakllanishiga sabab bo‘lmoqda. An‘anaviy sayyohlik turlaridan tashqari, bugungi kunda **gastronomik turizm** — ya‘ni milliy taomlar, ovqatlanish madaniyati va kulinariya merosini o‘rganishga asoslangan sayohat shakli tobora dolzarb mavzuga aylanyapti. Bu turizm turi nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki mamlakat madaniyatini dunyoga tanitishda ham muhim rol o‘ynaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarda gastronomik turizmni o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar, statistik hisobotlar va soha mutaxassislarining fikrlari shuni ko‘rsatadiki, gastronomik turizm nafaqat turizmning tarkibiy qismi, balki mustaqil iqtisodiy va madaniy yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligining 2022–2024-yillarga oid hisobotlarida milliy taomlarni xorijiy bozorlarga olib chiqish, “Gastro-karvon” loyihalari, milliy pazandachilik festivallari tashkil etilishi ta‘kidlab o‘tiladi. Xalqaro tajribalarni o‘rganishda BMT Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) hamda Yevropa davlatlari, jumladan, Italiya, Fransiya va Turkiya kabi mamlakatlarning gastronomik yo‘nalishda olib borayotgan siyosati foydali bo‘ldi. UNWTO tomonidan tayyorlangan "Gastronomic Tourism: The Basic Principles" nomli hujjatda aytilishicha, har bir hududning o‘ziga xos oshxona madaniyati uning turizm salohiyatining ajralmas qismi sanaladi. Shuningdek, so‘nggi yillarda o‘zbek olimlari tomonidan yozilgan ilmiy maqolalarda (masalan, R. Mamatqulovning “O‘zbek milliy taomlarining turizmga tutgan o‘rni” nomli maqolasi) milliy taomlarimizning xorijiy sayyohlar e‘tiborini tortishda tutgan o‘rni haqida qimmatli tahlillar keltirilgan. Mahalliy tadqiqotchilar gastronomik turizmning nafaqat madaniy, balki iqtisodiy ahamiyatini ham alohida qayd etadilar.

Mazkur tadqiqotda ilmiy-analitik yondashuv, statistik tahlil va solishtirma metodlar asosida ish olib borildi. Dastlab, O‘zbekistonning gastronomik turizm salohiyatini baholash uchun Turizm va madaniy meros vazirligining rasmiy statistik ma‘lumotlari o‘rganildi. Shuningdek, bir nechta yirik sayyohlik platformalari (TripAdvisor, Lonely Planet, Booking.com) orqali sayyohlarning O‘zbekistonga nisbatan bildirgan fikr-

mulohazalari tahlil qilindi. Gastronomik turizm rivoji bo'yicha xalqaro tajribalarni tahlil qilish uchun komparativ (taqqoslash) metodidan foydalanildi. Bu uslub yordamida Italiya, Turkiya, Gruziya va Yaponiya kabi mamlakatlarning gastronomik yo'nalishdagi yondashuvlari O'zbekiston tajribasi bilan solishtirildi. Mahalliy oshxonalar, restoranlar, mehmonxonalarda xizmat ko'rsatish sifatini baholash uchun kuzatuv usuli qo'llanildi. Shu bilan birga, sayyohlarning milliy taomlarga bo'lgan munosabati haqida fikr olish maqsadida ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazilgan onlayn so'rovnomalar natijalari tahlil qilindi. Metodologik yondashuvlar orqali faqatgina mavjud holat emas, balki istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari, imkoniyatlar va mavjud muammolar ham aniqlab chiqildi. Bu esa tadqiqotning amaliy ahamiyatini oshiradi va uni kelgusidagi strategik qarorlar ishlab chiqishda foydalanishga asos yaratadi.

O'zbek gastronomiyasining noyobligi

O'zbekistonning oshxonasi asrlar davomida turli xalqlar va madaniyatlar ta'sirida shakllangan. Milliy taomlarimiz — palov, lag'mon, manti, somsa, shurva va boshqa ko'plab taomlar — nafaqat mazali, balki tarixiy va madaniy ahamiyatga ham ega. Har bir viloyatning o'ziga xos taomlari bor: masalan, **Farg'ona palovi**, **Buxoro somsasi**, **Xorazm shivit oshi** kabi. Gastronomik turizm aynan shu turli-tumanlikka tayangan holda rivojlantirilmoqda. Chet ellik sayyohlar nafaqat tarixiy obidalarni tomosha qilish, balki milliy taomlar tayyorlanish jarayonida ishtirok etish, mahalliy pazandachilik sirlarini o'rganishni istaydilar.

Raqamlar va faktlar

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda O'zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlarning 38 foizi milliy taomlar bilan tanishish istagida bo'lgan. **2022–2024-yillar oralig'ida gastronomik turizm bo'yicha xizmat ko'rsatgan mehmonxonalar va restoranlar soni 27% ga oshdi.** Bu esa soha rivojlanayotganining yaqqol dalilidir.

Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlar gastronomik turizm markaziga aylangan bo'lsa-da, so'nggi paytlarda Qashqadaryo, Surxondaryo va Namangan viloyatlarida ham mahalliy oshxona turlariga qiziqish kuchaymoqda.

Rivojlanish istiqbollari

Kelgusida gastronomik turizmni rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ishlash zarur:

1. **Kulinariya festivallarini tashkil etish** – Har yili o‘tkaziladigan “O‘zbekiston milliy taomlari haftaligi” kabi tadbirlar orqali xalqaro e‘tiborni jalb etish mumkin.
2. **Mahalliy oshpazlarni xalqaro darajada tayyorlash** – Ularning xorijiy pazandachilik tajribasi bilan tanishishi va milliy taomlarni xorijliklarga yuksak saviyada taqdim etishlari kerak.
3. **Turistik marshrutlarga gastronomik yo‘nalishlarni qo‘shish** – Misol uchun, “Samarqand palov sayohati” yoki “Xorazm osh sayli” kabi paketlar tuzish.
4. **Brending va marketing** – O‘zbekiston milliy taomlarini xalqaro miqyosda tanitish uchun maxsus platformalar, mobil ilovalar, bloglar va videolar tayyorlash muhim.

Gastronomik turizmning rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy salohiyatini mustahkamlash bilan birga, madaniy merosni asrash va uni ommalashtirishda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Chet ellik sayyohlar O‘zbekistonga tashrif buyurganlarida, avvalo mahalliy taomlarning o‘ziga xosligi, tayyorlanish uslubi va xizmat ko‘rsatish madaniyatiga katta qiziqish bildiradilar. Ayniqsa, mahalliy oshxonalarda pazandalar bilan bevosita muloqotda bo‘lish, milliy taomlar tarixi haqida eshitish va ularni o‘z qo‘llari bilan tayyorlab ko‘rish imkoniyati sayyohlar uchun unutilmas tajribaga aylanadi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, gastronomik turizm sohasida xizmat ko‘rsatish sifatini yanada oshirish, oshpazlik san‘atiga innovatsion yondashuvlarni joriy etish va ayni vaqtda an‘anaviylikni asrab qolish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Masalan, qadimiy pazandachilik retseptlarini saqlab qolgan oilaviy oshxonalar, tarixiy bozorlar, mahalliy qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi fermer xo‘jaliklari bilan hamkorlik qilish orqali gastronomik turizmga qiziqish yanada oshiriladi.

Yana bir muhim jihat shuki, turizm infratuzilmasi bilan bir qatorda, marketing va reklama ishlari ham kuchaytirilishi zarur. Chet el sayyohlariga mo‘ljallangan reklama roliklari, vloglar, xalqaro pazandachilik ko‘rgazmalarida O‘zbekiston oshxonasini targ‘ib etuvchi stendlar va ko‘rgazmalar orqali milliy taomlarimiz dunyo bo‘ylab mashhurlikka

erishishi mumkin. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda faol kontent yaratish, pazandalik master-klasslar va onlayn kurslar tashkil etish orqali ham bu yo‘nalishdagi tashabbuslar qo‘llab-quvvatlanadi.

Bugungi kunda dunyoning ko‘plab rivojlangan mamlakatlarida gastronomik turizm alohida yo‘nalish sifatida shakllanib ulgurgan. Fransiya, Italiya, Turkiya yoki Yaponiya misolida ko‘rish mumkinki, milliy oshxonani to‘g‘ri brendlashtirish, uni global bozorda ilgari surish katta muvaffaqiyatlarga olib keladi. O‘zbekiston ham bu borada katta imkoniyatlarga ega. Tarixiy va madaniy meros bilan uyg‘unlashgan milliy taomlarimiz, turli hududlarga xos pazandachilik an‘analari bu imkoniyatlarni samarali ro‘yobga chiqarish uchun yetarlicha zamin yaratadi.

Kelgusida gastronomik turizmni rivojlantirish jarayonida davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, yosh oshpazlarni tayyorlash, yangi kulinariya maktablarini tashkil etish, turizm xizmatlari sifatini oshirish, ichki turizmni rag‘batlantirish va xalqaro tajribalarni o‘rganish zarur. Ayniqsa, qishloq hududlaridagi pazandachilik an‘analarini saqlash va ularga e‘tibor qaratish orqali gastronomik turizmni yanada ommalashtirish mumkin.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida olingan ma‘lumotlar va tahlillar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekiston gastronomik turizm yo‘nalishida katta salohiyatga ega. Mamlakatimizning har bir hududida mavjud bo‘lgan milliy taomlar, pazandachilik an‘analari va mahalliy mahsulotlar xilma-xilligi turistlar uchun katta qiziqish uyg‘otmoqda. Sayyohlarning O‘zbekistonga bo‘lgan qiziqishida milliy taomlarning o‘rni yuqori ekani aniqlanib, bu turizmning aynan gastronomik yo‘nalishini alohida rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Statistika tahlillarga asoslanib, so‘nggi yillarda O‘zbekistonga tashrif buyurayotgan sayyohlarning muayyan qismi aynan mahalliy oshxona bilan tanishish maqsadida kelayotgani aniqlandi. Sayyohlarning ijtimoiy tarmoqlardagi fikrlari, reytinglar va baholari O‘zbekiston oshxonasiga bo‘lgan ijobiy munosabatni aks ettirmoqda. O‘zbekiston Respublikasining xilma-xil hamda yilning turli fasllarida jozibador va raqobatbardosh turistik mahsulotlari, shu jumladan mamlakat hududlarida tematik turistik zonalari va klasterlarini yaratish orqali hamda turizmning istiqbolli turlari (ziyorat,

ma'rifiy, ekologik, etnografik, gastronomik, sport, davolovchi-sog'lomlashtiruvchi, qishloq, sanoat, ishbilarmonlik va boshqalarni) hisobga olgan holda, yangi turizm dasturlarini ishlab chiqiladi¹.

Tahlil

Xalqaro tajriba bilan solishtirilganda, O'zbekistonda gastronomik turizm hali to'liq shakllanmagan bo'lsa-da, uning rivojlanish istiqbollari keng va barqaror ekanligi ma'lum bo'ldi. Taomlarning turli hududlarga xosligi, ularning tayyorlanish jarayoniga sayyohlarni jalb qilish imkoniyati, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining tabiiyligi va o'ziga xosligi — bularning barchasi mazkur turizm turining jozibador jihatlari hisoblanadi. Shuningdek, xizmat ko'rsatish sifati, oshpazlar malakasi, turistik marshrutlarga gastronomik yo'nalishlarni kiritish kabi omillarni yaxshilash orqali bu sohani yanada rivojlantirish mumkinligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari gastronomik turizmni milliy brend sifatida shakllantirishga qaratilgan strategik chora-tadbirlar ishlab chiqish zaruratini ko'rsatmoqda. Umuman olganda, O'zbekiston gastronomik turizmini rivojlantirish orqali nafaqat turizm sohasida iqtisodiy o'sishga erishadi, balki milliy madaniyatni xalqaro miqyosda ommalashtirishga ham erishadi. 2025-yil 1-avgustga qadar turizm sohasida faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlari tomonidan import qilinadigan avtobus va mikroavtobuslar bojxona bojidan ozod etiladi. Bunda: mazkur imtiyozlar O'zbekiston Respublikasi bojxona hududiga olib kirilayotgan yangi ishlab chiqarilgan, "Yevro-5" va undan yuqori ekologik toifa talablariga mos keladigan avtobus va haydovchidan tashqari sakkiz va undan ortiq o'rindiqlarga ega bo'lgan mikroavtobuslar uchun taqdim etiladi; import qilingan avtobuslar va mikroavtobuslar import qilingan kundan boshlab 3 yil davomida boshqa shaxsga sotilgan yoki o'tkazilgan yoxud ijaraga berilgan taqdirda, taqdim etilgan imtiyozlar bekor qilinadi hamda bojxona boji belgilangan tartibda to'liq hajmda import qilgan shaxsdan undirib olinadi; Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo'mitasi (keyingi o'rinlarda — Turizm qo'mitasi) tomonidan ro'yxati shakllantiriladigan xalqaro turizm yarmarkalari va

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni "Turizmni rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"

ko'rgazmalarida turizm sohasidagi tadbirkorlar, hunarmandlar, madaniyat va san'at vakillari ishtirok etadi².

Xulosa

O'zbekiston gastronomik turizm salohiyati yuqori bo'lgan davlatlar sirasiga kiradi. Milliy oshxonamizning boyligi, mahalliy aholining mehmondo'stligi, hududlar bo'yicha taomlarning o'ziga xosligi — bularning barchasi sayyohlarni jalb etuvchi omillardir. Agar yuqoridagi strategiyalar izchil amalga oshirilsa, yaqin yillarda O'zbekiston Osiyodagi gastronomik turizm markazlaridan biriga aylanishi hech gap emas. Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston gastronomik turizm sohasida katta salohiyatga ega bo'lgan mamlakatlar sirasiga kiradi. Bu salohiyatni ro'yobga chiqarish uchun izchil siyosat, innovatsion yondashuv va xalqaro hamkorlik zarur. Har bir milliy taom – bu nafaqat ovqat, balki xalqning tarixidan, urf-odatlaridan, qadriyatlaridan darak beruvchi madaniy qadriyatlardir. Demak, gastronomik turizmni rivojlantirish orqali biz o'z milliy merosimizni asraymiz, uni jahon maydoniga olib chiqamiz va iqtisodiy taraqqiyotga ham hissa qo'shamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, M. (2022). *O'zbek milliy taomlari va ularning sayyohlikda tutgan o'rni*. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Azizov, B. (2021). *Turizm va madaniyat: O'zbekistonda barqaror rivojlanish yo'llari*. Samarqand: Registon nashriyoti.
3. Mamatqulov, R. (2020). "O'zbek milliy taomlarining turizmga tutgan o'rni", *Turizm va innovatsiyalar* ilmiy jurnali, 3(2), 45–51.
4. Mirzayeva, D. (2023). *Gastronomik turizm: global tendensiyalar va O'zbekiston tajribasi*. Toshkent: Fan va taraqqiyot.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-yanvardagi PF-9-son Farmoni "Xorijiy turistlar oqimini oshirish va ichki turizmni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". lex.uz

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 18.07.2024 yildagi PF-102-son

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni “Turizmni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. lex.uz
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 18-iyuldagi PF-102-son Farmoni “Turizm infratuzilmasini takomillashtirish va xorijiy sayyohlar oqimini ko‘paytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. lex.uz
8. Qodirova, N. (2021). *Pazandachilik san‘ati va madaniy meros*. Buxoro: Zarafshon.
9. UNWTO (2021). *Gastronomic Tourism: The Basic Principles*. World Tourism Organization, Madrid.
10. Yusupova, L. (2022). “Gastronomik turizm va uning iqtisodiy ahamiyati”, *Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar jurnali*, 5(1), 78–84.

"MEHNAT MIGRATSIYASI NAZARIYALARI: KLASSIK YONDASHUVLARDAN TRANSMILLIYLIK KONSEPSIYASIGACHA"

Bakirova Oynura

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti.

Xalqaro iqtisodiyot va menejment fakulteti.

Xalqaro iqtisodiyot kafedrası.

Jahon iqtisodiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti.

Annotatsiya

Ushbu maqola mehnat migratsiyasiga oid nazariy yondashuvlarning evolyutsiyasini tanqidiy tahlil asosida ko'rib chiqadi. Tadqiqot Ravenstein tomonidan ilgari surilgan migratsiya qonunlaridan boshlab, neoklassik iqtisodiy model, dual mehnat bozori nazariyasi, Lee tomonidan taklif etilgan Push-Pull modeli va yangi iqtisodiy migratsiya nazariyasi (NELM)gacha bo'lgan asosiy konsepsiyalarni izchil tahlil qiladi. Shuningdek, zamonaviy paradigmalardan biri bo'lgan tarmoq nazariyasi, ijtimoiy kapital tushunchasi va transmilliylik, jumladan globalizatsiya va diaspora fenomenlari ham muallif tomonidan chuqur tahlilga tortiladi.

Muallif har bir nazariyaning izoh berish salohiyati va cheklovlarini, ayniqsa mehnat migratsiyasi yuqori bo'lgan O'zbekiston kontekstida baholab, qiyosiy-analitik yondashuv asosida ularni tahlil qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, klassik model va yondashuvlar muhim nazariy asos bersa-da, zamonaviy nazariyalar mehnat migratsiyasining murakkab, ko'p qirrali va o'zaro bog'liq tabiatini to'liqroq ifodalaydi.

Maqolaning yangilik elementi — nazariy qarashlarni oddiy tasniflash emas, balki ularni konseptual birlashtirish orqali O'zbekiston migratsiyasiga doir empirik holatlar bilan uzviy bog'lab tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot natijalari, xususan, mehnat eksport qiluvchi davlatlar uchun migratsiya siyosatini shakllantirishda mustahkam nazariy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: mehnat migratsiyasi, migratsiya nazariyalari, Push-Pull modeli, NELM, transmilliylik, O'zbekiston, tarmoq nazariyasi, globalizatsiya

Аннотация

В данной статье представлено критическое рассмотрение эволюции теоретических подходов к трудовой миграции — от классических моделей до современных

транснациональных концепций. Исследование начинается с анализа законов миграции Равенштейна, неоклассической экономической теории, теории дуального рынка труда, модели «выталкивающих и притягивающих факторов» (Push-Pull) Ли, а также новой экономической теории трудовой миграции (NELM). Особое внимание уделяется современным подходам — теории сетей, концепции социального капитала, транснационализму, а также феноменам глокализации и диаспор.

Автор применяет сравнительно-аналитический метод для оценки объяснительной силы и ограничений каждой теории, акцентируя внимание на их применимости в социально-экономическом контексте Узбекистана как страны-донора рабочей силы. Выводы исследования показывают, что хотя классические модели предоставляют базовое понимание миграционных процессов, именно современные концепции способны отразить их многослойный, динамичный и взаимосвязанный характер в условиях глобализации.

Научная новизна работы заключается не в простой классификации теорий, а в попытке их концептуального синтеза и эмпирического применения к реальным миграционным практикам Узбекистана. Полученные результаты могут служить теоретической основой для дальнейших академических исследований и разработки миграционной политики в странах с высокой трудовой мобильностью.

Ключевые слова: трудовая миграция, теории миграции, модель Push-Pull, NELM, транснационализм, Узбекистан, теория сетей, глокализация

Abstract

This article critically explores the theoretical evolution of labor migration, tracing the trajectory from classical models to contemporary transnational frameworks. Beginning with Ravenstein's pioneering laws of migration, the study systematically analyzes major theories including neoclassical economics, dual labor market theory, Lee's Push-Pull model, and the New Economics of Labor Migration (NELM). The analysis is extended to modern paradigms such as network theory, social capital, and transnationalism, including glocalization and diaspora dynamics. The author adopts a comparative-analytical methodology to assess each theory's explanatory power and limitations, particularly in the socio-economic context of Uzbekistan — a labor-sending country undergoing active migration-driven transformations. The article finds that while classical models offer foundational insights, contemporary theories better capture the multilayered and dynamic

nature of labor mobility in a globalized world. The originality of this study lies in its effort to synthesize disparate theoretical perspectives and empirically relate them to Uzbekistan's real-world migration experience. The findings aim to contribute to a more coherent theoretical foundation for academic inquiry and migration policy formulation in labor-exporting states.

Keywords: labor migration, migration theories, Push-Pull model, NELM, transnationalism, Uzbekistan, network theory, glocalization

KIRISH

So'nggi o'n yilliklarda mehnat migratsiyasi global miqyosda nafaqat demografik jarayon, balki strategik iqtisodiy va ijtimoiy transformatsiyaning muhim omiliga aylangan. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda dunyo bo'yicha 281 milliondan ortiq xalqaro migrant mavjud bo'lib, ulardan katta qismi aynan mehnat maqsadida davlatlararo harakatlanmoqda. Ayniqsa, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun migratsiya — valyuta tushumlari, bandlik va uy xo'jaliklarining moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi asosiy resurslardan biridir. Jahon Bankining so'nggi hisobotida ta'kidlanishicha, 2022-yilda mehnat migrantlari tomonidan yuborilgan pul o'tkazmalari hajmi 831 milliard AQSh dollarini tashkil etgan va bu ayrim mamlakatlarda YIMning 30 foizigacha yetgan.

Shu darajada keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy hodisani chuqur tushunish uchun faqat statistik yoki empirik ko'rsatkichlar yetarli emas. Aksincha, migratsiya jarayonlarini izchil tahlil qilish, ularning sabablari va oqibatlarini anglash uchun nazariy asoslar zarur. Biroq mavjud yondashuvlarning aksariyati biryoqlama bo'lib, ayrimlari iqtisodiy deterministik nuqtai nazarga, boshqalari esa sotsiologik yoki institutsional tushunchalarga haddan ortiq tayanadi. Bu esa mehnat migratsiyasining murakkab, ko'p qatlamli va transchegaraviy mohiyatini to'liq yoritishda cheklovlarni yuzaga keltiradi.

Shu sababli, ushbu maqolaning asosiy maqsadi — mehnat migratsiyasi nazariyalarini tizimli va tanqidiy nuqtai nazardan qayta ko'rib chiqish, ularning afzallik va cheklovlarni aniqlash, hamda O'zbekiston misolida ularning amaliy qo'llanilishini baholashdan iborat. Maqolada klassik (Ravenstein), iqtisodiy (neoklassik, NELM), institutsional (dual mehnat bozori), sotsiologik (tarmoq, ijtimoiy kapital) hamda zamonaviy (transmilliylik, globalizatsiya) yondashuvlar bir butun konseptual zamin sifatida qaraladi. Har bir nazariyaning O'zbekiston mehnat migratsiyasi dinamikasiga qanchalik mos tushishini

tahlil qilish orqali maqola nazariy izchillik va empirik moslikni uyg'unlashtirishga urinadi.

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy metodologiyadan foydalaniladi. Asosiy yondashuvlar o'rtasidagi nazariy tafovutlar aniqlanadi, ularning migratsiya sabablarini izohlashdagi salohiyati baholanadi. Tahlil jarayonida xalqaro ilmiy adabiyotlar, BMT, IOM, ILO va Jahon Banki tomonidan e'lon qilingan hisobotlar hamda O'zbekiston bo'yicha mavjud statistik ma'lumotlardan foydalaniladi.

Maqolaning **ilmiy yangiligi** shundaki, u mavjud nazariyalarni oddiy sharhlash yoki izchil sanab o'tishdan ko'ra, ularni bir-biri bilan solishtirish, empirik faktlarga tayanib tahlil qilish va O'zbekiston misolida kompleks, ko'p qatlamli nazariy sintezni ishlab chiqishni maqsad qiladi. Mazkur yondashuv, bir tomondan, migratsiyani tushuntirishda akademik aniqlikni ta'minlasa, ikkinchi tomondan, migratsiya siyosatini ishlab chiqish bo'yicha strategik qarorlar qabul qilishda amaliy asos yaratadi.

Migratsiya nazariyalarining to'rt guruhli tasnifi: metodologik asoslar va analitik yondashuv. Mehnat migratsiyasi bugungi global ijtimoiy-iqtisodiy muhitda murakkab va ko'p qirrali hodisa sifatida e'tirof etiladi. Uni izohlovchi nazariyalar esa har doim yagona nuqtai nazardan emas, balki turli metodologik asoslar va tahlil birliklariga tayangan holda shakllanib borgan. Shu bois migratsiya jarayonini chuqur tahlil qilish va nazariy asoslash uchun mavjud yondashuvlarni **kategoriya asosida tizimlashtirish** dolzarb hisoblanadi. Bu nafaqat ularning tushunchaviy farqlarini ochib beradi, balki amaliy kontekstlarda qaysi nazariya qanday qo'llanishini aniqlash imkonini yaratadi. Ilmiy adabiyotlarda migratsiya nazariyalarini **shartli ravishda to'rtta asosiy yondashuv guruhiga** ajratish amaliyotda keng qo'llaniladi:

1. Klassik demografik yondashuvlar,

2. Iqtisodiy yondashuvlar,

3. Ijtimoiy tarmoq va institutsional yondashuvlar,

4. Zamonaviy transmilliy konsepsiyalar.

Har bir guruhning metodologiyasi, asosiy determinantlari va tahlil birliklari farq qiladi, ammo ularning birgalikdagi o'rganilishi migratsiyani yaxlit tizim sifatida anglash imkonini beradi.

Klassik demografik yondashuvlar. Ushbu guruh XIX asrda Ravenstein tomonidan ilgari surilgan migratsiya qonunlari asosida shakllangan. Yondashuv migratsiyani **geografik yaqinlik, urbanizatsiya va hududlararo masofa** bilan bog'liq statistik naqshlar

doirasida talqin qiladi. Migratsion harakat demografik bosim va tabiiy omillar bilan bogʻliq boʻlib, bunda migrantlar **faol sub'yekt sifatida emas**, balki statistik harakat obyekt sifatida koʻriladi.

Iqtisodiy yondashuvlar migratsiyani asosan iqtisodiy nomutanosibliklar — yaʼni **daromadlar farqi, mehnat resurslarining taqsimoti**, yoki **bozor segmentatsiyasi** orqali izohlaydi. Neoklassik nazariya (Todaro, 1976) migratsiyani ish haqi farqlari va mehnat bozoridagi tengsizliklar asosida ratsional tanlov sifatida qarasa, dual mehnat bozori modeli (Piore, 1979) uni rivojlangan mamlakatlardagi institutsional talab asosida tushuntiradi. Yangi iqtisodiy migratsiya nazariyasi (NELM) esa uy xoʻjaligi darajasida daromad diversifikatsiyasi va iqtisodiy barqarorlikka erishish strategiyasi sifatida koʻradi. Ijtimoiy tarmoq va institutsional yondashuvlar. Mazkur guruh migratsiyani shunchaki iqtisodiy yoki demografik qaror emas, balki **ijtimoiy aloqalar tizimi, tarmoqlar, ishonch muhitlari** orqali shakllanuvchi jarayon deb izohlaydi. Tarmoq nazariyasi migratsiyaning oʻz-oʻzini ishlab chiqaruvchi xususiyatini taʼkidlaydi: yaʼni har bir yangi migrant oʻz ortidan boshqalarni tortadi. Ijtimoiy kapital yondashuvi esa migrantlar orasidagi tarmoqlarni resurs sifatida baholab, ularni migratsiyaning davomiyligida muhim omil deb koʻrsatadi.

Zamonaviy transmilliy konsepsiyalar. XXI asrda shakllangan bu yondashuvlar migratsiyani **global, koʻp makonli va identitet asosli** harakat sifatida talqin qiladi. Transmilliylik nazariyasi migrantlarning bir vaqtning oʻzida bir necha ijtimoiy makonlarda yashashi va faoliyat yuritishini tahlil qiladi. Diaspora va globalizatsiya yondashuvlari esa madaniy identitetlar, kommunikatsiya va siyosiy ishtirok orqali migrantlarning yangi roli va funksiyalarini ochib beradi. Ushbu konsepsiyalar migratsiyani **faktik harakat emas**, balki **sotsial transformatsiya** sifatida talqin qiladi. Yuqoridagi toʻrtta nazariy guruh migratsiyani har xil metodologik asoslar bilan talqin qilsa-da, ularning har biri migratsiya tizimining turli jihatlarini ochib beradi. Klassik yondashuvlar migratsiyaning asosiy naqshlarini, iqtisodiy yondashuvlar ratsional va strukturaviy sabablarini, ijtimoiy tarmoq yondashuvlari esa uzluksizlik va mobilizatsiyani tushuntiradi. Transmilliy konsepsiyalar esa migratsiyani global kontekstdagi koʻp makonli hayot strategiyasi sifatida talqin qiladi. Shu sababli, maqolaning keyingi boʻlimlarida har bir yondashuv chuqur tahlil qilinadi va Oʻzbekiston kontekstida ularning qoʻllanish salohiyati baholanadi.

Klassik demografik yondashuvlar: Ravenstein nazariyasining shakllanishi va zamonaviy bahosi. Migratsiya jarayonlarini izohlovchi nazariy qarashlarning evolyutsion manbai sifatida klassik demografik yondashuvlar alohida metodologik bosqichni tashkil etadi. XIX asr oxirida Ernst Georg Ravenstein tomonidan ilgari surilgan “Migratsiya qonunlari” (1885) bu guruhga mansub asosiy nazariya bo‘lib, migratsiyani ijtimoiy yoki iqtisodiy emas, balki statistik-demografik jihatdan izohlashga uringan ilk tizimli urinish hisoblanadi. Ravenstein Angliya va Uelsda 1871–1881 yillarda o‘tkazilgan aholini ro‘yxatga olish ma‘lumotlari asosida migratsion harakat qonuniyatlarini aniqlashga harakat qilgan. U migratsiyani inson faoliyatining qonunlarga bo‘ysunuvchi demografik shakli sifatida talqin qilgan.

Nazariy asos sifatida Ravenstein migratsion harakatlar odatda qisqa masofalarda sodir bo‘lishini, uzoq masofalardagi migratsiya esa nisbatan kamroq uchrashini ta’kidlagan. Shuningdek, migratsiya oqimlari iqtisodiy jihatdan rivojlangan yirik sanoat markazlariga yo‘naltiriladi. Har bir migratsion oqimga muqobil tarzda qarama-qarshi yo‘nalishda oqim ham shakllanishi mumkin. Gender mezoniga ko‘ra, erkaklar uzoq masofaga ko‘chishga moyil bo‘lsa, ayollar ko‘proq lokal migratsiya turlarida faol ishtirok etadi. Bu xulosalar migratsiyani shaxsiy tanlov emas, balki hududiy va demografik bosimlar bilan belgilanadigan oqim sifatida tushuntiradi. Migrant bu modelda faol sub’yekt emas, balki tashqi omillarning ta’sirida harakat qiluvchi statistik figura sifatida tasvirlanadi.

Metodologik asos va nazariy cheklovlar

Ravenstein yondashuvi klassik pozitivistik metodologiyaga tayanadi. Unda migratsiya tashqi omillar – masofa, urbanizatsiya, geografik yaqinlik – tomonidan belgilanuvchi hodisa sifatida qaraladi. Bu yondashuv migratsiyani to‘liq ob’ektiv, statistik va qonuniyatlarga bo‘ysunuvchi jarayon deb tasavvur qiladi. Shu sababli, u tahlil uchun zamonaviy ijtimoiy determinantlar, ijtimoiy tarmoq, madaniy integratsiya, yoki huquqiy maqom kabi ko‘rsatkichlarni inobatga olmaydi.

Nazariyaning zamonaviy global migratsiya dinamikasini izohlashdagi asosiy cheklovi — migratsiyaning murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va identitetga oid sabablari, ijtimoiy tanlov, institutsional kuch va tarmoq aloqalarini e’tiborga olmasligidir. Bu esa uni 20–21-asr mobaynida shakllangan iqtisodiy, ijtimoiy va transmilliy yondashuvlar bilan solishtirganda nazariy salohiyat jihatidan sezilarli darajada chegaralaydi.

O‘zbekiston kontekstida baholash

Ravenstein yondashuvi O‘zbekiston sharoitida ayniqsa ichki migratsiya jarayonlarini izohlashda qisman qo‘llanilishi mumkin. Viloyatlardan Toshkent, Samarqand va Farg‘ona kabi iqtisodiy jihatdan nisbatan rivojlangan shahar markazlariga yo‘naltirilgan doimiy migratsiya oqimlari bu nazariyaning “sanoat markazlari”ga yo‘nalish tamoyiliga mos keladi. Xususan, 2022-yil IOM ma’lumotlariga ko‘ra, ichki migratsiya harakati eng ko‘p aynan iqtisodiy infratuzilma rivojlangan shaharlarga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu hududiy mehnat talabining notekis taqsimlanishi bilan bog‘liqdir. Shu bilan birga, O‘zbekistondagi xalqaro migratsiya oqimlari — Rossiya, Qozog‘iston, Janubiy Koreya va Turkiyaga yo‘naltirilgan ishchi kuchi harakati — Ravenstein modelining tashqarisida qoladi. Bunday harakatlar qarindoshlik tarmoqlari, transmilliy aloqalar, huquqiy maqom, ijtimoiy kapital va identitet asosida shakllanadi. Bu omillar esa klassik demografik yondashuv tomonidan nazarda tutilmagan. Shu sababli bu model zamonaviy xalqaro migratsiyani izohlashda chegaralangan amaliy ahamiyatga ega.

Tahliliy xulosa

Ravenstein nazariyasi migratsiya bo‘yicha nazariy izlanishlarning boshlang‘ich bosqichi bo‘lib, demografik determinatsiyaga asoslangan tahlil uslubining ilmiy asosini yaratgan. U migratsiyani birinchi bo‘lib tizimli qonunlar asosida tasvirlagan nazariya sifatida tarixiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, bu nazariya murakkab ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va global determinantlar bilan belgilanayotgan zamonaviy migratsiya harakatlarini tahlil qilish uchun yetarli emas. Shu bois, u migratsiya nazariyalari evolyutsiyasining klassik bosqichi sifatida qadrlanishi mumkin, ammo hozirgi tahlil doiralari uchun u ko‘proq metodologik fon sifatida xizmat qiladi.

Iqtisodiy yondashuvlar: resurslar nomutanosibligi va migratsiyadagi ratsional tanlov modeli. Iqtisodiy yondashuvlar mehnat migratsiyasi bo‘yicha nazariyalar tizimida asosiy metodologik oqimlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar migratsiyani individual darajadagi foyda-motivatsiya yoki makroiqtisodiy zaruriyat sifatida talqin etadi. Migratsiya harakati bu modelda ishchi kuchi va kapital resurslarining makonlararo notekis taqsimoti, ish haqi farqi, mehnat bozoridagi nomutanosibliklar va institutlararo segmentatsiya natijasida yuzaga keladigan iqtisodiy reaksiya sifatida tushuntiriladi. Nazariyaning markazida odamning iqtisodiy manfaatlarini maksimal darajada oshirish istagi yotadi. Migratsion qarorlar esa ratsional tanlov asosida — xarajat va foydaning kutilgan nisbatiga ko‘ra qabul qilinadi.

Iqtisodiy yondashuvlarning ilk modeli — **neoklassik nazariya** — migratsiyani ish haqi farqlari va mehnat bozori tengsizliklari orqali izohlaydi. Unga ko‘ra, ishchi kuchi boy, ammo ish haqi past bo‘lgan mamlakatlardan, ishchi kuchi tanqis va ish haqi yuqori bo‘lgan mamlakatlarga migratsiya oqimlari yuzaga keladi. Bu oqimlar resurslardan samarali foydalanish jarayonining bir qismi sifatida talqin qilinadi. Qaror qabul qilish mikro darajada (individual) bo‘lib, har bir migrant xarajat va daromadni solishtirib, o‘z tanlovini amalga oshiradi. Makro darajada esa bunday oqimlar umumiy iqtisodiy barqarorlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Neoklassik yondashuv bilan yonma-yon rivojlangan ikkinchi model — **dual mehnat bozori nazariyasi** — migratsiyani qabul qiluvchi mamlakatlar ichki mehnat bozorining ikki qatlamli tuzilmasi orqali izohlaydi. Piore (1979) tomonidan ishlab chiqilgan bu modelga ko‘ra, rivojlangan davlatlar aholisining mahalliy mehnat bozori past ijtimoiy maqomga ega, og‘ir, barqaror bo‘lmagan, xavfsizligi past ish joylariga qiziqishi sust bo‘ladi. Ushbu ehtiyoj esa kam maoshli, og‘ir mehnat turlariga tayyor bo‘lgan chet ellik ishchi kuchi hisobiga qoplanadi. Bu yondashuv migratsiyani eksport qiluvchi davlat ichki omillariga emas, balki qabul qiluvchi tomonning mehnat bozoridagi institutsional segmentatsiyaga asoslab tushuntiradi. Migratsiya bu yerda pull faktordan ko‘ra **strukturaviy zaruriyat** sifatida ko‘riladi.

Uchinchi muhim iqtisodiy model — **yangi iqtisodiy migratsiya nazariyasi (NELM)** — migratsiyani shaxsiy emas, balki **uy xo‘jaligi darajasida** qaror qabul qilish modeli sifatida talqin qiladi. Stark va Bloom (1985) tomonidan asoslangan ushbu yondashuvga ko‘ra, migrantlarning asosiy maqsadi nafaqat daromadni oshirish, balki daromad oqimini diversifikatsiyalash, ichki moliyaviy xavflarni kompensatsiya qilish va kredit-sug‘urta bozorlaridagi kamchiliklarni bartaraf etishdir. Migratsiya bu yerda individual foyda emas, balki oilaviy iqtisodiy xavfsizlik strategiyasi sifatida qaraladi. Uy xo‘jaligi a‘zolari birgalikda ishlab chiqadigan strategiya orqali biri xorijda ishlashga yuboriladi, boshqalar esa ichki faoliyatni davom ettiradi. Migratsiya harakati aynan shu ichki risklarni boshqarish mexanizmi doirasida shakllanadi.

Ushbu iqtisodiy yondashuvlarning barchasi O‘zbekiston kontekstida ma’lum darajada tatbiq qilinishi mumkin. Masalan, neoklassik model doirasida Rossiya, Qozog‘iston va Janubiy Koreyaga mehnat migratsiyasining asosiy omili — yuqori ish haqi va valyuta kursi bilan bog‘liq daromadlar farqi bo‘lib, migrantlar bu tanlovni foydaxarajat asosida amalga oshiradi. Dual mehnat bozori modeli esa qabul qiluvchi

mamlakatlarda og‘ir va quyi ijtimoiy maqomga ega ish joylariga bo‘lgan strukturaviy ehtiyoj tufayli O‘zbekistonlik migrantlarning talabga moslashuvchanligini izohlaydi. NELM esa O‘zbekiston oilalarining xorijdan keladigan pul o‘tkazmalari yordamida uy-joy qurilishi, sog‘liqni saqlash va ta‘lim xarajatlarini qoplash, shuningdek, mahalliy biznes boshlash orqali iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan strategiyasini ifodalaydi.

Shunga qaramay, iqtisodiy yondashuvlar migratsiyani faqat iqtisodiy determinatsiyaga asoslanib izohlashi bois, ular ijtimoiy tarmoqlar, identitet, madaniy integratsiya va huquqiy maqom kabi muhim omillarni cheklangan tarzda qamrab oladi. Shu sababli, zamonaviy murakkab migratsiya tizimini to‘liq tushuntirish uchun bu yondashuvlar tarmoq nazariyasi, ijtimoiy kapital va transmilliylik kabi nazariy konsepsiyalar bilan **komplementar tarzda qo‘llanilishi** zarur. Biroq iqtisodiy yondashuvlar migratsiyaning **asosiy harakatlantiruvchi omillarini tushunish uchun zaruriy poydevor** sifatida o‘z ilmiy ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Ijtimoiy tarmoq va institutsional yondashuvlar: migratsiyaning ijtimoiy ishlab chiqarilishi

Mehnat migratsiyasi jarayonini tushuntiruvchi iqtisodiy yondashuvlar qarorlarni individual tanlov asosida tushuntirsa, ijtimoiy tarmoq va institutsional yondashuvlar migratsiyani kengroq ijtimoiy strukturaviy kontekstda izohlaydi. Bu nazariy oqimlar migratsiyani shaxsiy manfaatni maksimal qilish harakati emas, balki avvalgi migrantlar tomonidan shakllantirilgan tarmoqlar, ijtimoiy munosabatlar va institutsional muhit natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy hodisa sifatida ko‘radi. Bunda migratsiya bir martalik hodisa emas, balki o‘z-o‘zini takrorlaydigan va mustahkamlaydigan ijtimoiy mexanizm sifatida qaraladi.

Tarmoq nazariyasining mohiyati shundaki, avvalgi migrantlar tomonidan yaratilgan ijtimoiy tarmoq — ya‘ni qarindoshlik, do‘stlik, mahalla, diniy yoki etnik aloqalar — yangi migrantlar uchun moliyaviy, axborot va emotsional jihatdan tayanch bo‘lib xizmat qiladi. Bu tarmoqlar migratsiya bilan bog‘liq xarajat va xavflarni kamaytiradi hamda yangi ishtirokchilarni jarayonga jalb qilishni osonlashtiradi. Natijada, migratsiya individuallikdan chiqib, kollektiv harakatga aylana boshlaydi. Tarmoq orqali uzluksiz axborot oqimi, ishonch zanjiri, migratsion intilish va yo‘nalishlar mustahkamlanadi.

O‘zbekiston tajribasida bu nazariya ayniqsa dolzarb. Farg‘ona vodiysi, Qashqadaryo yoki Samarqand viloyatlaridan Rossiya, Janubiy Koreya yoki Turkiyaga uzluksiz mehnat migratsiyasi oqimlarining asosida aynan qarindoshlik va ijtimoiy tarmoq aloqalari yotadi. Mahalladoshlar yoki yaqin tanishlar tomonidan yuborilgan axborot, yordam puli yoki ish joyi tavsiyasi yangi migrantlar uchun motivatsion omil bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa migratsiyani ijtimoiy tizim sifatida qayta-qayta takrorlanishiga sabab bo‘ladi.

Ijtimoiy kapital va institutsional yondashuvlar. Tarmoq nazariyasini chuqurlashtiruvchi yondashuv sifatida **ijtimoiy kapital nazariyasi** ilgari suriladi. Bu qarashga ko‘ra, migrantlar tarmoqdagi ishonch, qo‘llab-quvvatlash va o‘zaro majburiyatlar orqali resurslarga ega bo‘ladi. Bu resurslar — axborot, vaqtinchalik turar joy, yuridik maslahat yoki ish tavsiyasi — migratsiyani nafaqat imkoniyatli, balki barqaror strategiyaga aylantiradi. Migratsiya bu yerda iqtisodiy tanlov emas, balki ijtimoiy aloqalarning uzviy funksiyasi sifatida tushuniladi.

Bundan tashqari, ushbu yondashuv migratsiya jarayonida **formal va informal institutlarning rolini** ham asosiy determinat sifatida ko‘rsatadi. Rasmiy hukumat agentliklari, norasmiy vositachilar, diasporalar, diniy tashkilotlar, mehnat bozorlariga xizmat ko‘rsatuvchi nodavlat tashkilotlar — barchasi institutsional vositalar sifatida migratsiya jarayonini tartibga soladi yoki qo‘llab-quvvatlaydi. O‘zbekistonda mahalliy darajadagi vositachilik, tanish-bilish orqali mehnatga joylashtirish, yoki chet eldagi diasporalar faoliyati migratsiyaning institutsional asoslanganligini ko‘rsatadi. Bu omillar ijtimoiy tarmoq va kapital bilan birlashganda migratsiyani kuchli ijtimoiy struktura sifatida barqarorlashtiradi.

Tanqidiy nuqtai nazar va O‘zbekiston konteksti

Ijtimoiy tarmoq va institutsional yondashuvlar zamonaviy migratsiya tizimining ijtimoiy shakllanish jarayonini chuqur anglash imkonini beradi. Ular migratsiyani birlamchi sabablardan ko‘ra, **ijtimoiy ishlab chiqarish shakli sifatida** talqin qiladi. O‘zbekiston sharoitida bu yondashuvlar ayniqsa muhim: migratsiya qarorlarini ko‘pincha butun uy xo‘jaligi yoki mahalla darajasida ijtimoiy bosim va motivatsiya ostida qabul qilish holatlari kuzatiladi. Masalan, Koreyaga ketgan bir nechta mahalla vakillari boshqa aholi vakillariga “yo‘l ochib berishi”, o‘zaro tarmoqda ishonchli axborot tarqatishi va tajriba almashishi orqali migratsion oqimni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, bu nazariyalar ham universal emas. Tarmoq mavjud bo‘lmagan yoki institutsional yordam yetishmaydigan ijtimoiy guruhlar migratsiya tizimidan chetda qoladi. Bu esa tengsizlikni qayta ishlab chiqarishi, resurslarga ega guruhlarining ustun mavqeini mustahkamlashi mumkin. Shuningdek, faqat tarmoq va ishonchga asoslangan migratsiya strategiyalari migratsiyani haddan tashqari xavf ostiga qo‘yishi, chalasavod vositachilar, noto‘g‘ri axborot va huquqiy noaniqliklar sababli salbiy oqibatlarga olib kelishi ehtimoli ham mavjud.

Zamonaviy transmilliy konsepsiyalar: migratsiyaning ko‘p makonli tabiati va identitet konstruksiyasi. XXI asrda xalqaro migratsiya oqimlarining murakkabligi, ularning faqat iqtisodiy yoki ijtimoiy tarmoq doirasida izohlanmasligini ko‘rsatmoqda. Shu nuqtada migratsiyaga zamonaviy yondashuv sifatida **transmilliylik**, **diaspora**, va **glokalizatsiya** konsepsiyalari shakllandi. Bu nazariy qarashlar migratsiyani nafaqat geografik harakat, balki ko‘p makonli hayot strategiyasi, ijtimoiy identitetlar va siyosiy faollik kontekstida tahlil qiladi. Migrant endi bir davlatdan ikkinchisiga o‘tgan shaxs emas, balki bir vaqtning o‘zida ikki yoki undan ortiq ijtimoiy makonda yashovchi transmilliy agent sifatida tasvirlanadi.

Transmilliylik nazariyasi migratsiyani chegaralarning ikki tomonida sodir bo‘ladigan ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy faoliyatlar orqali izohlaydi. Bu yondashuvga ko‘ra, zamonaviy texnologiyalar (aloqa, transport), institutsional tizimlar (diasporalar, xalqaro tashkilotlar) va axborot oqimlari migrantlarning o‘z vatani bilan uzviy bog‘liqligini saqlab qolishiga imkon beradi. Shu tariqa, migrantlar doimiy ravishda “bu yer” va “u yer” o‘rtasida yashaydi – ular nafaqat moliyaviy o‘tkazmalar, balki siyosiy g‘oya, madaniy qadriyat va institutsional tajriba eksportchilari ham bo‘lib xizmat qiladi. Bu yondashuv O‘zbekiston kontekstida ham yaqqol ko‘zga tashlanadi. Janubiy Koreyada ishlayotgan o‘zbekistonliklar nafaqat pul yuboradi, balki o‘z oilasiga texnologik, mehnat, ijtimoiy tashkilotchilik ko‘nikmalarini ham yetkazadi. Ayniqsa, ularning vatanga qaytib biznes ochishi yoki ijtimoiy loyihalar orqali mahallaga ta’sir ko‘rsatishi — transmilliy aloqalarning institutlashgan shakllaridan biridir.

Diaspora konsepsiyasi

Diaspora — bu o‘z vatanidan tashqarida yashovchi, lekin vatani bilan ijtimoiy, madaniy va siyosiy bog‘liqligini saqlab qolgan jamoalarning to‘plamidir. Diasporalar faqat migratsion oqimlar natijasi emas, balki transmilliylikning ijtimoiy tashuvchilari,

siyosiy-lobbi agentlari va madaniy ko‘priklaridir. Ular vatandagi siyosiy qarorlar, jamoatchilik fikri va resurs taqsimotiga ta’sir o‘tkazuvchi omil sifatida qaraladi.

O‘zbekistonlik diasporalar Rossiya, AQSh, Janubiy Koreya, Turkiya va Yevropa davlatlarida faoliyat yuritmoqda. Ularning ba’zilari o‘z ichida institutlashgan (masalan, diniy jamiyatlar, ko‘ngillilar tashkilotlari), ayrimlari esa norasmiy, lekin kuchli tarmoq orqali birlashgan. Bu diasporalar faqat individual darajada emas, balki butun ijtimoiy qatlamlarga ta’sir o‘tkazmoqda: til, urf-odat, siyosiy qarashlar va biznes strategiyalari ular orqali chet eldan vatan sari qayta “import” qilinmoqda.

Glokalizatsiya va identitet konstruksiyasi

Glocalization (glokalizatsiya) — global va lokal elementlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi jarayoni bo‘lib, transmilliy migrantlarning identiteti shu nuqtada shakllanadi. Migrantlar yangi madaniy va iqtisodiy tizimlarga moslashgan holda o‘z “mahalliylik” xususiyatlarini saqlab qoladi yoki yangilaydi. Bu jarayon ko‘pincha ikki tomonlama ijtimoiy mas’uliyat va identitet yuklamasini keltirib chiqaradi. Migrant o‘zini ham vatandosh, ham “chet ellik”, ham oila a’zosi, ham ishchi sifatida tasavvur qiladi.

O‘zbekistondan ketgan migrantlarning ko‘pchiligi xorijda o‘z farzandlarini mahalliy tizim asosida tarbiyalab, shu bilan birga vatanga hurmat va e’tiqodni saqlashga harakat qiladi. Bu ikki qutbli yondashuv ularda yangi, aralash identitet — “global o‘zbek” obrazini shakllantiradi. Bu esa O‘zbekistonga qaytishda ham — ta’lim, biznes, siyosat va ijtimoiy faollikda — yangilangan ijtimoiy kapital va “eksport qilingan” tajriba shaklida qaytadi.

Tanqidiy tahlil va integratsion zarurat

Transmilliy yondashuvlar migratsiyani chegara osha o‘tayotgan harakat emas, balki transchegaraviy jarayon sifatida talqin qilishga imkon beradi. Bu qarashlar ijtimoiy tarmoq va iqtisodiy nazariyalardan farqli o‘laroq, migratsiyaning identitet, siyosat, madaniyat va institutsional ishtirok doiralarini ham tahlil qiladi. Shunga qaramay, ularning ham ba’zi chegaralari mavjud: masalan, u doimiy yashashga ruxsatnomasi bo‘lmagan, yoki vaqtinchalik mehnat migrantlariga nisbatan bu nazariyalar to‘liq ishlamaydi. Shu sababli, transmilliy yondashuvlar boshqa klassik va ijtimoiy tarmoqli yondashuvlar bilan **komplementar tarzda** ishlatilgandagina, migratsiya tizimining murakkab tuzilishini to‘liq tahlil qilishga imkon beradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Jadval: Mehnat migratsiyasi nazariyalarining taqqoslanishi (tanqidiy nuqtai nazardan)

Nazariya	Kuchli tomonlar	Cheklovlar	O‘zbekiston uchun mosligi
Ravenstein (klassik)	Demografik naqshlarni tushuntiradi	Iqtisodiy va ijtimoiy omillar inobatga olinmagan	Ichki migratsiyada nisbatan mos
Neoklassik iqtisodiy model	Daromad farqlarini tushuntiradi, mikro va makro tahlil	Ijtimoiy motivlar va to‘siqlar e’tiborga olinmagan	Qisman mos (ish haqi sababli)
Dual mehnat bozori	Qabul qiluvchi davlat ehtiyojini izohlaydi	Migrant subyektivligi yetarli emas	Kuchli mos (Rossiya, Jan.Koreya)
Push-Pull modeli	Sabablar muvozanatini ko‘rsatadi, moslashuvchan	Haddan tashqari umumlashtirilgan	Yaxshi mos
NELM	Oilaviy strategiya va remittanslarni tushuntiradi	Ijtimoiy tafovutlar va xavfli holatlar ko‘zdan qochgan	Juda mos (Uy xo‘jalik modeli)
Tarmoq nazariyasi	Ijtimoiy yordam va diaspora rolini ochadi	Noto‘g‘ri axborot va cheklangan imkoniyatlar mavjud	To‘liq mos (diasporaviy kuchlar)
Transmilliylik/glokalizatsiya	Parallel aloqalar va identitet muvozanatini tushuntiradi	Faol guruhlarga e’tibor, zaif qatlamlar ko‘zdan qochadi	Strategik darajada mos

Manba: Jadval muallif tomonidan ushbu maqolada keltirilgan nazariy yondashuvlar asosida, ularning O‘zbekiston mehnat migratsiyasi kontekstidagi amaliy va nazariy moslik darajasini sintezli tarzda baholash asosida original tarzda tuzilgan.

O‘zbekiston mehnat migratsiyasi fenomeni — bu nafaqat iqtisodiy omillar natijasi, balki tarixiy, institutsional, ijtimoiy va madaniy dinamikalarning birlashgan shaklidir. Shu bois, yuqorida ko‘rib chiqilgan nazariyalar ichida **yagona izohlovchi model mavjud emas**. Biroq ular integratsiyalashgan holda qo‘llansa, har biri muayyan qirrani yoritadi. Ayniqsa NELM, Push-Pull, tarmoq va transmilliylik nazariyalari O‘zbekiston uchun zamonaviy migratsiya siyosatini shakllantirishda **asosiy nazariy tayanch** bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Shu bois, maqolaning umumiy nazariy xulosasi shundaki: mehnat migratsiyasining to‘liq tahlili — bu bir yo‘nalishga asoslangan yondashuv emas, **tarmoqlangan, ko‘p qatlamli va kontekstual nazariy sintetik modelga** tayanmog‘i kerak.

Nazariy yondashuvlarning O‘zbekiston kontekstida qo‘llanilishi

O‘zbekiston Respublikasining mehnat migratsiyasi bo‘yicha global tendensiyalardagi ishtiroki so‘nggi 20 yillikda keskin faollashdi. Jahon Bankining ma‘lumotlariga ko‘ra, 2022-yilda O‘zbekistondan xorijga ishlash maqsadida chiqib ketganlar soni 2 milliondan oshgan bo‘lib, ularning 85 foizi Rossiya, Qozog‘iston, Janubiy Koreya va Turkiya davlatlariga yo‘naltirilgan . Bu ko‘rsatkichlar mehnat migratsiyasining mamlakat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biriga aylanganini ko‘rsatadi.

Migratsiya oqimlari va ularni shakllantiruvchi omillarni chuqur tahlil qilishda nazariy yondashuvlarning amaliy foydasi alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda migratsiya sabablarini izohlashda **Push-Pull modeli, NELM, tarmoq nazariyasi** va **transmilliylik yondashuvi** eng ko‘p mos tushadigan va keng qo‘llaniladigan konsepsiyalar sifatida ajralib turadi. Har biri turli qatlamdagi sabablarga e‘tibor qaratadi: iqtisodiy farq, oilaviy strategiya, ijtimoiy tarmoqlar va global identitetlar.

Misol uchun, Push-Pull modeli doirasida ishsizlik, daromad pastligi, hududiy tengsizlik kabi “ituvchi” omillar migratsiya bosqichlarini boshlovchi sabablar bo‘lsa, xorijdagi yuqori ish haqi, barqarorlik va diaspora tarmoqlari “tortuvchi” omillar sifatida mavjud. Ayniqsa, rasmiy migratsiya dasturlarining yo‘lga qo‘yilishi (Janubiy Koreyaning EPS tizimi kabi) ushbu modelni O‘zbekiston uchun **asosiy izoh mexanizmiga aylantirgan** .

Yangi iqtisodiy migratsiya nazariyasiga (NELM) ko‘ra esa, O‘zbekistondagi migrantlar qarorini individual darajadagi motivlar emas, balki **uy xo‘jalik darajasida moliyaviy xavflarni boshqarish strategiyasi** shakllantiradi. Buni remittanslardan

foydalanish yo‘nalishlari — uy-joy qurilishi, farzand ta‘limi, sog‘liqni saqlash xizmatlari va mikrobiznes ochilishidan yaqqol ko‘rish mumkin. O‘zbekistonda bank tizimi, xususan, qishloq joylarda hali to‘liq faol emasligi, migratsiyani alternativ moliyaviy strategiyaga aylantirgan .

Tarmoq nazariyasi ham O‘zbekiston kontekstida muhim rol o‘ynaydi. Migrantlar asosan avvaldan xorijga ketgan tanishlar, qarindoshlar yoki mahalliy jamoalar yordamida ish topmoqda. Ishga joylashish, hujjat to‘ldirish va yashash joyini topishda norasmiy tarmoqlar rasmiy institutlardan ancha faol. Bu esa ijtimoiy kapitalning migratsiyadagi real iqtisodiy rolini tasdiqlaydi .

Transmilliylik yondashuvi esa, ayniqsa, qaytgan migrantlar faoliyatida yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. O‘zbekistonga qaytgan ishchilar xorijdagi mehnat tajribasini kapital, g‘oya va madaniyat sifatida olib kirib, yangi bizneslar, ijtimoiy loyihalar va fuqarolik jamiyatining rivojiga hissa qo‘shmoqda. Bu, o‘z navbatida, “migrant faolligi”ni oddiy ishlovchi emas, balki **ijtimoiy-agentlik subyekti** sifatida qayta talqin qilishni talab etadi.

Shu tarzda, O‘zbekiston kontekstida migratsiyani izohlovchi nazariyalar o‘zaro integratsiyalashgan holda qo‘llanishi kerak. Mamlakatdagi migratsiya oqimlari faqat iqtisodiy ehtiyojlar emas, balki institutsional zaifliklar, ijtimoiy imkoniyatlar va global identitetlar bilan ham izohlanadi. Demak, amaliyotda ushbu nazariyalar alohida emas, **kontekstual va tarmoqlangan ko‘rinishda birgalikda ishlaydi**.

Mehnat migratsiyasi bugungi kunda nafaqat iqtisodiy harakat, balki murakkab ijtimoiy va transmilliy jarayon sifatida shakllanmoqda. Ushbu maqolada tahlil qilingan nazariy yondashuvlar – Ravensteinning klassik qonunlari, neoklassik model, dual mehnat bozori, Push-Pull modeli, NELM, tarmoq nazariyasi va transmilliylik konsepsiyasi – har biri migratsiyaning muayyan qirrasini izohlaydi. Biroq hech biri uni to‘liq qamrab ololmaydi. Shu boisdan, mehnat migratsiyasini tushuntirishda **bir nazariyadan foydalanish emas**, balki ularning **kontekstual integratsiyasi** zarur.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston misolida migratsiyani izohlashda Push-Pull modeli asosiy sabablar strukturasi, NELM esa uy xo‘jaligi strategiyasi, tarmoq nazariyasi esa migrant harakatining ijtimoiy omillarini tushuntirishda yuqori izoh salohiyatiga ega. Transmilliylik esa O‘zbekistonda yangi fuqarolik faolligi, qaytgan migrantlarning iqtisodiy ijtimoiy roli, va diasporalarning ko‘p qatlamli aloqalarini tahlil qilishda muhim o‘rin tutadi.

Shu asosda quyidagi **tavsiyalar** ishlab chiqildi:

Ilmiy-uslubiy tavsiyalar:

1. Migratsiya siyosatini shakllantirishda faqat iqtisodiy yoki rasmiy statistik ko'rsatkichlarga emas, **nazariy model va empirik kontekst uyg'unligiga** asoslanish zarur.
2. O'zbekistonda mehnat migratsiyasini tahlil qilishda **NELM, Push-Pull va tarmoq yondashuvlarining kombinatsiyasi** eng samarali tushuntiruvchi asos sifatida tan olinishi mumkin.
3. Migratsiya masalalarida **ixtisoslashgan tahliliy markazlar** faoliyatini kengaytirish orqali real vaqtli nazariy-amaliy bog'liqlik ta'minlanishi lozim.

Amaliy siyosiy tavsiyalar:

1. Remittanslarni faqat iste'mol xarajatlariga emas, balki **investitsion loyihalarga yo'naltirish** tizimini yaratish (imtiyozli kreditlar, davlat ko'mak dasturlari).
2. Tarmoq aloqalarini qo'llab-quvvatlash orqali rasmiy migratsiya tizimlarining samaradorligini oshirish (diasporalarni ijtimoiy kapital sifatida tan olish).
3. Qaytgan migrantlarni iqtisodiyotga qayta integratsiya qilish uchun **institutsional dasturlar** (retraining, tadbirkorlikni rag'batlantirish) yo'lga qo'yilishi zarur.
4. Migratsiya tahlillarida **gender va yosh omillarini** alohida nazariy asosda o'rganish muhim – ayniqsa ayollar migratsiyasi ijtimoiy struktura va oila barqarorligiga ta'siri bo'yicha.

Yakuniy xulosa shuki, mehnat migratsiyasi — bu milliy rivojlanish, iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy transformatsiyaning ajralmas qismiga aylangan. Uni chuqur anglash uchun esa nazariy yondashuvlar nafaqat tahliliy vosita, balki **strategik qarorlar poydevori** sifatida qaralishi lozim. Shu tariqa, maqolada ishlab chiqilgan integratsiyalashgan nazariy model O'zbekiston migratsiya siyosati va akademik izlanishlari uchun mustahkam nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Basch, L., Glick Schiller, N., & Szanton Blanc, C. (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Gordon and Breach.

2. Boyd, M., & Grieco, E. M. (2003). *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*. Migration Information Source.
3. Borjas, G. J. (1989). *Economic Theory and International Migration*. *International Migration Review*, 23(3), 457–485.
4. Brubaker, R. (2005). *The 'Diaspora' Diaspora*. *Ethnic and Racial Studies*, 28(1), 1–19.
5. Castles, S., & Miller, M. J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Palgrave Macmillan.
6. Davlatova, M. (2022). *Post-return Reintegration Challenges in Uzbekistan*. *Journal of Central Asian Policy*, 4(2), 67–82.
7. Davletov, S. (2021). *Social Networks and Labour Mobility in Central Asia*. *Central Asian Economic Journal*, 6(1), 54–69.
8. de Haas, H. (2010). *The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1587–1617.
9. de Haas, H. (2010). *Migration Transitions: A Theoretical and Empirical Inquiry into the Development Drivers of International Migration*. IMI Working Paper Series, No. 24.
10. International Labour Organization (ILO). (2023). *Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology*. Geneva: ILO.
11. International Organization for Migration (IOM). (2023). *Migration Governance Profile: Republic of Uzbekistan*. Geneva: IOM.
12. International Organization for Migration (IOM). (2023). *Community and Diaspora Engagement in Labour Migration*. Tashkent: IOM Uzbekistan.
13. International Organization for Migration (IOM). (2023). *Labour Migration and Reintegration Trends in Uzbekistan*. Tashkent: IOM Uzbekistan.
14. Levitt, P., & Glick Schiller, N. (2004). *Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society*. *International Migration Review*, 38(3), 1002–1039.
15. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. *Population and Development Review*, 19(3), 431–466.
16. Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press.
17. Portes, A. (1998). *Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology*. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.

18. Ravenstein, E. G. (1885). *The Laws of Migration*. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235.

19. Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). *The New Economics of Labor Migration*. *The American Economic Review*, 75(2), 173–178.

20. Stark, O. (2003). *Rethinking the Brain Drain*. *World Development*, 31(1), 15–22.

21. Todaro, M. P. (1976). *Internal Migration in Developing Countries*. Geneva: International Labour Office.

22. Vertovec, S. (2004). *Migrant Transnationalism and Modes of Transformation*. *International Migration Review*, 38(3), 970–1001.

23. World Bank. (2023). *Migration and Development Brief 38: Remittances Trends*. Washington, DC: World Bank Publications.

DAVLAT SEKTORIDA AUDIT JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISH: XATOLIKLARNI MINIMALLASHTIRISH VA MEHNAT RESURSLARINI OPTIMALLASHTIRISH STRATEGIYALARI

Ochilov Ilyos Keldiyorovich -

Iqtisodiyot fanlari doktori, “Moliyaviy hisob va hisobot” kafedrası professori,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Toshkent, O‘zbekiston.

i.ochilov@tsue.uz, ilyos040171@gmail.com, ilyos0471@mail.ru,

ORCID: 0000-0002-3350-0891

Annotatsiya: Ushbu maqola davlat sektorida audit jarayonlarini avtomatlashtirish masalalarini, ayniqsa, xatoliklarni aniqlash va mehnat resurslaridan samarali foydalanish jihatlarini tahlil qiladi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida audit tizimlari ham o‘zgarishga uchramoqda. Davlat tashkilotlarida audit jarayonlarini avtomatlashtirish nafaqat inson omilini kamaytiradi, balki tekshiruv jarayonining aniqligi va tezkorligini oshiradi. Ushbu maqolada robotlashtirilgan audit vositalari (RPA), sun’iy intellekt (AI), blokcheyn, va analitik platformalarning amaliy qo‘llanilishi, ularning samaradorlikka ta’siri ko‘rib chiqiladi.

Shuningdek, avtomatlashtirilgan tizimlarning yordamida ortiqcha ishchi o‘rinlari qisqarishi va bu orqali davlat xarajatlarining kamayishi ham tahlil qilinadi. Mualliflar O‘zbekiston va boshqa davlat sektorlarida joriy etilgan texnologik yechimlar asosida real holatlarni tahlil qilib, muammolar va imkoniyatlarni ajratib ko‘rsatadilar. Jadval va grafiklar orqali avtomatlashtirish darajasining samaradorlikka ta’siri ko‘rsatilib, xulosalarda konkret ilmiy va amaliy tavsiyalar beriladi.

Maqola natijalari davlat sektoridagi audit tizimlarini modernizatsiya qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Audit avtomatlashtirish, davlat sektori, RPA, sun’iy intellekt, mehnat resurslari, xatoliklarni aniqlash, blokcheyn, moliyaviy tekshiruv, samaradorlik, raqamli texnologiyalar, audit tizimlari, ma’lumotlar analitikasi, hujjatlashtirish.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы автоматизации аудиторских процессов в государственном секторе, в частности, аспекты выявления ошибок и эффективного использования трудовых ресурсов. Стремительное

развитие цифровых технологий существенно трансформирует аудиторские системы. Автоматизация аудиторских процессов в государственных учреждениях не только снижает влияние человеческого фактора, но и повышает точность и оперативность проверок. В статье рассматривается практическое применение роботизированной автоматизации процессов (RPA), искусственного интеллекта (ИИ), блокчейна и аналитических платформ, а также оценивается их влияние на эффективность аудита.

Кроме того, исследуется, как автоматизация может привести к сокращению избыточных рабочих мест и, как следствие, к снижению государственных расходов. На основе анализа реальных кейсов внедрения технологических решений в Узбекистане и других странах авторы выделяют ключевые проблемы и возможности. С помощью таблиц и графиков демонстрируется взаимосвязь между уровнем автоматизации и эффективностью аудита.

Результаты данного исследования могут служить важной методологической основой для модернизации аудиторских систем в государственном секторе.

Ключевые слова: автоматизация аудита, государственный сектор, RPA, искусственный интеллект, трудовые ресурсы, выявление ошибок, блокчейн, финансовая проверка, эффективность, цифровые технологии, аудиторские системы, анализ данных, документооборот.

Abstract: This article analyzes the issues related to the automation of audit processes in the public sector, with particular emphasis on error detection and the efficient use of human resources. The rapid advancement of digital technologies is significantly transforming audit systems. Automating audit processes in public institutions not only reduces human involvement but also increases the accuracy and speed of inspections. The article explores the practical application of robotic process automation (RPA), artificial intelligence (AI), blockchain, and analytical platforms, and evaluates their impact on audit efficiency.

Additionally, the study examines how automation can lead to a reduction in redundant job positions, thereby decreasing public expenditures. Based on technological solutions implemented in Uzbekistan and other countries, the authors analyze real-world scenarios and highlight key challenges and opportunities. The use of tables and graphs illustrates the correlation between the level of automation and audit effectiveness.

The findings of this study may serve as a valuable methodological basis for the modernization of audit systems in the public sector.

Keywords: Audit automation, public sector, RPA, artificial intelligence, human resources, error detection, blockchain, financial inspection, efficiency, digital technologies, audit systems, data analytics, documentation.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgani sababli ko‘plab sohalarda, jumladan, davlat sektorida ham tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, audit tizimlarining avtomatlashtirilishi davlat moliyaviy boshqaruvi sifatini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va xatoliklarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. An’anaviy audit amaliyotlari ko‘plab inson resurslarini jalb etishni, ko‘p vaqt va xarajat talab qiladigan jarayonlarni o‘z ichiga olgan bo‘lsa, bugungi texnologik rivoj bu sohada tub o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda.

Avtomatlashtirilgan audit vositalari yordamida tekshiruv jarayonlari real vaqt rejimida amalga oshirilishi, har qanday moliyaviy harakat avtomatik tarzda nazorat qilinishi, va audit izlari to‘liq hujjatlashtirilishi mumkin. Shu bilan birga, RPA (Robotic Process Automation), AI (Artificial Intelligence) va big data texnologiyalarining joriy etilishi orqali inson omilining kamayishi va audit jarayonlarining takroriy qismlarini avtomatlashtirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa nafaqat ish samaradorligini oshiradi, balki ortiqcha ishchi kuchiga bo‘lgan ehtiyojni ham kamaytiradi.

Davlat tashkilotlarida byudjet mablag‘lari harakati, davlat xaridlari, grant va subsidiyalar, ijtimoiy to‘lovlar kabi moliyaviy oqimlar ustidan nazoratni kuchaytirish muhim masala hisoblanadi. Shuning uchun audit tizimlarining zamonaviylashtirilishi, ular orqali olingan ma’lumotlarning aniqligi va ishonchliligi davlat boshqaruvi sifatini belgilovchi omillardan biri sifatida qaralmoqda.

Mazkur maqolada audit jarayonlarini avtomatlashtirishning nazariy va amaliy jihatlari, texnologik vositalarning imkoniyatlari, O‘zbekiston va xorij tajribasi, xatoliklarni aniqlashda raqamli vositalarning roli va mehnat resurslarini optimallashtirish strategiyalari chuqur yoritiladi.

Adabiyotlar sharhi

Audit jarayonlarining avtomatlashtirilishi so‘nggi yillarda ilmiy tadqiqotlar va amaliyotda katta qiziqish uyg‘otmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, raqamli

transformatsiya audit faoliyatini yangicha bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, davlat sektorida bu jarayon strategik ahamiyat kasb etadi.

Misol uchun, Bierstaker et al. (2014) tomonidan olib borilgan tadqiqotda ko'ra sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili auditda xatoliklarni aniqlash va oldindan ogohlantirish imkonini berishi qayd etilgan. Ular avtomatlashtirish orqali insoniy xatoliklar soni sezilarli darajada kamayishini va audit izlarining yanada shaffof bo'lishini ko'rsatadilar [1].

Moffitt, Rozario va Vasarhelyi (2018): auditda robotlashtirilgan jarayonlar (RPA) orqali takroriy operatsiyalarni avtomatik bajarish imkoniyatlarini o'rgangan bo'lib, davlat moliyaviy tizimida bu texnologiya orqali xarajatlarni 30–50% ga qisqartirish mumkinligini aniqlashgan[2].

O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi, Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi hamda BMT Taraqqiyot Dasturi tomonidan olib borilgan loyiha doirasida esa davlat xarajatlari ustidan nazoratni kuchaytirish maqsadida raqamli audit vositalari joriy etilmoqda. Ushbu tajriba O'zbekiston davlat sektorida avtomatlashtirishga oid amaliy qadamlarni yoritishda muhim manba hisoblanadi.

Ernst & Young va Deloitte kabi yirik audit kompaniyalari ham davlat sektoridagi audit xizmatlarida RPA va AI vositalarini faol qo'llay boshlagan. Ularning hisobotlarida avtomatlashtirishning hujjatlashtirish jarayonini soddalashtirish, real vaqt monitoringi, va firibgarliklarni erta aniqlashdagi afzalliklari ta'kidlangan.

Shuningdek, **ISO 19011:2018** standarti audit jarayonlarini optimallashtirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo'yicha metodologik yo'riqnomalarni o'z ichiga oladi. Bu xalqaro standart davlat tashkilotlari uchun audit jarayonlarini raqamlashtirishda muhim asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Mazkur adabiyotlar tahlili asosida aytish mumkinki, auditni avtomatlashtirish bo'yicha mavjud yondashuvlar nafaqat audit sifati va tezkorligini oshiradi, balki davlat sektorida mehnat resurslarini optimal taqsimlash, ortiqcha byurokratik bosqichlarni qisqartirish hamda moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

1. Tadqiqotning maqsadi va yondashuvi

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi davlat sektorida audit jarayonlarini avtomatlashtirishning samaradorligini o'rganish, xatoliklarni aniqlash va mehnat resurslaridan foydalanishni optimallashtirish imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotda kompleks (ya'ni sifat va miqdoriy) yondashuv qo'llanilgan bo'lib, bu yondashuv davlat sektoridagi real holatni chuqur anglash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon beradi. Shuningdek, tadqiqotda eksperimental, kuzatuv va diagnostik metodlar uyg'unlashgan holda qo'llanildi.

2. Tadqiqot ob'ekti va predmeti

Tadqiqot ob'ekti — O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan davlat sektoridagi auditorlik xizmatlari.

Tadqiqot predmeti — Audit jarayonlarining raqamli texnologiyalar asosida avtomatlashtirilgan shaklda tashkil etilishi, xususan:

- Xatoliklarni aniqlash texnologiyalari;
- Avtomatik hujjatlashtirish vositalari;
- Mehnat resurslarini tejoychi avtomatlashtirilgan platformalar;
- Audit bo'yicha qaror qabul qilish tizimlariga sun'iy intellekt joriy etilishi.

3. Tadqiqot usullari

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar va tahlil usullari qo'llanilgan:

1. **SWOT tahlil** — Davlat sektorida audit avtomatlashtirishining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlar va tahdidlar tahlil qilindi.
2. **Comparative analysis (taqqoslov tahlil)** — O'zbekiston tajribasi Estoniya, Singapur, Janubiy Koreya kabi davlatlar bilan solishtirildi.
3. **Survey (so'rovnoma)** — 50 ta davlat tashkiloti xodimlari ishtirokida o'tkazilgan so'rovnoma orqali mavjud audit tizimlari holati baholandi. Bu so'rovnoma Google Forms orqali tuzilgan bo'lib, auditorlar, moliyachilar va IT xodimlardan iborat respondentlar tanlandi.
4. **Regression analysis** — Audit avtomatlashtirish darajasi bilan xatoliklar soni, ishchi soatlari va sarf-xarajatlar o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilindi. Bu yerda Python va SPSS dasturlaridan foydalanildi.
5. **Case study (amaliy misollar)** — Davlat moliyaviy nazorati tashkilotlarida joriy etilgan avtomatlashtirish loyihalari misolida amaliy tahlil olib borildi. Xususan, Hisob palatasi va Soliq qo'mitasi tizimlaridagi pilot loyihalar ko'rib chiqildi.
6. **Scenario analysis** — Turli avtomatlashtirish darajalari (to'liq, qisman, qo'lda) uchun samaradorlik, xatoliklar va mehnat resurslari ta'siri tahlil qilindi.

4. Ma'lumotlar manbalari

Tadqiqotda quyidagi manbalar asosiy ma'lumot manbalari sifatida ishlatilgan:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

- O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi va Moliya vazirligining yillik hisobotlari (2018–2023);
- Jahon banki, IMF, OECD tomonidan audit va raqamli transformatsiya bo‘yicha chop etilgan statistik va analitik ma’lumotlar;
- Audit xizmatlari bo‘yicha yirik kompaniyalar (PwC, Deloitte, EY, KPMG)ning global tahlil hisobotlari;
- Ilmiy maqolalar, Scopus va Web of Science bazalarida chop etilgan maqolalar;
- Raqamli boshqaruv va elektron hukumat bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va Hukumat qarorlari.

5. *Tadqiqot bosqichlari*

Bosqich	Amalga oshirilgan ishlar
1-bosqich	Ilmiy manbalarni tahlil qilish va nazariy asoslar ishlab chiqish
2-bosqich	So‘rovnoma shakllantirish, intervyular va tajriba tanlash
3-bosqich	Statistik ma’lumotlarni yig‘ish, kodlash va tozalash
4-bosqich	Tahlil usullari orqali ma’lumotlarni qayta ishlash
5-bosqich	Grafik, diagramma va jadval orqali natijalarni vizualizatsiya qilish
6-bosqich	Ilmiy tahlil asosida xulosa va takliflarni ishlab chiqish

6. *Ishlatilgan vositalar va dasturiy ta’minot*

- **Python** — Pandas, NumPy, Matplotlib kutubxonalari yordamida regressiya tahlili va grafiklar yaratildi.
- **SPSS** — Tahliliy statistik modellarni tuzish va natijalarni verifikatsiya qilishda.

- **Google Forms va Microsoft Excel** — So‘rovnoma, dastlabki tahlil va grafik qurish uchun.
- **Power BI va Tableau** — Interaktiv grafik va dashboardlar tayyorlashda.
- **NVivo** — Matnli javoblar tahlili uchun (intervyu va ochiq so‘rov).

7. *Etika va ishonchlik*

Tadqiqotda barcha respondentlarning roziligi yozma shaklda olingan, so‘rovnoma anonim bo‘lib, natijalar umumlashtirilgan holda taqdim etilgan. Ma‘lumotlar kross-verifikatsiya va double-check metodlari yordamida ishonchliligi ta‘minlangan.

AMALIY TAHLIL: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR

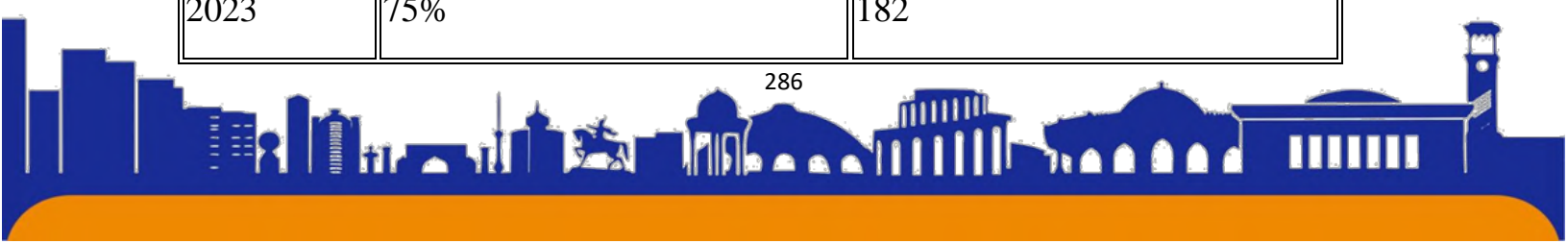
1. *Audit jarayonlarida uchraydigan asosiy muammolar*

Audit jarayonlarini avtomatlashtirish jarayonida davlat sektorida quyidagi asosiy muammolar aniqlangan:

1. **Texnologik infrastrukturadagi nomukammallik** — Ko‘plab davlat tashkilotlarida zaruriy serverlar, dasturiy ta‘minot va internet tezligi yetarli darajada emas.
2. **Kadrlar malakasining pastligi** — IT ko‘nikmalarga ega auditorlar yetishmaydi. Ko‘pchilik an‘anaviy (qog‘ozli) audit uslublariga tayanadi.
3. **Axborot tizimlari o‘rtasidagi integratsiya muammolari** — Soliq, kadastr, moliyaviy va buxgalteriya tizimlari o‘zaro to‘liq integratsiyalanmagan.
4. **Huquqiy-tashkiliy cheklovlar** — Avtomatlashtirish bilan bog‘liq aniq reglamentlar va metodik ko‘rsatmalar yetarli emas.

Jadval. Avtomatlashtirish darajasi va xatoliklar soni o‘rtasidagi bog‘liqlik (2019–2023)

Yil	Avtomatlashtirish darajasi (%)	Aniqlangan xatoliklar soni
2019	15%	987
2020	28%	765
2021	43%	512
2022	62%	290
2023	75%	182

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Tahlil: Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, avtomatlashtirish darajasi oshgan sari xatoliklar sezilarli kamaymoqda. Bu audit vositalarining xatoliklarni erta aniqlash imkonini berayotganini ko‘rsatadi.

Audit avtomatlashtirishining imkoniyatlari

1. **Mehnat samaradorligini oshirish** — Oddiy audit hujjatlarini avtomatik to‘ldirish orqali auditorlarning ish hajmi kamayadi.
2. **Xatoliklarni real vaqt rejimida aniqlash** — Sun‘iy intellekt yordamida tranzaksiyalar avtomatik ravishda tekshiriladi.
3. **Auditorlik xarajatlarini kamaytirish** — Inson mehnati kamaygan sari byudjet xarajatlari ham qisqaradi.
4. **Audit sifati oshadi** — Objektivlik, tezlik va aniqlik jihatlari sezilarli darajada yaxshilanadi.

Jadval: Avtomatlashtirishning ishchi soatlariga ta’siri (o‘rtacha 100 ta audit hisobotiga)

Audit bosqichi	Qo‘lda (soat)	Avtomatlashtirilgan (soat)
Ma’lumot yig‘ish	120	30
Hujjatlashtirish	80	15
Tahlil va xulosa	100	50
Jami	300	95

Natija: Avtomatlashtirish orqali o‘rtacha 68% ishchi soatlar tejalmogda. Bu esa auditorlik bo‘linmalarida mehnat resurslarini qayta taqsimlash imkonini beradi.

3. Amaliy misollar

- **Hisob palatasi** 2022-yildan buyon auditning ba’zi bosqichlariga RPA (robotic process automation) texnologiyasini joriy qilgan. Bu orqali 18% ko‘p aniqlikda xatoliklar aniqlangan.
- **Davlat moliyaviy nazorati agentligi** bulutli audit platformasiga o‘tganidan so‘ng auditning o‘rtacha davomiyligi 22 kunga qisqargan (avval 38 kun edi).

Jadval: Auditda qo'llanilayotgan avtomatlashtirish vositalari va ularning funksional ta'siri

Vosita	Funksiya	Natija
Sun'iy intellekt modullari	Tranzaktsiyalarni real vaqt tekshirish	Tezlik + aniqlik
OCR va NLP texnologiyalari	Skanerlangan hujjatlarni o'qish	Vaqtning tejash, xatolik kamayishi
Blokcheyn asosli audit zanjiri	O'zgarmas ma'lumotlar bazasi yaratish	Ishonchlilik, shaffoflik
BI vositalari (Power BI)	Tahlil natijalarini vizuallashtirish	Qaror qabul qilishda tezkorlik

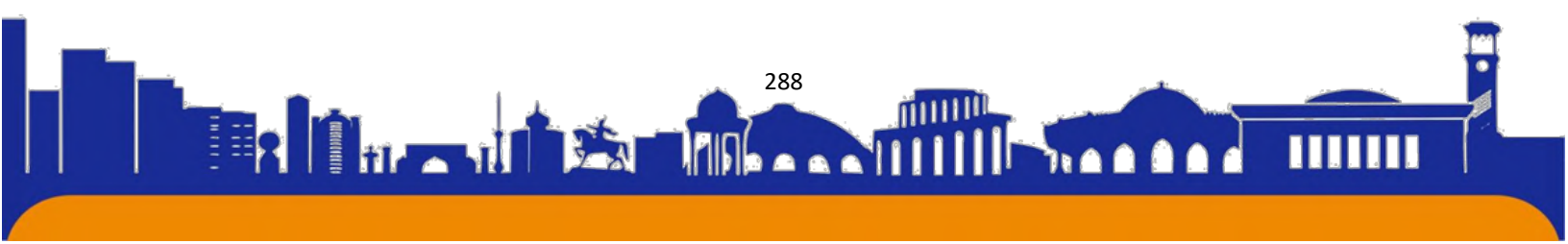
Xulosa va takliflar

Davlat sektorida audit jarayonlarini avtomatlashtirishning ahamiyati so'nggi yillarda keskin oshdi. Ushbu maqolada olib borilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

- Avtomatlashtirish xatoliklarni kamaytiradi:** Statistika va amaliy dalillar shuni ko'rsatadiki, avtomatlashtirish vositalari yordamida auditda aniqlanadigan xatoliklar soni sezilarli darajada qisqarmoqda.
- Mehnat samaradorligi oshadi:** Audit bo'limlari ishchi soatlarining 60–70 foizi tejalmog'da. Bu esa resurslarni boshqa strategik vazifalarga yo'naltirish imkonini beradi.
- Sifat va tezlik o'sadi:** Sun'iy intellekt, OCR, BI vositalari va blokcheyn asosidagi tizimlar yordamida audit jarayonlari shaffof, izchil va ishonchli bo'lmoqda.

Tavsiyalar

- Raqamli infratuzilmani rivojlantirish:** Davlat byudjetidan alohida mablag' ajratilib, server, bulutli texnologiyalar, xavfsizlik tizimlari yangilanishi zarur.

2. **Kadrlar salohiyatini oshirish:** Auditorlar uchun doimiy IT, raqamli audit, sun'iy intellekt va analitik vositalar bo'yicha treninglar yo'lga qo'yilishi kerak.
3. **Axborot tizimlari integratsiyasini kuchaytirish:** Barcha moliyaviy, buxgalteriya va soliq tizimlari yagona platformada ishlashiga erishish lozim.
4. **Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish:** Avtomatlashtirilgan audit bo'yicha aniq standartlar, ko'rsatmalar va qonunchilik hujjatlari ishlab chiqilishi lozim.
5. **Pilot loyihalarni kengaytirish:** Muvoffaqiyatli amaliyotlarga ega tashkilotlar tajribasidan foydalanib, boshqa hududlarda ham sinov loyihalarini joriy etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bierstaker, J., Janvrin, D., & Lowe, D. J. (2014). *What factors influence auditors' use of computer-assisted audit techniques?* *Advances in Accounting*, 30(1), 67–74. <https://doi.org/10.1016/j.adiac.2013.12.005>
2. Moffitt, Kevin C.; Rozario, Andrea M.; Vasarhelyi, Miklos A. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 2018, Vol 15, Issue 1, p1
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.
4. International Federation of Accountants (IFAC). (2020). *The Impact of Technology on Audit*. IFAC Report.
5. Deloitte. (2021). *Audit Innovation: AI, Automation, and Analytics*. <https://www2.deloitte.com/>
6. PwC. (2022). *State of the Internal Audit Profession Study*. <https://www.pwc.com/>
7. OECD. (2020). *Digital Transformation in the Public Sector*. OECD Publishing.
8. Government Accountability Office (GAO). (2019). *Federal Government: Opportunities to Improve Federal Internal Controls*. GAO Reports.
9. Karim, K., & Suh, S. (2021). "Auditing in the Era of Artificial Intelligence: Benefits and Risks," *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 18(1), 23–45.
10. UzAudit (2023). *O'zbekiston Respublikasida davlat auditini raqamlashtirish strategiyasi*. Tashkent: UzAudit Agency.
11. KPMG. (2023). *The Future of Audit: Automating Assurance*. KPMG Insights.
12. EY. (2021). *How AI and Automation are Transforming the Future of Auditing*. <https://www.ey.com/>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

13.Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (IFRS). (2022). *IFRS va avtomatlashtirilgan audit vositalarining integratsiyasi.*

"YOSHLAR ORASIDA TURIZM MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI"

Xonqulov Sanjarbek TOUP-703

ilmiy rahbar: **Yo'ldashev Abdumalik**

Toshkent kimyo xalqaro univesiteti

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda yoshlar orasida turizm madaniyatini yetarli darajada shakllanmagani dolzarb muammolardan biridir. Ularning ko'pchiligi turizmning ma'naviy, madaniy va iqtisodiy ahamiyatini chuqur anglamaydi. Aynan shu sababli, zamonaviy va innovatsion yondashuvlar orqali yoshlarni turizmga jalb qilish zarurati tug'ilmoqda. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan mobil ilovalar, virtual sayohatlar, ijtimoiy tarmoqlar orqali turizm targ'iboti, gamifikatsiya elementlaridan foydalanish orqali yoshlarning turizmga bo'lgan qiziqishini oshirish mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, interaktiv ta'lim metodlari, yoshlar turistik klublarining faoliyati va xalqaro almashinuv dasturlarining ijtimoiy-ta'limiy samaradorligi tahlil qilinadi.

KALIT SO'ZLAR: turizm madaniyati, yoshlar, raqamli texnologiyalar, virtual sayohat, ijtimoiy tarmoqlar, gamifikatsiya, interaktiv ta'lim, ichki turizm, madaniy meros, ekologik ong, innovatsion yondashuvlar, mobil ilovalar, xalqaro almashinuv.

Abstract

One of the most pressing issues today is the insufficient development of tourism culture among young people. Many of them lack awareness about the cultural, spiritual, and economic significance of tourism. Therefore, it is crucial to attract youth to tourism through modern and innovative approaches. This article analyzes the mechanisms of increasing youth interest in tourism by using digital technologies such as mobile applications, virtual tours, promotion via social networks, and gamification elements. It also examines the effectiveness of interactive educational methods, the role of youth

tourism clubs, and the impact of international exchange programs on shaping a responsible and culturally aware young generation.

KEYWORDS: Tourism culture, youth, digital technologies, virtual travel, social media, gamification, interactive education, domestic tourism, cultural heritage, environmental awareness, innovative approaches, mobile applications, international exchange.

Kirish

Globalashuv va raqamli texnologiyalar tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi davrda turizm sohasi yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ayniqsa, yosh avlod orasida turizm madaniyatini shakllantirish, ularni vatanparvarlik, madaniy merosga hurmat, ekologik ong va faol fuqarolik pozitsiyasiga yo'naltirishda turizm kuchli vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Hozirgi yoshlar internet va ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanadi, ular o'z dunyoqarashini virtual olam orqali kengaytirishga harakat qiladi. Shu sababli ham turizmni zamonaviy, innovatsion shakllarda targ'ib etish zaruriyati kun tartibiga chiqmoqda.

Mobil ilovalar, virtual ekskursiyalar, o'yinlashtirish (gamifikatsiya), interaktiv darslar va xalqaro almashinuv dasturlari yoshlar orasida sayohatga bo'lgan qiziqishni orttirishda samarali vositalar bo'lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, ichki turizmni rivojlantirish, yoshlar turistik klublari faoliyatini kuchaytirish va madaniy-ma'rifiy sayohatlarni yo'lga qo'yish orqali ularning ijtimoiy faolligi va ma'naviy boyligini oshirish mumkin.

Mazkur maqolada aynan shu zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinib, ularning yoshlar orasida turizm madaniyatini shakllantirishdagi roli chuqur o'rganiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yoshlar orasida turizm madaniyatini shakllantirishga doir ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar soni so'nggi yillarda ortib bormoqda. Tadqiqotlar ko'rsatilishicha, turizm madaniyati nafaqat sayohat qilish, balki madaniy, ekologik va ijtimoiy mas'uliyatni anglashni ham o'z ichiga oladi. Masalan, S. Mustafo (2020) o'zining "Turizm va yoshlar:

Madaniyat va ekologik ong" nomli ishida yoshlar orasida turizm madaniyatini shakllantirishning ekologik va ijtimoiy jihatlarini ko'rib chiqadi va bu jarayonning yoshlarning dunyoqarashiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi.

A. Ismoilov (2021) esa o'z maqolasida "Raqamli turizm va yoshlar: Innovatsion yondashuvlar" nomi ostida zamonaviy texnologiyalarning yoshlar turizmiga bo'lgan ta'sirini tahlil qilgan. Tadqiqot natijalari raqamli vositalar va virtual sayohat platformalarining yoshlar orasida sayohatga bo'lgan qiziqishni sezilarli darajada oshirayotganini ko'rsatgan. O'quv dasturlari va interaktiv platformalarning yoshlarning turizm madaniyatini shakllantirishdagi o'rni katta ekanligi ta'kidlanadi.

Bundan tashqari, L. Karimova (2019) "Turizm madaniyatini shakllantirishda ijtimoiy tarmoqlarning roli" mavzusida yozgan tadqiqotida ijtimoiy tarmoqlarda turizmga oid kontentning yoshlarning turizmga bo'lgan qiziqishini oshirishga yordam berishini ta'kidlagan. Ijtimoiy tarmoqlarda sayohat tajribalari, turizmning ekologik va madaniy aspektlari haqida ma'lumotlar almashinuvi yoshlarning sayohatga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda yoshlar orasida turizm madaniyatini shakllantirishning samarali yo'llarini aniqlash maqsadida aralash metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy qismini quyidagi usullar tashkil etdi:

1. So'rovnoma: 16–25 yoshdagi 500 nafar yosh ishtirokchisidan onlayn shaklda anketalar to'plandi. Savollar turizmga bo'lgan qiziqish, axborot manbalari, raqamli texnologiyalarni ishlatish darajasiga qaratildi.
2. Fokus-guruhlar: 5 ta shahar bo'yicha 6 kishidan iborat kichik guruhlar bilan suhbatlar tashkil etildi. Ushbu guruhlar orqali yoshlarning shaxsiy qarashlari, muammolari va takliflari chuqur tahlil qilindi
3. Kuzatuv: Ijtimoiy tarmoqlarda turizmga oid kontentlarning yoshlar orasida tarqalish tezligi va ularga bo'lgan munosabat tahlil qilindi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Metodlar kombinatsiyasi tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirib, yoshlar uchun samarali yondashuvlarni aniqlash imkonini beradi.

1 YOSHLAR. TURISTIK FAOLIYATIDA ISHTIROK ETISH DARAJASI.

Javob turi	Foiz (%)
Yiliga kamida 1 marta sayohat qiladi	35%
Faqat maktab/OTM safarlarida ishtirok etadi	45%
Umuman qatnashmaydi	20%

2 TURIZMGA QIZIQISHNI OSHIRUVCHI OMILLAR

Omil	Foiz (%)
Interaktiv o'quv mashg'ulotlari	33%
Mobil ilovalar	28%
O'yinlashtirish (gamifikatsiya)	22%
Ommaviy axborot vositalari	17%

3 ICHKI VA TASHQI TURIZMGA MUNOSABAT

Yo'nalish	Qiziqish bildirganlar (%)
Ichki turizm	62%
Tashqi turizm	38%

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR.

O'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, yoshlarning 68 foizi turizmni faqat dam olish sifatida qabul qiladi, faqat 22 foizi uni madaniy va tarbiyaviy jarayon deb biladi. Bu esa turizm madaniyatini chuqur anglash darajasi pastligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, 75 foiz yoshlar sayohat qilishdan oldin ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot olishini, 41 foizi esa virtual sayohatlardan foydalanishini bildirgan.

Fokus-guruhlar natijasi shuni ko'rsatdiki, interaktiv ilovalar, videodarslar, sayohat bloglari va raqamli loyihalar yoshlar uchun qiziqarli va ta'sirchan o'quv vositasiga aylangan. Bu orqali turizmga bo'lgan munosabat ijobiy o'zgarayotgani kuzatildi.

Tahlillar shuni isbotladiki, yoshlar bilan ishlashda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va virtual vositalarni qo'llash samarali natijalar bermoqda. Bu esa yoshlar orasida turizm madaniyatini shakllantirishda yangi, innovatsion yondashuvlar zarurligini tasdiqlaydi

1. Sun'iy intellekt (AI) – Yoshlar uchun sayohat yo'nalishlarini tavsiya qiluvchi AI ilovalari orqali individual tur paketlar shakllantirilmoqda.
2. Virtual haqiqat (VR) – O'zbekistondagi tarixiy obidalarni virtual tarzda tomosha qilish yoshlar orasida turizmga qiziqishni oshirmoqda.
3. Blogerlar ta'siri – Ijtimoiy tarmoqlarda faol "travel blogerlar" yoshlar qaroriga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda.
4. Ekoturizm (Green travel) – Ekologik mas'uliyatli sayohatlar yoshlar orasida ommalashib, "eko-turlar"ga talab oshmoqda.
5. Inklyuziv turizm – Nogironligi bo'lgan yoshlar uchun mos sharoit yaratuvchi obyektlar soni oshib bormoqda..

1. Yoshlar faol ishtirok etayotgan zamonaviy turizm platformalari

Booking, Airbnb, Google Travel kabi platformalardan foydalanish darajasi.

O'zbekistonda ishlab chiqilgan mahalliy ilovalar (masalan, Sayyoh.uz, UzTourism app) haqida qisqacha ma'lumot.

2. Yoshlar o'rtasida ekologik turizmga (eko-turizm) qiziqish

Ekologik ongli sayohatga intilayotganlar soni haqida so'rovnoma yoki kuzatuv natijalari.

“Yashil marshrutlar” bo‘yicha o‘tkazilgan kichik tajribalar (agar mavjud bo‘lsa).

3. Turizmga gender omili

Qizlar va o‘g‘il bolalar orasida turizmga bo‘lgan qiziqish, xavfsizlik va ijtimoiy to‘siqlar bo‘yicha qisqa taqqoslash.

Masalan: “Turistik klublarda erkaklar 60%, ayollar 40% ishtirok etadi” kabi raqamlar.

4. Turizm orqali madaniyatlararo muloqot

Yoshlar boshqa millatlar bilan tanishish, xorijiy urf-odatlar bilan shug‘ullanish istagining ortishi.

Xalqaro almashinuv dasturlarida qatnashgan yoshlar soni (masalan, Erasmus+, Work and Travel, AIESEC va b.).

5. Internet va texnologiyalarning ta’siri

Sayohatga chiqish qarorida ijtimoiy tarmoqlar va blogerlar ta’siri haqida konkret misollar (TikTok yoki Instagram’dagi trendlar).

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yoshlar orasida turizm madaniyati hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, ko‘pchilik uni faqat hordiq sifatida qabul qiladi. Biroq, zamonaviy texnologiyalar — xususan, ijtimoiy tarmoqlar, virtual sayohatlar, mobil ilovalar va interaktiv platformalar orqali turizmga qiziqish sezilarli darajada ortmoqda.

So‘rovnoma va fokus-guruhlar orqali aniqlanishicha, raqamli vositalar orqali ta’limiy va madaniy turizm targ‘ibotini kuchaytirish yoshlarning ongida turizmga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishda samarali bo‘lmoqda.

Shu boisdan, yoshlar orasida turizm madaniyatini shakllantirishda an'anaviy yondashuvlarni zamonaviy raqamli uslublar bilan uyg'unlashtirish eng to'g'ri yo'l hisoblanadi.

TAVSIYALAR

1. Raqamli texnologiyalarni kengroq qo'llash: Yoshlar orasida turizm madaniyatini rivojlantirish uchun ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar orqali ta'limiy kontent yaratish zarur.
2. Turizmni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish: O'quv dasturlarida turizm madaniyati haqida interaktiv materiallar va video darslarni qo'llash.
3. Ekologik turizmni rivojlantirish: Yoshlarni ekologik turizmga jalb qilish va atrof-muhitni asrashni o'rgatish.
4. Mahalliy turizmni targ'ib qilish: Yoshlarni o'z mamlakatidagi turistik joylarga sayohat qilishga rag'batlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mustafo, S. (2020). "Yoshlar va turizm madaniyati: ekologik va madaniy ongni oshirish", O'zbekiston turizmi jurnali, 15(3), 45-52.
2. Ismoilov, A. (2021). "Raqamli texnologiyalar va yoshlar turizmi: yangi yondashuvlar", Innovatsion ta'lim va turizm, 7(2), 33-41.
3. Karimova, L. (2019). "Ijtimoiy tarmoqlarda turizm kontenti: yoshlar va sayohat", Ijtimoiy tarmoqlar va madaniyat, 10(4), 61-68.
4. Rahimov, J. (2022). "Turizm sohasida yoshlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash", O'zbekiston turizmni rivojlantirish markazi, 8(1), 22-28.
5. Zokirov, F. (2020). "Turizm va ekologiya: barqaror sayohat madaniyatini shakllantirish", Barqaror rivojlanish jurnali, 12(5), 77-84.

"O'ZBEKISTONDA MAHALLIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISH".

O'sarov Oybek Toup 702

Research Methodology

Ilmiy rahbar: Yo'ldashev Abdumalik

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekistonda mahalliy turizmning hozirgi holati, uni rivojlantirish yo'llari va mavjud muammolar atroflicha tahlil qilingan. Ichki turizm orqali aholining o'z yurti bilan tanishuvi, milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmatni oshirish, hamda iqtisodiy va madaniy sohalarga ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlari yoritilgan. SWOT tahlili asosida sohaning kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlar va tahdidlar baholangan. Maqola yakunida esa ichki turizmni samarali rivojlantirishga qaratilgan aniq tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ichki turizm, infratuzilma, yoshlar, SWOT tahlili, raqamli platforma, ekoturizm, tarixiy meros.

Abstract

This article analyzes the current state of local tourism in Uzbekistan, its development strategies, and existing challenges. It emphasizes how domestic tourism strengthens national identity, supports local economies, and promotes cultural awareness. A SWOT analysis is used to evaluate the internal and external factors affecting the industry. The paper concludes with practical recommendations for sustainable growth of internal tourism.

Keywords: domestic tourism, infrastructure, youth, SWOT analysis, digital platform, ecotourism, historical herita

KIRISH

O'zbekiston – Markaziy Osiyoning yuragida joylashgan, boy tarixiy merosi, madaniy xilma-xilligi va go'zal tabiati bilan ajralib turuvchi mamlakatdir. So'nggi

yillarda mamlakatda turizm sohasiga katta e'tibor qaratilib, xorijiy sayyohlarni jalb etish bo'yicha salmoqli natijalarga erishilmoqda. Biroq mahalliy yoki ichki turizmni rivojlantirish ham birdek muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ichki turizm nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki fuqarolarning o'z mamlakati bilan tanishishi, milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmatni kuchaytiradi, tarixiy obidalarni asrab-avaylashga bo'lgan mas'uliyatni oshiradi.

Shuningdek, ichki turizm hududlar o'rtasidagi iqtisodiy va madaniy integratsiyani kuchaytiradi. Masalan, Toshkentlik fuqaro Qoraqalpog'istondagi Ellikqal'a yodgorliklari yoki Surxondaryodagi Boysun madaniy merosi bilan bevosita tanishganida, u boshqa viloyatga bo'lgan qiziqishni oshiradi, iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi va mahalliy tadbirkorlikning rivojlanishiga turtki beradi.

Biroq, ichki turizmni rivojlantirishda qator muammolar mavjud: infratuzilmaning yetarli darajada emasligi, xizmat ko'rsatish sifati pastligi, axborot tanqisligi va aholining bu boradagi xabardorligi past darajada bo'lishi kabi omillar uni to'laqonli rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Ushbu maqolada O'zbekistonda mahalliy turizmni rivojlantirish yo'llari, bu boradagi mavjud muammolar, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar hamda SWOT tahlili orqali tahlil natijalari yoritiladi. Maqola yakunida esa amaliy tavsiyalar va xulosalar beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So'nggi yillarda turizm sohasini rivojlantirishga oid ilmiy va tahliliy ishlar soni ortib bormoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2024 yillarga mo'ljallangan farmonlari va qarorlarida ichki turizmni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanishi bu sohaga bo'lgan e'tiborning kuchayganini ko'rsatadi. "Ichki turizm asoslari" nomli o'quv qo'llanmalarida ichki turizmning nazariy asoslari, uning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Bundan tashqari, turizmni rivojlantirishda SWOT tahlili asosida yondashuv ko'plab xorijiy manbalarda ham qo'llanilgan. Masalan, YUNESKO, Jahon Turizm Tashkiloti

(UNWTO) va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan chop etilgan tahliliy hujjatlarda madaniy meros ob'yektlarining mahalliy sayyohlar orasida mashhurligini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Mahalliy nashrlarda chop etilgan maqolalarda esa O'zbekistonning alohida hududlaridagi turizm salohiyati, mavjud infratuzilma va xizmat ko'rsatishdagi kamchiliklar yoritilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ichki turizmni rivojlantirishning asosiy to'siqlari – bu infratuzilmaning past darajasi, mahalliy aholining sayohatga bo'lgan qiziqishining pastligi, hamda axborot vositalarining yetarli darajada faol emasligidir. Bu holat mavjud ilmiy va amaliy ishlarda qayd etilgan bo'lib, muammoning ilmiy asosda o'rganilishi zarurligini ko'rsatadi.

Metodologiya

Ushbu ilmiy maqola sifatida tayyorlangan ishda tahliliy va tavsiyaviy yondashuvlar asosida metodologik asoslar ishlab chiqilgan. Maqola doirasida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

1. Tahliliy usul – mavjud huquqiy hujjatlar, davlat qarorlari, statistik ma'lumotlar, hamda ilgari chop etilgan ilmiy maqolalar asosida O'zbekistonda ichki turizmning holati tahlil qilindi.
2. SWOT tahlil usuli – mahalliy turizm sohasidagi kuchli va zaif tomonlar, imkoniyatlar hamda tahdidlar tizimli ravishda aniqlab chiqildi.
3. Taqqoslash usuli – O'zbekiston va boshqa davlatlarning ichki turizmga oid siyosatlari solishtirilib, o'xshash va farqli jihatlar aniqlangan.
4. Tavsiyaviy yondashuv – o'rganilgan muammo va tahlillarga asoslanib, ichki turizmni rivojlantirishga qaratilgan aniq va asoslangan takliflar ishlab chiqildi.
5. Empirik kuzatuv – mahalliy turistik hududlarda mavjud infratuzilma, xizmat ko'rsatish darajasi va aholining munosabati haqida umumiy kuzatishlar asosida xulosa chiqarildi.

NATIJALAR

Ushbu tadqiqot davomida O‘zbekistonda mahalliy turizmni rivojlantirish borasida tizimli tahlillar amalga oshirildi. Tahlillar asosan davlat siyosati, mavjud infratuzilma, aholining sayohatga bo‘lgan munosabati, iqtisodiy sharoitlar, raqamli texnologiyalar qo‘llanilishi, yoshlarning ishtiroki va ekologik omillar doirasida olib borildi.

Tadqiqot quyidagi asosiy natijalarni yuzaga chiqardi:

1. Ichki turizmni rivojlantirishda hududlararo nomutanosiblik mavjud. Poytaxt va yirik shaharlar atrofidagi ob'ektlar yaxshi rivojlangan bo‘lsa-da, chekka hududlardagi turistik maskanlar e'tibordan chetda qolmoqda. Bu esa mintaqaviy tengsizlikni keltirib chiqarmoqda.

2. Aholining aksariyati sayohatni hashamat deb biladi, bu esa ichki turizmning ommalashuviga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayni paytda, davlat tomonidan subsidiya va chegirmali sayohat dasturlari yo'qligi aholining sayohatga bo'lgan imkoniyatini cheklab qo'yimoqda.

3. Mahalliy tadbirkorlar va xususiy sektorning ishtiroki sust. Mehmonxona, ovqatlanish va transport xizmatlari ko'pincha markaziy hududlarda to'plangan, bu esa boshqa hududlarda turizm xizmatlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

4. Madaniy va ekoturizm imkoniyatlari yetarli darajada baholanmagan. Tabiiy hududlar, tog'li qishloqlar, cho'l landshaftlari va xalq amaliy san'ati markazlari ichki turizmning asosiy tayanchi bo'lishi mumkin. Ammo bu yo'nalishlar bo'yicha marketing, infratuzilma va xizmat sifati juda sust.

5. SWOT tahlili orqali sohaning muhim jihatlari aniqlab chiqildi:

Kuchli tomonlar: O‘zbekistonning qadimiy shaharlari (Samarqand, Buxoro, Xiva), turistik ziyorat joylari, milliy oshxonasi va an'anaviy hunarmandchiligi.

Zaif tomonlar: Yo'l-transport tizimi rivojlanmagan, turizm xizmatlari hajmi va sifati past, axborot kamligi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Imkoniyatlar: Raqamli texnologiyalar orqali marketingni kuchaytirish, yoshlar orqali ijtimoiy faollikni oshirish, ko'ngillilar harakati orqali tarixiy obidalarni targ'ib qilish.

Tahdidlar: Global iqtisodiy muammolar, ekologik buzilishlar, mahalliy aholining befarqligi, turizm sohasidagi norasmiy xizmatlar.

6. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, agar ichki turizmga qaratilgan strategiyalar aniq reja asosida amalga oshirilsa, bu nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki fuqarolarning mamlakatga bo'lgan ijobiy munosabatini kuchaytirishga ham xizmat qiladi.

7. Raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasini oshirish, masalan, mobil ilovalar, interaktiv xaritalar, onlayn bronlash xizmatlari joriy etish orqali turizm jarayonlarini soddalashtirish mumkin.

8. Turizm sohasiga yosh avlodni jalb etish – ta'lim tizimi orqali turizm madaniyatini shakllantirish, talabalar uchun maxsus sayohat loyihalari tashkil qilish ichki turizmni rivojlantirishda ijobiy natija berishi mumkin.

Xulosa

Ichki turizmni rivojlantirish O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim omillardan biridir. Mamlakatimizning boy tarixiy merosi, madaniy xilma-xilligi va betakror tabiiy manzaralari mahalliy sayyohlikni kengaytirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqot jarayonida ichki turizmga oid mavjud muammolar, imkoniyatlar hamda ustuvor yo'nalishlar tahlil qilindi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, infratuzilmadagi muammolar, axborot ta'minotining sustligi va aholining sayohatga bo'lgan cheklangan imkoniyatlari ichki turizmning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, davlat siyosatining yo'naltirilganligi, yoshlarning sayohatga qiziqishi, madaniy va tabiiy ob'ektlarning mavjudligi, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi kabi jihatlar mazkur yo'nalishda katta salohiyat mavjudligini tasdiqlaydi.

Ichki turizmni rivojlantirishda infratuzilmani yaxshilash, axborot-resurslarni kengaytirish, yosh avlodni jalb qilish va tadbirkorlikni rag'batlantirish orqali sezilarli

natijalarga erishish mumkin. Bu esa fuqarolarda vatanparvarlik, o'z yurtiga bo'lgan faxr va g'ururni oshirib, jamiyatda ijobiy ijtimoiy kayfiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi "2019–2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy ma'lumotlari – www.stat.uz
3. Tuxliev N.T., Mirzayev M.M. "Turizm asoslari". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020.
4. Rasulov A.R. "Ichki turizmni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari". – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
5. UNWTO (World Tourism Organization) – Global Report on Domestic Tourism, 2020.
6. Shodieva N.M., Ergasheva M.K. "Turizm infratuzilmasining rivojlanish bosqichlari". – "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali, 2022, №2.
7. Qodirova G. "O'zbekiston ichki turizmini rivojlantirishning marketing strategiyalari". – "Marketing va bozor" jurnali, 2021, №4.
8. www.uzbektourism.uz – O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi rasmiy sayti.
9. Sharipov Sh.R. "Barqaror turizm va ekologik muvozanat". – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2021.
10. Xalqaro turizm tashkilotlari va ilmiy maqolalar arxivi – JSTOR, Google Scholar (2020–2023 yillar).

YOSHLAR ORASIDA TURIZMGA QIZIQISHNI OSHIRISH USULLARI

Norboyeva Sevinch Komil qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP 711-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada yoshlar orasida turizmga bo'lgan qiziqishni oshirishning samarali usullari tahlil qilingan. Muallif yosh avlodning turizmga bo'lgan munosabatini shakllantirishda ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari, raqamli texnologiyalar va davlat dasturlarining o'rnini yoritadi. Shuningdek, maqolada ichki turizmni rivojlantirishda yoshlar ishtirokining ahamiyati, ijtimoiy va madaniy omillarning ta'siri tahlil qilinadi. Statistika ma'lumotlar va amaliy misollar orqali mavzuga ilmiy yondashuv asosida yondashiladi. Xulosa qismida esa yoshlar turizmini rivojlantirish uchun kompleks va tizimli yondashuv zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: turizm, yoshlar, ichki sayohat, ta'lim, raqamli texnologiyalar, motivatsiya, davlat dasturlari, madaniy meros.

Abstract

This article analyzes effective methods to increase interest in tourism among young people. The author highlights the role of the education system, mass media, digital technologies, and government programs in shaping youth attitudes toward tourism. The article also examines the importance of youth participation in the development of domestic tourism and the influence of social and cultural factors. Through statistical data and practical examples, the study provides a scientific approach to the topic. In conclusion, the article emphasizes the need for a comprehensive and systematic strategy to promote youth tourism.

Key words: tourism, youth, domestic travel, education, digital technologies, motivation, government programs, cultural heritage.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida turizm faqat dam olish vositasi bo'lib qolmay, balki shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy integratsiya va iqtisodiy faollikning muhim omiliga aylangan. Ayniqsa, yosh avlod orasida turizmga bo'lgan qiziqishni oshirish orqali ularning madaniy saviyasi, vatanparvarlik tuyg'usi va sog'lom turmush tarzi shakllanadi. Shu bois bu maqolada yoshlar orasida turizmga qiziqishni oshirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Yoshlar orasida turizmga qiziqishni shakllantirishda, eng avvalo, ta'lim tizimining o'rni beqiyosdir. Maktabgacha ta'limdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlarda yurtimizning tarixiy va madaniy merosi haqida chuqur bilim berilishi, sayohat madaniyatini singdirish va bu boradagi ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash lozim. Ta'lim muassasalarida turizm mavzusida ochiq darslar, viktorinalar, ekskursiyalar va mahorat darslari tashkil etilishi yosh avlodni bevosita jarayonga jalb etish imkonini beradi. Ayniqsa, mahalliy obidalar, muzeylar, ziyoratgohlar bo'ylab tashkil etilgan sayohatlar yoshlar orasida milliy g'urur va tarixiy o'zlikni anglash tuyg'usini mustahkamlaydi. Zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlari ham turizmga qiziqishni oshirishda muhim vositaga aylangan. Yoshlar bugungi kunda asosan internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yangiliklarni kuzatadi, o'z qiziqishlarini shu orqali shakllantiradi. Shu sababli, turizmni targ'ib qilishda raqamli platformalardan foydalanish samarali natija beradi. Turistik vloglar, virtual ekskursiyalar, 360 darajali videolar, interaktiv xaritalar kabi vositalar orqali yoshlar yurtimizning betakror manzaralarini xonalaridan chiqmasdan ham kashf eta olishadi. Bunday kontentlar nafaqat bilim beruvchi, balki ilhomlantiruvchi kuchga ham ega bo'lib, yoshlarni real sayohatlarga undaydi.

“Yoshlarni mamlakatimizning boy tarixi, madaniy merosi va tabiiy go'zalliklari bilan yaqindan tanishtirish, ularning vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishiga ko'maklashuvchi turizm loyihalarini keng joriy etish zarur. Turizm sohasida yoshlar o'rtasida qiziqish va faollikni oshirish maqsadida turli turistik yo'nalishlar va xizmatlar taklif qilinishi kerak. Ayniqsa, yoshlarni arzon sayohat dasturlari orqali

mamlakatimizning turli burchaklari bilan tanishtirish, sayohatlar orqali ularning madaniy va ma'naviy o'sishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish lozim"¹.

Bundan tashqari, yoshlar uchun moliyaviy imkoniyatlar muhim omil hisoblanadi. Talabalar va o'quvchilar ko'p hollarda sayohat qilishni istasalar-da, bu imkoniyatga ega bo'lmaydilar. Shu sababli, davlat va xususiy sektor tomonidan maxsus imtiyozli turistik paketlar, chegirmali yo'llanmalar, "bir kunlik sayohatlar" kabi arzon va qulay imkoniyatlar yaratilsa, bu yoshlarning turizmga qiziqishini oshirishga kuchli turtki bo'ladi. Ayniqsa, mahalliy turoperatorlar yoshlar uchun maxsus loyihalar ishlab chiqishi orqali ichki turizmni yanada jonlantirish mumkin. Yana bir muhim jihat – bu yoshlarni turizm sohasi faoliyatiga bevosita jalb etishdir. Volontyorlik, stajirovkalar va amaliyotlar orqali ular turistik xizmatlar, gidlik, mehmonxona xizmati, ekskursionlik kabi yo'nalishlarda bilim va tajriba orttiradilar. Shu orqali nafaqat turizmga qiziqish kuchayadi, balki kelajakda bu sohaga oid kasblarga bo'lgan intilish ham ortadi. Bundan tashqari, yoshlar o'z hududidagi tarixiy joylar haqida boshqalarga hikoya qilish orqali o'zlarining kommunikatsion ko'nikmalarini, vatanparvarlik tuyg'usini va jamiyatdagi ijtimoiy faolligini mustahkamlaydi.

Ommaviy axborot vositalari va madaniy tadbirlarning o'rni ham alohida e'tiborga loyiq. Televideniye, radio va internet nashrlarida turizmga oid maxsus ko'rsatuvlar, sahna asarlari, filmlar va dasturlar yoshlar orasida katta qiziqish uyg'otadi. Bundan tashqari, turli hududlarda o'tkaziladigan ochiq festivallar, milliy liboslar ko'rgazmalari, gastronomik bayramlar yoshlarni o'z hududining turistik salohiyatiga boshqacha nigoh bilan qarashga undaydi. Shu bilan birga, bu tadbirlar orqali o'zaro madaniy almashinuv ham kuchayadi, bu esa yosh avlod ongida bag'rikenglik, madaniy qadriyatlarga hurmat kabi fazilatlarni shakllantiradi. Hozirgi real holatga nazar solsak, so'nggi yillarda mamlakatimizda yoshlar turizmi rivojlanish sur'ati ortib bormoqda. Jumladan, 2024-yilda turizm sohasida yoshlarning ishtiroki sezilarli darajada oshdi. O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi tomonidan amalga oshirilayotgan "Yoshlar turizmi" dasturi doirasida minglab talabalar respublika bo'ylab sayohatlarda qatnashdi. Bu esa, o'z navbatida, ularning bilim doirasini kengaytirish, yangi hududlarni o'rganish, tarixiy va madaniy

¹ Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 28-martdagi PQ-179-son qarori

obidalarni o'z ko'zi bilan ko'rish imkonini berdi. Ana shunday amaliy tashabbuslar yoshlarning turizmga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yoshlar turizmini rivojlantirish masalasi jahon miqyosida ham, O'zbekiston kontekstida ham dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, turizm yosh avlodning madaniy, ma'naviy va iqtisodiy o'sishida muhim omil sifatida qaralmoqda. Xalqaro tajriba tahlili, xususan, YUNESKO va Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) hisobotlarida yoshlar turizmini rag'batlantirish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqilgani, ular ijtimoiy integratsiya, global fikrlash va madaniyatlararo muloqotga xizmat qilishi ta'kidlangan. O'zbekistonda esa bu boradagi izlanishlar asosan Turizm va madaniy meros vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat xizmatlari agentligi va turli oliy ta'lim muassasalari tomonidan olib borilgan. Masalan, "Yoshlar siyosati va turizmni rivojlantirish konsepsiyasi"da ichki turizmni ommalashtirish, yoshlar ishtirokini kuchaytirish, ta'lim va turizm integratsiyasini rivojlantirish haqida aniq yo'nalishlar belgilangan. Shuningdek, turli olimlar tomonidan yozilgan maqolalarda (M.Qayumova, Z.Aminova, Sh.Rahmatullayev va boshqalar) turizmning ijtimoiy psixologik ahamiyati, yoshlar ongiga ta'siri, milliy o'zlikni anglashdagi roli keng yoritilgan. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar asosida yoshlar bilan ishlash, blogerlik, virtual sayohatlar va interaktiv vositalar yordamida turizmga qiziqishni oshirish usullari to'g'risida xorijiy adabiyotlarda ham qator tavsiyalar mavjud. Bu manbalar maqola mavzusini ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilishga asos bo'ldi.

Metodologiya

Mazkur maqola yozishda tavsifiy va tahliliy yondashuv asos qilib olindi. Mavzuga oid adabiyotlar, rasmiy hisobotlar, statistik ma'lumotlar, hukumat qarorlari hamda xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari asosida yoshlar turizmi holati o'rganildi. Ushbu metodologik yondashuv maqolada nazariy bilimlar bilan amaliy holatlarning uyg'unligini ta'minlashga xizmat qildi. Shuningdek, induktiv usul asosida turizmga qiziqishni oshirish bo'yicha mavjud amaliy tajribalardan umumiy xulosalar chiqarildi. Analitik yondashuv yordamida esa turizm sohasida olib borilayotgan davlat siyosati, yoshlar ishtiroki, raqamli media imkoniyatlari va madaniy tadbirlar o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilindi. Mavzuning

dolzarbligini inobatga olgan holda, maqolada zamonaviy pedagogik, sotsiologik va madaniy yondashuvlar uyg'unlashtirildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar va mavjud adabiyotlar asosida quyidagi muhim natijalarga erishildi: birinchidan, yoshlar turizmi nafaqat dam olish va hordiq chiqarish vositasi, balki ularning ma'naviy va intellektual o'sishini ta'minlovchi ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, turizm orqali yoshlar milliy tarix, madaniyat va an'analar bilan yaqindan tanishadi, bu esa ularning vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ikkinchidan, yoshlar orasida turizmga bo'lgan qiziqishning oshishi bevosita ommaviy axborot vositalari, raqamli texnologiyalar va ta'lim muassasalarining faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarda turizmga oid kontentlar, bloglar, video lavhalar orqali ta'sir ko'rsatish, ayniqsa, o'smirlar va talaba yoshlar uchun samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Uchinchidan, davlat tomonidan yaratilgan shart-sharoitlar, xususan, "Yoshlar turizmi" dasturlari, chegirmali turlar, viloyatlararo ekskursiyalar yoshlarning sayohatga bo'lgan imkoniyatlarini kengaytirgan. Turizm va madaniy meros qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda 30 mingdan ortiq talaba turli turistik dasturlarda ishtirok etgan. Bu esa yoshlar orasida ichki turizmga bo'lgan ishtirok darajasi sezilarli ravishda oshayotganini ko'rsatadi. To'rtinchidan, amaliyot ko'rsatadiki, turizm sohasida volontyorlik, amaliyot va stajirovka imkoniyatlarini kengaytirish yoshlarni bu soha bilan bevosita tanishtirish va jalb etishning samarali usuli hisoblanadi. Shu tarzda ular nafaqat tajriba orttiradilar, balki kelajakda turizm sohasida ishlashga ham qiziqish bildiradilar. "Bugungi kunda yoshlarimizni, ayniqsa, o'smirlarni milliy madaniyat, tarix va an'analarga bog'lash, ularning ma'naviy rivojlanishini ta'minlash bizning eng muhim vazifamizdir. Turizm bu nafaqat iqtisodiy soha, balki u yoshlarimiz uchun tarbiya manbai, ma'naviyatni oshirish va ularni yanada mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirish vositasidir. Bizning maqsadimiz – yoshlarni mamlakatimizning boy tarixiy va tabiiy merosiga sayohat qilishga rag'batlantirish, shuningdek, ular orasida sayohat madaniyatini rivojlantirishdir. Yurtimizning barcha go'zal hududlari, turizm yo'nalishlari yoshlarimizga o'zgacha tajriba va ma'lumot berishi

kerak. Shuning uchun, turizmni rivojlantirish orqali biz nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy sohada ham katta natijalarga erishamiz"²

Yoshlar va turizm: muhim o'zaro bog'liqlik

Yoshlar – har qanday jamiyatning kelajagi. Ularning intellektual va ma'naviy o'sishi jamiyatning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Turizm esa bu yo'nalishda universal vositadir. O'zbekistonning turistik salohiyati – tarixiy obidalar, tabiiy go'zalliklar, milliy an'analar – yoshlar uchun bilim manbai va ilhom manbaidir. Biroq hozirgi kunda ko'plab yoshlar turizm imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanmayapti. Bunga axborot yetishmovchiligi, iqtisodiy to'siqlar, qiziqishning sustligi kabi omillar sabab bo'lmoqda.

Yoshlar orasida turizmga qiziqishni oshirish usullari

1. Ta'lim tizimida turizmni ommalashtirish

Maktab va oliy o'quv yurtlarida turizm bilan bog'liq fanlar, klublar yoki tanlovlar tashkil etilishi zarur. Masalan, "O'z yurtini o'rgan" kabi loyiha asosida har bir viloyat o'zining diqqatga sazovor joylarini yoshlar orasida targ'ib qilishi mumkin. Bunday loyihalar yoshlarni sayohat qilishga, tarix va madaniyatga qiziqishga undaydi.

2. Raqamli platformalarni faol jalb qilish

Bugungi kunda yoshlarning aksariyati internet va ijtimoiy tarmoqlarda faol. Turizm sohasidagi kontentlar – bloglar, videoroliklar, virtual sayohatlar – bu imkoniyatdan foydalanib, yoshlar e'tiborini tortuvchi shaklda tayyorlanishi kerak. Masalan, YouTube, TikTok yoki Instagram platformalarida "Yoshlar sayohatda" nomli vloglar turkumini yaratish samarali bo'lishi mumkin.

3. Imtiyozli turistik paketlar yaratish

---

² Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 30-iyundagi "Yoshlar kuni"ga bag'ishlangan nutqi

Talaba va o'quvchilar uchun alohida chegirmalarga ega turistik yo'nalishlar ishlab chiqilishi lozim. Turizmni rivojlantirish agentligi va xususiy turoperatorlar hamkorligida "Yoshlar uchun hafta oxiri sayohatlari" kabi arzon va qiziqarli turlar tashkil etilishi kerak.

4. Volontyorlik va amaliyot dasturlari

Turizm sohasi bilan bog'liq volontyorlik va amaliyot dasturlarini yo'lga qo'yish yoshlarni sohaga bevosita jalb qiladi. Masalan, muzeylarda, sayyohlik markazlarida yoki mahalliy gidlar sifatida faoliyat yuritish yoshlar uchun nafaqat tajriba, balki o'z hududini sevishga turtki bo'ladi.

5. OAV va madaniy tadbirlarning roli

Televideniye va radio orqali turizm mavzusidagi ko'rsatuvlar, tanlovlar va viktorinalar uyushtirilsa, bu yoshlar ongiga turizm g'oyalarini singdiradi. Bundan tashqari, "Turizm festivali", "Yurtimiz boyliklari" kabi ochiq osmon ostidagi madaniy tadbirlar orqali turizmni yoshlar orasida ommalashtirish mumkin.

Statistika va real holat

O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasining 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, ichki turizmga ishtirok etgan yoshlar soni 18% ga oshgan. Ayniqsa, "Yoshlar turizmi" dasturi asosida 30 mingdan ortiq talaba 2024-yil davomida viloyatlararo sayohatlarda qatnashgan. Bu holat ko'rsatadiki, to'g'ri yondashuv orqali yoshlarning turizmga qiziqishini real o'zgartirish mumkin.

Tahlil

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, yoshlar orasida turizmga qiziqish darajasi har doim ham yuqori emas. Bu holat, asosan, iqtisodiy imkoniyatlar cheklanganligi, axborot yetishmovchiligi va ba'zida sayohatga bo'lgan motivatsiyaning sustligi bilan izohlanadi. Shu bois, kelgusida turizmga oid bilim va malakalarni yoshlar ongiga bolalikdan singdirish, ularga qulay va arzon sayohat imkoniyatlarini yaratish, madaniy-ma'rifiy tadbirlar orqali ularni rag'batlantirish zarur. Umuman olganda, yoshlar orasida turizmga

qiziqishni oshirish bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, kompleks yondashuv – ya'ni ta'lim, axborot, infratuzilma va motivatsion mexanizmlarning uyg'unlashuvi orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin. Bu esa nafaqat yoshlar salohiyatining oshishiga, balki butun mamlakat ichki turizmining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Yoshlar turizmi – bu nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy va ijtimoiy-ma'rifiy ahamiyatga ega bo'lgan dolzarb soha hisoblanadi. Unda yosh avlodning tarixiy merosga, milliy qadriyatlarga va o'z Vataniga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning dunyoqarashini kengaytirish, madaniyatlararo muloqotga tayyor holda ulg'ayishini ta'minlash imkoniyati mavjud. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimi, raqamli texnologiyalar, davlat siyosati va madaniy tadbirlarning uyg'unligi yoshlar orasida turizmga bo'lgan qiziqishni samarali ravishda oshira oladi. Shuningdek, yoshlarni turizm sohasiga jalb qilishda ularning iqtisodiy imkoniyatlari, axborotga bo'lgan kirish darajasi, shuningdek, shaxsiy motivatsiyasini oshirishga xizmat qiluvchi omillar inobatga olinishi lozim. Maxsus dasturlar, arzon turpaketlar, amaliyotlar, blogerlik va volontyorlik asosida ularni bu sohaga jalb etish bo'yicha tizimli choralar ijobiy natija bermoqda. O'zbekiston gastronomik turizm salohiyati yuqori bo'lgan davlatlar sirasiga kiradi. Milliy oshxonamizning boyligi, mahalliy aholining mehmondo'stligi, hududlar bo'yicha taomlarning o'ziga xosligi — bularning barchasi sayyohlarni jalb etuvchi omillardir. Agar yuqoridagi strategiyalar izchil amalga oshirilsa, yaqin yillarda O'zbekiston Osiyodagi gastronomik turizm markazlaridan biriga aylanishi hech gap emas. Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston gastronomik turizm sohasida katta salohiyatga ega bo'lgan mamlakatlar sirasiga kiradi. Bu salohiyatni ro'yobga chiqarish uchun izchil siyosat, innovatsion yondashuv va xalqaro hamkorlik zarur. Har bir milliy taom – bu nafaqat ovqat, balki xalqning tarixidan, urf-odatlaridan, qadriyatlaridan darak beruvchi madaniy qadriyatlardir. Demak, gastronomik turizmni rivojlantirish orqali biz o'z milliy merosimizni asraymiz, uni jahon maydoniga olib chiqamiz va iqtisodiy taraqqiyotga ham hissa qo'shamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov, A. (2022). *Turizm asoslari*. Toshkent: "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.

2. Abdurahmonova, D. (2021). Yoshlar turizmining rivojlanish omillari. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 3(2), 45–50.
3. Aminova, Z. (2020). Turizmning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati. *O‘zbekiston iqtisodiyoti jurnali*, 4(1), 31–35.
4. Berdieva, N. (2023). Raqamli texnologiyalar va turizmni rivojlantirishda yoshlarning roli. *Innovatsion rivojlanish jurnali*, 2(1), 20–25.
5. Karimov, R. (2021). Madaniy meros va yoshlar ongida vatanparvarlik tuyg‘usi. *Ma’naviyat va zamonaviylik*, 1(3), 14–19.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori (2022-yil, 28-mart, PQ–179-son). “Yoshlar turizmini rivojlantirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi”.
7. Qayumova, M. (2020). Turizm va ijtimoiy faollik: yoshlar bilan ishlash strategiyalari. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 5(2), 40–44.
8. Rahmatullayev, Sh. (2022). O‘zbekiston yoshlarining turizmga bo‘lgan munosabati: sotsiologik yondashuv. *Yosh olimlar jurnali*, 2(4), 53–58.
9. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. (2023). *Turizm va yoshlar: innovatsion loyihalar to‘plami*. Toshkent.
10. UNWTO. (2021). *Youth and Tourism: A Global Perspective*. BMT Jahon turizm tashkiloti hisobotlari.
11. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 28-martdagi PQ–179-son qarori
12. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 30-iyundagi "Yoshlar kuni"ga bag‘ishlangan nutqi

BIOREACTOR FOR GROWTH OF GREEN ALGAE

¹Khalikov A.M., ²Bozorov E. O.

¹Scientific Research Institute of Fishery, ² "Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers" National Research University

Abstract: The article presents information on an optimized variant of growing unicellular green algae and intensifying photosynthetic radiation, namely, the transmission of a moving mechanism using belt drives, in the field of fish farming and animal husbandry.

Key words: algology, kelp, algae, biotechnology, container, bioreactor, suspension, microorganism, mini-electric motor.

Introduction. Algae are a group of organisms of various origins united by the following features: photoautotrophic nutrition, absence of true tissues (with the exception of highly organized brown algae, but even in them the tissues are few in number and poorly differentiated [1]) and vegetative organs, organs of sexual (gametangia) and asexual (sporangia) reproduction, unicellular, habitat in an aquatic environment or in humid conditions (in soil, damp places, etc.). The body of algae is called a thallus, or thallus. Algae are an ecological group of predominantly heterogeneous photoautotrophic unicellular, colonial or multicellular organisms that usually live in an aquatic environment, systematically representing a set of many divisions.

Algae are a group of organisms of various origins united by the following features: photoautotrophic nutrition, absence of true tissues (with the exception of highly organized brown algae, but even in them the tissues are few in number and poorly differentiated [2]) and vegetative organs, organs of sexual (gametangia) and asexual (sporangia) reproduction, unicellular, habitat in an aquatic environment or in humid conditions (in soil, damp places, etc.). The body of algae is called a thallus, or thallus [4].

The reason why algae do not have distinct tissues is related to the peculiarities of the aquatic habitat - life in water implies relatively stable conditions for most of the cells that form the body of the organism. They are all illuminated almost equally; the water surrounding the plant provides all its parts with the same set of substances dissolved in it. In addition, water provides a temperature regime similar for all cells. As a result, algae cells do not have any special differences between themselves, and equal conditions for all do not stimulate the differentiation of cells into specialized ones [8].

Some algae are capable of heterotrophy, both osmotrophic (by cell surface), such as flagellates, and holozoic - by swallowing food particles through the cell mouth (euglenophytes, dinoflagellates). The size of algae varies from fractions of a micrometer (coccolithophores and some diatoms) to 30-50 m (brown algae - Laminaria, Macrocystis, Sargassum) [5]. The thallus can be either unicellular or multicellular, and is characterized by enormous morphological diversity.

In the artificial environment of a photobioreactor, specific conditions are carefully controlled for the respective species. Thus, the photobioreactor provides much higher growth rates and purity levels than anywhere in nature or in habitats similar to nature [2]. Hypothetically, phototropic biomass could be produced from nutrient-rich wastewater and carbon dioxide flue gas in a photobioreactor.

Algae can be cultured in open ponds (such as runoff ponds and lakes) and photobioreactors. Runoff ponds can be less expensive.

Materials and methods. The importance of algal culture in physiological and biochemical studies, as well as the fact that algae are among the most efficient converters of solar energy into useful form, have led to increased interest in algal culture methods. Algal culture methods can be divided into two categories: the first is applied in laboratory conditions and controlled environments, and the second is applied in open-air conditions for large-scale biomass production [7].

Algae include a varying number (depending on classification) of eukaryotic divisions, many of which are not related by common origin. Blue-green algae, which are prokaryotes, are also often classified as algae.

Algae are the main producers of organic matter in the aquatic environment. According to estimates by various scientists, the contribution of algae to the total production of organic carbon on our planet is 26-90% [3]. Algae directly or indirectly serve as a source of food for all aquatic animals. They are used as food by protozoa (for example, ciliates, amoebas), oligochaetes, crustaceans, mollusks, dragonfly larvae and other invertebrates, as well as fish [8].

Among multicellular algae, along with large, complexly dissected representatives, often visually very similar to higher plants with structures that outwardly resemble stems, leaves and even fruits, there are microscopic forms (for example, the sporophyte of Laminariaceae). Among unicellular algae, there are colonial forms, when individual cells are closely connected to each other (connected through plasmodesmata or immersed in common mucus) [11].

Microalgae are valuable ecological and biotechnological resources. Particular attention is paid to the use of economically important algal products, including aquaculture feed, biomass production for the health sector, green manures, pigments, vitamins, antioxidants and antimicrobial agents.[10] The contribution of microalgae to environmental research is also appreciated; for example, they play an important role as indicator organisms in environmental impact assessment. Similarly, special collection strains of microalgae are used for ecotoxicity testing.

Microalgae are microscopic freshwater or marine organisms that play a key role in nature as a food source for higher animals (zooplankton, fish), for the transport of nutrients in aquatic food webs, and for the balance exchange of CO₂ between the ocean and the atmosphere.[12] Microalgae are microscopic freshwater or marine organisms. They are a very diverse group, ranging in size from a few hundredths of a millimeter to a few tenths of a millimeter, taking many different forms, and existing singly, in chains, or in groups.

The most commonly used microalgae culture system for research and industrial purposes include track pond, round pond tank, shallow large pond and closed pond. Some examples of open pond culture systems are lakes and ponds for natural reservoirs, round ponds and race ponds for artificial reservoirs.

There are several methods of growing algae: using rocks and stones on the seabed as a substrate; on artificially created reefs; on artificial substrate in the water column; on

soft soil of lagoons, ponds and other closed water bodies; in special artificial pools, tanks, various containers with controlled conditions.

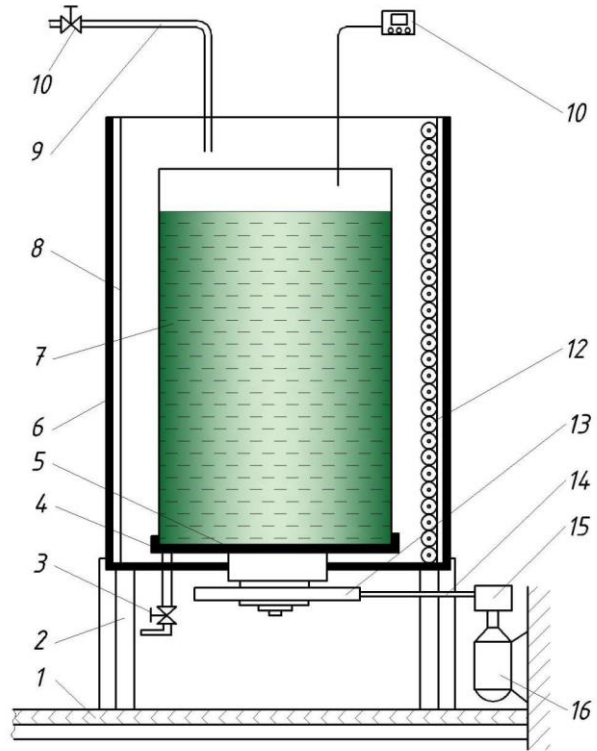
The proposed bioreactor is to increase the coefficient of light absorption by photosynthetic microorganisms and significantly increase the productivity of the bioreactor. The photobioreactor can be used to cultivate unicellular algae, such as zoospores, chlorella, etc.

The purpose of the proposed bioreactor is to increase the coefficient of light absorption by photosynthetic microorganisms and to significantly increase the productivity of the bioreactor.

A bioreactor unit for photosynthesis of green algae is installed in the frame and the bed.

The main body is a cubic glass container, the outer surface of which is 5 mm thick, and the opposite side is covered with foil. On one of its sides there is a sodium lamp, and there is also a branch pipe through a screw adapter for placing a biological solution. A temperature sensor is installed for constant temperature control.

An open cylindrical glass (thickness $b = 5$ mm) for growing chlorella (bioreactor) is carried out by rotating it on a tank stand. The rotation of the bioreactor is carried out using a small pulley, which is transmitted by a mini-electric motor and transmitted via a belt conveyor. The selection of the diameter of the large and small pulleys, the speed (number) of revolutions is regulated by a belt drive. In this case, the movement of the large pulley depends on the rotation of the glass container at low speed.

The principle of operation of the green algae bioreactor is as follows:

The biological solution is poured into a cylindrical glass container (thickness $b = 5$ mm) through a tube. The biological solution contains components necessary for the development of microorganisms, for example (g / l): $\text{NH}_4 \text{Cl} - 0.5$; $\text{Mg SO}_4 * 7 \text{H}_2\text{O} - 0.02$; $\text{K H}_2 \text{PO}_4 - 0.72$; $\text{Cu SO}_4 * 5 \text{H}_2\text{O} - 0.0016$ others, which have a pH value of the environment.

Fig.1. Bioreactor for green algae growth. 1-Floor; 2-stand; 3-chlorella drain tap; 4-reservoir stand; 5-frame; 6-main body; 7-glass container; 8-foil; 9-pipe; 10-screw adapter; 11-temperature sensor; 12-sodium lamp; 13,15-pulley; 14-belt; 16-mini electric motor

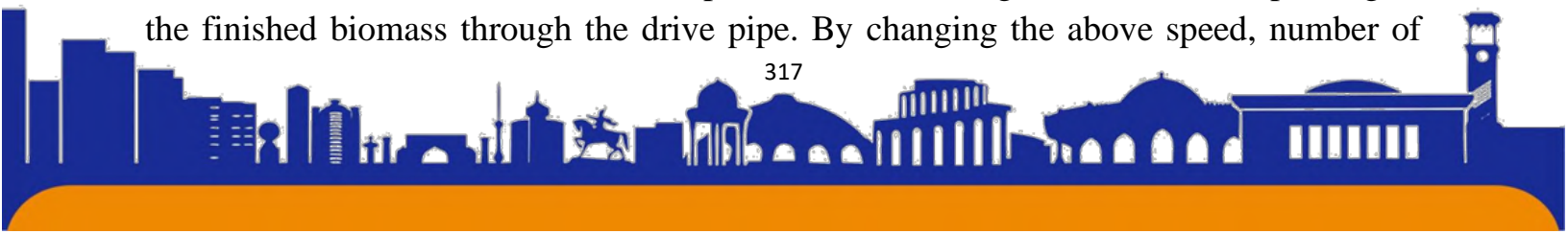
Then a suspension of chlorella is introduced and the suspension is saturated with a gas mixture containing up to 2% carbon dioxide, supplied from a cylinder through a tap.

At the same time, the sodium lamp with the supply voltage is switched on.

It is located spirally and provides illumination of the biomaterial in the container. The temperature of the reaction medium is controlled by a thermometer, which should not exceed 28.5...30 °C.

In the initial period, the mini-motor is controlled by the small pulley, and the movement is transmitted to the large pulley through the belt drive, while the connection of the belt drive and the technological power of the mini-motor ensure the slow rotation of the bowl axis.

The optical density of the suspension is determined depending on the maximum value of about 40-50 million cells and provides a control signal for automatic pouring of the finished biomass through the drive pipe. By changing the above speed, number of

revolutions, temperature and light flux, it is possible to provide the necessary optimal mode at the stages of chlorella growth (1 day, 2 days...8 days).

Conclusions. The proposed bioreactor is to increase the coefficient of light absorption by photosynthetic microorganisms and significantly increase the productivity of the bioreactor. By rotating the vessel spindle in this way, the reaction mixture begins to mix for a certain time. At the same time, the process of chlorella growth begins, which increases by 2-4 times.

The temperature of chlorella in the tank is controlled by changing the number, power and voltage of the bulbs depending on the power of the bulbs. With the help of the lamps, the flow of light supplied to chlorella is regulated, and the optimal process of photosynthesis is ensured.

References

1. Joel L. Cuello, Takanori Hoshino, Sarah Kuwahara, Cody L. Brown. *Biotechnology for Biofuel Production and Optimization*. 2016, Department of Agricultural and Biosystems Engineering, University of Arizona, Tucson, AZ, USA. Pages 497-511.
2. Shivokiene J.S. The number and biomass of bacteria in the digestive tract of pond fish depending on their diet // *Issues of Ichthyology*. - 1995.- Vol. 25/5. - P. 821-827.
4. Bergner H.R. *Scientific foundations of farm animal nutrition* / H.R. Bergner, H.A. Ketz // Translated from German. M.: Kolos, 2013.- 597 p.
5. Berman Sh. A. Research on the role of antibiotics in carp feeding / Sh. A. Berman. - *Bulletin of the Academy of Sciences of the Latvian SSR*, 2016, N3. - P. 151-154.
6. Bondarenko L. G. Starter feed for fish / - A.s. N 1084005 / . - 2017.
7. Butler N. The transition from fossil fuels, *Sustainable Energy* / N. Butler // *Cambridge Energy Forum*. 2006.
8. Day J.G. *In vitro Culture and Conservation of Microalgae: Applications for Aquaculture, Biotechnology and Environmental Research* / John G Day, Erica E, Benson,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Roland A, Fleck // In Vitro Cellular & Developmental Biology Plant, 1999. 35(2): 127-136.

9. Olaizola M. Commercial development of microalgal biotechnology: from the test tube to the marketplace / M. Olaizola // Biomolecular Engineering, 2003. 20: 459-466.

10. Gorbunova N. P. Algology. - M.: High school, 1991.

11. Khramtsov A. K. Brief guide to identification of genera of freshwater algae. - Minsk, 2004.

12. Yuehe Lin, Glen E. Fryxell. Selective Sorption of Cesium Using Self-Assembled Monolayers on Mesoporous Supports // Environmental science and technology. - 2001. - No. 35(19). - P. 3962-3966.

SAYYOHLIK INFRATUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Amrilloyeva Sevinch Axmadjonovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, TOUP: 702U-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo‘ldoshev Abdumalik Ilxomovich**

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida sayyohlik infratuzilmasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Maqolada mavjud muammolar tahlil qilinib, infratuzilmaviy rivojlanishning asosiy yo‘nalishlari – transport, mehmonxona xo‘jaligi, raqamli xizmatlar, ekologik turizm, xavfsizlik va axborot tizimlari bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shuningdek, ilg‘or xorijiy tajribalar asosida sayyohlar uchun qulay muhit yaratish va hududiy turizmni rivojlantirish bo‘yicha strategik yondashuvlar tavsiya etilgan. Metodologik jihatdan tahliliy va tavsifiy yondashuvlar asosida natijalar ishlab chiqilgan. Maqola yakunida turizm infratuzilmasini barqaror rivojlantirish uchun kompleks choralar zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: sayyohlik infratuzilmasi, turizm rivoji, raqamli xizmatlar, ekologik turizm, mehmonxona xo‘jaligi, xavfsizlik, hududiy turizm, barqarorlik, innovatsiya.

Abstract

This article discusses the improvement of tourism infrastructure in the Republic of Uzbekistan. It analyzes the current challenges and proposes key directions for infrastructure development, including transport, hospitality, digital services, ecological tourism, safety, and information systems. Based on international best practices, the paper presents strategic approaches to creating a tourist-friendly environment and fostering regional tourism. Methodologically, the article relies on analytical and descriptive approaches to reach its conclusions. In conclusion, it emphasizes the necessity of a comprehensive and sustainable development strategy for tourism infrastructure.

Key words: tourism infrastructure, tourism development, digital services, ecological tourism, hospitality industry, safety, regional tourism, sustainability, innovation.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida turizm sohasi har bir davlat iqtisodiyotining strategik yo‘nalishiga aylanmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston kabi boy tarixiy meros, tabiiy manzaralar va milliy qadriyatlar bilan boyitilgan yurtlar uchun turizm nafaqat iqtisodiy o‘shish manbai, balki madaniy diplomatiya vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq sayyohlik imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun muhim bo‘lgan infratuzilmani takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir. Mazkur maqolada aynan sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish yo‘llari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar muhokama qilinadi. Sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish bir vaqtning o‘zida turizm sanoatining ichki va tashqi omillariga moslashuvchanlikni oshirishni, mehmonlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratishni va ularning O‘zbekiston haqida ijobiy taassurotga ega bo‘lishini ta‘minlaydi. Bugungi kunda sayohatchilar turli xil ehtiyojlarga ega – ba‘zilar tarixiy obidalarni ziyorat qilishni maqsad qilsa, boshqalar ekologik tozalikka, dam olish joylarining shinamligi va xizmatlar sifatiga alohida e‘tibor qaratadi. Shunday ekan, infratuzilmani takomillashtirish deganda faqatgina bino-inshootlar yoki yo‘llarni yangilash emas, balki butun tizimni sayyohlar uchun qulay va jozibador holatga keltirish tushuniladi. Sayyohlar oqimining ortishi, eng avvalo, ularni qabul qiladigan muhitga bog‘liq. Turistik hududlarda toza va qulay yo‘llar, zamonaviy tibbiy xizmatlar, xavfsizlik choralarning kuchaytirilganligi, yoritilgan va yo‘lko‘rsatkichlar bilan ta‘minlangan ko‘chalar – bularning barchasi mehmonlar tajribasini yaxshilashda muhim omillardir. Bu borada raqamli texnologiyalarning o‘rni beqiyos. Mobil ilovalar orqali sayyohlar joylashuvni aniqlay oladi, yaqin atrofdagi diqqatga sazovor joylar, restoranlar, tibbiy yordam punktlari yoki jamoat transporti haqida ma‘lumotga ega bo‘ladi. Aynan shu yerda aqlli turizm konsepsiyasi – smart turizm g‘oyasi o‘z samarasini ko‘rsatadi. Bunday texnologiyalar turistlarga mustaqil sayohat qilish imkoniyatini yaratadi va bu orqali ularda O‘zbekiston haqida ijobiy taassurot shakllanadi.

Bundan tashqari, mehmonxona va turar joylar infratuzilmasi ham zamon talablariga mos ravishda rivojlanishi kerak. Nafaqat yirik mehmonxonalar, balki kichik oilaviy mehmon uylari, milliy uslubdagi turar joylar, ekologik xostellar sayyohlar uchun o‘ziga xos tajriba bo‘lishi mumkin. Xususan, homestay tizimining rivoji mahalliy aholining turizm sohasidan daromad topishiga zamin yaratadi. Shu orqali infratuzilma nafaqat tashqi ko‘rinishda, balki ijtimoiy-iqtisodiy mazmunda ham boyitiladi. Ayniqsa, xizmat ko‘rsatish sohasida xorijiy tillarda muloqot qila oladigan, mehmonlar bilan madaniyatli muomala qila oladigan kadrlarning tayyorlanishi zarur. Bu o‘z navbatida xizmatlar sifati va sayyohlar mamnunligini oshiradi. Turizmning ekologik yo‘nalishini rivojlantirish esa alohida e‘tiborga loyiq. Ekoturizm va qishloq turizmi orqali sayyohlar O‘zbekistonning tabiiy go‘zalliklari bilan tanishish, an’anaviy hayot tarzini bevosita ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Bu esa nafaqat yangi tajriba, balki madaniyatlararo muloqotga, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tabiatni asrab-avaylash, ekologik muvozanatni saqlash va yashil infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish turizmning barqarorligiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Sayyohlik infratuzilmasini takomillashtirish masalasi xalqaro va mahalliy miqyosda keng o‘rganilayotgan mavzulardan biridir. Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi tomonidan e‘lon qilingan strategik hujjatlar, jumladan “2022–2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish strategiyasi”, Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) tavsiyalari hamda so‘nggi yillarda nashr etilgan ilmiy maqolalar va statistik ma‘lumotlarga tayanildi. Shu bilan birga, ilg‘or xorijiy tajriba, jumladan Turkiya, Malayziya, Gruziya va BAA kabi davlatlarning infratuzilmaviy rivojlanish modellari tahlil qilindi. Adabiy manbalarni tahlil qilish jarayonida asosan quyidagi yo‘nalishlarga e‘tibor qaratildi: sayyohlik transport tizimi, mehmonxona xo‘jaligi, raqamli infratuzilma, xavfsizlik va ekologik turizmni rivojlantirish tajribalari. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli turizm infratuzilmasi yaratish uchun faqat moddiy texnik baza emas, balki axborot texnologiyalari, inson kapitali va boshqaruv mexanizmlari ham muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, tahlil qilingan adabiyotlarda davlat-xususiy sheriklik modeli, mahalliy aholining turizmga ishtirokini

kengaytirish va ekologik barqarorlik tamoyillariga asoslangan infratuzilmaviy loyihalar samarali ekani alohida ta'kidlangan. Metodologik jihatdan maqola analitik va tavsifiy tadqiqot usullariga asoslandi. Dastlab mavjud vaziyat o'rganildi, so'ngra taklif va xulosalar zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida ishlab chiqildi. Mahalliy va xalqaro statistik ma'lumotlar tahlili orqali muammolar aniqlanib, ularga qarshi amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar va ularning samaradorligi baholandi. Tavsialarni ishlab chiqishda holatli yondashuv (case-study) usuli ham qo'llanilib, turli hududlarda amalga oshirilgan amaliy tajribalar o'rganildi.

NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar sayyohlik infratuzilmasining muhim tarkibiy qismlarini qayta shakllantirish va modernizatsiya qilish imkonini berdi. Xususan, mamlakatda 2016–2024 yillar oralig'ida mehmonxona va boshqa turar joylar soni 3 barobarga yaqin oshdi, xalqaro aeroportlar soni ko'paytirildi va ularning texnik bazasi sezilarli darajada yangilandi. Ushbu o'zgarishlar natijasida 2023 yilda O'zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni 6,6 milliondan oshdi, bu esa pandemiyadan keyingi tiklanish sur'atlarining yuqoriligini ko'rsatmoqda. Ammo mavjud infratuzilmaning hududlar bo'yicha nomutanosibligi, logistika va xizmat ko'rsatish sohasidagi muammolar hamon saqlanib qolmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ayrim viloyatlarda turizm uchun mo'ljallangan yo'llarning sifati past, axborot tizimlari va yo'lko'rsatkichlar yetarli emas, tibbiy va xavfsizlik infratuzilmasi cheklangan. Shu sababli, turizm oqimi asosan yirik shaharlar va tarixiy markazlarda to'plangan, bu esa mintaqaviy rivojlanishda tafovutlar yuzaga kelishiga olib kelmoqda.

Sayyohlik infratuzilmasining hozirgi holati

So'nggi yillarda O'zbekistonda sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish borasida muhim qadamlar tashlandi. Jumladan:

- Yangi mehmonxonalar, xostellar, karvonsaroylar va boshqa turar joylar soni oshdi.
- Transport-logistika tizimi yaxshilanmoqda: yo'lovchi poyezdlar, tezkor avtobus yo'nalishlari yo'lga qo'yilmoqda.

- Turistik zonalar (masalan, Zomin, Charvak, Buxoro tarixiy hududi) rekonstruksiya qilinmoqda.

Biroq, mavjud infratuzilma sayyohlarning talab va ehtiyojlarini to‘liq qondira olmayapti. Ayrim hududlarda yo‘llar sifatsiz, axborot xizmatlari kam, tibbiy yordam yoki favqulodda holat xizmatlari esa cheklangan.

Takomillashtirish yo‘llari

1. Raqamli infratuzilmani rivojlantirish

Bugungi kunda turistlar internet orqali xizmatlardan foydalanishni afzal ko‘radi. Shuning uchun:

- Har bir turistik hududda bepul Wi-Fi zonalarini tashkil etilishi lozim.
- Mobil ilovalar orqali gidlik, xarita, xizmatlar haqida ma’lumot beruvchi platformalarni yaratish zarur.
- “Smart Tourism” (aqlli turizm) konsepsiyasini joriy etish foydali bo‘ladi.

2. Transport tizimini modernizatsiya qilish

Sayyohlar uchun qulay, xavfsiz va arzon transport vositalari zarur:

- Ichki reyslar sonini oshirish va chiptalar narxini maqbullashtirish.
- Elektr avtobuslar, ekologik transport vositalarini jalb qilish.
- Turistik yo‘nalishlar bo‘yicha maxsus marshrutli transportlarni yo‘lga qo‘yish.

3. Mehmonxona va turar joylar sifatini oshirish

Sayyohlar soni ortgani sari mehmonxonalar sifati va qulayligi ham muhim bo‘lmoqda:

- 3-4 yulduzli byudjet mehmonxonalarini ko‘paytirish.
- O‘zbek milliy uslubidagi “homestay” tizimini rivojlantirish.
- Xizmat ko‘rsatish xodimlarini xorijiy tillarda muloqot qila oladigan darajada tayyorlash.

4. Ekoturizm va qishloq turizmini rivojlantirish

Turistlar shahar tashqarisidagi tabiiy go‘zalliklarga ham katta qiziqish bildiradi:

- Qishloq xo‘jaligi faoliyatida ishtirok etish imkonini beruvchi dasturlar.
- Mahalliy aholiga turizm orqali daromad manbai yaratish.
- Tabiiy landshaftni asrash bilan birga ekoturizmni targ‘ib qilish.

5. Xavfsizlik va tibbiy xizmatlar tizimini takomillashtirish

Sayyohlar uchun xavfsizlik kafolatli bo‘lishi zarur:

- Har bir turistik hududda 24/7 xizmat ko‘rsatuvchi tibbiy punktlar.
- Politsiya, yong‘in va favqulodda xizmatlar bilan tezkor aloqa imkoniyati.

QR-kodli yo‘lko‘rsatkichlar, favqulodda aloqa tizimi.

Shuningdek, xorijiy tajriba tahlili O‘zbekistonda ekoturizm, qishloq turizmi va aqlli infraturizm (smart tourism) borasida hali katta salohiyat mavjudligini ko‘rsatadi. Masalan, Gruziya, Vyetnam yoki Sloveniya kabi davlatlarda kichik qishloqlarni sayyohlik markazlariga aylantirish orqali nafaqat sayyohlar oqimi, balki mahalliy aholining daromad darajasi ham oshgan. O‘zbekistonda ham bu yo‘nalishda dastlabki qadmlar qo‘yilgan bo‘lsa-da, tizimli yondashuv yetishmayapti. Shu asosda maqolada ilgari surilgan takliflar – raqamli infraturizmni kengaytirish, ekologik transport vositalarini joriy etish, xorijiy tillarni biladigan xodimlar sonini ko‘paytirish, turar joylarning xilma-xilligini oshirish, qishloq va ekoturizm imkoniyatlarini to‘liq ishga solish – amaliy natijadorlikni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bu chora-tadbirlar nafaqat sayyohlar uchun qulaylik yaratadi, balki O‘zbekistonning xalqaro reytinglardagi pozitsiyasini mustahkamlashga, hamda turizm eksport salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, mavjud natijalar ijobiy bo‘lsa-da, barqaror va uzoq muddatli rivojlanish uchun infraturizmni har tomonlama takomillashtirish, innovatsion va mintaqaviy yondashuvlarni keng qo‘llash dolzarb vazifadir. Aynan shunday strategik harakatlar O‘zbekistonni mintaqadagi yetakchi sayyohlik markaziga aylantiradi.

Xulosa

Sayyohlik infratuzilmasini takomillashtirish – bu murakkab, biroq strategik ahamiyatga ega jarayondir. U nafaqat iqtisodiy foyda, balki O‘zbekistonning xalqaro imijini mustahkamlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik, innovatsion yondashuvlar, yoshlar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash orqali biz mamlakatimizni Markaziy Osiyodagi yetakchi turistik markazga aylantirishimiz mumkin. Xulosa qilib aytganda, sayyohlik infratuzilmasini takomillashtirish – bu faqat muhandislik yoki qurilish masalasi emas, balki keng qamrovli, tizimli va barqaror yondashuvni talab qiladigan jarayondir. Bu yo‘lda davlat siyosati, xususiy sektor ishtiroki, mahalliy aholi faolligi va innovatsion texnologiyalarning uyg‘unlashuvi katta ahamiyat kasb etadi. Faqatgina shunday yondashuv orqali O‘zbekiston nafaqat mintaqaviy, balki xalqaro darajada ham sayyohlar uchun qiziqarli va raqobatbardosh maskan sifatida shakllanishi mumkin. Bu esa, o‘z navbatida, iqtisodiy o‘sish, yangi ish o‘rinlari yaratilishi va milliy qadriyatlar targ‘ibotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimov, A. (2020). *O‘zbekistonda turizm infratuzilmasini rivojlantirish istiqbollari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Bobojonov, B. (2019). *Ekoturizm asoslari va uning infratuzilmasi*. Samarqand: Zarafshon.
3. G‘aniyev, S. (2021). *Hududiy turizm va logistika tizimi*. Farg‘ona: Ilm ziyo.
4. Islomova, D. (2023). *Sayyohlik xizmatlarini ko‘rsatish sifati: zamonaviy yondashuvlar*. Toshkent: Fan va taraqqiyot.
5. Karimova, Z. (2022). *Raqamli texnologiyalar va turizm infratuzilmasi*. Nukus: Qoraqalpoq universiteti nashriyoti.
6. Komilov, M. (2020). *Mehmonxona xo‘jaligi boshqaruvi va xizmatlar sifati*. Toshkent: Turon-Iqtisod.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli farmoni. *2022–2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo‘yicha strategiya*.

8. O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi (2023). *O‘zbekistonda turizm statistik ma’lumotlari*. Rasmiy hisobot.
9. UNWTO (2021). *Tourism and Sustainable Infrastructure Development*. BMT Jahon Turizm Tashkiloti hisobotidan tarjima.
10. Yusupov, R. (2018). *Xalqaro tajriba asosida turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish*. Buxoro: BuxDU nashriyoti.

FIZIKADAN LABORATORIYA DARSLARINI RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QITISH METODIKASI

Tohirova Go‘zal Sadullayevna

*Ichki ishlar vazirligining ixtisoslashtirilgan maktab-internati fizika-matematika
fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizikadan laboratoriya ishlarini bajarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish, virtual laboratoriya ishlarining ahamiyati, ularning dars jarayonida qo‘llanilishi bo‘yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Elektron darslik, laboratoriya, virtual, raqamli texnologiya, virtual laboratoriya, animatsiya, simulyatsiya, kompyuter grafikasi.

KIRISH. Zamonaviy ilm-fan, ta‘lim tizimi, tibbiyot, sanoat va boshqa barcha sohalarga raqamli texnologiyalar kirib, ish sur‘atining oshishiga va insonlarning og‘rini engil qilishga xizmat qilmoqda. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida ta‘lim sifatini yaxshilash, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va ta‘lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta‘minlash, o‘quvchilarning axborot texnologiyalari bo‘yicha savodxonligini oshirish bo‘yicha chora tadbirlar rejasi ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etilmoqda [1].

Bugungi kunda umumiy o‘rta ta‘lim maktablari, akademik litseylar hamda oliy ta‘lim muassasalarida laboratoriya mashg‘ulotlarini zamon talablariga mos shakllarda tashkil etish uchun dars xonalari zamonaviy jihozlar bilan ta‘minlangan va bu ishlar keng ko‘lamda olib borilmoqda. Ta‘minlangan jihozlardan unumli foydalanishni tashkil etishda tadqiqotchilar va pedagog xodimlar tomonidan zamonaviy ta‘lim vositalari va vizuallashtirilgan ishlanmalarni yaratish va mavjudlarini takomillashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi [2].

Bugungi kunda maktablardagi ta‘lim jarayonining sifatini oshirishda maqsadli ishlar amalga oshirilgan. O‘quv xonalar fanlarga mos holda ko‘rgazmali jihozlar bilan boyitilgan, ammo dars jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi pastligini guvohi bo‘lamiz gohida. Buning sababi dars ma‘ruzalari, amaliyot darslari, laboratoriya ishlarini bajarish bo‘yicha raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan dasturiy vositalar etarli emasligidir.

Fizikani zamonaviy yangi pedagogik texnologiyalarga asoslangan o'qitishda amaliy laboratoriya ishlarining o'rnini juda muhimdir. Amaliy laboratoriya bajarish orqali o'quvchida asosiy fizik tushunchalar, qonunlarning amaliy va nazariy talqini shakllanadi [3].

Fizika o'qituvchilari ilmiy izlanish amaliyotini hisobga olgan holda o'qituvchining innovatsion strategiyalarini qabul qilib, darslarini eski yondashuvga asoslangan o'qitish usulidan bosqichma-bosqich voz kechish kerak. Tajribalar o'tkazish shuni ko'rsatdiki, agarda darslar va amaliyot mashg'ulotlari o'rtasida yuqori darajadagi integratsiya mavjud bo'lsa, nazariy o'rganishga yordam berish va talabalarning sinfda o'rganish tajribasini mustahkamlashi mumkin. Afsuski, ko'plab fizika fanidan o'tiladigan mavzulardan tajribalarni amalga oshirish uchun xarajat, joy yoki xavfsizlik ta'siri juda katta ahamiyat kasb etadi. Shu ta'sirlar sabab maktablarda tajribalarni o'tkazish ma'lum cheklangan tarzda o'qitiladi. Bundan tashqari, kompyuterga asoslangan interfaol o'quv materiallaridan foydalanish konstruktiv ta'lim metodologiyasini yaratish va baholashda kuchli salohiyatga egadir.

ADABIYOTLAR SHARHI. Umumiy ta'lim maktablarida fizika ta'limining eng muhim maqsadlaridan biri bu o'quvchilar fizik bilimlarini yaqin kelajakda amaliyotda qo'llashga e'tiborni qaratish bilan o'lchanadi. Jumladan, tadqiqotchi I.I.Vologinaning o'rta ta'lim maktablarida fizika o'qitishning zamonaviy texnologiyalari bo'yicha tadqiqotida o'rta maktabda fizika o'qitish jarayonini tashkil etish xususiyatlari, elektron ta'lim muassasalari majmuasidan foydalanishning afzalliklari va fizika o'qitishning o'quv texnologiyasiga misollar keltirib o'tilgan.

Tadqiqotchi M.O.Mirzayevaning "The role of digital educational technologies in teaching physics" nomli maqolasida fizika o'qitishni takomillashtirishda raqamli ta'lim texnologiyalarining rolini o'rganish, bunday texnologiyalar talabalarni faol va hamkorlikda o'qitish tajribalariga jalb qilishi va shaxsiylashtirilgan va moslashuvchan o'qitish uchun imkoniyatlar yaratishi mumkinligi qayd etilgan. Maqolada bir nechta raqamli texnologiyalar, jumladan simulyatsiyalar, virtual va kengaytirilgan haqiqat (augmented reality), geymifikatsiya va mobil ilovalar ko'rib chiqilgan va ularning talabalarning ta'lim natijalariga potensial ta'siri muhokama qilingan. Shuningdek, fizikani o'qitish texnologiyalari, masalan, talabalarning motivatsiyasi va qiziqishini oshirish, konseptual tushunishni yaxshilash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirish tahlil etilgan [7].

Metodist olimlar M.Djorayev va E.Xujanovlar “Mutaxassislik fanlarini o‘qitish metodikasi” nomli o‘quv qo‘llanmasida raqamli texnologiyalarni fizikada qo‘llash bo‘yicha ko‘pgina amaliy takliflarni berib o‘tganlar. Ta’lim tizimida kompyuter texnologiyasi o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lib, uning imkoniyatlari beqiyosdir. Masalan, hozirgi kunda fizikadan laboratoriya sharoitida o‘tkazib bo‘lmaydigan jarayonlarning imitatsion-namoyish modellari ya’ni animatsiyalari yaratilib, ular o‘quvchi va talabalarga namoyish qilinmoqda. Natijada, ular, ushbu jarayonlarning yuz berish mexanizmini yaqqol tasavvur qilish imkoniyatiga ega bo‘lmoqdalar. Bu esa, o‘z navbatida, ularning fizikadan bilimlarini chuqur va mustahkam bo‘lishiga xizmat qilmoqda. Shuning uchun ham, hozirgi kunda o‘quvchilardan tortib, akademiklargacha kompyuter savodxonligiga ega bo‘lishi dolzarb masala sifatida qo‘yilgan va bunga taalluqli davlat rahbariyatining direktiv xujjatlari chiqarilgan va ular amalga oshirilmoqda. Demak, kelajakni kompyuter texnika va texnologiyasiz yoki umumiyroq holda aytilsa, axborot-kommunikatsion texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin [8].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Hozirgi bosqichda umumiy o‘rta ta’lim maktabining ta’lim maydoni tez sur‘atlar bilan o‘zgartirilmoqda, bu o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog‘liq. Ular o‘quv dasturlarini amalga oshirishning yangi texnologik va didaktik imkoniyatlarini ochib beradi, bu pedagogik jarayonni diversifikatsiya qilish va takomillashtirishga, uni ta’lim, kasbiy va ijtimoiy muhitning o‘zgaruvchan sharoitlariga moslashuvchan qilishga imkon beradi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning asosini tashkil etuvchi texnik va dasturiy vositalar doimiy ravishda murakkablashib bormoqda, yangi ma’lumotlar formatlari paydo bo‘lmoqda, shuning uchun ulardan o‘quv jarayonida foydalanish o‘quvchilar va o‘qituvchilarning dasturiy ilovalar haqidagi bilimlarini kengaytirishni, shuningdek, ular bilan ishlash ko‘nikmalarini oshirishni talab qiladi. Shu munosabat bilan tadqiqotning maqsadi o‘quv muhitida o‘quvchilarning fizika ta’limida zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash belgilab olindi.

NATIJALAR

Fizika fanini yaxshi o‘rganish bilan birga egallagan nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish muhim hisoblanadi. Shuning uchun o‘quvchilarda nazariy bilimlarni mustahkamlash, amaliyotga tadbiq etishlari uchun raqamli texnologiyalar yordamida dasturiy vositalardan foydalanib, virtual laboratoriya mashg‘ulotlari tashkil qilinsa

darsning sifatini oshishiga erishiladi. Ta'limda axborot texnologiyalarini joriy etish zamonaviy maktabning dolzarb vazifalardan biri ekanligini ta'kidlash imkonini beradi. O'quvchilarning maktab fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirishga, ijodiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga hissa qo'shadi [4].

Ilmiy izlanishlar jarayonida fizika fanining qonuniyatlarini va hodisalarni raqamli texnologiyalar yordamida tushuntirilsa va olingan nazariy bilimlarni mustahkamlash hamda tekshirish maqsadida virtual laboratoriya mashg'ulotlar yordamida bajarilsa, o'quvchilarda fizika faniga bo'lgan qiziqishi va o'zlashtirishi yuqori darajada ortishi guvohi bo'lindi. Ko'rgazmalilik didaktikaning oltin qoidasi deb nomlanadi. O'qitish ko'rgazmali bo'lishi, ya'ni ob'ektiv voqelikning emotsional-aniq obrazlardan keng foydalanish kerak. Bir qator ishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kvant fizikasi asoslarini o'qitish jarayonida real fizik tajribalarni o'tkazish uning murakkabligi va ko'pincha to'liq ochiq emasligi bilan cheklangan. Ba'zi mualliflar esa bu muammoni zamonaviy axborot texnologiyalari asosida yangi tajribalar ishlab chiqish yo'li bilan hal qilishni taklif etganlar. Ko'rgazmalilik prinsipi o'quv materialini to'laqonli o'zlashtirishga xizmat qiladi. Unga ko'ra, fizika o'qitishdagi hodisa, jarayon va qonuniyatlar imkon darajasida namoyon qilinsa, o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishi oson kechadi. Shuning uchun aytish mumkinki, ushbu prinsipning to'laqonli "O'n marta eshitgandan ko'ra, bir marta ko'rgan yaxshi" degan xalq maqoli bejiz aytilmagan [5].

Bugungi kun talabidan xulosa qilib aytadigan bo'lsak, fan-texnika taraqqiyoti har bir o'quvchidan fizika fanini yaxshi o'zlashtirish kerakligini taqozo etyapti. Fan texnikada, ayniqsa, fizika sohasida ko'plab kashfiyotlar qilingan va bundan keyin ham misli ko'rilmagan ixtirolar, kashfiyotlar ochilishi muqarar. Shuning uchun ham o'quvchilarda fan-texnika rivojiga o'zlarining hissalarini qo'shish uchun yangi kashfiyotlar va ixtirolarga bo'lgan qiziqishni oshirishda va shakllantirishda mavzularni ko'rgazmali vositalar va virtual laboratoriya mashg'ulotlari yordamida tashkil qilinsa maqsadga muvofiq bo'lishligi ilmiy izlanishlar davomida o'z tasdig'ini topdi. Buyuk fizik Maks Plank, Nobel mukofoti laureati (1918 y) Kvant nazariya asoschisi. Klassik fizika tasavvurlariga zid o'laroq, qizdirilgan jismlar nurlanish energiyasining kvantlar tariqasida sodir bo'lishi gipotezasini birinchi marta fanga kiritgan va absolyut qora jism nurlanishi uchun chastotalarning barcha sohalarida tajriba natijasini to'liq tushuntirib bera oladigan qonunni kashf etgan. Fizika faniga yangi universal doimiylik Plank doimiysini kiritgan. Hozirga zamon fizikasida bu doimiyliksiz atomlar, molekular va boshqa sistemalar

xossalarini mutlaqo o‘rganib bo‘lmaydi [6]. O‘quvchilarda tajriba yordamida Plank doimiysining qiymatini topish, absolyut qora jism nurlanish chastotasining temperaturaga bog‘liqligini ko‘rish o‘quvchilarda virtual laboratoriya ishlariga bo‘lgan qiziqishni oshirishga sabab bo‘ladi.

XULOSA VA MUNOZARA

Mazkur keltirilgan tadqiqotda raqamli texnologiyalar muhitida yaratilgan elektron manbalarni o‘quv jarayoniga tavsiya etish birga biz ba’zi xulosalar chiqaramiz:

- laboratoriya ishi reproduktiv jarayon uchun emas, balki axborot va vizual idrok etish uchun tasviriy asl nusxa sifatida yaratilgan;

- multimedia mahsuloti intizom materialini taqdim etishda o‘quvchi fizik ob’ektda ko‘rish imkoniga ega bo‘lmagan texnik jarayonlarning ayrim jihatlarini tasavvur qilishga imkon beradi (masalan, yorug‘lik oqimlarining bir-birining ustiga chiqishi, qurilmalarning ishlash ketma-ketligi, diodlarning yoqilgan/o‘chirilgan holati va boshqalar);

- elektron manbada ma’lum bir intellektual darajaga ega, chunki u o‘quvchining harakatlarini tahlil qiladigan va etarli darajada javob beradigan kompyuter muhitini ta’minlaydi;

- o‘rganilayotgan ob’ektni vizualizatsiya qilish materialni o‘quvchi xotirasida mustahkamlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni saralab olish tizimi va akademik litseylar faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2020-yil 3-dekabrda PQ-4910-son Qarori. – Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 04.12.2020-y.

2. Jumanov Sh., Davronov M. Fizikani o‘qitishda talabalarning mustaqil ta’limini tashkil etish. “Fizika hozirga zamaon ta’limdagi o‘rni”. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiali.- Samarqand, 2019.- 412-b ,194

3. Suyarov Q.T., Usmonov Sh.N., O‘sarov J.Ye., Husanov A.X., Normatov B. Fizikadan laboratoriya va namoyishli tajriba ishlari. – Toshkent-2003. B. 117.

4. Горобес Ольга Евгеньевна. Методика Применения информатционных технологий и технических средств при обучении физике в средней школе
Магистерская диссертация. Екатеринбург -2017. б- 67
5. Djorayev M. Fizika o‘qitish metodikasi. - Toshkent, 2013. -256 b.
6. Вологина И.И. Современные педагогические технологии обучения физике в средней школе // Приоритетные научные направления: от теории к практике. 2014. №9. УРЛ: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyyepedagogicheskie-tehnologii-obucheniya-fizike-v-sredneyshkole> (дата обращения: 21.08.2023).
7. Yuldoshev I.A. Multimedia dasturlari asosida o‘quvchilarning fizik bilimlarini oshirish metodikasi / I. A. Yuldoshev, I. D. Razzoqov // Zamonaviy ta’lim. – 2021. – No. 7(104). – P. 35-41. – EDN ZBGXUN.
8. Mutaxassislik fanlarini o‘qitish metodikasi /O‘quv qo‘llanma/ M.Djorayev, E.V.Xujanov. – Toshkent:, TDPU., 2021. - 256 b.
9. Дерягин А.В. Цифровые технологии в учебном физическом эксперименте: монография / А.В. Дерягин. – Казан: Изд-во Казан. ун-та, 2019. – 154 с.
10. Kocakaya, S., Karakoyun, F., & Kotluk, N. (2016). Pre-service Physics Teachers Views on Designing and Developing Physics Digital Stories. Digital Education Review, 106-122.

AHOLINING TURLI GURUHLARI BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIIY ISHNING O`ZIGA XOSLIKLARI

Xolova Mohigul Shavkatovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Ismatova Zarina Ismat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Bu maqola pedagogika jarayonida Aholining turli guruhlar bilan olib boriladigan ijtimoiy ishning o`ziga xosliklari yoritib berilgan. Bu odamlar va ijtimoiy guruhlar qo`llab-quvvatlash himoya qilish tuzatish va ijtimoiy rehabilitatsiya qilish orqali shaxsiy va ijtimoiy qiyinchiliklarni yengishda yordam berishga qaratilgan professional faoliyatlar va Yordam berishning asosiy guruhlar va ular bilan ishlashda o`ziga xosliklari keltirilgan. Bundan tashqari ijtimoiy ishning Fan sifatida qo`llanishi Ijtimoiy ish kasbiy faoliyat sifatida qo`llanishi bundan tashqari Uning Tarixi haqida ma`lumot berib o`tiladi

**Kalit so`zlar:** ijtimoiy ish, ijtimoiy guruhlar, qo`llab-quvvatlash, ijtimoiy rehabilitatsiya, Nafaqaxo`r, jamiyat, faoliyat, yetim bolalar, tarbiyaviy yondashuv.

Ijtimoiy ish — bu odamlar va ijtimoiy guruhlar qo`llab-quvvatlash, himoya qilish, tuzatish va ijtimoiy rehabilitatsiya qilish orqali shaxsiy va ijtimoiy qiyinchiliklarni yengishda yordam berishga qaratilgan professional faoliyat. U yolg`iz nafaqaxo`rlar va nogironlarga yordamni ham, shuningdek, qiynalgan bolali oilalar, uysizlar, giyohvandlar, aroqxo`rlar va ruhiy kasallarga yordamni ham o`z ichiga oladi.

2001-yil 27-iyunda Kopengagenda Ijtimoiy ish maktablari xalqaro assotsiatsiyasi va Xalqaro ijtimoiy ishchilar federatsiyasi tomonidan qabul qilingan ijtimoiy ish ta`rifidan kelib chiqqan holda, „ijtimoiy ishchilarning kasbiy faoliyati jamiyatdagi o`zgarishlarga, insoniy munosabatlar muammolarini hal qilishga hissa qo`shadi; jamiyatda funksional mavjudlik qobiliyatini mustahkamlashga va odamlarning farovonlik darajasini oshirish maqsadida ularni qutqarishga yordam beradi. Inson xulq-atvori va ijtimoiy tizimlar nazariyalaridan foydalangan holda, ijtimoiy ish odamlarning o`z atrofida bilan

hamkorlik qilishga targ'ib qiladi. Inson huquqlari va ijtimoiy adolat tamoyillari ijtimoiy ishning asosidir“.

Ijtimoiy ish fan sifatida ijtimoiy faoliyatning buzilishi holatlarida shaxs, oila yoki jamiyatning ichki va tashqi resurslaridan foydalanish jarayonini boshqarish qonuniyatlari haqidagi ilmiy bilimlar sohasi sifatida tushunilishi mumkin (B. V Kupriyanov). Ijtimoiy ishning boshqa fanlar bilan o‘zaro ta’sirini aniqlash uning keng hajmlilik xususiyatini, shuningdek, sotsiologiya, psixologiya va boshqalar kabi tegishli bilim sohalaridan farqini ko‘rsatdi.

Ijtimoiy muammolarni yuzaga keltiruvchi sabablarni o‘rganish davomida ijtimoiy jarayonlarni, ijtimoiy munosabatlarni tavsiflashda, ijtimoiy guruhlarining xususiyatlarini tahlil qilishda ijtimoiy ish fan sifatida ilmiy g‘oyalardan, predmeti ijtimoiy fanlarga yaqin bo‘lgan boshqa ijtimoiy fanlarning kontseptual vositalaridan muqarrar ravishda foydalanadi.

Ijtimoiy ish — kasbiy faoliyat sifatida, yordamga muhtojlarga (og‘ir yashash sharoitida bo‘lganlarga), o‘z hayotiy muammolarini tashqi yordamsiz hal qila olmaydigan va ko‘p hollarda hatto, yashay olmaydigan odamlarga yordam berishga qaratilgan (Pavlenok P. D.).

Har qanday faoliyat, shu jumladan ijtimoiy ish ham o‘ziga xos tuzilishga ega bo‘lib, unda har bir element uzviy bog‘langan va boshqalar bilan o‘zaro ta’sirlashadi, o‘z vazifalarini bajaradi. Ijtimoiy ish ajralmas tuzilma bo‘lib, quyidagi elementlardan iborat: subyektlar; funksiyalar orqali ochiladigan tarkib; vositalar (tashkiliy-texnik, moliyaviy va boshqalar), nazorat va maqsadlar. Ijtimoiy ishning kasbiy faoliyat sifatidagi maqsadi, bir tomondan, mijozning manfaatlarini qondirish bo‘lsa, ikkinchi tomondan, jamiyatda barqarorlikni saqlashdir. Ushbu muammoning eng maqbul yechimi bu ikki maqsad o‘rtasida murosaga erishishdir.

Aholining turli guruhlari bilan olib boriladigan ijtimoiy ishning o‘ziga xosliklari har bir guruhning yosh, ijtimoiy holat, ehtiyoj va muammolariga qarab farqlanadi. Quyida ayrim asosiy guruhlar bilan ishlashdagi o‘ziga xos jihatlar keltirilgan:

1. Bolalar bilan ijtimoiy ish Himoyaga muhtojlik: Yetim bolalar, nogironligi bo‘lgan bolalar, zo‘ravonlikka uchraganlar. Tarbiyaviy yondashuv: Emotsional va psixologik qo‘llab-quvvatlash muhim. O‘yin va ta’lim asosidagi metodlar qo‘llanadi.

2. Yoshlar bilan ijtimoiy ish Kasbga yo'naltirish, bandlikni ta'minlash. Psixologik maslahatlar (masalan, stress, depressiya bilan kurashish). Narkotik, jinoyatchilik, radikalizm kabi xavf-xatarlardan himoya qilish.

3. Ayollar bilan ijtimoiy ish Ayollarning huquqlarini himoya qilish. Oilaviy zo'ravonlik qurbonlariga yordam. Kasb-hunar o'rgatish va iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash.

4. Nogironligi bo'lgan shaxslar bilan ish Jamiyatga integratsiya qilish.

Maxsus ijtimoiy xizmatlar: rehabilitatsiya, texnik vositalar bilan ta'minlash. Teng imkoniyatlar yaratish.

5. Keksalar bilan ijtimoiy ish

Yolg'izlikni kamaytirish, psixologik yordam. Tibbiy va ijtimoiy xizmatlarni uy sharoitida ko'rsatish. Faol qarilikni qo'llab-quvvatlash dasturlari.

6. Muhojirlar va ijtimoiy nochorlar.

Huquqiy yordam va hujjatlarni rasmiylashtirish. Til va madaniyatga moslashishda yordam. Ijtimoiy himoya tizimlariga yo'naltirish. Aholining har bir guruhi bilan ishlashda madaniy, diniy, hududiy omillar ham hisobga olinadi. Ijtimoiy ishchi har bir guruh ehtiyojlariga mos yondashuvni tanlashi zarur. XIX asrning ikkinchi yarmida Buyuk Britaniyada vujudga kelgan Uyushgan xayriya jamiyati va Turar joy harakati kabi tashkilotlar professional ijtimoiy ishning paydo bo'lishi uchun asos tayyorladilar. 1887-yilda asos solingan Uyushgan xayriya jamiyati, 1886-yilda Nyu-Yorkda tashkil topgan Qo'shnilar gildiyasi andozalari asosida 1880-yillarda AQShning Baffalo shahrida ham xayriya tashkiloti tashkil topdi. Bu tashkilotlarning ikkalasi ham kambag'allarga amaliy yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etilgan bo'lib, ularning ishida aholining yuqori va o'rta qatlamlaridan bo'lgan o'qimishli kishilar qatnashgan. Bunday tadbirlar, ayniqsa, ijtimoiy ishni o'zlarining ijtimoiy mavqeini yaxshilash va iqtisodiy mustaqillikka erishish imkoniyati sifatida ko'rgan yosh ayollarni o'ziga tortardi. 1892-yilga kelib, AQSH va Kanadaning yirik shaharlarida ushbu turdagi 92 ta xayriya tashkilotlari tashkil etildi. Baltimordagi uyushgan xayriya jamiyatida ishlagan Meri Richmond xayriya ishlarini yaxshilash masalalarini hal qilishda ta'limni birinchi o'ringa qo'ygan. Shu bilan birga, u ikkita yo'nalishni ajratib ko'rsatdi: ma'rifiy ishlar (maqolalar chop etish, davriy nashrlar tashkil etish, ommaviy nutqlar, seminarlar, jamoatchilik, o'quvchilar va talabalar bilan uchrashuvlar) va xayriya ishlari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislarni tayyorlash, kasbiy ta'lim berish. 1898-yilda Nyu-Yorkda Ijtimoiy ish maktabi ochildi.

1899-yilda Amsterdamda ikki yillik o'quv dasturi bo'yicha Ijtimoiy ishchilarni tayyorlash instituti ochildi. Shu yili Berlinda ijtimoiy sohada ishlashni istagan yosh ayollarni bir yillik tayyorlash dasturi ish boshladi. 1910-yilga kelib, dunyoda 15 dan ortiq (ulardan 5 tasi AQShda) ijtimoiy ishchilarni tayyorlaydigan ta'lim muassasalari mavjud edi.

Birinchi jahon urushidan so'ng, Qo'shma Shtatlarda ijtimoiy ishda diagnostika deb ataladigan yo'nalish paydo bo'ldi, u Nyu-Yorkdagi Smit kollejiga aloqador bo'lib, bu yerda ijtimoiy ishchilarni psixiatriya xizmatlarida ishlash uchun tayyorlashgan. Ularga bo'lgan ehtiyoj juda katta edi, chunki Birinchi jahon urushi qatnashchilari turli xil psixologik muammolarni boshdan kechirardilar. Ushbu yo'nalish ijtimoiy ishni mijozni davolashdan, uning shaxsiyatini o'zgartirishdan va atrof-muhitga moslashishiga yordam berishdan iborat deb tushungan.

1930-yillarda Pensilvaniya shtatida ijtimoiy ishda funktsional yo'nalish paydo bo'ldi, bu ijtimoiy ishchi va mijoz o'rtasidagi hamkorlikka qaratilgan bo'lib, rasmiy va avtoritar munosabatlardan voz kechishni ko'zda tutadi. Ushbu yo'nalish ijtimoiy ishni davolash sifatida emas, balki xizmat sifatida ko'rib chiqdi. Elberfeld sistemasi zamonaviy Ijtimoiy yordam tizimi shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi. 1852-yilning Aprel oyida Prussiyaning Elberfeld shahri tadbirkorlari (hozirgi vaqtda shahar Wuppertal tarkibida) D. fon der Haydt, G. Shlipper va D. Peters shahar Kengashiga jamoatchilik ruhining yangi kontseptsiyasini taqdim etdilar. Muhtojlar ikki guruhga bo'lindi: „uydagi“ va „tashqi“. „Uydagi“ muhtojlar shaharning ijtimoiy muassasalarida (uysizlar yotoqxonasi, tashlab ketilgan bolalar uchun boshpana, ruhiy kasallar shifoxonasi) edi. Qolganlar barcha muhtojlar esa „tashqi muhtojlar“ deb nomlangan. Ular bilan ishonchli vakillar ish olib borgan. Vakillarning vazifasi ota-onalar farzandlariga yaxshi tarbiya berishlari uchun ularga „dalda berish“ bo'lgan; bolalarda esa ota-onani hurmat qilish, ularga yordam berishga intilish kabi hislatlarni tarbiyalashlari kerak edi. Vasiylar har bir oila ehtiyojining sabablarini o'rganib, haqiqiy muhtojlarni aniqlashgan. Agar shoshilinch moliyaviy yordam talab etilsa (bolalar tug'ilishi, dafn marosimi, kasallik), vasiy uni o'zi bergan bo'lsa-da, nafaqani uzaytirish uchun maxsus ruxsatnoma kerak edi. Elberfeld tizimining tamoyillari (bepullik, individualizatsiya, markazsizlashtirish va qisqa muddatli yordam) 1880-yilda Nemis kambag'allar farovonligi va xayriya uyushmasi tomonidan qabul qilangan.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika (darslik) –T.: 2009
- 2.Mavlonova R. va boshqalar. . Ijtimoiy pedagogika (o‘quv qo‘llanma) –T.: 2009
- 3.Begmatov A., Quraev M. Ijtimoiy pedagogikaning dolzarb masalalari. T.: OPI to‘plami. 2008
- 4.Quronov M.Q. Qurboniyazova Z.Q. Ijtimoiy pedagogika. T.: 2003
- 5.Qurboniyazova Z.Q. Ijtimoiy tarbiya muammolari. Halq ta’limi, 2003, 6-son

THE ROLE OF SETTING GOALS IN OUR DAILY LIFE

Scientific supervisor: Karimova Iroda

Student: Xushmurodova Dilnura

E-mail address: dilnuraxushmurodova03@gmail.com

Karshi state university

Abstract

Setting goals not only for success but only for everything you want to achieve tend to boost your confidence , motivation as well as stimulate person all growth. But, sometimes you can be overwhelmed with negative thinking, if you don't achieve your goals. And you will realize it is one step to the success year by year.

Setting realistic goal is the key feature to sustain momentum in your personal and professional development. This article is aimed to write to provide you with how to set realistic, effective goals which will helpful for your future.

Key words: goal-setting, SMART goals, specific, measurable, attainable, relevant, time-bound goals, short-term goals, long-term goals

Introduction

Goal setting involves deciding on something you aim to achieve and outlining clear, measurable steps to reach it. This may include both long-term and short-term objectives that keep you focused, allow you to monitor progress and ultimately help you succeed.

Goals represent the outcomes you or your team are determined to accomplish within a set period clearly defined goals encourage positive actions and help prioritize what truly matters to you. Steps to set goals and the ways how to achieve them Many people find it difficult to achieve their goals, but being purposeful in the way you set them can increase your chances of success.

Methods

There are some practical tips for setting goals effectively, even where they seem overwhelming:

1. Visualize success

In order to achieve your goals, there is something on your way, you must be aware of that called visualization is practical lesson which assist you to imagine the results you want to achieve as if you've already accomplished them. It encompasses training your brain with your senses to get familiar with the experience of reaching your goal.

What makes it more effective is creating personal vision statement which is key feature for you to describe your personal growth, values and goals.

2) Set smart goals

According to research which was published in frontiers in Psychology, about more than 1000 studies have exhibited that setting both precise and high goal tends to improve inspiration, task performance, endurance in proportion to goals that are easy or vague this where SMART goals come in.

The SMART goals acronym stands for the following:

*Specific: Clearly outline your goals to eliminate any confusion, ensuring you know exactly what you want to achieve.

*Measurable: Set clear criteria to track your progress and determine when you've successfully met your goal.

*Attainable: Make sure your goals are realistic and achievable with the resources you currently have.

*Relevant: your goals should align with your broader vision of success, such as supporting overall company objectives in a work setting.

*Time-bound: Assign reasonable deadlines to each goal so you can manage your time effectively and achieve them on schedule.

Examples of SMART goals.

1.General goal:

I want to learn English

2. SMART goal version;

I will achieve a 7.5 score on the IELTS exam by studying 5hours a day for 3 months, writing at least 5 essays per week and completing at least 3 listening tests per week.

*Specific: the goal is to achieve a 7.5 IELTS score.

*Measurable: study 5 hours a day, write 5 essays per week, and complete, listening tests weekly.

*Achievable: with consistent effort, this is attainable.

*Relevant: this goal is essential for personal or professional growth.

*Time-bound: the goal has a clear 3 month deadline.

How to write SMART goas?

Define your goal clearly- what do you want to achieve?

Make it measurable-how will you track progress?

Ensure it is realistic- is it possible to achieve?

Check its relevance- does it align with your broader plans?

Set a deadline- when will you achieve this goal?

Why use SMART goals?

- 1.Helps maintain focus and direction.
2. Increases motivation and commitment.
3. Provides a clear framework for success.
- 4.Helps track progress and adjust strategies when necessary.

3) Write down your goals.

What makes your goals more achievable and effective is noting it on your notebook. It makes them more actual, noticeable as well as concrete. According to psychologist Gail Mathews' research, people who write down their goals are more likely to achieve them compared to those who don't. It also found that sharing goals with others can boost your chances of success. Having someone else track your progress can make you feel more driven to stay committed, as you might want to avoid disappointing them.

4) Outline your action plan

To create an action plan, consider building a "goal ladder". In this method, you place your main goal at the top and list smaller, supporting goals on each rung leading up to it.

Making to do list and checking off tasks as you complete them can give you a stronger sense of achievement.

Setting deadlines for each step can also keep you focused and organized.

5) Find an accountability partner.

Trying to accomplish a goal entirely by yourself can be lonely and overwhelming.

Accountability encourages consistent progress and helps you stay focused on achieving your goals. You might ask from a friend, family member or life coach to be your accountability partner. Let them know the details of your goals give them weekly updates on how you're doing and request their support and motivation along the way.

For instance, you could have them send you inspiring goal-setting quotes to keep you motivated and remind you to keep pushing ahead.

6) Reflect and adjust

As with most things in life, you may need to adjust your timeline or goal due to life circumstances and that's OK. Rather than feeling defeated, take time to review your goals and see what you can change. Consider what's working and what isn't and tweak your plan accordingly.

Result

A short-term goal is something you plan to accomplish soon, such as within a week or a month. These goals often serve as smaller steps toward bigger objectives, although sometimes they focus on smaller, independent projects. Since they usually require less time and effort, short-term goals are often easier to achieve.

Long-term goals are targets you aim to accomplish far into the future — often taking months or even years to achieve. These goals usually involve significant effort, careful planning, and steady work over time. Examples include growing a start up into a profitable company, transforming a company’s culture, or advancing into a leadership role.

Difference Between Short-Term and Long-Term Goals

A long-term goal acts like your guiding star — the bigger vision you’re aiming for. On the other hand, short-term goals focus on smaller tasks that can be completed in a much shorter time. Breaking down a long-term goal into short-term steps helps you avoid procrastination and maintain focus.

For example, imagine a long-term goal where a sales team wants to achieve \$500,000 in new sales within a year. A related short-term goal could be to close \$50,000 in new sales during the first quarter.

This short-term goal can be divided even further among team members. For instance, one sales rep, Areej, might set a target to close \$8,000 in new sales each month during that quarter.

Conclusion

Setting goals is one of the strongest tools we have to shape the life we want. Goals provide direction, helping us understand where we are going, why we are going there, and how we plan to get there. Without them, we can easily lose focus and drift through life without a clear purpose.

A well-defined goal acts like a roadmap, showing both the final destination and the smaller steps needed to reach it. Breaking big ambitions into smaller, manageable goals prevents us from feeling overwhelmed and keeps our progress steady.

Clarity is a critical part of effective goal-setting. Vague goals like “I want to be successful” aren’t enough — we must be specific about what success looks like. Measurability is equally important, allowing us to track our progress, while achievability ensures our goals are realistic and within reach with effort. Setting a timeline creates urgency and helps organize our action steps efficiently.

Understanding the difference between short-term and long-term goals is also essential. Short-term goals, like passing an exam, move us closer to larger ambitions, like becoming a doctor. Both are necessary and work together to build lasting success.

However, goal-setting is not just writing down what we want; it also means preparing for obstacles and developing strategies to overcome them. Staying motivated by remembering the reasons behind our goals is crucial, as is prioritizing the most important tasks among many demands on our time.

Support from others can boost our confidence and accountability, while flexibility allows us to adjust our goals as our needs and circumstances evolve. Along the way, we develop vital skills like planning, problem-solving, perseverance, and discipline.

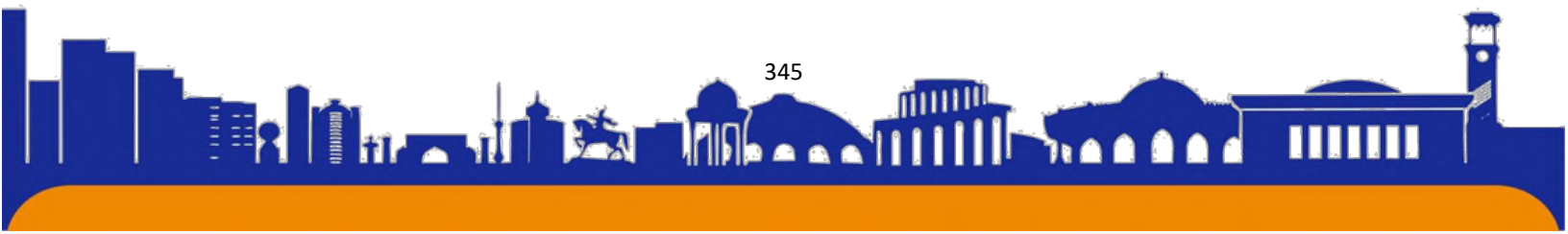
In short, setting goals is a powerful, intentional act. It turns dreams into achievable realities by combining clear planning, strong motivation, and determined effort. Every goal we reach brings us closer to fulfilling our potential and living with purpose.

References:

1. Jeremy Sutton(2024). “The importance, benefits, and value of Goal setting”, [positivepsychology.com](https://www.positivepsychology.com)
2. Simon Bell. “SMART goals”, [mindtools.com](https://www.mindtools.com)
3. Sarah Laoyan (2025). “The importance of setting short-term goals”, [asana.com](https://www.asana.com)
4. Caeleigh MacNeil (2024). “How to accomplish big things with long-term goals”, [asana.com](https://www.asana.com)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

5. Elizabeth Perry (2024). “Setting goals for success. 8 steps to actually achieve them”, better up.com
6. Sam Cook (2022). “What are long-term goals? Examples and goal setting ideas”, mentorcliq.com

SURXONDARYO VILOYATINING INVESTITSION IMKONIYATLARI

Turdinazarova Yorqinoy Sirojiddin qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
iqtisodiyot mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Rahmatullayev Bobur Chorshamiyevich i.f.f.d (PhD), (TISU)

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Moliya va turizm kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Har bir hududning ma'lum bir imkoniyatlari mavjud bo'lib, oqilona investitsion siyosat orqali samaradorlikka erishish mumkin. Xususan, Surxondaryo viloyatining o'ziga xos-jihatlar: agrar sohada, sanoat, mehnat resurslari, jug'rofik imkoniyatlari shular jumlasidan. Ushbu maqolada oxirgi yillarda erishilgan yutuqlar va ularni oshirish imkoniyatlari, statistik tahlillar, xulosa va takliflar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Investor, iqtisodiy-ijtimoiy o'sish, faol investitsiya siyosati, tabiiy resurslar, agrar sektor, davlat dasturlari, statistik ko'rsatkichlarni tahlil qilish, Surxondaryo viloyati bo' yicha yalpi hududiy mahsulot hajmi.

Аннотация. У каждого региона есть определенные возможности, и эффективность может быть достигнута за счет разумной инвестиционной политики. В частности, особенности Сурхандарьинской области: аграрная сфера, промышленность, трудовые ресурсы, географические возможности. В этой статье рассматриваются достижения последних лет и возможности их увеличения, статистический анализ, выводы и предложения.

Ключевые слова: Инвестор, экономико-социальный рост, активная инвестиционная политика, природные ресурсы, аграрный сектор, государственные программы, анализ статистических показателей, объем валового регионального продукта по Сурхандарьинской области.

Annotation. Each region has certain opportunities, and efficiency can be achieved through a sound investment policy. In particular, the peculiarities of the Surkhandarya region: the agricultural sector, industry, labor resources, geographical opportunities. This article examines the achievements of recent years and the possibilities of increasing them, statistical analysis, conclusions and suggestions.

Keywords: Investor, socio-economic growth, active investment policy, natural resources, agricultural sector, government programs, analysis of statistical indicators, the volume of gross regional product in Surkhandarya region.

Kirish.

Har qanday hududning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biri investorlar uchun qulay sharoit yaratish va hududning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish hisoblanadi. Hududda shart-sharoitlar yaratilmas ekan barqaror iqtisodiy-ijtimoiy o'sish haqida gap bo'lishi dargumon. Dunyo mamlakatlari iqtisodiy ko'rsatkichlarini tahlil qilish orqali bunga yaqqol amin bo'lish mumkin. Chunki, investor qayerda imkoniyat va shart-sharoit, moliyaviy xatarlarni boshqarish imkoniyati mavjud bo'lsagina kapitalini olib kiradi.

Shuning uchun hozirgi kunda mamlakatimizdagi faol investitsion siyosat olib borishdagi islohotlarning izchilligiga ustuvorlik sifatida asosiy e'tibor qaratish muhimligiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev: "Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan"¹, – deb e'tirof etib o'tdi.

Surxondaryo viloyati 1941-yil 6-martda tashkil etilgan. 1960-yil 25-yanvarda Qashqadaryo viloyati bilan qo'shilgan. 1964-yil fevralda qaytadan tashkil qilindi.

Janubidan Amudaryo bo'ylab Afg'oniston, shimoliy, shimoli-sharq va sharqdan Tojikiston, janubi-g'arbdan Turkmaniston, shimoli-g'arbdan Qashqadaryo viloyati bilan chegaradosh. Maydoni 20,1 ming km². Aholisi 2959,823 ming kishi (2024-yil 1-iyun holatiga ko'ra). Markazi — Termiz shahri.²

Surxondaryo viloyati O'zbekistonning janubida joylashgan bo'lib, iqtisodiy va investitsiyaviy salohiyatiga ega. Viloyat quyidagi asosiy jihatlari bilan ajralib turadi:

1. **Tabiiy resurslar:** Surxondaryo viloyati tabiiy gaz, neft, minerallar va boshqa resurslarga boy. Bu resurslar sanoatni rivojlantirish va investitsiyalarni jalb etish uchun imkoniyat yaratadi.

¹ 1 Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisra Murojaatnomasi. 2018-yil 28-dekabr.

² <https://uz.wikipedia.org/>

2. **Agrar sektor:** Viloyatda qishloq xo'jaligi rivojlangan, paxta, meva-sabzavotlar kabi mahsulotlar yetishtiriladi. Ushbu sohani diversifikatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirish uchun investitsiyalar jalb qilish mumkin.

3. **Transport infrastrukturasini:** Surxondaryo viloyati transport yo'llari bilan yaxshi bog'langan, bu esa mintaqaning savdo-iqtisodiy aloqalarini kengaytirishga yordam beradi.

4. **Turizm salohiyati:** Viloyatda tarixiy va madaniy obidalar mavjud bo'lib, bu turizm sohasida investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, Termiz shahridagi tarixiy joylar diqqatga sazovor.

5. **Sanoat rivojlanishi:** Viloyatda sanoat korxonalarini soni ortib bormoqda, bu esa yangi texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarishni kengaytirish uchun imkoniyat yaratadi.

6. **Davlat dasturlari:** O'zbekiston hukumati tomonidan investitsiyalarni rag'batlantirishga qaratilgan bir qancha dasturlar amalga oshirilmoqda, bu esa investorlar uchun qulay shart-sharoitlarni taqdim etadi.

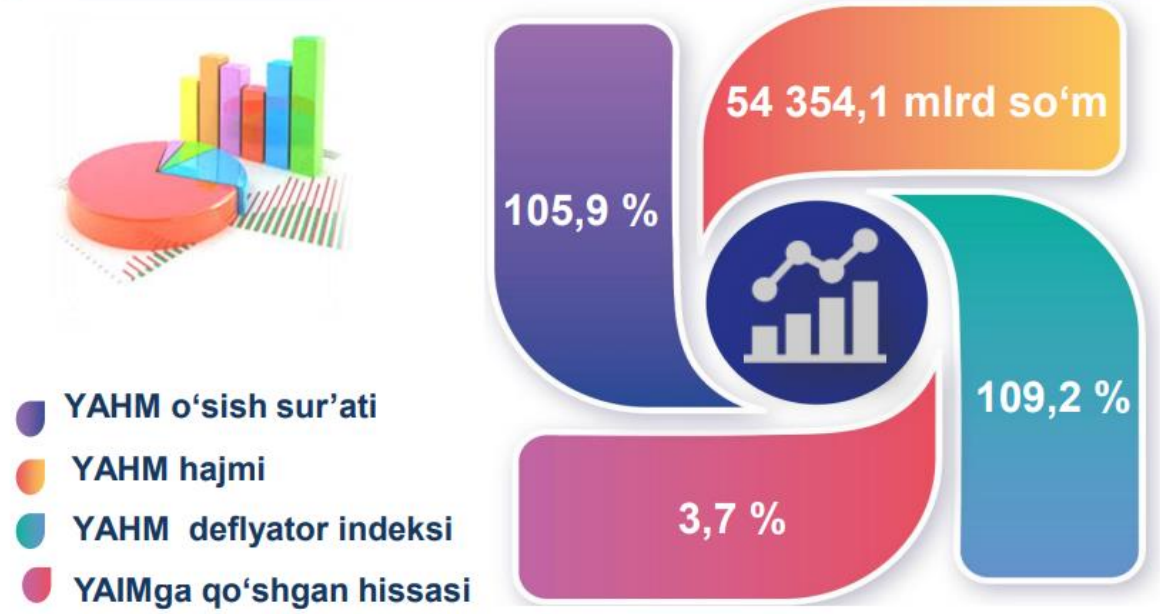
Surxondaryo viloyati o'zining tabiiy resurslari, agrar sektori va transport infratuzilmasi bilan investorlar uchun qiziqarli hudud hisoblanadi.

Demak, tadbirkorlik va investitsiyaviy faoliyatni rivojlantirish orqali hudud iqtisodiyotini yanada rivojlantirish imkoniyati mavjud.

Statistik ko'rsatkichlar tahlili

Dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 2024- yil uchun Surxondaryo viloyati bo'yicha yalpi hududiy mahsulot hajmi joriy narxlarda 54 354,1 mlrd so'mni tashkil etdi va 2023- yil bilan taqqoslaganda 5,9 % ga o'sdi. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha YAIMning shakllanishida Surxondaryo viloyatining qo'shgan hissasi 3,7 % ga yetdi. 1-rasm.

2024- yil uchun Surxondaryo viloyatida ishlab chiqarilgan yalpi hududiy mahsulot

1-rasm. Surxondaryo viloyati bo'yicha yalpi hududiy mahsulot hajmi³

2024- yilning yanvar-dekabr oylarida O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmi joriy narxlarda 1 454 573,9 mlrd. so'mni tashkil etdi va 2023- yilning mos davriga nisbatan 6,5 % ga o'sdi. Demak, viloyat yalpi hududiy mahsulot hajmi o'sish ko'rsatkichi respublika ko'rsatkichidan past bo'lgan.

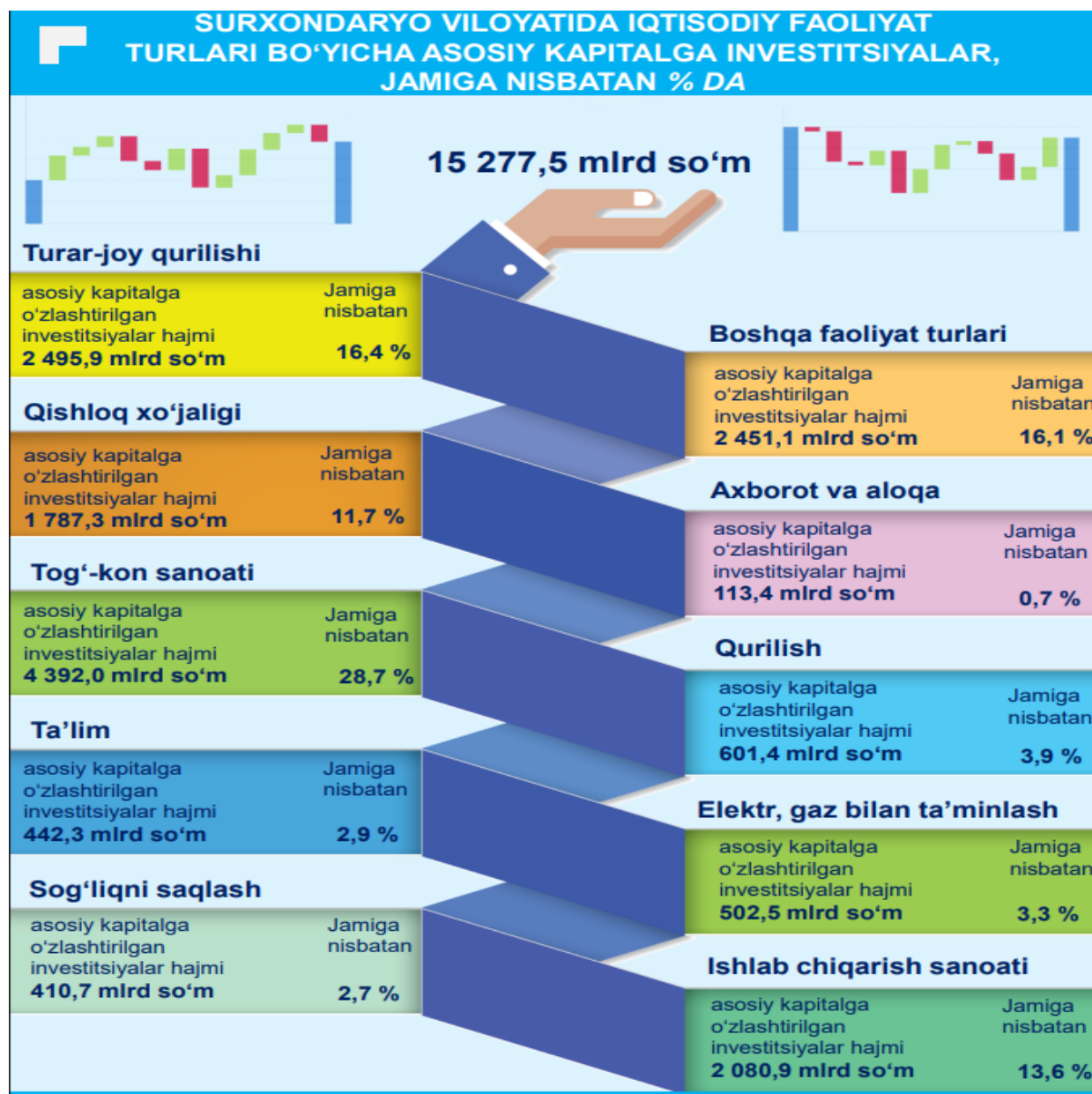
O'zbekiston Respublikasida 2024- yilning yanvar-dekabr oylarida, barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi **493 652,0 mlrd.so'mni** tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan o'sish sur'ati 127,6 foizni tashkil etdi.⁴

Shu davrda, Surxondaryo viloyatida 15 277,5 mlrd so'm asosiy kapitalga investitsiyalar o'zlashtirilib, 2023-yilning mos davriga nisbatan 79,3 % ni tashkil etgan.

³ Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

⁴ Stat.uz

2-rasm. Surxondaryo viloyatida asosiy kapitalga investitsiyalarning tarmoqlar bo‘yicha taqsimlanishi.

Ushbu ma’lumotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar ulushi jamiga nisbatatan tog‘-kon sanoati (28.7%), turar-joy qurilishi (16.4%), ishlab chiqarish sanoati tarmoqlarida (13.6%) yuqori.

Xulosa

Viloyatning agrar sohasi imkoniyatlaridan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, bu sektorga investitsiyalarni yanada keng jalb etish hududning barcha iqtisodiy ko'rsatkichlarining o'sishiga olib keladi. Chunki, hudud aholisining aksar qismida yer bilan ishlash va agrobiznes bilan shug'ullanish malakasi mavjud. Fikrimiz isboti sifatida, birgina poliz mahsulotlari yetishtirish bo'yicha quyidagi ma'lumotni keltiramiz:

2024-yilning yanvar-dekabr oylarida barcha toifadagi xo'jaliklar tomonidan 351,5 ming tonna poliz (2023-yilga nisbatan 3,3 % ga ko'p) ishlab chiqarildi. Poliz ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini xo'jaliklar toifalari bo'yicha tahlil qilinganda, poliz ishlab chiqarish umumiy hajmidan 58,0 % i dehqon va tomorqa xo'jaliklari hissasiga to'g'ri kelishini ko'rsatilmoqda.⁵

Bu sektorni yanada rivojlantirish yangi ish o'rinlari yaratish, ichki va tashqi bozorga raqobatbardosh mahsulotlar chiqarish parametrlarini ijobiy o'sishiga olib keladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov N.G'., Xojimatov R.X., Razzoqov J.X. Investitsiya. O'quv qo'llanma.– T.: TDIU, 2019.– 343 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisra Murojaatnomasi. 2018-yil 28-dekabr.
3. <https://stat.uz/uz/default/press-relizlar>
4. <https://surxonstat.uz/uz/default/press-relizlar>

---

⁵ surxonstat.uz

XITOIY IQTISODIY MO‘JIZASI: TARAQQIYOT SABABLARI

Murodkulova Dilnoza Mahmud qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti “Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar” fakulteti 1-bosqich talabasi

dilnozamurodqulova1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2122-7859>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xitoy iqtisodiyotining rivojlanish strategiyalari tahlil qilinadi. Xitoy so‘nggi 50 yil ichida tez sur‘atlarda o‘sib, global iqtisodiyotda yetakchi o‘rin egalladi. Tadqiqotda islohotlar, eksportga yo‘naltirilgan strategiyalar va JSTga a‘zo bo‘lishning iqtisodiy o‘sishga ta‘siri o‘rganiladi. SWOT tahlili asosida Xitoy iqtisodiyotining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari baholanadi. Maqolada, shuningdek, Xitoyning kelajakdagi iqtisodiy istiqbollari ham muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: *Xitoy iqtisodiyoti, islohotlar, global bozor, SWOT tahlili, JST, eksport strategiyasi*

КИТАЙСКОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЧУДО: ПРИЧИНЫ РАЗВИТИЯ

Муродкулова Дильноза Махмуд кызы

Студент 1 курса факультета «Мировая экономика и международные экономические отношения» Университета мировой экономики и дипломатии

dilnozamurodqulova1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2122-7859>

Аннотация: В данной статье анализируются стратегии развития экономики Китая. За последние 50 лет Китай значительно вырос и занял лидирующую позицию в мировой экономике. Исследование охватывает реформы, экспортно-ориентированные стратегии и влияние членства в ВТО на экономический рост. На основе SWOT-анализа оцениваются сильные и слабые стороны, возможности и угрозы китайской экономики. Также рассматриваются будущие перспективы развития Китая.

Ключевые слова: Экономика Китая, реформы, глобальный рынок, SWOT-анализ, ВТО, экспортная стратегия

THE CHINESE ECONOMIC MIRACLE: REASONS FOR DEVELOPMENT

Murodkulova Dilnoza Makhmud kizi

1st year student of the faculty of "World Economy and International Economic Relations" of the University of World Economy and Diplomacy

dilnozamurodqulova1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2122-7859>

Abstract: This article analyzes the development strategies of China's economy. Over the last 50 years, China has rapidly grown and taken a leading role in the global economy. The research examines reforms, export-oriented strategies, and the impact of WTO membership on economic growth. A SWOT analysis evaluates the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of China's economy. The article also discusses China's future economic prospects.

Keywords: *Chinese economy, reforms, global market, SWOT analysis, WTO, export strategy*

Xitoy dunyodagi eng yirik ishlab chiqarish markazlaridan biridir va eksport hajmi bo'yicha ham eng yuqori o'rinlarda turadi. Shubhasiz, hozirgi vaqtda Xitoy jahon iqtisodiyotida eng katta rol o'ynaydigan davlatlardan biridir, ammo yarim asr oldin Xitoyning iqtisodiyoti havas qilarli holatda emas edi. Xitoy juda katta tezlikda rivojlandi va XXI asrning boshlarida iqtisodiyot bo'yicha yetakchi davlatlarga qo'shildi. 1978 yilda Xitoy o'z iqtisodiyotini isloh qilishni boshlaganidan beri yalpi ichki mahsulotning o'sishi yiliga o'rtacha 9 foizdan oshdi va yalpi ichki mahsuloti 2023-yilda 17.79 trillion dollarni tashkil etadi. Bunday rivojlanishning sababi ko'plarni qiziqtirdi, buning asosiy sabablari maqolada ko'rib o'tiladi.

Xitoy iqtisodiyotining bu darajada rivojlanib ketganligining sabablari borasida ko'plab olimlar tadqiqot olib borganlar. Iqtisodiyot rivojlanishining asosiy sabablari sifatida Deng Syaopinning to'liq rejalashtirilgan iqtisodiyotdan sotsialistik bozor

iqtisodiyotiga o'tishga oid tashabbuslari, Xitoyning strategik rejalashtirish tizimi, arzon ishchi kuchini misol qilib keltirish mumkin.

1978 yilda Deng Syaoping Xitoyning sotsialistik bozor iqtisodiyotiga o'tishi va ochiq iqtisodiyotni qurishi iqtisodiy rivojlanish uchun asos bo'ldi. Bunda iqtisodiyotda hukumat nazorati kamaydi, xususi sektorlarning o'rni oshdi. Xitoy xalqaro savdoni hamda to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalarini rag'batlantirdi. Ushbu tashabbuslar Xitoy aholisining aksariyatining turmush darajasini oshirishga xizmat qildi (*Xitoy iqtisodiy mo'jizasining yetti siri*, 2015).

Xitoyning kapital va resurslarni barcha hududlarga teng taminlamasdan, aynan sanoat yaxshi rivojlangan hududlarni ko'proq resurslar bilan ta'minlashga asoslangan iqtisodiy strategiyasi uning rivojlanish sabablaridan biridir. Chunki, resurslardan noto'g'ri maqsadda foydalanishning oldi olinadi (Юйшань Ван, И. В. Новикова, 2022).

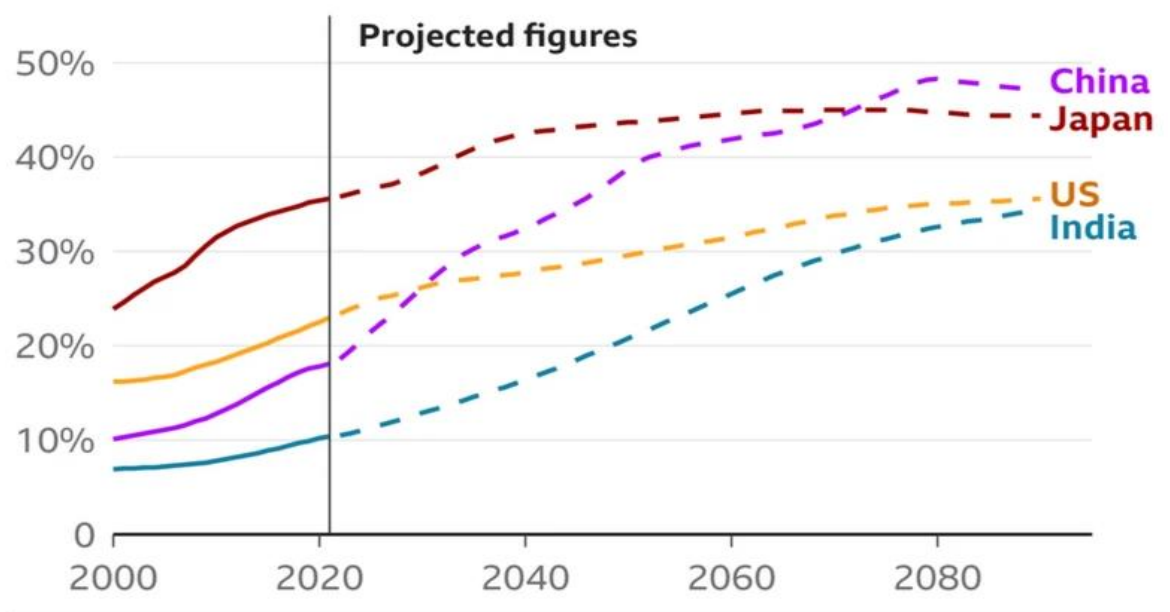
Xitoyning rivojlanish modeli Osiyoning Yaponiya, Janubiy Koreya, Tayvan kabi davlatlarining modellariga o'xshashdir. Bu modelning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardir: korxonalar uchun ishchi kuchi, eksportga asoslangan iqtisod, iqtisodiyotda doimiy davlat nazorati ostida ekanligi, hamda davlat korxonalarini moliyaviy qo'llab quvvatlashi. Bularning bari Osiyo iqtisodiy rivojlanish modelini tashkil qiladi. (Максимова Елена Ивановна, 2016).

Xitoyning rivojlanishida JST ning o'rnini ham ko'zdan qochirmaslik lozim. Xitoy JSTga a'zo bo'lganidan beri jahon zavodi rolini o'z zimmasiga olib, eksport hajmini barqaror oshirib bordi. Masalan, 2001-yilda JSTga a'zo bo'lganidan so'ng 20 yil ichida tashqi savdo hajmini 9 barobar oshirdi (Nuritdinov J. T. va Abdullayev A. A., 2023).

Demografik holati

2024-yil holati bo'yicha Xitoyning aholisi 1.4 milliardni tashkil etadi. Aholi sonining ko'pligi arzon ishchi kuchi bo'lib xizmat qiladi. Ammo "Bir oila – bir bola"

siyosati tufayli Xitoyda hozirda qariyalar sonining o'sishi kuzatilmoqda.

4 ta mamlakat miqyosida 60 yoshdan katta aholi foizi

Manba: UN population division BBC

2000-yilda 60 yoshdan katta qariyalar 10 % bo'lgan, ammo 2025-2030-yillarga borib bu ko'rsatkich 30 % dan oshishi kutilmoqda.

Resurslar va Ekologik muammolar

Xitoy neft va tabiiy gazning yirik importchisidir, shu kabi resurslarning narxi o'zgarishi esa uning iqtisodiyotiga jiddiy ta'sir qiladi. Bundan tashqari, ko'p miqdordagi sanoat korxonalarining ishlashi mamlakat havosi va atrof muhitning ifloslanishiga olib keladi.

Raqamli iqtisodiyot

Xitoy raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Buning yaqqol misoli sifatida: Xitoy sun'iy intellekt, 5G texnologiyasi yoki elektr mashinalarini ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi.

Xalqaro hamkorlik

“Bir makon- bir yo'l” loyihasi - Buyuk ipak yo'li konsepsiyasiga asoslangan Osiyo, Yevropa mamlakatlarida orasida iqtisodiy munosabatlarni mustahkamlash maqsadida tuzilgan. Bu loyiha Xitoy uchun yangi ish o'rinlari yaratilishi, savdo hajmi oshishi kabi foydali jihatlari mavjud.

Xitoy iqtisodiyotining SWOT tahlili quyida keltirilgan:

<p>Kuchli tomonlari</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yuqori ishlab chiqarish quvvati – Xitoy dunyoning eng yirik ishlab chiqarish markazlaridan biridir • Arzon ishchi kuchi • Eksportga asoslangan iqtisod • Texnologik innovatsiyalar 	<p>Kuchsiz tomonlari</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demografik muammolar • Xitoyda ishlab chiqarishning katta hajmi tufayli atrof – muhitga bo’lgan salbiy ta’sirlari
<p>Imkoniyatlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yashil iqtisodiyot – barqaror rivojlanishga o’tish yangi texnologiya va investitsiyalarni jalb qiladi • Bir makon - bir yo’l tashabbusi Xitoy uchun yangi bozorlarni ochadi va xalqaro hamkorlikni mustahkamlaydi 	<p>Tahdidlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Xorijiy investitsiyalarning davlat sarmoyalaridan ko’pligi • Tez o’zgaruvchan bozor va narx raqobati • Gaz, neft kabi resurslarni import qilishga muhtojlik

Xitoy oxirgi 50 yil davomida jadal rivojlanib dunyoning yetakchi davlatlaridan biriga aylandi. Bu muvaffaqiyatning asosiy omillari sifatida islohotlarga asoslangan strategik rejalashtirish, sotsialistik bozor iqtisodiyotiga o’tish, eksportga yo’naltirilgan ishlab chiqarish modeli va xalqaro bozordagi faol ishtirokni ko’rsatish mumkin. Biroq keljakkdagi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash uchun mamlakat hududidagi demografik va ekologik muammolarni hal qilish talab etiladi. Xitoyda yana bir rivojlanayotgan sohalardan biri raqamli iqtisodiyotdir. Shu barcha omillar birlashib Xitoyning iqtisodiyoti haqida umumiy tushuncha beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nuritdinov Jalolxon Tursunboy o'g'li and Abdullayev Axrorjon Axadjon o'g'li (2023). O'ZBEKISTONNING JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO'LISH UCHUN UZOQ YO'LI VA XITOY TAJRIBASI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 6, pp.43–47. <https://doi.org/10.54613/ku.v6i6.247>.
2. *Obshchaya Gazeta*. (2014). *Семь секретов китайского экономического чуда*. [online] Available at: <https://obshchayagazeta.eu/articles/2014/10/09/35532?ysclid=m8q3lfo6m0956356367>
3. Pettinger, T. (2022). *Problems and strengths of the Chinese economy*. [online] Economics Help. Available at: <https://www.economicshelp.org/blog/170431/economics/problems-and-strengths-of-the-chinese-economy/>
4. World Bank (2024). *The World Bank In China*. [online] World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>
5. www.robert-schuman.eu. (n.d.). *China's Strengths and Weaknesses*. [online] Available at: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/235-china-strengths-and-weaknesses>.
6. Максимова Елена Ивановна (2016). Экономика Китая: перспективы мены модели экономического роста. *Восточная аналитика*, [online] (4). Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-kitaya-perspektivy-meny-modeli-ekonomicheskogo-rosta>
7. Юйшань Ван, И. В. Новикова (2022). *Стратегическое планирование экономического развития Китая*. [online] Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-planirovanie-ekonomicheskogo-razvitiya-kitaya/viewer>

NASRIY MATNLARNING PRAGMATIK TAHLILI - NAZARIY TAMOYILLAR VA METODIK YONDASHUVLAR

Turdimurodova Avazgul Xolto'ra qizi

Oltinsoy tumani 23-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqola nasriy matnlarning pragmatik tahlili jarayonida asosiy nazariy tamoyillar va metodik yondashuvlarni o'rganishga bag'ishlangan. Matnning tilshunoslik va adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi, ularning mazmuniy va kommunikativ xususiyatlarini tahlil qilish orqali pragmatik imkoniyatlari aniqlanadi. Maqolada til birliklari vositasida ifodalangan kommunikativ maqsadlar va kontekstning roli keng yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy lingvistik yondashuvlar asosida tahlil qilish usullari ham ko'rib chiqiladi.

Pragmatikaning asosiy tushunchalari — nutq aktlari, implikatura, deiksis, presuppozitsiya va kontekstual tahlillar asosida nasriy matnning chuqur ma'nodagi qatlamlari ochib beriladi. Ushbu yondashuv orqali matndagi g'oya, muallif pozitsiyasi va o'quvchi bilan muloqot munosabatlari aniqlanadi. Maqola, ayniqsa, tilshunoslar, adabiyotshunoslar va matn tahlilchilari uchun ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Nazariy yondashuvlar asosida misollar bilan boyitilgan holatda mavzu yoritiladi.

Maqolada o'zbek va jahon nasriy matnlaridan namunalar keltirilib, ularning pragmatik jihatdan qanday tahlil qilinishi mumkinligi ko'rsatilgan. Bu orqali pragmatik tahlil metodikasining amaliy imkoniyatlari kengaytiriladi. Tadqiqot jarayonida zamonaviy pragmalingvistik, diskursiv va semiotik uslublar qo'llaniladi.

Umuman olganda, ushbu maqola nasriy matnlarning zamonaviy tilshunoslik doirasida tahlil etilishi zarurligini asoslab beradi va pragmatika ilmining adabiy tahlildagi ahamiyatini ko'rsatadi. O'rganilgan materiallar asosida xulosalar chiqarilib, kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar. Pragmatika, nasriy matn, nutq aktlari, kontekst, implikatura, presuppozitsiya, tilshunoslik, diskurs tahlili, muloqot.

Abstract

This article is devoted to the study of the main theoretical principles and methodological approaches in the process of pragmatic analysis of prose texts. The pragmatic possibilities are determined by considering the text from the perspective of linguistics and literary studies, analyzing their content and communicative properties. The article extensively covers the communicative goals expressed through language units and the role of context. It also considers methods of analysis based on modern linguistic approaches.

Based on the basic concepts of pragmatics - speech acts, implicature, deixis, presupposition and contextual analysis, the deep layers of the prose text are revealed. Through this approach, the idea in the text, the author's position and the communicative relationship with the reader are determined. The article is of scientific and practical importance, especially for linguists, literary critics and text analysts. The topic is covered in a situation enriched with examples based on theoretical approaches.

The article presents examples of Uzbek and world prose texts and shows how they can be analyzed pragmatically. This expands the practical possibilities of pragmatic analysis methodology. Modern pragmalinguistic, discursive and semiotic methods are used in the research process.

In general, this article justifies the need to analyze prose texts within the framework of modern linguistics and shows the importance of pragmatics in literary analysis. Based on the studied materials, conclusions are drawn and recommendations for future scientific research are given.

Keywords. Pragmatics, prose text, speech acts, context, implicature, presupposition, linguistics, discourse analysis, communication.

KIRISH

Bugungi kunda lingvistik tahlilning yangi yoʻnalishlari orasida pragmatika alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu yoʻnalish nafaqat ogʻzaki muloqotni, balki yozma matnlar, xususan, nasriy asarlarning chuqur qatlamlarini ochib berishga xizmat qilmoqda. Pragmatika matn orqali muallif va oʻquvchi oʻrtasidagi kommunikatsiyani oʻrganish vositasiga aylangan.

Nasriy matnlar — bu nafaqat badiiy obrazlar, syujet va kompozitsiya tizimi, balki muallifning maqsadi, niyati va oʻquvchiga yetkazilmoqchi boʻlgan maʼnolarni ham oʻzida jamlagan murakkab kommunikativ tuzilma hisoblanadi. Ana shu maʼnolar tahlilida pragmatik yondashuv oʻta samarali vosita hisoblanadi. U oʻquvchiga matn ostidagi yashirin axborot qatlamlarini ochishga yordam beradi.

Pragmatik yondashuvlar matnni faqatgina grammatik yoki semantik nuqtai nazardan emas, balki u qanday maqsadda yozilgan, qanday kontekstda oʻqilishi mumkin, muallif qanday kommunikativ strategiyani tanlaganligini tahlil qilishga imkon yaratadi. Shu sababli, hozirgi adabiy va tilshunoslik tadqiqotlarida bu uslub koʻproq eʼtibor qozonmoqda.

Ushbu maqolada aynan nasriy matnlarning pragmatik jihatdan tahlil etilishining nazariy va metodik asoslari yoritiladi. Muallif til birliklarining matndagi funksional

vazifasi, o'quvchida hosil bo'ladigan interpretatsiyalar va mualliflik pozitsiyasini ochib berish yo'llariga e'tibor qaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Pragmatika ilmiy yo'nalish sifatida XX asrning ikkinchi yarmida rivojlandi. J. L. Ostin, J. Searle, H. P. Grays kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan nutq aktlari nazariyasi pragmatikaning poydevorini yaratdi. Bu nazariya muallifning matndagi har bir so'zni qanday niyat bilan ishlatganini aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, Pol Grays tomonidan ishlab chiqilgan "Kooperativ prinsip" va uning maksimlari nasriy matnlarning implikaturalari, ya'ni bevosita aytilmagan, ammo tushunilishi kutilayotgan ma'nolarini ochib berishga xizmat qiladi. Bu tamoyillar matn tahlilida o'quvchi-muallif munosabatini aniqlashtirishda muhim rol o'ynaydi.

O'zbek tilshunosligida ham bu yo'nalishda bir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, G'. Hojayeva, N. Mahmudov, R. Xolmatova kabi olimlarning ishlari matnning kommunikativ funksiyalarini aniqlashda muhim manba hisoblanadi. Ularning asarlarida matnning semantik-pragmatik qatlamlari tahlili e'tiborga loyiqdir.

Adabiyotshunoslikda esa pragmatik yondashuv ko'proq postmodern adabiyotlar, intertekstual matnlar, muallif-virtual o'quvchi aloqalari doirasida qo'llaniladi. Bu esa pragmatik tahlilni zamonaviy matnshunoslikda muhim o'ringa olib chiqadi.

Maqolada sifat tahlili uslubidan foydalanildi, ya'ni nazariy yondashuvlar amaliy misollar orqali yoritildi. Asosiy metodlar sifatida kontekstual tahlil, nutq aktlari tahlili va implikatura aniqlash usullari tanlandi. Ushbu metodlar orqali nasriy matnning chuqur qatlamlari ochib berildi.

Pragmatik tahlilda matnning avval grammatik va semantik jihatlari aniqlanib, so'ng uning kommunikativ funksiyasi va maqsadi tahlil qilinadi. Bu tartib metodologik asos

sifatida qabul qilindi. Har bir lingvistik birlikning pragmatik vazifasi aniqlashga harakat qilindi.

Shuningdek, maqolada diskurs tahlili metodikasidan ham foydalanildi. Bu yondashuv matni alohida elementlar yig'indisi emas, balki yaxlit kommunikativ hodisa sifatida ko'rib chiqishni ta'minladi. O'quvchi va muallif orasidagi o'zaro aloqalar, kontekst va ijtimoiy fon inobatga olindi.

Misollar sifatida O'zbek nasrida tan olingan asarlardan parchalar keltirildi va ularning pragmatik jihatlari tahlil qilindi. Bu usul nazariy asoslarni amaliy jihatdan tasdiqlashga xizmat qildi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, nasriy matnlar pragmatik yondashuv asosida o'rganilganda, ularning ko'plab yashirin ma'nolari ochiladi. Jumladan, muallifning asl niyati, o'quvchiga qanday ta'sir ko'rsatmoqchi ekani aniqroq ko'zga tashlanadi. Bu esa matni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Nutq aktlari nazariyasiga asoslanib tahlil qilinganda, nasriy matnlar faqat axborot berish vositasi emas, balki harakatga undovchi, fikr shakllantiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Aynan pragmatik tahlil orqali bu funksiyalar aniqlab beriladi.

Kontekstual yondashuv orqali matn voqealarning sodda bayoni emas, balki o'z vaqtida va sharoitida qanday qabul qilinishini aniqlash vositasi sifatida namoyon bo'ldi. O'quvchi bu orqali matnga chuqurroq kirib boradi va uni individual tarzda talqin qiladi.

Yakuniy natija sifatida aytish mumkinki, nasriy matnlarni pragmatik tahlil qilish ularning kommunikativ va estetik imkoniyatlarini aniqlashga, hamda o'quvchi bilan mazmunli aloqani yo'lga qo'yishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida til va adabiyot ta'limida ham dolzarb ahamiyatga ega.

1-jadval: Nasriy matnlarni pragmatik tahlil qilishda qo‘llaniladigan asosiy metodik yondashuvlar va ularning xususiyatlari

№	Metodik yondashuv nomi	Asosiy tamoyillari	Qo‘llanish sohasi	Afzalliklari
1	Kontekstual tahlil	Matn mazmunini ijtimoiy, madaniy va tarixiy kontekstda baholash	Badiiy adabiyot, tarixiy nasr	Mazmuniy chuqurlikni ochadi, konnotativ ma’nalarni aniqlaydi
2	Kommunikativ-pragmatik yondashuv	Nutq aktlari nazariyasiga asoslanadi, gaplovchi–tinglovchi o‘rtasidagi munosabatni tahlil qiladi	Dialogik nasr, zamonaviy hikoyalar	Aloqa maqsadini, pragmatik strategiyalarni ochib beradi
3	Diskursiv yondashuv	Matnni diskurs sifatida ko‘rib chiqadi, til va ijtimoiy muhit uyg‘unligini tekshiradi	Publitsistik nasr, bloglar	Ijtimoiy fikr va ideologik yondashuvlarni ochishda samarali
4	Semantik-pragmatik tahlil	Til birliklarining ma’no qatlamlarini va ularning kommunikativ yukini tahlil qiladi	San’atkorlar asarlari, she’riy nasr	Tilning ko‘p qatlamli pragmatik yukini aniqlash imkonini beradi

Ushbu jadvalda nasriy matnlarni tahlil qilishda keng qoʻllaniladigan **toʻrtta asosiy metodik yondashuv** koʻrib chiqilgan. Har bir yondashuv boʻyicha uning asosiy tamoyillari, qaysi turdagi matnlarda koʻproq qoʻllanilishi va qanday afzalliklari mavjudligi alohida koʻrsatilgan.

1. **Kontekstual tahlil** – matnni kontekstda talqin etish orqali muallifning yashirin maqsadini aniqlashda juda muhim vositadir.

2. **Kommunikativ-pragmatik yondashuv** – gaplovchi va tinglovchi oʻrtasidagi tilshunoslik muloqotini ochishda qoʻllaniladi, ayniqsa zamonaviy nasrda dolzarb hisoblanadi.

3. **Diskursiv yondashuv** – matnni ijtimoiy muhitda yuzaga kelgan diskurs sifatida oʻrganadi, bu esa ijtimoiy-gʻoyaviy kontekstni aniqlashda yordam beradi.

4. **Semantik-pragmatik tahlil** – matndagi til birliklarining semantik va pragmatik yukini tahlil qilishga yoʻnaltirilgan, ayniqsa badiiy ijod namunalarida bu yondashuv chuqur natijalar beradi.

Bu jadval maqola natijalari va metodologiyasini yaxshilab tushunishga xizmat qiladi, shuningdek, tadqiqotchilarga nasriy matnlar tahlilining qaysi yondashuvlari qanday maqsadlar uchun samaraliroq ekanini aniqlashda koʻmaklashadi.

XULOSA

Nasriy matnlarning pragmatik tahlili ularning mazmuniy va shakliy tuzilmasini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu yondashuv orqali matn muallifining niyati, oʻquvchi bilan boʻlgan muloqot shakli va axborotning qanday vositalar bilan berilayotganini aniqlash mumkin. Shuning uchun bu metod hozirgi adabiy tahlilning eng samarali yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Pragmatik tahlil yordamida adabiy matnlar faqat badiiy obrazlar yigʻindisi emas, balki ijtimoiy-kommunikativ hodisa sifatida qaraladi. Bu esa matnshunoslik va

tilshunoslik o'rtasidagi integratsiyani kuchaytiradi. Tahlil natijalariga asoslanib, yangi ilmiy yondashuvlar ishlab chiqilishi mumkin.

Nazariy jihatdan asoslangan holda metodik yondashuvlar orqali matn tahlilining sifatini oshirish mumkin. Ayniqsa, talabalarga va ilmiy izlanuvchilarga pragmatik metodikani o'rgatish muhim. Bu ularning adabiy matnlarni tahlil qilish ko'nikmasini mustahkamlashga yordam beradi.

Kelajakda bu yo'nalishda yanada ko'proq empirik tadqiqotlar o'tkazilishi, zamonaviy matn tahlil uslublari bilan boyitilishi muhimdir. Ayniqsa, raqamli matnlar va internet diskursi doirasida pragmatik tahlilning yangi imkoniyatlari ochilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press.
2. Searle, J. R. (1969). Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press.
3. Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In Syntax and Semantics Vol. 3.
4. Hojayeve, G. (2005). Matn lingvistikasi asoslari. Toshkent: Fan.
5. Mahmudov, N. (2007). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'qituvchi.
6. Brown, G., & Yule, G. (1983). Discourse Analysis. Cambridge University Press.
7. Levinson, S. C. (1983). Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MEHNAT MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Batoshov Doston

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Iqtisodiyot mutaxassisligi magistranti

E-mail: dostonbatoshov826@gmail.com

Tel raqam: +998-93-217-18-19

Bayxonov Baxodirjon Tursunbaevich

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Annotatsiya

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada mehnat munosabatlarini takomillashtirish orqali kichik biznes subyektlarining faoliyatini yanada rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Mehnat munosabatlarining huquqiy asoslari, zamonaviy tendensiyalar va amaliy muammolar ko'rib chiqilgan. Natijalar kichik biznesda samarali mehnat tizimi yaratish bo'yicha takliflar bilan yakunlangan.

Kalit so'zlar. Kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, mehnat munosabatlari, ishchi kuchi, bandlik, huquqiy tartibga solish, iqtisodiy rivojlanish, samaradorlik.

Abstract

Small business and private entrepreneurship are important factors of economic development. This article analyzes the possibilities of further development of small business entities through improvement of labor relations. The legal basis of labor relations, modern trends and practical problems are considered. The results are concluded with proposals for creating an effective labor system in small businesses.

Keywords. Small business, private entrepreneurship, labor relations, workforce, employment, legal regulation, economic development, efficiency.

KIRISH

Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik jamiyat iqtisodiyotida muhim o'rin tutmoqda. Ular ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish va innovatsion rivojlanishga hissa qo'shmoqda. Kichik biznes subyektlari raqobatbardoshlikni oshirish uchun mehnat munosabatlarini to'g'ri tashkil etishga

ehtiyoj sezmoqda. Mehnat munosabatlarining zamonaviy talablarga mos ravishda takomillashtirilishi bu sohaning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Ish beruvchi va xodim o'rtasidagi munosabatlar ochiq, shaffof va adolatli bo'lishi zarur. Ayniqsa, xususiy tadbirkorlik sohasida mehnat shartnomalarining rasmiylashtirilishi va bajarilishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, mehnat huquqlarini himoya qilish va mehnat sharoitlarini yaxshilash kichik biznes subyektlarining faoliyatini rag'batlantiradi. Shu bois, ushbu maqolada mehnat munosabatlarini takomillashtirish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kichik biznesdagi mehnat siyosati faqat moliyaviy rag'batlantirish bilan cheklanmasligi kerak. Psixologik iqlimni yaxshilash, xodimlarning malakasini oshirish, mehnat unumdorligini rag'batlantirish mexanizmlari ham o'rganilishi kerak. Shuning uchun maqolada amaliy va nazariy jihatlar birgalikda ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotlar kichik biznesda mehnat munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlarini o'rgangan. Jumladan, G'arb olimlari kichik biznesda moslashuvchan mehnat shartlari va norasmiy mehnat amaliyotlarining keng tarqalganini ta'kidlaydi. Mahalliy tadqiqotlarda esa kichik biznesda rasmiy mehnat munosabatlarini rivojlantirish zarurligi ko'rsatilgan.

Ba'zi adabiyotlarda kichik biznes subyektlarida mehnat qonunchiligining to'liq amal qilinmasligi sababli xodimlarning huquqlari yetarli darajada himoya qilinmasligi muammosi ko'rsatiladi. Boshqa tadqiqotlar esa kichik tadbirkorlarning mehnat resurslaridan samarali foydalanish strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Tahlil qilingan adabiyotlar kichik biznesda mehnat munosabatlarini mustahkamlash uchun huquqiy bazani kuchaytirish, xodimlarni ijtimoiy himoya qilish va mehnat shartlarini zamonaviy talablar asosida shakllantirish zarurligini ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, innovatsion boshqaruv yondashuvlari ham samarali mehnat muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili asosida shuni ta'kidlash mumkin: kichik biznesda mehnat munosabatlarini takomillashtirish uchun davlat va nodavlat sektor hamkorligi, shuningdek, xususiy sektorning o'zida mehnat madaniyatini rivojlantirish muhimdir.

Ushbu tadqiqotda tizimli yondashuv, huquqiy tahlil, statistik tahlil va taqqoslash metodlari qo'llanildi. Mehnat munosabatlarining huquqiy bazasi O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi asosida o'rganildi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Tahlilda kichik biznes subyektlarining mehnat shartnomalarini tuzish va ijro etishdagi amaliy tajribalari, ularning xodimlarga taqdim etgan shartlari o'rganildi. So'rovnoma va intervyular orqali kichik biznes egalarning mehnat siyosatiga bo'lgan qarashlari aniqlashtirildi.

Shuningdek, rivojlangan davlatlardagi kichik biznes amaliyoti bilan O'zbekistondagi holat solishtirildi. Xorijiy tajribani lokal sharoitga moslashtirish imkoniyatlari o'rganildi.

Natijalarni tahlil qilishda statistik ma'lumotlar asosida kichik biznes subyektlarining mehnat samaradorligi va mehnatga jalb etish ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

NATIJARAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, kichik biznes subyektlarining aksariyatida mehnat shartnomalari to'liq rasmiylashtirilmaydi. Bu esa xodimlarning huquqlarini zaiflashtiradi va mehnat munosabatlarining barqarorligini pasaytiradi.

Xodimlarning mehnat sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan choralar kamligi ularning ish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, ish haqining kechiktirilishi va ijtimoiy kafolatlarning yetarli emasligi asosiy muammo sifatida qayd etildi.

Tadqiqot kichik biznesda motivatsiya va rag'batlantirish tizimlarini joriy etish zarurligini ko'rsatdi. Xodimlarni uzluksiz o'qitish va ularning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash kichik biznesni yanada raqobatbardosh qiladi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi davlat dasturlarining amaldagi ta'siri yetarli darajada bo'lmayapti. Shu sababli, tadbirkorlik subyektlari va davlat organlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish lozim.

1-jadval: Kichik biznes subyektlarida mehnat munosabatlari holati (so'rovnoma asosida tahlil)

№	Ko'rsatkichlar	So'rov ishtirokchilari (%)	Izoh
1	Rasmiy mehnat shartnomasi tuzilgan	58%	Ko'pchilikda rasmiy shartnomalar mavjud
2	Ish vaqti mehnat kodeksiga mos keladi	43%	Ish vaqti ko'pincha me'yorlardan oshib ketgan

№	Ko'rsatkichlar	So'rov ishtirokchilari (%)	Izoh
3	Ijtimoiy sug'urta va nafaqaga ajratma qilinadi	35%	Sug'urtalash tizimi yetarli darajada emas
4	Ish joyida xavfsizlik va sanitariya ta'minlangan	62%	Aksariyatda minimal mehnat muhofazasi mavjud
5	Xodimlar muntazam o'qitiladi (malaka oshirish)	27%	Kadrlar rivoji bilan shug'ullanish past darajada
6	Xodimlarning ish haqi o'z vaqtida to'lanadi	71%	Ish haqining o'z vaqtida berilishi yaxshi yo'lga qo'yilgan

Ushbu jadval kichik biznes subyektlari orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga asoslangan bo'lib, ular mehnat munosabatlarining turli jihatlarini yoritadi. So'rovda ishtirok etgan tadbirkorlar va xodimlarning fikr-mulohazalari asosida to'plangan ma'lumotlar asosida umumiy xulosa chiqarildi.

- **Rasmiy shartnoma** mavjudligi ko'rsatkichi (58%) qoniqarli bo'lsada, hali ham 40% atrofida ishchilar norasmiy ishlayotganini anglatadi.
- **Ijtimoiy sug'urta** va pensiya ajratmalari borasidagi ko'rsatkich past (35%), bu esa kelajakda xodimlar ijtimoiy himoyasiz qolish xavfini bildiradi.
- **Ish haqi to'lovlari** bo'yicha holat nisbatan yaxshi bo'lib, 71% ishtirokchi o'z vaqtida maosh olayotganini bildirgan.
- Ammo **malaka oshirish** (27%) va xodimlarga doimiy o'quvlar o'tkazilishi juda past darajada ekani tizimdagi rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi.

Bu jadval asosida mehnat munosabatlaridagi mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun zarur bo'lgan choralarni ishlab chiqish mumkin.

XULOSA

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda mehnat munosabatlarini takomillashtirish hal qiluvchi omil hisoblanadi. Mehnat shartnomalarini rasmiylashtirish va xodimlarning huquqlarini himoya qilish bu sohada muhim ahamiyat kasb etadi.

Davlat tomonidan kichik biznes subyektlari uchun mehnat munosabatlariga oid ma'rifiy va moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish zarur. Bunda huquqiy savodxonlikni oshirish va xususiy sektorni qonuniy mehnat amaliyotiga jalb etish asosiy yo'nalish bo'lishi kerak.

Xodimlar uchun qulay mehnat sharoitlarini yaratish, ularni malaka oshirish va rag'batlantirish tizimini rivojlantirish kichik biznesda ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Bu esa iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanish uchun zamin yaratadi.

Kelajakda kichik biznesda innovatsion boshqaruv metodlarini joriy etish va mehnat munosabatlarini global standartlarga moslashtirish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. 2022-yil tahriri.
2. Mirziyoev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asari. 2021.
3. International Labour Organization (ILO) reports, 2023.
4. OECD Reports on Small Business Employment, 2022.
5. Johnson, S. & Parker, S. "Entrepreneurship and Employment Relations", 2018.
6. World Bank. "Doing Business 2023" hisobotlari.
7. Karimov A.M. "Xususiy sektor va mehnat munosabatlari", Toshkent, 2020.
8. Smith, P. "Labour Relations in SMEs", Routledge, 2019.

(April)

TABLE OF CONTENTS

1	BOLALARDA OBSTRUKTIV BRONXIT KASALLIGI. Izomov Tohir Islomovich, Boboyorova Hayitoy Uchqun qizi, Sobirova E'tibor Abdig'aprovovna	7-15
2	МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В МЕДИЦИНЕ Хурсанов Шерзод Улабоевич, Абдурасулова Жасмина Умидовна, Холтураева Дильноза Тулкиновна, Тураев Диёрбек Алишерович	16-22
3	SUN'IY INTELLEKTNING SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMIDAGI O'RNI Xursanov Sherzod Ulaboyevich, Aliyev Sherzod Nurullo o'g'li	23-31
4	THE INFLUENCE OF T.S.ELIOT'S POETIC TECHNIQUES ON MODERN UZBEK LITERATURE Tilaymurodova Mukhlisa Ravshan kizi, Eshonkulov Ravshan Tokhirovich	32-37
5	TALABALARNI KREATIV TADQIQOTCHILIK VA KASBIY KO'NIKMALARINI TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH Jo'rayeva Nargiza Zokir qizi	38-45
6	QO'QON XONLIGINING SHARQIY – TURKISTON BILAN ALOQALARI Muhtorjon Hasanov	46-51
7	РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ Шерзод Хурсанов , Нахшона Ибодуллаева , Дилнура Шайманова , Манзура Суюнова	52-60
8	МАТЕМАТИКА FANINI O'QITISH TECHNOLOGIYALARI Asadullayeva Mavluda	61-63
9	ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКАЯ КВАЛИФИКАЦИЯ СЛОВ С КОЛИЧЕСТВЕННЫМ ЗНАЧЕНИЕМ: ФУНКЦИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОМЕТ В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА. Баймуханов Бауыржан	64-73
10	XURSHID DAVRON SHE'RIYATIDA ONA OBRAZI To'rayeva Sadoqat	74-80
11	TURISTLARNI O'ZBEKISTONGA JALB QILGAN OMILLAR Bahodirov Sarvar , Yo`ldoshev Abdumalik	81-87

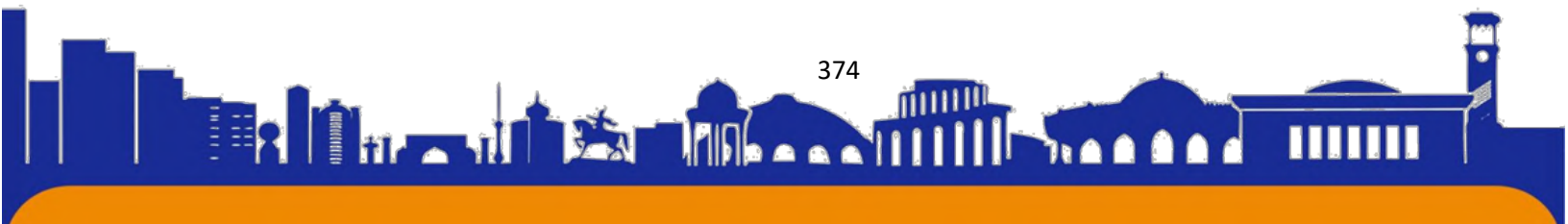
12	O‘ZBEKISTONDA OVQAT TURIZMI: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR Shaxram Rahmatilloev , Abdumalik Yo`ldoshev	88-94
13	IQLIM O‘ZGARISHI VA TURIZM: SAYYOHLIK FAOLIYATIGA GLOBAL IQLIM TA’SIRI Sirojiddin Yo`ldashev, Hushnudbek Qodirov , Abdumalik Yo`ldoshev	95-102
14	O‘ZBEKISTONDA ICHKI VA TASHQI TURIZM: HOLATI, MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI Madinabonu Toirova , Abdumalik Yo`ldoshev	103-110
15	SUN’IY INTELLEKTNING MEDITSINADAGI O‘RNI Umrbek Masharipov	111-115
16	BOLALARDA YURAK YETISHMOVCHILIGI: SABABLARI VA ZAMONAVIY DAVOLASH YONDASHUVLARI Qurbonova Sevara	116-121
17	ИЗМЕНЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФЕРТИЛЬНОСТИ МУЖЧИН ПЕРЕНЕСШИХ COVID-19 С.С.Кариев , К.Д.Абдурахманов	122-136
18	RAQAMLI TEXNOLOGIYA VOSITASIDA TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI Muradov Salaxiddin	137-149
19	STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF EXOTIC PLANT NAMES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES Xamroyeva Dildora Shavkat qizi, Madina Madiyeva	150-153
20	O‘ZBEKISTONDA AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR Sultanmuradov Sardor, Rahimov Temurbek, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	154-160
21	KORPORATIV MASLAHATCHILARNING STRATEGIK BOSHQARUVDAGI ROLI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI ESHQUVATOVA E’ZOZA ASLONQUL QIZI	161-168
22	ESG TAMOYILLARINING KORPORATIV STRATEGIYALARGA TA’SIRI: O‘ZBEKISTON SHAROITIDA TAHLIL Saliyeva Zuhra Davronbek qizi	169-175
23	KICHIK BIZNESNING HUDUD EKSPORT SALOHIYATIGA TA’SIRI Xurramov Ramazon Allayor o’g’li	176-181

24	ПСИХОЛОГИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА Асадуллаев Давлатбек, А.Х.Арипова	182-187
25	ISHSIZLIK SABABLARI VA UNI HAL QILISH YO‘LLARI Ismoilov Shohnur Ozod o‘g‘li	188-195
26	ТЕХНИКА РЕЧИ И КУЛЬТУРА ОРАТОРСКОГО МАСТЕРСТВА В ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ Олимова Доно Шакировна, Кутлимуратова Зилола Зафарбековна	196-199
27	ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA ART-TERAPIYANING AHAMIYATI. Mengliqulova Maftuna	200-205
28	LINGUODIDACTIC ISSUES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM Safarova Dildora, Abdulazizova Ruxshona Saidakabar qizi, Pirmqulova Munis Ro‘zimurod qizi	206-209
29	POST-PANDEMIYA DAVRIDA TURIZM Ashurova Muhsina Sherali qizi, Yo‘ldoshev Abdumalik Ilxomovich	210-217
30	O‘SMIRLAR PSIXOLOGIYASI: MUHIM O‘ZGARISHLAR VA RIVOJLANISHLAR Sobirova Lobar Raximovna	218-222
31	AGROTURIZM VA UNING O‘ZBEKISTONDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI Sayitmurodov Sevdiyor Akbar o‘g‘li, Yo‘ldoshev Abdumalik Ilxomovich	223-231
32	O‘ZBEKISTONDA KAMBAG‘ALLIK VA ISHSIZLIKNI KAMAYTIRISH - AHOLI TURMUSH DARAJASINI SIFATINI OSHIRISHNING USTUVOR MAQSADI Djumaeva Sayyora Orzievna	232-239
33	TIBBIY TASVIRLARNI QAYTA ISHLASH USULLARI VA SUN‘IY INTELLEKT YORDAMIDA KASALLIKLARNI ANIQLASH TEXNOLOGIYALARI Suyunova Ra‘no Ro‘ziboy qizi	240-248
34	GIPERTONIYA KASALLIGI VA O‘PKANING SURUNKALI OBSTRUKTIV KASALLIGI BOR BEMORLARDA TELMISARTANNING YURAKNING SISTOLIK VA DIASTOLIK DISFUNKSIYALARIGA TA’SIRI Xoltajiyev Xurshid Otabek o‘g‘li	249-253

35	O`ZBEKISTONDA GASTRONOMIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI</b> Mingbayeva Go`zal Baxritdin qizi, Yo`ldoshev Abdumalik Ilxomovich	254-261
36	"MEHNAT MIGRATSIYASI NAZARIYALARI: KLASSIK YONDASHUVLARDAN TRANSMILLIYLIK KONSEPSIYASIGACHA" Bakirova Oynura	262-279
37	DAVLAT SEKTORIDA AUDIT JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISH: XATOLIQLARNI MINIMALLASHTIRISH VA MEHNAT RESURSLARINI OPTIMALLASHTIRISH STRATEGIYALARI Ochilov Ilyos Keldiyorovich	280-290
38	"YOSHLAR ORASIDA TURIZM MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO`LLARI" Xonqulov Sanjarbek, Yo'ldashev Abdumalik	291-297
39	"O`ZBEKISTONDA MAHALLIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISH"</b> . O`sarov Oybek, Yo`ldashev Abdumalik	298-303
40	YOSHLAR ORASIDA TURIZMGA QIZIQISHNI OSHIRISH USULLARI Sevinch Norboyeva , Abdumalik Yo`ldoshev	304-312
41	BIOREACTOR FOR GROWTH OF GREEN ALGAE Khalikov A.M, Bozorov E. O.	313-319
42	SAYYOHLIK INFRATUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH YO`LLARI</b> Sevinch Amrilloyeva , Abdumalik Yo`ldoshev	320-327
43	FIZIKADAN LABORATORIYA DARSLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O`QITISH METODIKASI</b> Go`zal Tohirova	328-333
44	AHOLINING TURLI GURUHLARI BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIIY ISHNING O`ZIGA XOSLIKLARI Mohigul Xolova , Zarina Ismatova	334-338
45	THE ROLE OF SETTING GOALS IN OUR DAILY LIFE Karimova Iroda, Xushmurodova Dilnura	339-345
46	SURXONDARYO VILOYATINING INVESTITSION IMKONIYATLARI Turdinazarova Yorqinoy Sirojiddin qizi, Rahmatullayev Bobur Chorshamiyevich	346-351

47	XITOIY IQTISODIY MO‘JIZASI: TARAQQIYOT SABABLARI Murodkulova Dilnoza Mahmud qizi	352-357
48	NASRIY MATNLARNING PRAGMATIK TAHLILI - NAZARIY TAMOIYILLAR VA METODIK YONDASHUVLAR Turdimurodova Avazgul Xolto’ra qizi	358-365
49	KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MEHNAT MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISH Batoshov Doston, Bayxonov Baxodirjon Tursunbaevich	366-370
	MUNDARIJA	371-375

